

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті

**Карагандинский университет Казпотребсоюза
Karaganda University of Kazpotrebsouz**

**«ПСИХОЛОГИЯ, ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС:
ТЕОРИЯ МЕН ТӘЖІРИБЕНІҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТІ» атты
*атты Халықаралық ғылыми-тәжірибелік онлайн-конференцияның
материалдары
29 қараша 2025 ж.***

**«ПСИХОЛОГИЯ, ПЕДАГОГИКА И СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА:
ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ»
*Материалы Международной научно-практической
онлайн-конференции
29 ноября 2025 г.***

**«PSYCHOLOGY, PEDAGOGY AND SOCIAL WORK: THEORY AND
PRACTICE OF INTERACTION»
Materials of the International Scientific and Practical
online-conferences
November 29, 2025**

Қарағанды 2025

УДК 159.9+37+364
ББК 88+74+60.9
П84

Редакционная коллегия:

Кенжебаева С.К. (отв.редактор), Абдакимова М.К., Абилкасымова Г.К., Алкенова Ж.Ғ, Ельшина М.К., Минжанов Н.А., Мукашева Б.М., Рахымова И.К., Тулегенов А.М., Уалибекова А.Д.

«Психология, педагогика және әлеуметтік жұмыс: теория мен тәжірибенің өзара әрекеті» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары.- Қарағанды, Қазтұтынуодағы ҚарУ, 2025.- 250 б.

«Психология, педагогика и социальная работа: теория и практика взаимодействия»: материалы Международной научно-практической онлайн-конференции. – Караганда, КарУ Казпотребсоюза, 2025. - 250 с.

ISBN 978-601-233-655-9

Сборник содержит материалы исследований по актуальным научным проблемам психологии, педагогики, социальной работы и путей их решения в практической деятельности специалистов.

КарУ Казпотребсоюза, 2025

1 СЕКЦИЯ «ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕЛЕРІ МЕН ОҚУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН
ЕНГІЗУДІҢ ӨЗЕКТІ ТРЕНДТЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ»

СЕКЦИЯ 1 «АКТУАЛЬНЫЕ ТРЕНДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ
МЕТОДИК ПРЕПОДАВАНИЯ И ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ»

UDC 37.013:004.85

AI AS A MENTOR: TOOLS FOR SELF-LEARNING

Yelshina M.K.

Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan

m.yelshina@mail.ru

Modern education faces a number of challenges: the flow of information is growing, students are faced with the need to acquire new knowledge at an accelerated pace, and traditional teaching methods do not always provide an individual approach. In these conditions, artificial intelligence (hereinafter referred to as AI) is beginning to act not just as a tool for automation, but as an intellectual partner capable of performing the functions of a mentor.

The concept of AI mentoring assumes that a digital assistant is capable of guiding, motivating and supporting learners, contributing to the formation of self-learning skills. In the context of state policy in the field of digitalisation of education, the state-approved «Concept for the Development of Artificial Intelligence for 2024-2029» is of particular importance, as it outlines the strategic directions for the creation and implementation of AI technologies. Among the priorities, the need to use AI to improve the quality and personalisation of learning, expand the capabilities of adaptive educational systems and support individual student trajectories is clearly highlighted.

Given the relevance of current trends, this article aims to provide a scientific understanding of the potential of AI as a mentoring tool in education. The purpose of the article is to analyse the role of AI mentors in the learning process, examine the tools used for self-learning, and evaluate the effectiveness of AI mentoring in an educational environment.

A number of studies confirm the effectiveness of AI in the context of self-learning. R. Luckin and M. Cukurova (2023) notes that digital mentors create an effect of constant support, increasing engagement and reducing anxiety, especially in independent learning [1]. W. Holmes and I. Tuomi. (2022) highlight adaptive learning platforms that automatically adjust to the student's learning trajectory, adjusting the complexity of tasks and offering recommendations [2].

Go Zhizho and S.E. Shishov (2025) conclude that «AI can transform pedagogical practices through personalisation, automation, and data analysis. As part of its personalisation function, it can adapt learning materials to the individual needs of learners, increasing their engagement» [3]. According to R.A. Amirov and U.M. Bilalova (2020), AI allows each student to form an individual educational trajectory for successful university studies and further professional growth [4].

In practice, AI mentors are implemented through several types of tools:

- chat assistants (ChatGPT, Claude, Gemini) help formulate learning plans, explain complex topics, and check assignments;
- adaptive learning platforms (Khan Academy, Coursera, Duolingo Max) create individual learning paths and provide feedback;
- recommendation systems analyse preferences and suggest courses, literature, and assignments that match the user's goals;

- gamified learning platforms (Serious Games) use AI to adapt the difficulty of game tasks and reinforce knowledge;
- content creation tools help learners develop projects, presentations, and essays, making the learning process more organized and productive.

Modern adaptive platforms such as Khanmigo (Khan Academy) and Coursera with AI mentors illustrate the practical application of these concepts. They demonstrate that AI can act as a «learning partner» by providing feedback, recommendations, and analytical support.

Based on a review of the literature, the key functions of AI mentors can be identified as follows:

1. Personalisation of learning. AI analyses the learner's level of knowledge, preferences and goals, forming individual learning paths.
2. Real-time feedback. The digital mentor helps correct mistakes, explains complex concepts, and offers additional resources.
3. Development of metacognitive skills. AI asks guiding questions and encourages self-analysis.
4. Motivational support. Assistants remind learners of their tasks, help them plan their time and encourage regular learning.

A study was conducted to determine the effectiveness of using an AI mentor in the process of independent learning by students, as well as to identify its impact on motivation, self-regulation skills, and academic achievement. Fifty first- and second-year students enrolled in teacher training and psychology programmes participated in the study. Groups were formed using random sampling. The experimental group consisted of 25 students who were trained using a self-study platform with an AI mentor. The control group included 25 students who studied in a traditional format without adaptive intellectual support. This distribution ensured the comparability of the results and revealed the objective influence of the studied tool on the educational process.

The research procedure consisted of three stages. At the initial stage, baseline indicators of learning motivation and knowledge were determined. The formative stage lasted four weeks, during which the experimental group actively interacted with the AI mentor. Students received individual recommendations, adaptive assignments, automatic error analysis, and explanations of complex course topics. During this period, the control group worked in the traditional system: lectures and seminars, independent assignments without intellectual support. At the final stage, testing and questionnaires were conducted again, which made it possible to determine changes in key indicators.

The results of the study demonstrate a marked positive trend in the experimental group (Table 1).

Table 1. Research results

Indicator	Experimental group (n = 25)		Control group (n = 25)	
	Before the experiment	After the experiment	Before the experiment	After the experiment
Academic motivation	58 %	80 %	57 %	64 %
Self-organisation and self-regulation skills	52 %	80 %	50 %	60 %
Academic achievement (average score)	62	82	63	72

The level of academic motivation among students who used the platform with an AI mentor increased by 22%, while in the control group the increase was only 7% and did not reach statistically significant values. Students in the experimental group noted a decrease in anxiety when completing tasks, an increase in confidence, and the convenience of regular feedback.

Self-organisation and self-regulation skills also improved, mainly among students who worked with the AI mentor. The increase was 28%, which was reflected in improved planning of study time, the ability to correct mistakes independently, and active information seeking. In the control group, the increase in these parameters was only 10%.

The most striking differences were found in the level of academic achievement. The average score of the experimental group increased from 62 to 82 points, an increase of 20 points. In the control group, the increase was half as much, from 63 to 72 points (9 points). These data indicate a significantly higher level of material assimilation with intellectual support.

An analysis of the activity of students in the experimental group showed that 88% of participants regularly used the mentor's functions. The most popular tools were error analysis, adaptive tasks, and brief explanations of complex concepts. Students noted that interaction with AI contributes to a deeper understanding of the material and saves time when completing independent work.

Summarising the results, we can conclude that the use of AI as a digital mentor has a positive impact on key components of the learning process. Students demonstrate higher motivation, better organisation, and more confident mastery of the learning material. Compared to the traditional learning model, the model using an AI mentor shows significantly higher effectiveness.

Thus, the study confirms that the introduction of AI mentors could become an important direction for the development of educational technologies. AI as a mentor opens up new opportunities for independent learning, combining personalised recommendations, adaptive learning resources and analytical tools. This allows students to effectively develop knowledge and skills in accordance with their individual needs and learning pace.

References:

1. Luckin R., Cukurova M. Small-scale commercialisation: The golden triangle of AI EdTech // Handbook of artificial intelligence in education. – 2023. – P. 537-552.
2. Holmes W., Tuomi I. State of the art and practice in AI in education // European journal of education. – 2022. – Т. 57. – №. 4. – P. 542-570.
3. Го Чжижо, Шишов С.Е. Роль искусственного интеллекта в трансформации педагогических практик: опыт китайских и российских вузов // Педагогика. – 2025. – Т. 89, № 5. – С. 120-128.
4. Амиров Р.А., Билалова У.М. Перспективы внедрения технологий искусственного интеллекта в сфере высшего образования // Управленческое консультирование. – 2020. № 3. – С. 80–88. DOI: <https://doi.org/10.22394/1726-1139-2020-3-80-88>

ӘОЖ 378.4: 004.8

БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІ ҚОЛДАНУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ

Абилкасімова Г., Абдакімова М.К., Тауекелова М.К.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ, Қазақстан Республикасы

Botam@mail.ru, madina-7373@mail.ru, medinat@mail.ru

Қазіргі уақытта жасанды интеллект адам өмірінің көптеген салаларына белсенді түрде әсер етуде: ғылым, өнер, медицина, бизнес, логистика және басқалары. Осы тізімге білім беру саласын да қосуға болады. Жалпы білім беретін мектептерден бастап жоғары білім беру ұйымдарына дейін сабақтарды жоспарлау және өткізу үдерістеріне жасанды интеллектті енгізу деңгейі білім беру жүйесі үшін өзекті мәселе болып отыр. Осы жағдайда басты сұрақ туындайды: жасанды интеллектті адамның оқу үдерісінде белсенді

қолдану зияннан гөрі көп пайда әкеледі ме?

Жасанды интеллекттің оң және теріс жақтарына салыстырмалы талдау жасамас бұрын оның анықтамасын нақтылау қажет. Ғалымдардың еңбектерінде бұл терминге әртүрлі түсіндірмелер берілген.

Мысалы, Ю.В. Сибирякова «Білім беру саласындағы жасанды интеллект технологияларын қолдану: тәуекелдер мен перспективалық бағыттар» атты еңбегінде былай деп көрсеткен, қазіргі сөздіктер мен энциклопедияларда ұсынылған «жасанды интеллект» терминінің анықтамалары оның мәнін екіұшты көрсетеді: бір жағынан, бұл машиналардың ерекше мінез-құлқын зерттейтін сала, екінші жағынан, бұл мінез-құлық өзі, яғни «адам интеллектін пайдаланумен байланысты міндеттерді орындау арқылы» көрініс табатын үдеріс [1].

Жасанды интеллект - адамзаттың ақыл-ойын жаңғырту арқылы болашақ әлемді қалыптастыруға мүмкіндік беретін қуатты құрал. Ол білім мен мүмкіндіктердің шекарасын кеңейтіп, жаңа дәуірдің есігін ашуға ықпал етеді [2].

Білім берудегі жасанды интеллект (AIEd) ішкі өрісі болып табылады білім беру технологиясы бұл қалай пайдалану керектігін зерттейді жасанды интеллект, сияқты генеративті ЖИ чат-боттар, құру оқыту орталары [3].

Жасанды интеллектті білім беру саласына біріктіру - қарқынды дамып келе жатқан үдеріс, ол біздің оқу және оқыту тәсілдерімізді түбегейлі өзгертуі мүмкін. Жасанды интеллект жекелендірілген оқыту, бағалау, сондай-ақ репетиторлық қызметтер сияқты білім берудің түрлі бағыттарында қолданылуы мүмкін. Бұл мақалада біз білім беруде жасанды интеллектті қолданудың негізгі аспектілерін талдап, оның артықшылықтары мен кемшіліктерін қарастырамыз.

Білім берудегі жасанды интеллекттің маңызды артықшылықтарының бірі - әр білім алушы үшін оқыту үдерісін жекелендіру қабілеті. Жасанды интеллект алгоритмдері білім алушының оқу стилін, қызығушылықтарын және үлгерімін талдай отырып, оның жеке қажеттіліктеріне сәйкес арнайы оқу бағдарламасын құра алады. Мұндай тәсіл білім алушыларға өз қарқынымен үйренуге және сондай-ақ олардың қызығушылық танытатын тақырыптары мен мәселелеріне көбірек көңіл бөлуіне мүмкіндік береді. Нәтижесінде білім алушылардың оқу үдерісінде қатысу деңгейі артып, олардың ынтасы күшейеді және ақпаратты есте сақтау қабілеті жақсартады.

Осыған орай, жасанды интеллект қалыптастырушы бағалаудың тиімділігі мен дәлдігін айтарлықтай жақсартуға мүмкіндік береді. Білім алушылардың жауаптарын талдау және жедел кері байланыс беру арқылы жасанды интеллект мұғалімдерге оқушылардың қиындықтарға тап болатын бағыттарын анықтауға және оқу әдістерін олардың қажеттіліктеріне бейімдеуге көмектеседі. Бұған қоса, жасанды интеллектке негізделген бағалау жүйелері білім алушылардың үлгерісі туралы нақты уақыт режимінде мәлімет ұсынып, мұғалімдерге прогресті бақылауға және деректерге негізделген оқу шешімдерін қабылдауға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект сондай-ақ білім беру ұйымдарын басқаруды оңтайландырып, оқытушылар мен қызметкерлерді маңызды міндеттерге назар аударуға көмектесе алады. Осының ішінде чатботтар, білім беру саласына үлкен өзгерістер әкелуде. Мысалы, жасанды интеллектке негізделген чатботтар білім алушылардың сұрақтарына жауап беру, қабылдау үдерісіне көмектесу және білім алушылар туралы ақпаратты басқару үшін қолданылуы мүмкін. Бұл әкімшілік үдерістерді реттеп, тиімділікті арттыра отырып, уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді.

Білім беру саласында чатботтар білім алушылар мен мұғалімдер үшін бірқатар маңызды қызметтер атқарады:

1. Білім алушыларға жедел кері байланыс беру. Мысалы, білім алушы есеп тапсырмасын орындау кезінде қателік жіберсе, чатбот дереу түзету мен түсініктеме бере алады.

2. Оқытуды жекелендіру. Чатботтар білім алушының оқу үлгеріміне,

қызығушылығына және оқу стиліне сәйкес жеке оқу бағдарламасын ұсынып, бағытталған нұсқаулар береді.

3. Әкімшілік жұмыстарды жеңілдету. Қабылдау, сабақ кестесін хабарлау, білім алушылардың сұрауларына жауап беру сияқты әкімшілік міндеттерді автоматтандыруға мүмкіндік береді.

4. Білім алушының мотивациясын арттыру. Интерактивті чатботтар оқу үдерісін қызықты әрі тартымды етіп, білім алушылардың белсенділігін арттыра алады.

5. Мәліметтерді жинау және талдау. Чатботтар білім алушылардың оқу үлгерімі, қиындықтары мен қызығушылықтары туралы деректерді жинайды.

Чатботтар білім беру саласында білім алушылар мен мұғалімдер үшін тиімді құралға айналып отыр. Олар оқу үдерісін жекелендіріп, кері байланысты жеделдетіп, әкімшілік тапсырмаларды жеңілдетеді.

Дегенмен, жасанды интеллектке негізделген оқыту жүйелері білім алушыларға жекеленген қолдау мен кері байланыс ұсыну мүмкіндігінің арқасында күннен-күнге танымал болуда. Бұл жүйелер білім алушының оқу стиліне бейімделіп, оның үлгерімін қадағалай алады және қиындықтарды жеңуге көмектесетін бағытталған нұсқаулар береді.

Сонымен қатар, білім берудегі жасанды интеллекттің артықшылықтары:

1. Жекелендірілген оқыту - әр білім алушының оқу стиліне, қызығушылықтарына және үлгеріміне бейімделген жеке оқу бағдарламасын ұсынады.

2. Қалыптастырушы бағалауды жақсарту - білім алушылардың жауаптарын талдап, нақты уақыт режимінде кері байланыс береді, прогресті бақылауға мүмкіндік жасайды.

3. Қолжетімділік пен икемділік - оқыту ресурстарына кез келген уақытта және кез келген жерден қол жеткізуге болады.

4. Оқыту үдерісін тиімді басқару - әкімшілік және ұйымдастырушылық тапсырмаларды автоматтандыру арқылы оқытушылар мен қызметкерлерді босатады.

5. Ойын элементтері арқылы оқыту (gamification) - интерактивті және қызықты ойындар арқылы білім алушылардың сыни ойлау және мәселелерді шешу қабілеттерін дамытады.

6. Мәліметтерге негізделген шешім қабылдау - білім алушылардың үлгерімін, қиындықтарын және қажеттіліктерін талдау арқылы оқу үдерісін жетілдіруге мүмкіндік береді.

7. Үздіксіз қолдау - жасанды интеллект тәулік бойы қолжетімді, бұл білім алушыларға қосымша көмек алуға мүмкіндік береді.

Білім берудегі жасанды интеллекттің негізгі кемшіліктері:

1. Эмоциялық байланыстың жоқтығы - білім алушылармен адам сияқты эмоционалды қарым-қатынас орната алмайды.

2. Деректерге тәуелділік - сапасыз немесе бейтарап емес деректер нәтижені бұрмалауы мүмкін.

3. Технологиялық шектеулер - барлық оқу орындарында қажетті құрылғылар мен тұрақты интернет болмауы мүмкін.

4. Құпиялық пен қауіпсіздік мәселелері - білім алушылардың жеке деректері қорғауды қажет етеді.

5. Мұғалім рөліне әсері - кейде оқытушылардың кәсіби шешім қабылдауын шектей алады.

6. Шығын мен қолжетімділік - жүйелерді енгізу және ұстап тұру қымбатқа түседі.

7. Шығармашылыққа шектеу - кей алгоритмдер тек дайын үлгілерге сүйенеді, бұл сыни ойлау мен шығармашылықты шектей алады.

Сонымен, жоғарыда көрсетілгендей, білім берудегі жасанды интеллекттің басты мәселелерінің бірі - бұл білім алушылардың жеке өмірі мен қауіпсіздігі. Жасанды интеллект алгоритмдері білім алушылардың деректерінің үлкен көлемін жинап, талдайтындықтан, осы ақпаратты рұқсатсыз қол жеткізуден және дұрыс пайдаланбаудан қорғауды қамтамасыз ету аса маңызды болып табылады.

Қорытындылай келе, білім берудегі жасанды интеллекттің артықшылықтары мен кемшіліктерін ескере отырып, оны тиімді және жауапкершілікпен қолдану аса маңызды болып табылады. Бұл тек оқу үдерісін жақсартып қана қоймай, сонымен қатар білім алушылардың жеке өмірін қорғауға, оқу сапасын арттыруға және білім беру жүйесінің барлық қатысушылары үшін қауіпсіз әрі қолжетімді орта қалыптастыруға мүмкіндік береді. Жасанды интеллектті дұрыс пайдалану арқылы мұғалімдер өз уақыттарын тиімді басқаруға, білім алушыларға жекеленген қолдау көрсетуге және оқу материалдарын қызықты әрі интерактивті етуге жағдай жасай алады. Сол себепті, білім беру саласында жасанды интеллекттің әлеуетін толық ашу үшін оның артықшылықтарын барынша пайдаланып, кемшіліктерін азайтуға бағытталған нақты стратегияларды енгізу қажет.

Әдебиеттер:

1. Сибирякова Ю.В. Использование технологий искусственного интеллекта в сфере образования: риски и перспективные направления // Экспертные институты в XXI веке: принципы, технологии, культура: Сборник научных трудов. - Иркутск: Иркутский государственный университет, 2022. - С. 211-214.

2. Серікова А. Жасанды интеллекттің білім беру жүйесіне ықпалы // Учительская плюс. Областная еженедельная общественная информационно-образовательная газета. <https://uchitelskaya.kz/vse-rubriki/k-sibi-sheberlik/zhan-asha-ok-ytu/zhasandyi-intellekttih-bilim-beru-zhyjesine-yikpalyi>.

3. https://en.wikipedia.org/wiki/Artificial_intelligence_in_education.

ӘОЖ 004.8:378.147

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНІҢ САПАСЫН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Алкенова Ж.Ғ.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы
zhuldyzalkenova@mail.ru

Академиялық салада жасанды интеллектті (ЖИ) қолданудың өзектілігі жыл сайын артып келеді. Технологиялардың қарқынды дамуы және олардың адам өмірінің барлық салаларына, соның ішінде жоғары білімге белсенді интеграциясы жағдайында жасанды интеллекттің стихиялық таралуының проблемалары мен жағымсыз салдарын болдырмау үшін жоғары оқу орындарының оқу процесі мен әкімшілік функцияларына жасанды интеллекттің әсерін зерттеу қажет. Цифрлық сауаттылықтың жоғары деңгейіне ие заманауи студенттер білім беру мекемелерінен оқу тәжірибесін жақсартатын және жоғары білім берудегі сапа менеджментін арттыратын инновациялық шешімдерді енгізуді күтеді.

Қазіргі білім технологиялық революцияны бастан кешуде: ЮНЕСКО мәліметтері бойынша, 2025 жылға қарай әлемдегі жоғары оқу орындарының 90%-ы оқытуды оңтайландыру және басқару үшін ЖИ құралдарын енгізуді жоспарлап отыр [1].

Заманауи білім беру ортасының трансформациясы жасанды интеллект әсерінен жоғары оқу орындарының оқу процесі мен әкімшілік функцияларын қамтиды, оқытушылардың күнделікті жұмысын оңтайландырады және білім алушылардың білім беру процесінің сапасын арттырады. Жоғары оқу орындарында ЖИ қолданудың негізгі бағыттарын үш санатқа бөлуге болады: білім алушылармен өзара іс-қимыл, оқытушылар мен әкімшілік қызметкерлерді қолдау және жалпы білім беру жүйесін оңтайландыру. Студенттермен жұмыс істеуге бағытталған технологиялар үлкен дамуға ие болды.

Студенттің немесе талапкердің табиғи тілді тану құралының көмегімен қойылған сұраққа жауап беретін ЖИ негізіндегі білім беру чат-боттары белсенді түрде танымал

болуда.

Мұндай технологияның жарқын мысалы – Мурсия университеті (Испания) 2018 жылдың маусымында EBAU емтихандарымен бір уақытта жасаған Lola және өте жақсы қабылданды. Ол білім алушылар қоятын сұрақтар негізінде Өзін-өзі оқытуға қабілетті. Бірінші жылы ол 2350 студентпен сөйлесіп, 19 мыңға жуық сұраққа жауап берді (90% жағдайда оның жауаптары дұрыс болды) [2,3].

Жұмысты бағалау үшін бүкіл әлемде қолданылатын көптеген ЖИ технологиялары бар. Төменде жоғары оқу орындарында қолданылатын ақылды технологиялардың негізгі санаттары бар кесте берілген.

Оқытушыларға көмектесуге бағытталған көптеген ақылды технологиялар бағалау, плагиатқа қарсы тексеру және кері байланыс беру сияқты күнделікті тапсырмаларды автоматтандыруға бағытталған. Олар әкімшілік тапсырмаларды жеңілдетіп қана қоймайды, сонымен қатар мұғалімге оқытудың тереңірек және адамның араласуын қажет ететін аспектілеріне назар аударуға мүмкіндік береді. Мысалы, интеллектуалды жүйелер студенттердің пікірталастарын модерациялай алады, жиі қойылатын сұрақтарға жауап береді және мерзімдерді еске түсіреді, осылайша ыңғайлы жұмыс ортасын жасайды.

Мәселен, мысалы, Джорджия технологиялық институтында (АҚШ) әзірленген ЖИ көмекшісі Джил Уотсон білім беру порталында студенттердің хабарламаларын модерациялаумен айналысты, онда студенттер тапсырмалар алды, оны орындады және оқытушылармен сөйлесті. Чат-бот білім беру курсы туралы қарапайым сұрақтарға жауап берді, форумда студенттермен талқылауға қатысты, сондай-ақ жұмыстарды тапсыру мерзімі және басқа да пайдалы ақпарат туралы ақпараттық бюллетень жасады. Джил Уотсон өзіне қойылған сұрақтардың 90% - дұрыс жауап беру арқылы жұмыстың жоғары тиімділігін көрсетті. Студенттер оны нақты оқытушыдан ажырата алмады, бұл оның табиғи әңгімелесудегі жоғары дағдыларын көрсетеді [4].

ЖИ студенттердің үлгерімі мен оқытушылардың жұмыс жүктемесіне, әсіресе жұмыстарды тексеру және білім беру процесін басқару мәселелеріне айтарлықтай әсер етеді. Оның көмегімен жұмысты тексеру, білімді бағалау және білім беру процесін басқару процестерін айтарлықтай оңтайландыруға болады. Жасанды интеллект нақты пайда әкелетін маңызды салалардың бірі-күнделікті тапсырмаларды автоматтандыру, бұл оқытушыларға жүктемені азайтуға мүмкіндік береді, олардың студенттермен маңызды шығармашылық және жеке жұмыс істеуге уақытын босатады. Бұл процесс әсіресе студенттер санының үнемі өсіп келе жатқан жағдайында және білім сапасына қойылатын талаптардың жоғарылауында маңызды.

Сонымен қатар, білім беруде ЖИ қолдану үлгерімді объективті және тиімді бақылауға ықпал етеді, бұл өз кезегінде сәтсіздік жағдайларының алдын алады және студенттердің оқу орындарын уақытында анықтайды. Білім беру мекемелеріне генеративті жасанды интеллектті енгізу тек оқыту сапасын жақсартумен ғана шектелмейді, сонымен қатар оқу кестесін жоспарлау, сабаққа қатысуды басқару және дәстүрлі түрде университет қызметкерлерінен көп уақытты алатын басқа да әкімшілік міндеттер сияқты ұйымдастырушылық процестерге әсер етеді.

ЖИ оқыту саласында да керемет нәтижелер көрсетуде. Сонымен, зерттеулер көрсеткендей, жасанды интеллект студенттердің жұмысының 70%-на дейін автоматты түрде бағалай алады, соның ішінде жазбаша жұмыс, бұл мұғалімдердің жұмыс жүктемесін едәуір төмендетіп, күнделікті операциялардың жылдамдығын арттыра алады. Сонымен қатар, ЖИ студенттердің қорытынды бағаларын 80% дәлдікпен болжай алады, оларды қолдау шараларын ұсыну арқылы олардың сәтсіздігін болдырмайды [5].

Осылайша, зерттеу нәтижелері мен статистика ЖИ-ті білім беру процесіне енгізудің және оны одан әрі зерттеудің маңыздылығын көрсетеді. Жасанды интеллект технологиялары студенттердің үлгерімі мен оқытушылар жұмысының тиімділігін айтарлықтай жақсартуға уәде беріп қана қоймайды, сонымен қатар жалпы білім беруді дамытудың жаңа көкжиектерін ашады. Қарқынды технологиялық прогресс пен

Академиялық ортадағы жаһандық өзгерістер жағдайында ЖИ пайдалану тек артықшылыққа ғана емес, болашақта жоғары білім беруді жаңғырту мен оңтайландыру жолындағы маңызды қадамға айналады.

Этикалық мәселелер. ЖИ-ді академиялық ортаға енгізу контекстіндегі тағы бір маңызды мәселе – бұл әдейі де, байқаусызда да, оқу деректері ретінде ЖИ алгоритмдеріне енгізілген бейімділік. Жасанды интеллекттің өзі бейтарап болғанымен, оның бастапқы коды немесе ол оқыған мәліметтер жиынтығы этикалық емес ақпаратты қамтуы мүмкін. Оны әрі қарай қайта өңдеу және пайдалану бастапқыда әрең байқалатын жағымсыздықтың нашарлауына әкелуі мүмкін [6, 7].

Ұсыныс жүйесі арқылы немесе кері байланыс беру арқылы ЖИ таңдау мен мінез-құлыққа әсер етуі мүмкін. Мысалы, сөйлемнің ұзындығы, мәтіннің жалпы көлемі, болмауы сияқты ресми белгілерге сүйене отырып, жазбаша жұмыс туралы Кері байланыс беріңіз грамматикалық қателер. Мұғалім жұмыстың тұтастығын, тақырыптың бірлігін, логикасын, синтаксистік құрылымдарын ескеретін неғұрлым егжей-тегжейлі түсініктеме бере алар еді [6, 7].

Жасанды интеллект өзінің ойлауының толық логикалық тізбегін көрсетпестен күрделі және мөлдір емес түрде жұмыс істей алады. Бұл адамның ЖИ жүйелерінің әрекеттеріне немесе нәтижелеріне сену, тексеру, дауласу немесе шағымдану мүмкіндігін шектеуі мүмкін [7].

Кұқықтық мәселелер. Бұрын айтылғандай, жасанды интеллект адам өмірінде салыстырмалы түрде жақында пайда болды. Ол 2022 жылдың қараша айында, OpenAI генеративті ЖИ негізіндегі ChatGPT чат-ботын көпшілікке ұсынған кезде ғана кеңінен таралды. Қазір ЖИ қолданудың заңды аспектілері әлі де даулы. Біріншіден, авторлық құқық мәселесі өткір. Егер адам ақылды құралдарды қолдануға жүгінсе, мәтінді кім жазғанын немесе сурет салғанын анықтау өте қиын. Кейбір салаларда авторлықты ЖИ үшін бастапқы кодты жазған ұйым анықтай алады. Бірақ кейбіреулер мұндай мазмұнды жалпыға ортақ деп санайды, өйткені авторлықты орнату мүмкін емес. Бұл түсініксіздік бүгінгі күнге дейін шешілмейтін қайшылықтарды тудырады. Мәселен, мысалы, The New York Times OpenAI-ді стартаптан білім алушылардың деректер жиынтығы ретінде пайдаланылған барлық газет мақалаларын мойындауды сұрап сотқа берді. Тағы екі күн бойы неміс департаменті GEMA сотқа жүгінді, олар OpenAI олардың деректерін жүйені оқыту үшін деректер жиынтығы ретінде пайдаланады деп мәлімдеді.

Әлеуметтік мәселелер. Сондай-ақ, жасанды интеллект барлық жерде қолданылатын әлеуметтік мәселелердің маңыздылығын төмендетуге болмайды. Солардың бірі-машинаның мұғалімнен артықшылығы. Оның рөлі барынша азайтылады деп қорқады. Оқытушылар кураторлардан артық болмауы мүмкін, бірақ білім беру процесінің белсенді қатысушылары бола алмайды. Сонымен қатар, оқытушылар арасындағы ықтимал жұмыссыздық мәселесіне алаңдаушылық туғызбауы мүмкін. Жасанды интеллект технологиясын шамадан тыс пайдалану мұғалім мен оқушы арасындағы, сондай-ақ студенттердің өздері арасындағы тікелей байланысты азайтуы мүмкін. Бұл әлеуметтік дағдылар мен эмоционалды интеллекттің дамуына теріс әсер етуі мүмкін. Ақылды технологияның кең таралуы дамыған және дамушы елдер немесе Интернетке қол жетімділігі шектеулі немесе жоқ аймақтар арасындағы цифрлық алшақтықты күшейтеді. Нәтижесінде барлық адамдар технологияны бірдей пайдалана алмайды.

Академиялық ортада ЖИ қолдану білім берудің цифрлық трансформациясының ажырамас бөлігі болып табылады. Заманауи ЖИ құралдары Оқу процесін оңтайландырады, сонымен қатар білім беру траекторияларын жекелендіруге, білімнің қолжетімділігін арттыруға, әкімшілік жүктемені азайтуға және оқытушылар мен студенттер арасындағы өзара іс-қимыл сапасын жақсартуға ықпал етеді. Олар үлкен деректер массивтерін талдауға, оқудағы ықтимал мәселелерді анықтауға және оқу үлгерімін жақсарту үшін арнайы шешімдерді ұсынуға мүмкіндік береді. ЖИ негізіндегі инклюзивті технологиялар ерекше білім беру қажеттіліктері бар Студенттер үшін білім

беру процесінің қолжетімділігін қамтамасыз етеді, ал бейімделу платформалары білім алушының дайындық деңгейі мен қабілеттерін ескеретін икемді білім беру маршруттарын құруға көмектеседі.

Заманауи технологияларды табысты интеграциялау үшін бақылаудың ашық тетіктерін әзірлеу, этикалық пайдалануды қамтамасыз ету және білім беру процесіне барлық қатысушылардың мүдделерін ескеретін және қорғайтын құқықтық базаны қалыптастыру қажет. Тек осы жағдайда ғана жасанды интеллект қауіп емес, жоғары білім мен жалпы қоғамның дамуына ықпал ететін пайдалы құрал бола алады.

Әдебиеттер:

1. Global education monitoring report summary, 2023: technology in education: a tool on whose terms? [Электрондық ресурс]. Режим доступа: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386147_rus/.
2. Lola Pega a Harvard [Электрондық ресурс]. Режим доступа: <https://www.um.es/noticia/boletin9/lola.htm?>
3. The University of Murcia trusts 1millionbot to help its new students [Электрондық ресурс]. Режим доступа: <https://1millionbot.com/en/chatbot-1millionbot-universidad-de-murcia-resolver-dudas-estudiantes/>.
4. AI-Powered Adaptive Learning: A Conversation with the Inventor of Jill Watson [Электрондық ресурс]. Режим доступа: <https://www.onlineeducation.com/features/ai-teaching-assistant-jill-watson>.
5. ИИ в образовании: статистика, внедрение, преимущества, проблемы [Электрондық ресурс]. Режим доступа: <https://virtre.ru/articles/artificial-intelligence/ii-v-obrazovanii-statistika-vnedrenie-preimushhestva-problemy>.
6. Huang L. Ethics of artificial intelligence in education: Student privacy and data protection // Science Insights Education Frontiers. 2023. Vol.16 (2). Pp. 2577–2587.
7. Ярошенко Г.В., Савушкин И.А. Социальные последствия применения систем искусственного интеллекта в образовании // Государственное и муниципальное управление. Ученые записки. 2023. № 3. 278–284 б.

ӘОЖ 378.1

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Беркинбаева Г.А., Абилкасымова Г.К.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ, Қазақстан Республикасы
berkinbaevagulina889@gmail.com

Цифрлық дәуірдің талабы - білім деңгейін үнемі жетілдіріп отыратын, жан-жақты дамытын, шығармашылықпен айналасатын және өмір бойы цифрлық сауаттылық пен құзыреттілікке ие мамандарды даярлау.

2023 жылы наурыз айында Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен бекітілген 2023-2029 жылдарға арналған Қазақстан Республикасында жоғары білім беру мен ғылымды дамыту тұжырымдамасында осы саланы орта мерзімді перспективада одан әрі дамыту басымдықтары нақты айқындалған. Қазақстан экономикалық өсудің және инновациялық дамудың негізгі факторы ретінде жоғары білім беру жүйесін дамытуға ерекше көңіл бөледі [1].

Білім беруді цифрландыру реформасы білім беру ұйымдарын жоғары сапалы бағдарламалық қамтамасыз етумен жабдықтаудан тұрады, мысалы, білім беру ресурстарына қол жеткізуге мүмкіндік беретін ақпараттық жүйелер, қазіргі заманғы ғылыми зерттеулер мен әзірлемелердің нәтижелері және әртүрлі тілдердегі электронды

ғылыми кітапханалар.

Соңғы жылдары Қазақстан Үкіметі жоғары білімді жаңғырту мен реформалау, оқытудың озық әдістерін енгізу, заманауи инфрақұрылымды дамыту, академиялық ұтқырлықты қолдау бойынша ауқымды шараларды қолға алды. Қазақстандағы жоғары білімді дамытудың басым міндеттерінің бірі оның сапасы мен халықаралық деңгейде бәсекеге қабілеттілігін арттыру болып табылады. Бұл стратегия инновациялық білім беру бағдарламаларын енгізуді, университеттердегі ғылыми-зерттеу қызметінің деңгейін арттыруды, білім беру инфрақұрылымының сапасын арттыруды, халықтың жоғары білімге қолжетімділігін кеңейтуді қамтиды. Осының барлығы мемлекет алға қойған басты міндеттердің бірі ретінде университеттің цифрлық архитектурасын дамытудың және болашақ мамандардың цифрлық құзыреттілігін дамытудың маңыздылығы мен қажеттілігін көрсетеді. Цифрлық экономиканың негізі жаһандық интернет қызметтері болып табылады.

Сондықтан келер ұрпақ мамандарының бойында қалыптасуы тиіс құзыреттердің бірі бұл «цифрлық құзыреттілік». «Ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілік» және «цифрлық құзыреттілік» ұғымдарының айырмашылығы осы күнде талап етеді.

Цифрлық құзыреттілік саласындағы соңғы зерттеулер мен жарияланымдарды талдау бұл тұжырымдаманың өзекті, бірақ нашар түсінілгенін көрсетеді. Зерттеу барысында біз «болашақ мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін олардың цифрлық оқыту кеңістігін қамтамасыз ететін ақпараттық технологиялардың, басқару білімдерінің, іскерліктері мен дағдыларының интеграцияланған жиынтығы ретінде, яғни мазмұны, өзара іс-қимыл жасау және ұйымдастыру, электрондық ресурстар мен құрылғыларды тиімді пайдалану және басқару» ретінде қарастыруды жөн көрдік.

Цифрлық ашық білім беру ресурстарының ішінде жаппай ашық онлайн курстар (MOOCs) университеттегі оқу процесін ұйымдастыруда ең маңызды және тиімді болып табылады.

Сондай-ақ, болашақ мұғалімдердің цифрлық құзыреттіліктерін дамыту мәселесінің өзектілігін, оқушылардың цифрлық білімдері мен дағдыларының жеткіліксіз деңгейін анықтауға тек цифрлық технологиялар мен желілерді күнделікті өмірде қолдану тәжірибесі ғана емес, сонымен қатар цифрлық білім беру мәселелерінің зерттелу деңгейін және оларды дидактикалық мақсатта тиімді пайдалануын анықтайтын ғылыми жұмыстардың нәтижелерін талдаудан жасалған қорытындылар.

Цифрлық құзыреттілік ұғымының мәні ғалымдар Г.Әбілқасымованың [2], Г.К. Нұркенова [3], Ю.А. Воронова [4], С.В. Гайсина [5] және т.б. қарастырған.

Демек, оқытушының цифрлық құзыреттілігі бұл жалпы кәсіби құзыреттілік және компьютерлік құрылғылардың жалпы құрылымы мен өзара әрекеттесуі, инновациялық қызметке арналған цифрлық технологиялардың мүмкіндіктері, алынған ақпараттың сенімділігі мен негізділігі туралы түсінік және оқу сабақтарын жобалау үшін бағдарламаларды пайдалана білу.

Т.А. Бороненко мен В.С. Федотова [6] цифрлық құзыреттілік - бұл қажетті ақпараттық технологияларды таңдап, оларды өз өмірінде пайдалана білу деп санайды.

С.М. Гущина [7], цифрлық құзыреттілік - жаңа технологияларды тиімді пайдалана білу деп анықтама берген.

Цифрлық құзыреттілік ұғымы ашықтық және динамизм сияқты сипаттамаларға ие болуы керек, өйткені цифрлық кеңістік тұрақты өзгеру қасиетіне ие. Цифрлық құзыреттіліктің құрамдас бөлігі ретінде білім, дағдылар, мотивация және жауапкершілік цифрлық құзыреттілікті дамытудың төрт деңгейіне бөлуге болады:

1. Ақпараттық және медиа құзыреттілік - цифрлық ресурстарды пайдалана отырып, цифрлық ақпаратты іздеуге, түсінуге, ұйымдастыруға және оны сыни тұрғыдан түсінуге байланысты білім, дағдылар, мотивация және жауапкершілік;

2. Коммуникативтік құзыреттілік - әртүрлі коммуникация нысандарына (электрондық пошта, чаттар, блогтар, форумдар, әлеуметтік желілер және т.б.) қажетті білім, дағдылар,

мотивация және жауапкершілік;

3. Техникалық құзыреттілік - әртүрлі мәселелерді шешу үшін техникалық және бағдарламалық құралдарды тиімді және қауіпсіз пайдалануға мүмкіндік беретін білім, дағдылар, мотивация және жауапкершілік, соның ішінде компьютерлік желілерді, бұлттық қызметтерді және т.б. пайдалану;

4. Тұтынушы құзіреттілігі – бұл цифрлық құрылғылар мен Интернетті пайдалана отырып, әртүрлі қажеттіліктерді қанағаттандыруды талап ететін нақты өмірлік жағдайларға байланысты әртүрлі күнделікті мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін білім, дағдылар, мотивация және жауапкершілік.

Цифрлық құзыреттілікті тәжірибеде цифрлық білім беруді табысты енгізу нәтижесінде жеке тұлға иеленуі және жұмыс істей алуы тиіс бірқатар құрылымдық компоненттері бар.

Сонымен қатар, білім беру жүйесінде цифрлық құзыреттілік жұмыс және қоғамға қатысу үшін сенімді, сыни және жауапты пайдалану мен цифрлық технологиялармен өзара әрекеттесуді қамтиды. Адамдар цифрлық технологиялар коммуникацияны, креативтілікті және инновацияны қалай қолдайтынын түсінуі және олардың мүмкіндіктерін, шектеулерін, салдары мен тәуекелдерін білуі тиіс. Цифрлық құзіреттіліктері бар адамдар дамып келе жатқан цифрлық технологиялардың негізінде жатқан жалпы принциптерді, механизмдерді және логиканы, сондай-ақ әртүрлі құрылғылардың, бағдарламалардың және желілердің жұмыс істеу негіздерін түсінуі керек.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, цифрлық құзыреттілік пен ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілік арасындағы түбегейлі айырмашылық жауапкершілік пен мотивацияның интеграциясында жатыр, бұл пән бойынша сыни ойлауды дамыту қажеттілігін білдіреді деп қорытынды жасауға болады. Сонымен, цифрлық құзыреттерді талдау кезінде олардың әмбебаптығына назар аудару анық көрінеді.

Жоғары оқу орнында білім беру процесінде студенттердің дамуы үшін қажетті цифрлық құзыреттіліктер жиынтығы деп болжауға болады.

Қорытындылай келе, жоғары оқу орны студенттерінің цифрлық құзыреттілігін қалыптастырудың ерекшеліктері, яғни білім беру бағдарламаларының деңгейіне қарамастан, университет студенттерінің цифрлық құзыреттіліктерін үздіксіз дамытқан дұрыс деп айтуға болады. Бұл ретте цифрлық құзыреттіліктерді кәсіби білім берудің әртүрлі деңгейлерінде тиімді кәсіби қызметті жүзеге асыру мен маманның кәсіби дамуы үшін қалыптасатын негізгі - кәсіби және жеке құзыреттер мен оның инновациялық цифрлық ортадағы тұлға ретіндегі өмірлік белсенділігі.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасында жоғары білім мен ғылымды дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248>

2. Абилкасымова Г. Жоғары оқу орындарында білім беру үдерісінде цифрлық технологияларды қолдану. Труды университета. Педагогика высшей школы. Экономика. - 2025. - №1(98), - Б. 296-303

3. Нуркенова Г.К., Маженова Р.Б., Молдабекова С.К. Білім беруді цифрландыру жағдайында болашақ педагог-психологтарды оқушыларға кәсіби бағыт бағдар беруге даярлау // Әл-Фараби атындағы қазақ ұлттық университеті хабаршы. «Педагогикалық ғылымдар» сериясы. - 2024. - №1(78). - Б. 100-112.

4. Воронова Ю.А. Процесс цифровизации в современном образовании // Балтийский гуманитарный журнал. - 2021. - Т.10, - №1(34). - С. 63-65.

5. Гайсина С.В. Цифровая грамотность и цифровая образовательная среда школы. URL: https://spbappo.ru/wp-content/uploads/2019/02/ФСП_цифровая_грамотность_МР_.pdf

6. Бороненко Т.А., Федотова В.С. Исследование цифровой компетентности педагогов в условиях цифровизации образовательной среды школы. - 2021. / <https://elibrary.ru/tcjmms>

7. Гущина С.М. Формирование цифровой компетентности педагога в области разработки цифровых образовательных ресурсов:
<http://znanium.com/catalog.php?bookinfo=485601>

УДК 376.1–056.262:372.3

СЕНСОРНЫЕ МАРШРУТЫ ДЛЯ ДОШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЕМ ЗРЕНИЯ: «ОЩУТИ МИР НОГАМИ И РУКАМИ»

Варлашина Н.Г.

КГКП «Специальный ясли-сад № 82 города Павлодара», Республика Казахстан
nadejdavar5@gmail.com

Для ребёнка с нарушением зрения окружающий мир часто оказывается «спрятанным». Многие привычные для нас визуальные ориентиры - цвета, формы, расстояния, предметы - становятся для него недоступными. Однако каждый ребёнок стремится к познанию, исследованию, общению. Он ищет способы ощутить и понять то, что его окружает, - через осязание, слух, обоняние и движения.

Психологи отмечают, что развитие сенсорных процессов у таких детей напрямую влияет на формирование речи, мышления, эмоциональной сферы, уверенности в себе. Поэтому педагогу важно создать образовательную среду, где ребёнок может безопасно и интересно познавать мир, действуя, пробуя, исследуя.

Сенсорный маршрут - это одна из таких технологий. Он помогает не просто «узнать» что-то о мире, а почувствовать его - ногами, руками, ушами, всем телом.

Цель:

Развитие сенсомоторного опыта, зрительного восприятия, пространственной ориентировки, мелкой моторики и эмоциональной отзывчивости у детей с нарушением зрения через организацию и использование сенсорных маршрутов.

Задачи:

1. Развивать тактильное, слуховое, двигательное и обонятельное восприятие.
2. Формировать представления об объектах и явлениях через практическое взаимодействие.
3. Создавать эмоционально положительный опыт познания окружающего мира.
4. Развивать речь, внимание, память и мышление на основе сенсорных ощущений.
5. Способствовать формированию самостоятельности, уверенности, чувства безопасности.
6. Развивать коммуникативные навыки через совместные сенсорные игры и обсуждение впечатлений.

Развивать коммуникативные навыки через совместные сенсорные игры и обсуждение впечатлений.

Сенсорный маршрут - это специально организованная последовательность зон или станций, каждая из которых направлена на развитие определённого вида восприятия. Главная особенность маршрута - его многоуровневость и интеграция разных сенсорных систем: тактильной, слуховой, обонятельной, двигательной.

Каждый маршрут продумывается с учётом возраста, особенностей зрения и моторных возможностей детей.

Принцип построения - от простого к сложному, от знакомого к новому, от опоры на тело к пространственному ориентированию.

Примеры сенсорных станций:

1. «Ощути ногами» На полу выложены различные покрытия: песок, галька, мох, коврик с пуговицами, резиновая поверхность, мягкий ковролин. Ребёнок проходит босиком, медленно шагая и описывая ощущения: *«Гладкое... Холодное... Колючее...*

Мягкое...» Тактильное восприятие соединяется с речевой активностью. Дети учатся осознавать телесные ощущения, сравнивать и различать их.

2. «Руки-исследователи» Контейнеры с различными материалами: крупа, фасоль, ткань, мех, тактильные книги, песок, пробки, резиновые шарики. В каждом ящике спрятаны небольшие предметы - фигурки, пуговицы, камушки. Ребёнок на ощупь ищет предмет, определяет его форму, размер, фактуру. Педагог сопровождает словами: *«Что это напоминает? Твёрдое или мягкое? Круглое или угловатое?»*

3. «Слушай и угадывай» В этой зоне используются аудиотехнологии: записанные звуки природы, транспорта, инструментов, голосов животных. Задача ребёнка - определить источник звука, его направление, громкость, эмоциональную окраску. Иногда дети сами создают звуки: ударяют по барабану, звенят колокольчиком, шуршат бумагой. Это развивает слуховую концентрацию и ориентировку в пространстве.

4. «Вкус и запах» Ребёнок знакомится с ароматами и вкусами: мяты, лаванды, корицы, лимона, яблока. Он учится различать запахи, называть ассоциации, вспоминать, где уже встречал подобное. Упражнение развивает обонятельную память и воображение.

Формы организации сенсорных маршрутов:

- Стационарные маршруты - постоянные зоны в группе или зале, где дети могут ежедневно взаимодействовать с материалами.

- Мобильные маршруты - переносные панели, ящики и модули, которые позволяют менять последовательность станций, создавая новые комбинации ощущений.

- Тематические маршруты - маршруты, приуроченные к сезонам, праздникам: *«Осенний лес», «Море звуков», «Путешествие по разным поверхностям».*

Каждый маршрут сопровождается аудиоподдержкой - спокойным голосом педагога или заранее записанным аудиофайлом с подсказками: *«Сделай шаг вперёд... Потрогай, что под ногами... Послушай, что звучит справа...»*

Это не только направляет ребёнка, но и помогает ему чувствовать себя уверенно в пространстве.

Перед началом маршрута проводится настройка - короткий ритуал, стихотворение, песенка или звуковой сигнал. После прохождения - обсуждение ощущений: дети подбирают слова-описания, делятся эмоциями, сравнивают впечатления.

Практическая значимость

Регулярное использование сенсорных маршрутов в работе с детьми с нарушением зрения дает заметные положительные результаты:

- Расширились представления детей об окружающем мире.
- Повысилась активность в исследовательской и игровой деятельности.
- Развилось слуховое, тактильное и двигательное внимание.
- Улучшилась координация движений и уверенность при передвижении.
- Активизировалась речь: дети начали использовать больше описательных слов.
- Снизилась тревожность, появилась эмоциональная открытость и интерес к новому.
- Повысился уровень самостоятельности и инициативности.

Таким образом, сенсорные маршруты способствуют гармоничному развитию личности ребёнка, стимулируют познавательную активность, формируют позитивное отношение к себе и миру.

Моя работа опирается на идеи сенсорного воспитания, изложенные в трудах казахстанских ученых Санджара Асфендиярова, Толганай Темиргалиева, Доса Сарбасова, Льва Венгера

Для реализации данных маршрутов в оснащении имеются разнообразные сенсорные пособия и оборудование: сенсорная ширма, тренажёр «Сетка», комплекс «Бегущие огоньки», трафареты и другие материалы, способствующие развитию тактильных, зрительных и двигательных ощущений у детей.

Сенсорные маршруты - это не просто педагогическая технология. Это путь к познанию мира через ощущения, мостик между ребёнком и окружающей

действительностью. Это способ помочь ребёнку сказать: «Я не вижу, но я чувствую. И этот мир прекрасен!»

Внедрение сенсорных маршрутов в образовательный процесс помогает детям с нарушением зрения не только развивать сенсорный опыт, но и открывать в себе уверенность, смелость и радость познания. Каждый ребёнок достоин того, чтобы ощутить мир - ногами, руками, сердцем.

Литература:

1. Темиргалиева Т.А. Сенсорное развитие дошкольников с особыми образовательными потребностями. – Астана: НЦОКО, 2020.
2. Сарбасов Д.Ж. Ориентировка в пространстве у детей с нарушением зрения: методические рекомендации. – Алматы: Рауан, 2015.
3. Венгер Л.А. Психология сенсорного развития детей дошкольного возраста. – Алматы: Білім, 2016.
4. Айрес А.Дж. Сенсорная интеграция и ребёнок. – Москва: Теревинф, 2017.
5. Банди А., Лейн С., Мюррей Э. Сенсорная интеграция: теория и практика. – Москва: Теревинф, 2020.
6. Lagrow S. Orientation and Mobility for Children with Visual Impairments. – New York: AFB Press, 2015.

УДК 376.1–056.262:004

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНЖЕНЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В КОРРЕКЦИОННОЙ РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С НАРУШЕНИЕМ ЗРЕНИЯ

Крупченко Е.Г.

КГКП «Специальный ясли-сад № 82 города Павлодара» отдела образования
г. Павлодара, управления образования Павлодарской области,
г.Павлодар, Республика Казахстан,
120785.ru@mail.ru

Дети, посещающие специализированные дошкольные учреждения, имеют зрительные нарушения, которые часто сопровождаются вторичными отклонениями в развитии. Дефект зрения оказывает комплексное влияние на восприятие окружающего мира, формирование зрительно-пространственной ориентировки и социализацию личности. В связи с этим, восстановление и тренировка зрительных функций являются критически важными задачами коррекционно-педагогической работы.

Для достижения максимальной эффективности лечения на специальных медицинских аппаратах необходима обязательная и систематическая пропедевтическая подготовка детей с нарушением зрения. Использование современных инженерных технологий в коррекционной работе выступает как эффективный педагогический инструмент, способный поддержать высокий интерес ребенка к лечению и активизировать его познавательную и конструктивную деятельность.

Особое место среди таких технологий занимают:

1. ТИКО-моделирование (Трансформируемый Игровой Конструктор для Объёмного Моделирования).

2. ЛЕГО-конструирование (Наборы конструкторов LEGO).

Эти конструкторы сочетают в себе игру, конструирование, сенсорное и познавательное развитие, что делает их идеальными инструментами для коррекционной работы с дошкольниками, имеющими особые образовательные потребности.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью внедрения инновационных образовательных технологий, направленных на целенаправленное развитие зрительно-

пространственных представлений, сенсорных эталонов и зрительно-моторной координации у детей с нарушениями зрения. Игровые формы моделирования, обеспечиваемые ТИКО и ЛЕГО, помогают преодолеть эмоциональное напряжение, повышая готовность детей к аппаратному лечению.

Новизна исследования заключается в интеграции ТИКО-моделирования и ЛЕГО-конструирования в систему коррекционно-педагогической работы с детьми, имеющими зрительные нарушения, как средства:

- Формирования зрительно-пространственного восприятия и зрительного анализа.
- Подготовки детей к аппаратному лечению через игровые формы деятельности.
- Создания условий для развития конструктивного и инженерного мышления у дошкольников с особыми образовательными потребностями.

Целью работы является определение эффективности использования инженерных технологий (ТИКО и ЛЕГО) в коррекционной работе с детьми с нарушением зрения.

Задачи: 1. Изучить педагогические возможности конструкторов в развитии зрительных функций и познавательной активности.

1. Разработать и апробировать формы и методы их использования в коррекционно-развивающей деятельности.

2. Определить влияние моделирования на подготовку детей к аппаратному лечению и формирование сенсорных эталонов.

3. Оценить результативность применения данных технологий в коррекционной работе.

Гипотеза: использование ТИКО-моделирования и ЛЕГО-конструирования в коррекционной работе с детьми с нарушением зрения позволит:

- Существенно повысить уровень сформированности сенсорных эталонов (цвета, формы, величины) и зрительных функций у дошкольников.
- Активизировать конструктивную и познавательную деятельность, способствуя гармоничному развитию личностной сферы ребенка.
- Достичь более высокого уровня развития мелкой моторики рук и зрительно-моторной координации.
- Эффективно подготовить детей к выполнению зрительных упражнений и лечебных процедур в рамках аппаратного лечения.

Коррекционная работа в предаппаратный период с использованием конструкторов ТИКО и ЛЕГО строится с учетом индивидуальных и возрастных особенностей, а также состояния зрительных функций ребенка.

Наборы LEGO в силу своей педагогической универсальности являются наиболее предпочтительными наглядными пособиями. Работа с ними:

- Побуждает работать в равной степени голову, руки и глаза ребенка, активизируя зрительно-моторную координацию; помогает ребенку самостоятельно «строить» свое знание, что способствует развитию когнитивной сферы.
- Не вызывает у ребенка негативного отношения, поскольку вся коррекционно-развивающая работа воспринимается им как игра.
- Позволяет варьировать позу ребенка (стол, ковер, магнитная доска), что важно для соматически ослабленных детей, не требуя сохранения статичной сидячей позы.

ТИКО-конструктор, состоящий из ярких трансформируемых геометрических фигур, позволяет детям переходить от плоских моделей к объемным. Это:

- Идеальное средство для формирования целостного представления об объекте и развития пространственных отношений.
- Инструмент для тренировки зрительного восприятия и анализа (форма, цвет, расположение элементов).

Работа проводится через различные формы (групповую, подгрупповую, индивидуальную) с опорой на следующие принципы:

- Последовательности и систематичности.

- Наглядности и активности.
- Учета индивидуальных особенностей.
- Социального партнерства.

Наиболее эффективные приемы:

- Анализ готовой модели: Выделение основных частей, установление их пространственного расположения, определение цвета и формы.
- Ориентировка на сигналы: Использование цветовых сигналов и штриховки для акцентирования внимания на ключевых элементах или местах соединения деталей.
- Работа по образцу и словесной инструкции. Использование опорных схем, шаблонов и карточек-заданий для развития зрительного анализа и синтеза.
- Проблемные задания: Игровые задачи типа «Построй башню, которая не упадет» для активизации конструктивного и логического мышления.

Этапы коррекционной деятельности:

Коррекционная работа с конструкторами строится по следующей последовательности, обеспечивающей формирование целостно-расчлененного представления об объекте:

1. Ознакомление и обследование: Тактильное и зрительное изучение деталей (форма, цвет, величина).
2. Конструирование по образцу.
3. Выполнение по словесному описанию.
4. Самостоятельное моделирование и анализ результата.

Для обеспечения коррекционного эффекта к деталям конструкторов и наглядным пособиям предъявляются особые требования:

- Детали ТИКО и ЛЕГО должны быть яркими, контрастными и хорошо различимыми при слабом зрении. Формы должны быть крупными, с четкими границами. Чертежи изготавливаются в черно-белом изображении с четким контуром, для демонстрации – в 1,5–2 раза больше установленных размеров. При сходящемся косоглазии схемы и образцы размещаются вертикально на подставке; при расходящемся косоглазии они располагаются горизонтально на столе.

Работа по формированию единой коррекционно-развивающей среды «детский сад - семья» проходит в тесном сотрудничестве с родителями и реализуется через:

- Консультации и мастер-классы для родителей; Дистанционные/онлайн-занятия («Конструируем дома», «Мы с папулей посидим и игрушку смастерим»); Фотовыставки и презентации детских работ. Применение инженерных технологий, в частности ТИКО-моделирования и ЛЕГО-конструирования, в коррекционной работе с детьми, имеющими нарушения зрения, показало высокую эффективность.

Систематическое включение конструктивной деятельности не только способствует развитию зрительных функций, пространственного восприятия, мелкой моторики и познавательной активности, но и эффективно подготавливает детей к аппаратному лечению, формируя готовность к выполнению зрительных упражнений и лечебных процедур.

Таким образом, данные технологии являются действенным средством инженерного и коррекционного воспитания, способствующим успешной адаптации и гармоничному развитию личности ребенка с нарушением зрения.

Литература:

1. Типовая учебная программа дошкольного воспитания и обучения. Приложение к приказу Министра просвещения Республики Казахстан от 14 октября 2022 года № 422. – 12-17 с.

2. Логинова И. В. Программа дополнительного образования детей «ТИКО-мастера» // Электронный ресурс:

https://ticorantis.ru/games_and_activities/doshkolnik/programma_dopolni

telnogo_obrazovaniya_detey_tiko_mastera - 3-5 с.

3. Парамонова Л.А. Конструирование как средство развития творческих способностей детей старшего дошкольного возраста: учебно-методическое пособие. - М.: Академия, 2010. - 72 с.

УДК 378:81, 243

ПРОБЛЕМА ПРОФИЛАКТИКИ АГРЕССИВНОСТИ УЧАЩИХСЯ В ШКОЛАХ КАЗАХСТАНА

Минжанов Н.А., Минжанова Г.Н., Вылчев Г.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

Тракийский университет-Стара Загора, Болгария

minganovn1@mail.ru

В статье рассмотрена проблема агрессивного поведения в образовательной среде, которое является серьезной проблемой нашего времени в Казахстане. Касым-Жомарт Токаев выступил на республиканском съезде педагогов 5 октября 2023 года. В своем выступлении Президент затронул темы запугивания и распространения криминальной психологии в школах. Глава государства отметил, что «Буллинг наносит непоправимый вред психическому состоянию и здоровью детей и подростков, негативно влияет на учебный процесс, влечет за собой отстранение от социальной среды и психические расстройства. Государство должно обеспечивать защиту прав и безопасности ребенка. Издевательства должны быть устранены навсегда» [1].

Издевательства - это повторяющееся агрессивное поведение, направленное на причинение кому-либо эмоционального или физического вреда. Издевательства могут иметь последствия для жертвы: трудности в обучении, неспособность сосредоточиться из-за постоянного стресса, постоянный пропуск занятий, потому что ходить в школу страшно, а находиться там больно. Одним из его последствий является постоянное снижение самооценки, неуверенность в собственных силах, искаженное представление о себе как о «неполноценном», «нежелательном», тревожные и депрессивные расстройства, включая стойкие и тяжелые формы, социальные неврозы, социальные фобии, трудности в отношениях, установление и поддержание социальных связей после школы остаются на долгие годы [2].

При этом проявления агрессивности можно рассматривать не обязательно в связи с чрезвычайной ситуацией или появлением новых форм обучения, а как признак, процесс и результат нарушения и нарушения воспитательных отношений в организации обучения и развития современных детей и подростков [3]

В этих случаях особую научную актуальность и практическую значимость приобретает исполнение пункта 2.13 протокола расширенного заседания Правительства Республики Казахстан от 14 июля 2022 года под председательством Президента Республики Казахстан Токаева К.Ж., защита прав и интересов казахстанских детей, защита их от насилия, профилактика самоубийств.

Следует отметить, что в соответствии с анализом психолого-педагогических источников существует ряд фундаментальных психолого-педагогических исследований, рассматривающих эту проблему с разных сторон. В этом контексте Б. Г. Ананьев, В. М. Бехтерев, А. А. Бодалев, Л. Л. Гозман, И. С. Кона, А. Ф. Лазурский, А. А. Леонтьев, В. Н. Мясищев, Л. Рубинштейн, В. В. Юстицкий и другие, они посвящены общей характеристике, структуре и функции межличностных отношений. А. Н. Леонтьев, Я. Л. Коломинский, Л. И. Божович, Н. в. Кузьмина, В. А. Кан-Калика, И. А. Фурманова, В. А.

Янчука и др. раскрывают проблемы, связанные с проблемами взаимодействия в образовательном процессе.

Кроме того, анализ психолого-педагогической литературы показал, что исследования, направленные на изучение особенностей формирования культуры межличностного взаимодействия педагога и учащихся в условиях провокации агрессии в Республике Казахстан, не проводились по ряду причин.

Во-первых, отсутствие специфических психологических методов диагностики поведенческих и эмоциональных реакций педагога в условиях провокации агрессии.

Во-вторых, отсутствие теоретического и эмпирического исследования личностных характеристик учителя, влияющих на тип общения учителя с учащимися в условиях провокации агрессии.

Вышеуказанные аспекты определяют актуальность данной работы. Анализ теоретических источников показывает, что в последние десятилетия феномен агрессии все больше привлекает внимание исследователей различных областей научного знания, его важнейшие характеристики с точки зрения конкретной проблемной области исследования определяются в теоретических работах по общей, возрастной и педагогической психологии в рамках исследований по общей педагогике, теории и методологии воспитания, социологии, культурологии, философским специальностям и др.

Для нашего исследования наряду с понятием «агрессия» представляют интерес и другие понятия, составляющие основной категориальный аппарат исследования научной проблемы профилактики агрессивного поведения в образовательной среде [3].

Рассматриваемая проблема является одной из главных в учебно-воспитательной работе школы и никогда не теряет своей актуальности, поскольку педагогическое общение требует постоянного совершенствования социокультурных особенностей и научно-технических достижений общества.

На современном этапе развития общества необходимо учитывать формирование новой образовательной парадигмы, учитывающей соотношение и взаимовлияние науки и образования (универсальные навыки специалиста, средства электронного обучения, постоянно увеличивающийся объем информации и др.) [5].

Рассматриваемая проблема были исследованы в различных аспектах: [6-8].

- культура межличностного взаимодействия В. С. Агеев, В. Н. Мясичев, И. С. Попович, М. В. Савчина;

- межличностные и межгрупповые отношения Н. В. Гришина, А. А. Леонтьев, Б. Д. Парьгин, В. П. Шейнова;

- межличностные конфликты в коллективе и отношениях между субъектами В. А. Кан-Калик, А. А. Бодалев;

- проблемы межличностных отношений в образовательных учреждениях Я. Л. Коломинский, А. В. Петровский и др.

Методологическая база культуры межличностного взаимодействия в системе общения «Педагог-ученик» принадлежит И. Ф. Гербарту, И. А. Руссо, Э. Фроме и др. [9, 10].

Кроме того, требует уточнения основное определение и обоснование компонентов формирования культуры межличностного взаимодействия учителя и обучающихся. Первоначально понятие «взаимодействие» рассматривалось в рамках философских концепций.

В философии это понятие используется для описания отношений между различными объектами, установления влияния предметов друг на друга, а также для описания форм человеческого бытия, человеческой деятельности и познания. В психологической литературе под взаимодействием понимается процесс прямого или косвенного воздействия, влияние участников этого процесса друг на друга [11].

В целом, структурное взаимодействие-это процесс, состоящий, с одной стороны, из физического контакта, совместного перемещения в пространстве, совместной групповой

или массовой деятельности, а с другой стороны, из духовного вербального и невербального информационного общения. Следовательно, любое межличностное взаимодействие относится к связям «субъект-субъект», характеризующимся устойчивым взаимодействием и изменчивостью.

Результаты наших исследований и проведенного теоретического анализа позволяют создать гуманистическую и социально ориентированную открытую образовательную среду, работающую в современном казахстанском обществе в тесном взаимодействии с другими институтами социального воспитания и социализации (семь родителей, дополнительное образование, учреждения культуры, социальные учреждения, детские клубы, общественные объединения и др. указывает на крайнюю нужду. демократические структуры управления являются способом объединения детей из разных социальных групп в единое сообщество, эффективной формой обучения решению социальных проблем обучающихся является социально-психолого-педагогическая деятельность школы, работающая на принципах взаимного уважения, взаимной поддержки, взаимопонимания, сотрудничества и ответственности, а основанная на групповой работе классных руководителей, социального педагога, педагога-психолога.

Литература:

1. «Душа болит за детей»: Токаев поручил искоренить буллинг и насилие в казахстанских школах. <https://kz.kursiv.media/2023-10-05/zhrb-bulling-deti/>
2. 66% школьников в Казахстане сталкиваются с насилием и дискриминацией. <https://mail.kz/ru/news/kz-news/-shkolnikov-v-kazahstane-stalkivayutsya-s-nasiliem-i-diskriminaciei>
3. Кудимова Т.В. Формирование комфортных взаимоотношений в классе как основа воспитания толерантной личности // Педагогическое мастерство: материалы X Междунар. науч. конф. – Москва: Буки-Веди, 2017. – С. 102-104. – URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/215/12503/>
4. «Об утверждении Комплексного плана по защите детей от насилия, превенции суицида и обеспечению их прав и благополучия на 2023 – 2025 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 августа 2023 года № 748 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000748>
5. 4K:измерение критического мышления, креативности, коммуникации и кооперации / Высшая школа экономики. Центр психометрики и измерений в образовании. – Режим доступа: <https://ioe.hse.ru/monitoring/4k>. – Дата доступа: 10.09.2021.
6. Баксанский О.Е. Современная психология: теоретические подходы и методологические основания: Аффективная сфера личности и психология общения / О.Е. Баксанский, В.М. Самойлова. – М.: КД Либроком, 2018. – 368 с.
7. Ильин Е.П. Психология общения и межличностных отношений / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2013. – 576 с.
8. Шейнов В.П. Поссорься со мной, если сможешь. Психология бесконфликтного общения / В.П. Шейнов. – СПб.: Питер, 2017. – 320 с.
9. Тарасова М.В. Культура и образование: принципы взаимодействия: монография / М.В. Тарасова. – Красноярск: Сиб.федер.ун-т, 2012. – 360 с.
10. Knapp L. Mark Handbook of Interpersonal Communication / Mark L. Knapp, John A. Daly. – 3rd ed. – London: New Delhi: Sage Publications, 2002. – ISBN-13: 978-1412974745.
11. Иванова С.П. Учитель XXI века: ноопсихологический подход к анализу профессионально-личностной готовности к педагогической деятельности / С.П. Иванова. – Псков: ПГПИ, 2002. – 228 с.

«БИО-СЕНСОРНЫЙ ИНТЕРФЕЙС – КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ВОЛЕВОЙ СФЕРЫ ДЕТЕЙ С ООП»

Смагулова Ж.М.

КГКП «Специальный ясли-сад № 49 города Павлодара», г.Павлодар, Республика
Казахстан

ekrupchenko12@mail.ru

Актуальность данной проблемы обусловлена тем, что наряду с физическим и нейropsychическим развитием детей дошкольного возраста важно развитие эмоций и чувств. Эти способности очень важны для любого человека, включая дошкольников. Первые 3 года жизни малыша – это время, когда он учится проявлять всю палитру чувств, обучается правильному распознаванию и верному выражению своих чувств, переживаний и эмоций.

Безусловно, круг проблем, касающихся коррекции эмоционально-волевой сферы ребенка с ООП, очень широк. Основной задачей коррекционной работы становится обучение ребенка правильным проявлениям своих чувств, адекватным формам реагирования на различные ситуации и явления внешней среды в процессе взаимодействия с окружающим миром. При этом необходимо учитывать тот факт, что ребенку нужен динамизм эмоций, их разнообразие, т.к. избыток однотипных положительных эмоций рано или поздно вызывает скуку. А бурные, аффективные реакции, как правило, являются результатом длительного зажима эмоций.

Развитие эмоциональной сферы жизни детей дошкольного возраста – длительный, поэтапный процесс, который существенно зависит от обстановки в семье, участия родителей и окружающих людей, занятий по развитию эмоциональной сферы. За счет положительных эмоций и позитивного подкрепления формируется и совершенствуется способность к запоминанию информации и развивается речь. Однако, замыкаясь на телевизорах, гаджетах, дети меньше общаются со взрослыми и сверстниками, а ведь общение в значительной степени обогащает чувственную сферу [1, стр.8].

Современные дети стали менее отзывчивыми к чувствам других. Неумение владеть выразительными средствами тела снижает умение ребенка взаимодействовать с окружающим миром. Поэтому работа, направленная на развитие эмоциональной сферы детей с ООП, очень актуальна и важна.

В рамках образовательного процесса на базе нашего детского сада в 2024-2025 учебном году проводилась работа по развитию эмоциональной сферы детей с ООП по проекту «Био-сенсорный интерфейс».

Данный проект был разработан на основе изучения методической литературы и личного профессионального опыта и направлен на развитие эмоциональной сферы детей [2, стр.248].

ЦЕЛЬ: Создание условий для ознакомления детей с миром эмоций и способами выражения своего эмоционального состояния

В соответствии с этой целью формируются следующие задачи:

1) Выявить соотношение между формированием эмоциональной сферы и возрастными особенностями детей.

2) Разработать комплекс игр, упражнений.

3) Научить детей выражать свои эмоции и чувства

Работа с детьми (в основе тематика познавательных занятий).

Формы работы: игры, упражнения.

Виды деятельности: общение индивидуальная, совместная, изобразительная.

Приемы: одобрение поведения, создание ситуации радости, прослушивание сказок имеются специальное оборудование в группе:

- воздушно - пузырьковая колонна, Сухой бассейн, Интерактивная светозвуковая, панель «Ферма», Фиброоптическое волокно «Солнце», Проекционный дизайн (3D).

Интерфейс состоит из двух блоков: активационного и релаксационного.

Цель активационного блока: формировать у детей умения увидеть в другом человеке его достоинства и давать другому человеку вербальную и невербальную поддержку, способствовать углублению осознания сферы общения, умению сотрудничать. Данный блок стимулирует зрительное и звуковое восприятие, помогает воспитанникам установить причинно-следственные связи, как также развивает воображение, память, творческие способности.

Релаксационный блок реализуется через организацию комплекса упражнений, этюдов, аутотренингов, тренажеров, целью которого является обучение детей способам снятия мышечного и эмоционального напряжения.

Целью релаксационного блока является обучение детей способам снятия мышечного и эмоционального напряжения.

В результате применения био-сенсорного интерфейса у детей развивается умение различать и объяснять свое эмоциональное состояние и эмоциональное состояние других людей, улучшается уровень передачи эмоциональных состояний речи, развивается умение правильно реагировать на различные жизненные ситуации с эмоциональной точки зрения.

Разработан кейс игр на предоставленном оборудовании для активационного блока:

Сухой бассейн Игра «Отгадай, где спрятано», Игра «Кто больше», Игра «Найди по описанию», Упражнение на релаксацию «Отдых».

Интерактивная светозвуковая панель «Ферма» Игра «Угадай голосок», Игра «Назови ласково», Игра «Ферма».

Проекционный дизайн (3D) Игра «Четвертый лишний», Игра «Кого - куда», Игра «Что было бы, если бы», Игра «Что случилось?», «Крошка Енот», Игра «Выражение эмоций».

Релаксационный блок: оборудуется фиброволокном - разноцветные «струи» стимулируют тактильные ощущения, помогают восприятию пространства и своего тела в этом пространстве. За «струями» лент можно спрятаться от внешнего мира, что особенно подходит для замкнутых детей. Он многофункционален и влияет на множество органов чувств. В работе с тревожными детьми "сухой дождь" можно использовать следующим образом:

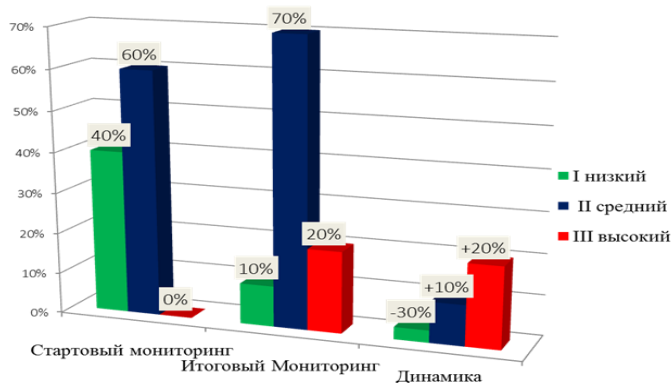
1. снять симптомы гиперактивности, стресса, уменьшить приступы агрессии, улучшить сон;
2. раскрыть детские страхи и справиться с ними;
3. улучшить память, развить чувствительность (определение материала по прикосновению), мелкую моторику;
4. научиться работать в коллективе, если занятия групповые;
5. пробудить интерес к познанию окружающего мира.

Диагностика уровня развития эмоциональной сферы детей среднего возраста проводилась по следующим критериям:

√ Улыбка √ Смех √ Удивление √ Гнев √ Злость √ Страх

Исследование проводилось в средней группе, состоящей из 10 человек, из них 4 мальчика и 6 девочек.

Возрастной состав группы: 3 года.

Выявлены следующие результаты:

1. Мимика и пантомимика. По сравнению с первичной диагностикой (38%) данные по этому параметру увеличились на 12%, то есть в результате проведенной работы - 50% детей научились правильно выражать свое эмоциональное состояние.

2. Выразительности речи. Интонационная выразительность речи по сравнению с первичной диагностикой 27% увеличилась на 24% и составила 51%.

3. Восприятие графического изображения различных эмоций улучшилось по сравнению с первичной диагностикой (24%) на 48% и составила 72%.

4. Диагностируется значительное улучшение графического изображения эмоций 64% в сравнении с первичной диагностикой (21%, динамика составила 43%.

Вывод:

Данная работа способствует: благоприятной адаптации ребенка к условиям в детском саду; сближению детей друг с другом и с воспитателем улучшился уровень передачи эмоциональных состояний речи активизируются познавательные и творческие способности детей. Активизируются познавательные и творческие способности детей.

В результате проведения развивающих занятия у детей развивается умение различать и объяснять свое эмоциональное состояние и эмоциональное состояние других людей, улучшается уровень передачи эмоциональных состояний речи, развивается умение правильно реагировать на различные жизненные ситуации с эмоциональной точки зрения.

Литература:

1. Бушлякова Р.Г. Артикуляционная гимнастика с биоэнергопластикой. М.: «Издательство Детство-Пресс», 2011.

2. Бушлякова Р.Г., Вакуленко Л.С. Артикуляционная гимнастика с биоэнергопластикой. Конспекты индивидуальных занятий по коррекции нарушений произношения свистящих, шипящих и сонорных звуков с включением специальных движений кистей и пальцев рук на каждое артикуляционное упражнение. М.: «Издательство Детство-Пресс», 2011.

3. Зайцева И.Ю. Влияние занятий биоэнергопластикой на речевое развитие дошкольников.

ӘОЖ 376.3–056.313:372.3

ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ
БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ОЙЫН ӘДІСТЕРІ АРҚЫЛЫ ТҮЗЕТУ БОЙЫНША
ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сулейменова И.А.

Манаш Қозыбаев атындағы Солтүстік Қазақстан университеті

inkara150188@mail.ru

Психикалық дамуы тежелген (ПДТ) мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілінің қалыптасуы көптеген когнитивтік, эмоциялық және мінез-құлықтық ерекшеліктерге тәуелді күрделі процесс болып табылады. ПДТ бар балаларда фонематикалық естудің әлсіздігі, сөздік қордың шектеулілігі, грамматикалық құрылымдарды меңгерудің баяулауы, сөйлеу әрекетінің мотивациясының төмендеуі сияқты қиындықтар жиі кездеседі. Осыған байланысты логопедиялық жұмысты ұйымдастыруда баланың жас ерекшелігімен қатар, оның психикалық даму деңгейін, танымдық белсенділігін, әлеуметтік бейімделу мүмкіндігін ескеру қажет.

ПДТ балалардың сөйлеу тіліндегі кемшіліктер тек тілдік функциялардың жеткіліксіздігін көрсетіп қана қоймай, жалпы психикалық дамудың баяу қарқынын айқындайды. Мұндай балаларда зейін тұрақсыз, есте сақтау төмен, ойлау операциялары жеткіліксіз деңгейде қалыптасқан. Логопедиялық жұмысты жоспарлау кезінде бұл факторлардың барлығы ескерілуі тиіс, себебі сөйлеу тілін дамыту танымдық процестермен тікелей байланысты.

Ойын әдістері ПДТ балаларымен түзете-дамыту жұмысында жетекші құралдардың бірі болып табылады. Себебі ойын – баланың табиғи әрекеті, танымдық қызығушылығын арттыруға, қарым-қатынас қажеттілігін қалыптастыруға, сөйлеу белсенділігін ынталандыруға мүмкіндік береді. Ойын барысында бала өз қабілетін танытып, эмоциялық-жігерлік саласы белсендіріледі, сөйлеуге деген ынтасы артады. Бұл логопедиялық жұмыстың психологиялық тұрғыдан қолайлы өтуіне жағдай жасайды.

Логопедиялық тәжірибеде қолданылатын ойындар шартты түрде бірнеше бағытқа бөлінеді:

- сөйлеуді түсінуді дамытуға бағытталған ойындар;
- дыбыстық талдау мен синтез дағдыларын қалыптастыру ойындары;
- артикуляциялық аппаратты жетілдіруге арналған ойындар;
- сөздік қорды кеңейтуге арналған лексикалық-дидактикалық ойындар;
- грамматикалық категорияларды меңгеруге арналған ойындар;
- байланыстырып сөйлеуді дамытуға бағытталған ойындар.

Ойын әдістері түзете-дамыту жұмысында жетекші құралдардың бірі. Ойын баланың психикалық белсенділігін арттырып, сөйлеу дағдыларының табиғи жолмен қалыптасуына мүмкіндік береді. Ойын барысында бала өз қабілетін танытып, эмоциялық-жігерлік саласы белсендіріледі, сөйлеуге деген ынтасы артады. Ойынның ПДТ балаларға беретін артықшылықтары:

- сөйлеуге деген мотивацияны арттырады;
- эмоционалдық қысымды төмендетеді;
- қарым-қатынасқа түсуге ынталандырады;
- өзіндік реттеу және мінез-құлықты бақылау қабілеттерін дамытады;
- табыс сезімін тудырып, баланың өзін-өзі бағалауын көтереді.

ПДТ балаларымен жүргізілетін логопедиялық жұмыста ойындарды қолдану белгілі педагогикалық қағидаларға сүйенуі тиіс:

1. Жүйелілік және бірізділік.

Ойындар баланың даму деңгейіне сәйкес күрделендіріп отыруы тиіс.

2. Қысқа әрі мазмұнды ойындар.

ПДТ балалары ұзақ уақыт назар сала алмайтындықтан, ойын ұзақтығы 3–5 минуттан аспауы мүмкін.

3. Көрнекілік қағидасы.

Заттық материалдар, суреттер, ойыншықтар міндетті түрде қолданылады.

4. Қол жетімділік.

Тапсырмалар тым қиын болмауы керек, әйтпесе бала қызығушылығын жоғалтады. Жеке және топтық тәсілді ұштастыру. Баланың жеке даму динамикасы ескеріледі

Әр ойын әдіснамасына тоқталып кетсем. Артикуляциялық аппаратты дамыту ойындары сөйлеу моторикасын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Мұндай ойындар

«Айнадағы жаттығулар», «Тіл мен еріннің саяхаты» сияқты қызықты сюжет арқылы беріледі. Бұл балалардың ойынға қатысуын жеңілдетіп, артикуляциялық қимылдарды ойын түрінде орындауға мүмкіндік береді.

Фонематикалық естуді дамытуға арналған ойындар ПДТ балалар үшін аса маңызды. Себебі бұл топтағыларда дыбыстарды ажырату, олардың реттілігін анықтау, сөздегі дыбыстық құрамды талдау дағдылары толық қалыптаспайды. Логопед «Қай дыбысты естідің?», «Дыбысты тап», «Жасырын дыбысты анықта» сияқты ойындарды қолдана отырып, фонематикалық қабылдауды жетілдіреді.

Сөздік қорды дамыту ойындары арқылы балалар жаңа сөздерді есте сақтап, оларды сөйлеуде белсенді қолдануға үйренеді. Бұл бағыттағы ойындар көрнекілікпен, заттық материалдармен, суреттермен бірге жүргізіледі. «Не жоғалды?», «Не өзгерді?», «Жұбын тап», «Жануарлар әлемі» сияқты ойындар сөздік қорды кеңейтуге және түсінікті сөйлеудің қалыптасуына ықпал етеді.

Грамматикалық құрылымдарды меңгертуге арналған ойындар балалардың сөйлем құрау, сөздерді байланыстыру, сөз түрлендіру дағдыларын қалыптастыруға бағытталған. Мысалы, «Сөзді өзгерт», «Жаңа сөйлем құрастыр», «Қимыл ата» сияқты ойындар сөйлемнің грамматикалық құрылымын түсінуге көмектеседі. Бұл ойындар сөйлеудің грамматикалық жағын түзетуде аса тиімді.

ПДТ балаларымен логопедиялық жұмыстың негізгі ерекшелігі - ойынның түзете-дамыту мазмұнын нақты жоспарлау. Сабақ ойынмен басталып, ойынмен аяқталса, бала өзін еркін сезінеді және сөйлеу әрекетіне белсенді қатысады. Сонымен бірге ойындар қысқа, мазмұны жағынан қарапайым, баланың жасына сай болуы тиіс.

Логопед сабақ құрылымында сергіту ойындары, қимылды ойындар, рөлдік ойындар, үстел үсті ойындары және артикуляциялық жаттығуларды ойын түрінде қолданады. Бұл тәсілдер сөйлеу моторикасын, тыныс ырғағын, зейін мен есте сақтауды дамытуға көмектеседі. Ойын барысында балалардың элеуметтік дағдылары да дамиды: бір-бірін тыңдау, кезек күту, өз ойын айту және қоршаған ортамен қарым-қатынас жасау.

Сонымен қатар ойын әдістерін қолдану логопед пен бала арасындағы сенімді қарым-қатынасты нығайтады. ПДТ балаларда эмоционалдық қысыңқы жағдайлар жиі кездесетіндіктен, ойын оларды психологиялық жағынан еркіндетеді. Түзету жұмысының нәтижелілігі үшін логопед ойындарды жүйелі түрде күрделендіріп, баланың сөйлеу дағдыларын өз бетінше қолдануына жағдай жасайды.

Қорытындылай келе, психикалық дамуы тежелген мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілін түзету процесінде ойын әдістерін қолдану - баланың жас және психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келетін, тиімді әрі мотивациялық тұрғыдан қолайлы тәсіл. Ойын арқылы сөйлеудің барлық компоненттерін дамытуға, танымдық белсенділікті арттыруға және баланың элеуметтік бейімделуін жеңілдетуге мүмкіндік туады. Сондықтан логопедиялық тәжірибеде ойын технологиялары ПДТ балаларымен түзете-дамыту жұмысының негізгі құралы ретінде қарастырылады.

Әдебиеттер:

1. Эльконин Д.Б. Психология развития ребенка. – М., Педагогика, 1978. 62 б.
2. Ефименкова Л.В. Развитие фонематического слуха у детей с задержкой психического развития. – СПб., Речь, 2018. 58 б.
3. Лурия А.Р. Высшие корковые функции человека. – М., 78-б., 2019. 102 б.
4. Петерсон К. Развитие грамматических и фонематических навыков у детей с ЗПР. – СПб., 2021. 78 б.
5. Певзнер М.С. Психическое развитие детей раннего возраста. – М., 2017. 25 б.
6. Выготский Л.С. Психология развития. – М., 45-б., 112-б., 1984. 156 б.
7. Жұмабекова А. Логопедическая коррекция у детей с ЗПР. – Алматы, 2020. 89 б.

РАЗРАБОТКА МОБИЛЬНЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ НА ОСНОВЕ ЗЕРОКОДИНГА КАК ИННОВАЦИОННАЯ ФОРМА SMART-ОБУЧЕНИЯ

Тен Т.Л., Абдрахманова С.В.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан
abd_sv@mail.ru

Смартфоны и мобильные телефоны становятся неотъемлемой частью повседневной жизни казахстанцев. По данным Министерства цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Казахстана, при численности населения в 20,7 миллионов человек в стране на начало 2025 года зарегистрировано 26,6 миллиона мобильных устройств, оснащенных связью [1].

В виду того, что цифровое поведение казахстанской молодежи становится все более динамичным, очевидно, что преподавателям школ, колледжей и ВУЗов имеет смысл перенести образовательный контент в мобильную среду. Эмпирические данные, полученные в результате ряда исследований, подтверждают позитивное влияние мобильных приложений на мотивацию обучающихся, обеспечивая возможность обучения вне зависимости от времени и территориального расположения, а также предоставляя ресурсы для углубленного самообразования [2, 3]. Данная особенность предоставляет учащимся гибкость в планировании учебного процесса, позволяя адаптировать график и интенсивность занятий к индивидуальным предпочтениям и возможностям. Кроме того, повышается эффективность освоения материала за счет интеграции интерактивных элементов, системы оценки знаний и своевременной корректировки учебного плана [4].

Однако, в настоящий момент отмечается серьезный дефицит разработчиков образовательных мобильных приложений среди педагогического состава учебных заведений. Это связано с их недостаточностью информирования о том, что на данный момент разрабатывать мобильные приложения можно даже при отсутствии знаний языков программирования, поскольку появились платформы и конструкторы – так называемые инструменты zeroкодинга. Это обстоятельство должно способствовать преодолению барьеров, ограничивающих использование инновационных технологий в сфере образования, так как инструменты zeroкодинга могут покрыть большинство образовательных задач. Вместо трудоемкого процесса разработки посредством Java и Kotlin на AndroidStudio, методология создания минимально жизнеспособного продукта MVP позволяет разрабатывать прототипы мобильных решений в короткие сроки, зачастую в течение нескольких рабочих дней, исключая необходимость в дополнительных затратах на размещение и обслуживание серверного оборудования.

Одним из самых мощных и популярных инструментов мобильной разработки без кода является Glide, обладающая рядом характеристик, удобных для применения в образовательной среде. К ним относится наличие упрощенного визуального инструментария для построения структуры мобильного приложения, интеграция с электронными табличными сервисами для централизованного управления информацией, автоматическая адаптация отображения к различным типам устройств и функциональные возможности, направленные на организацию процессов оценки знаний и получения отзывов от студентов. Одним из важных преимуществ платформы Glide является ее способность к оперативному изменению данных, отображаемых в готовом приложении, путем модификации информации, содержащейся в связанной Google-таблице. Также интерфейс платформы предоставляет преподавателям возможность изменять структуру страниц и блоков мобильного приложения, обеспечивая формирование дизайна и набор функционала, отвечающих их требованиям.

Работая на платформе zeroкодинга Glide, педагог имеет возможность самостоятельно определять структуру приложения, добавлять учебные материалы, разрабатывать задания

и предоставлять доступ к созданному приложению студентам посредством ссылки или QR-кода. Процесс создания приложения на платформе Glide предполагает использование встроенных средств сервиса для формирования визуального оформления, в то время как Google-таблица выступает в роли базы данных, предназначенной для наполнения приложения учебной информацией. В частности, платформа позволяет эффективно структурировать учебный материал, интегрируя в приложения лекции, лабораторно-практические задания, презентации, а также тесты с функцией обратной связи. Все мобильные приложения, разработанные с помощью данного сервиса, обладают кроссплатформенным характером, обеспечивая совместимость с различными операционными системами и устройствами.

Структура и функциональность образовательного мобильного приложения должны быть напрямую связаны с поставленными учебными целями. Для обеспечения этих целей необходимо организовать следующие основные разделы интерфейса приложения:

- общий обзор курса или модуля и подробная информация о нем;
 - лекции, практические задания, презентации и тесты;
 - информация о преподавателях и экспертах, сопровождающих курс;
 - контактная информация для обращения в службу поддержки или к преподавателю
- по желанию.

В качестве примера успешного использования сервиса можно привести Android-приложение для работы по дисциплине «Информационные системы», которое было создано авторами при помощи собственного шаблона Glide.

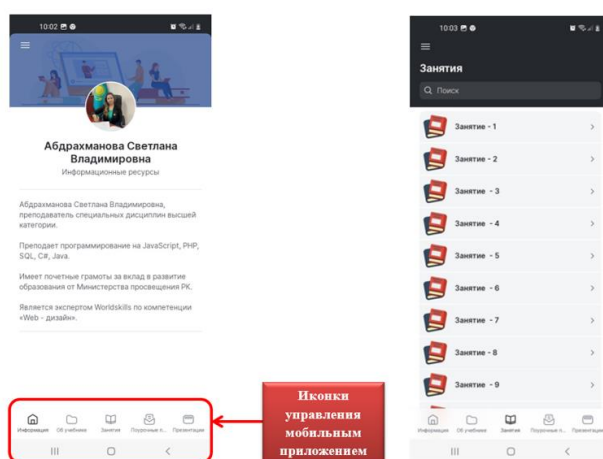

Рисунок 1. Структурное содержание мобильного приложения «Информационные ресурсы»

В рамках каждой лекции предоставлены задания для практической отработки изученного материала. Также имеются вопросы для обсуждения с аудиторией, что способствует закреплению материала.

Рисунок 2. Оформление лекционного материала с практическими заданиями и вопросами для аудитории

Создание мобильных приложений педагогами – это гораздо больше, чем просто современный способ предоставления информации. Это мощный инструмент, кардинально преобразующий систему образования и несущий значительные последствия как с точки зрения методики преподавания, так и с точки зрения педагогической практики. Разработка мобильных приложений преподавателями становится важным фактором их профессионального роста, развивая цифровую грамотность и навыки эффективного использования современных образовательных технологий. Такие zeroкодинг-платформы как Glide выступают в качестве инструмента, позволяющего преодолевать технические барьеры и создавать качественные образовательные продукты с минимальными затратами времени и ресурсов. В дальнейшем авторы планируют продолжить исследование воздействия мобильных приложений на успеваемость и формирование личности студентов, а также сосредоточатся на выявлении наиболее эффективных способах применения этих инструментов в различных образовательных контекстах.

Литература:

1. Министерство цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности РК. Статистика по мобильным устройствам – Режим доступа: <https://www.byud.me/ru/blog/2025/03/digital-in-kazakhstan-and-uzbekistan-2/>
2. Ризаходжаева Г. Влияние и эффективность мобильных приложений в обучении – Вестник Международного казахско-турецкого университета имени Ходжи Ахмета Ясави - 2023. - № 4. - С. 65–72.
3. Беркинбаева К. Разработка мобильного игрового приложения с образовательными целями для ВУЗа – Вестник КазАТК - 2024. - № 8. - С. 112–118.
4. Сембаев Т.М. Мобильные приложения для обучения и преимущества визуального программирования – Вестник Северо-Казахстанского Университета им. М. Козыбаева-2021. - № 3. - С. 57–64.

УДК 372.881.111.1

СИМУЛЯЦИЯ КАК СПОСОБ ФОРМИРОВАНИЯ СПОСОБНОСТИ К УСТНОМУ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ ВЗАИМОДЕЙСТВИЮ НА ИНОСТРАННОМ ЯЗЫКЕ

Юхмина Е.А.¹, Хачатрян Э.А.²

Челябинский государственный университет, г. Челябинск

alen_vitamin@mail.ru¹, elen.kh.ian@gmail.com²

Современная педагогика и методика преподавания характеризуются динамичным развитием, которое выражается в обогащении понятийно-терминологического аппарата, разработке и апробации новых подходов к обучению иностранному языку на всех ступенях и уровнях обучения, поиску более эффективных технологий, а также в активной интеграции междисциплинарных методов. В данном контексте значительный интерес представляет термин «симуляция». Изначально заимствованная из области компьютерного моделирования и игровой индустрии, «симуляция» трактуется в образовательном дискурсе как метод, предполагающий погружение обучающегося в виртуальную среду, моделирующую условия, приближенные к реальным, с целью формирования новых компетенций и когнитивного опыта. Следует отметить, что в научной литературе отсутствует единое определение данного понятия, что приводит к появлению множества авторских интерпретаций.

Так, английские педагоги-исследователи Дж.К. Ричард и Т.С. Роджерс в работе «Подходы и методы в обучении языкам» отмечают, что симуляция берет начало из интерактивного направления в лингвистике. В рамках этого подхода язык рассматривается как инструмент для создания межличностных отношений и решения социально значимых задач. Содержание языкового обучения, в соответствии с данной точкой зрения, «может выстраиваться на основе моделей коммуникативного обмена, которые учитывают интересы и склонности обучающихся» [5]. Э. Кристофер и Л. Смит в своих трудах, анализируя, в какой степени содержание языкового материала в симуляции может быть четко регламентированным или оставаться открытым, раскрывают этот вопрос через противопоставление закрытых и открытых моделей. «В условиях закрытой модели характер взаимодействия участников заранее определен, тогда как при использовании открытой модели он остаётся нефиксированным» [3]. Р. Скарселла и Д. Кроколл в работе «Симуляция, игра и изучение языка» попытались показать, каким образом применение технологии симуляции ускоряет процесс овладения иностранным языком. Они предложили три теоретических основания, объясняющих эффективность данного метода: полное погружение в языковую среду; активное участие в учебной деятельности; создание благоприятной психологической атмосферы [4]. В целом исследователи Д.В.Здор, Е.В.Савельева, Д.М. Журавлёв говорят о том, что «симуляция повышает вовлеченность обучающихся, стимулирует их самостоятельность, критическое мышление и позволяет моделировать сложные сценарии, которые трудно реализовать в традиционном обучении [2, с.199]». Мы рассматриваем симуляцию как воссоздание возможных ситуаций, с которыми студенты могут столкнуться в своей профессиональной деятельности на занятиях по иностранному языку. «Симуляционные технологии дают возможность моделировать безопасные, контролируемые и приближённые к реальности ситуации» [1, с.2]. В таблице 1 представлено сопоставление реальной ситуации и симуляции.

Таблица 1. Сравнительная таблица ситуация vs симуляция

Критерий	Реальная ситуация	Симуляция
Происхождение	Спонтанное или естественное стечение обстоятельств	Целенаправленно проектируется и конструируется для достижения конкретных (чаще всего учебных или исследовательских) целей.
Степень контроля	Низкая. Ход событий и исход непредсказуем и зависит от множества внешних, неконтролируемых факторов.	Высокая. Педагог или разработчик может управлять параметрами среды, усложнять или упрощать условия, останавливать процесс для анализа.
Среда	Естественная	Искусственно созданная
Основная цель	Не имеет заранее заданной дидактической цели. Целью является само существование и разрешение в рамках реальной жизни.	Имеет четкую дидактическую или аналитическую цель - формирование конкретных компетенций, отработка навыков, проверка гипотез в безопасных

		условиях.
Структура	Часто неструктурирована, открыта и уникальна	Структурирована, имеет сценарий, правила и ограничения.
Последствия ошибки	Связаны с реальными последствиями. Ошибка может привести к материальным, физическим или психологическим издержкам.	Минимизированы. Ошибка является частью учебного процесса и служит источником для рефлексии, не несет реальных негативных последствий.

Таким образом, симуляция представляет собой тренажер реальной ситуации, который позволяет отработать требуемые поведенческие и коммуникативные сценарии.

Рассмотрим возможности применения технологии симуляции для формирования способности к устному профессиональному взаимодействию обучающихся математического факультета программы магистратуры «Робототехника», направления подготовки 02.04.02 «Фундаментальная информатика и информационные технологии». Основной тип профессиональных задач, которые обучающиеся должны решать в своей будущей профессиональной деятельности – научно-исследовательский, т.е. их цель проводить научные исследования в области робототехники и информационных технологий. Для реализации указанной задачи обучающиеся должны владеть методами искусственного интеллекта, теорией оптимального управления, знать основы робототехники и веб-программирования, обладать навыками системного и критического мышления, коммуникации и межкультурного взаимодействия, иностранным языком.

Профессиональное взаимодействие предполагает обмен идеями и сотрудничество между специалистами. Например, обучающиеся, изучающие робототехнику, могут оказаться в ситуации, когда им придется общаться с коллегами на международном форуме или конференции, обсуждая последние разработки. Ситуация: *«Вы принимаете участие в международной конференции «Robotics and Artificial Intelligence». Вам необходимо подготовить краткий доклад. Не забудьте представиться, представить тему своего выступления, сказать несколько слов о структуре доклада и названиях каждой части (полный доклад будет состоять из 3-4 частей), о том, сколько времени он будет длиться и т. д. Помните: важно не только то, что вы говорите, но и то, как вы это говорите. Вы должны выглядеть расслабленным, позитивным и уверенным. У вас есть 20 минут на подготовку выступления. Говорите в течение 2 минут».*

Для того, чтобы студенты могли справиться с ситуацией и представить результаты своих исследований иностранным коллегам, они должны владеть профессиональной лексикой, обладать навыками публичных выступлений, навыками взаимодействия с аудиторией, а также уметь задавать вопросы и отвечать на них. Для подготовки обучающихся к решению реальной ситуации мы предлагаем пройти через этапы симуляции: первый этап: *подготовительный*. На данном этапе осуществляется введение и отработка требуемой лексики. Лексику по теме можно отработать с помощью подстановочных, трансформационных упражнений или упражнений на сопоставление. Второй этап: *тренировочный*. На этом этапе обучающиеся разбирают структуру публичного выступления на примере аутентичного доклада, тренируют навыки аудирования на общее и детальное понимание. Также студенты выполняют условно-речевые упражнения. На третьем, *практическом*, этапе осуществляется развитие способности к спонтанной коммуникации. Это подразумевает свободное построение неподготовленной речи в соответствии с контекстом и динамикой коммуникации. В качестве примера такого задания могут выступить дебаты. Данное задание поможет обучающимся подготовиться к вопросно-ответной сессии на конференции или форуме. Обучающиеся должны уметь формулировать свои мысли, грамотно отвечать на вопросы, приводить четкие аргументы и уверенно задавать вопросы. Далее следует этап *анализа*, на котором подводятся итоги, собирается обратная связь, осуществляется разбор типичных ошибок и т.п. В рамках данной симуляции в качестве развития письменных продуктивных

навыков студентам может быть предложено домашнее задание: написать доклад о взаимодействии человека и машины для последующей устной презентации (рис.1).

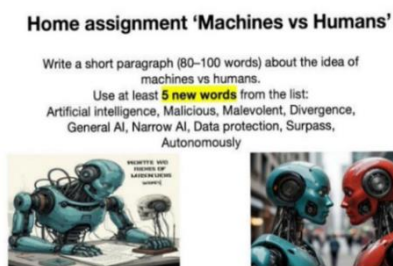

Рисунок 1. Пример формулировки домашнего задания

Таким образом, проведенный анализ позволил раскрыть сущность понятия «симуляция» в контексте лингводидактики, систематизировать подходы к его определению и выделить методические возможности его применения в процессе обучения иностранному языку. Установлено, что симуляция представляет собой перспективный интерактивный метод, целенаправленное использование которого способствует эффективному формированию навыков устного профессионального взаимодействия. Полученные теоретические выводы создают основу для дальнейшей апробации метода в рамках экспериментального педагогического исследования.

Литература:

1. Ваганова О. И. Возможности симуляционных технологий в профессиональном образовании. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vozmozhnosti-simulyatsionnyh-technologie-v-professionalnom-obrazovanii>, 2020. – 2 с. (дата обращения 21.11.2025)
2. Здор Д.В. Инновационные педагогические технологии в высшей школе: использование симуляций в образовательном процессе // Вестник университета, 2020. – № 3. – С. 198-205.
3. Кристофер Э. Моделирование в языковом образовании: от закрытых к открытым задачам // Современная лингводидактика, 2018. – № 4. – С. 45-52.
4. Scarcella R. Simulation/Gaming and Language Acquisition // Simulation and Gaming in a Second Language: An Introduction. – N.Y. : Prentice Hall, 2019. – P. 22-40.
5. Richards J. C. Approaches and Methods in Language Teaching. – 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014. – 419 p.

УДК 372.881.111.1

РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ У ОБУЧАЮЩИХСЯ ИСПАНСКОМУ ЯЗЫКУ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

Юхмина Е.А.¹, Шитлина С.А.²

Челябинский государственный университет, г. Челябинск, Российская Федерация

alen_vitamin@mail.ru, luz-24@mail.ru

Роль межкультурной коммуникации в жизни современного человека неоспорима. Она связана не просто с пониманием грамматики и заучиванием лексических единиц изучаемого языка, но превращает язык из абстрактного набора правил в живой инструмент общения.

Межкультурная коммуникация помогает понять скрытые смыслы, юмор, эмоции и культурный контекст при взаимодействии с носителем языка. Дословный перевод часто ведет к недопониманию (например, что в Испании «de nada» – выражение обычной

вежливости, переводится как «пожалуйста или не за что», в Латинской Америке – более сердечный жест), а глубокое понимание культуры позволяет избежать неловких ситуаций. Понимание культуры через сериалы, музыку, литературу и традиции делает изучение языка увлекательным и осмысленным, что напрямую влияет на прогресс и эффективность его освоения. Межкультурная коммуникация – своеобразный мост между знанием языка и умением им пользоваться в реальной коммуникации с представителями разных испаноязычных культур. Это ключ к уверенному владению испанским языком.

В науке нет единого определения понятия «межкультурная коммуникация». С.Тер-Минасова писала: «под межкультурной коммуникацией понимается общение между представителями различных культур, обусловленное различиями в системах ценностей, норм поведения, мировоззрениях и стилях мышления участников взаимодействия» [4]. Поэтому важно, чтобы обучающиеся овладевали знаниями не только об языке, но и о стране изучаемого языка, ее истории, географическом положении, культуре, научных достижениях, традициях и обычаях. Одной из ключевых идей Е.И. Пассова является – «интеграция культурологического компонента в процесс изучения иностранного языка» [2]. Он считал ее основой формирования способности к межкультурной коммуникации, подчеркивал необходимость включения страноведческого материала, для отражения специфики традиций говорящего на данном языке. Следовательно, посредством изучения основ страноведения происходит межкультурное взаимодействие – сравнение разных картин мира.

Кроме этого, Е.М. Верещагин и В.Г. Костомаров, писали, что «межкультурная коммуникация» определяется как адекватное взаимопонимание двух участников коммуникативного акта, принадлежащих к разным национальным культурам» [1].

Следовательно, методика преподавания иностранных языков должна быть ориентирована не только на формирование лингвистической компетенции (усвоение грамматики и лексики), но и на развитие компетенции межкультурной. Последняя подразумевает сформированную способность к пониманию и учету культурных различий, социальных норм, ценностных ориентаций и коммуникативных паттернов, что является необходимым условием для подготовки обучающихся к эффективному и адекватному взаимодействию в поликультурной среде.

Многие ученые отмечают тесную связь между языком и культурой, без знания языка невозможно по-настоящему узнать культуру страны. «Язык не существует вне культуры» – писал Э. Сепир [3]. Бенджамин Ли Уорф упоминал, что язык влияет на восприятие мира и формирование культурных представлений, а культура формирует особенности языка [5]. Поэтому важно отметить, что язык и культура находятся в постоянном взаимодействии, подвержены взаимовлиянию и формируют уникальную идентичность.

Среди объектов межкультурного исследования обычно выделяют: *мифы, пословицы, поговорки, идиомы, языковые образы, традиции и праздники, культурные достопримечательности, знаменитые люди, стиль и этикет и т.д.*

Цель настоящей работы – ознакомить с методической разработкой занятия по испанскому языку на тему: «Путешествие в ритме танго – история, культура и душа Аргентины». Методический замысел занятия реализует интегрированный подход, нацеленный на развитие как межкультурной, так и коммуникативной компетенций. Это достигается за счет изучения культурного кода страны (знаковые места и известные выдающиеся личности) параллельно с освоением специфического лексического пласта (идиомы и регионализмы) и латиноамериканских вариантов испанского языка. Итоговым результатом выступает способность к декодированию спонтанной речи и к успешной коммуникации с представителями латиноамериканских лингвокультур.

В рамках занятия мы знакомим обучающихся с особенностями фонетической системы, например, с произношением звуков «ll» и «yo», т.к. оно отличается от классического в испанском языке кастильского диалекта. Содержательный компонент занятия включает также введение в грамматику аргентинского диалекта, где вместо

традиционной для испанского языка формы «tú» используется форма «vos» для обозначения 2-го лица единственного числа. Занятие включает как теоретическую, так и практическую часть. Оно выстроено по принципу «от простого к сложному» и начинается с объяснения фонетических и грамматических особенностей.

Далее, после теоретической части следует практика – для знакомства со страной изучаемого языка студентам предлагается работа с текстом «Riqueza y misterio de Buenos-Aires». Студенты читают текст, переводят его, обращая внимание на структуру предложений. Затем следует просмотр коротких видео «Origen y significado del nombre del Argentina» и «20 datos curiosos sobre Argentina». Просматривая видео, обучающиеся тренируют навыки восприятия испаноязычной речи на слух, затем отвечают на вопросы, демонстрируя уровень усвоения материала. Следующий этап занятия – перевод регионализмов и идиом. Идиомы используются в самых разнообразных контекстах и ситуациях: от дружеской беседы до деловых встреч, поэтому важно знать их перевод и уметь корректно использовать на практике в живом общении. Студентам предлагаются такие регионализмы, как «mate» «onda», «guita», идиомами – «captar la onda», «no tener ni una guita». Задача обучающихся, работая со справочным материалом, правильно перевести регионализмы.

Центральным компонентом практического занятия выступает модуль, посвященный основным достопримечательностям (водопады Игуасу, театр «Колон») и выдающимся личностям. В рамках данного модуля обучающиеся выстраивают корреляции между визуальными образами и текстовыми биографическими данными. Решение этой задачи ориентировано на комплексное достижение образовательных результатов: развитие компетенции смыслового чтения и системное пополнение экстралингвистических знаний (эрудиции). На иллюстрации (рис. 1) представлены фотоматериалы, знакомящими обучающихся с аргентинскими писателями, политиками, спортсменами и учеными.

Рисунок 1. Фотоколлаж со знаменитостями Аргентины

Важно отметить, что работа с историко-культурным компонентом способствует появлению у обучающихся интереса к самостоятельному поиску и анализу информации, к погружению в новую культуру, развивает способность воспринимать разнообразие взглядов.

С целью активизации новой лексики и более глубокого погружения в культурные особенности темы, занятие дополняется интерактивными игровыми заданиями (например, квиз, посвященный танго). Для закрепления пройденного материала в качестве домашнего задания студентам предлагается создать письменное высказывание, основанное на изученной информации и с использованием освоенного лексического минимума.

Таким образом, изучение аргентинской культуры в контексте обучения испанскому языку обладает значительным дидактическим и развивающим потенциалом. Оно служит инструментом повышения интереса к изучению испанского языка, расширения общего кругозора и интеллектуального развития студентов. Одновременно происходит целенаправленное формирование межкультурной коммуникативной компетенции, креативности и толерантности. Следовательно, культурный экскурс является неотъемлемым и значимым элементом образовательного процесса, способствующим развитию навыков межкультурной коммуникации у обучающихся испанскому языку в высшей школе.

Литература:

1. Верещагин Е.М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. - 3-е изд., перераб. и доп. – Москва: Русский язык, 1990. - 246 с. - ISBN 5-200-01076-4.
2. Пассов Е.И. Технология диалога культур в иноязычном образовании. Липецк. – 2005. – 39 с
3. Сепир Э. Язык. Введение в изучение речи / Э. Сепир; пер. с англ. А. М. Сухотина. – 2-е изд. – М: ЛКИ, 2009. – 216 с.
4. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: (электронный ресурс) / С. Г. Тер-Минасова. – URL: https://studylib.ru/doc/813279/ter-minasova-s.-g.-t35-yazyk-i-mezhkul._turnaya-kommunikaciya (дата обращения: 24.11.2025).
5. Уорф Б.Л. Отношение норм поведения и мышления к языку // Межкультурная коммуникация: хрестоматия / Сост. А. В. Филиппов. – М: Аспект Пресс, 2020. – С. 45–60.

УДК 372.881.111.1

ЭДЬЮТЕЙНМЕНТ КАК АКТУАЛЬНЫЙ ТРЕНД В МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Юхмина Е.А., Кучерявченко Н.В.

Челябинский государственный университет, г. Челябинск, Российская Федерация

alen_vitamin@mail.ru, n.v.kudrina@yandex.ru

Современный технологичный мир требует использования новых технических достижений. Преподаватели находятся в постоянном поиске новых идей и актуальных возможностей с целью повышения мотивации обучающихся, вовлечения их в процесс обучения. Одной из таких технологий является «эдютейнмент».

Термин «эдютейнмент» относится к неологизмам, возникшим путем слияния двух английских слов «education» и «entertainment», что указывает на синергию двух процессов – образования и развлечения. Впервые мир услышал данный термин от компании Уолт Дисней в 1948 году на презентации документального проекта «Приключения из реальной жизни». Однако сама технология была не новой. Еще в XIX в. появились первые образцы детских книг, в которых использовались красочные картинки. Смотря на них, дети быстрее запоминали слова и буквы [3]. Кроме того, в годы Второй мировой войны в США транслировали мультсериал «Private Snafu», цель которого заключалась в обучении необходимым в военное время мерам безопасности через героя-солдата без утомительного заучивания и повторения [5]. Впоследствии широкое распространение получили развлекательно-образовательные передачи, такие как «National Geographic», «Discovery», «TED Talks» (TED расшифровывается как *technology – технологии, entertainment – развлечения, design – дизайн*) и др. В России на сегодняшний день к одним из наиболее ярких примеров применения технологии «эдютейнмент» можно отнести интерактивную

образовательную онлайн-платформу ushi.ru, а также масштабный офлайн эдьютейнмент-центр – город профессий «Кидзания».

В российском научном сообществе отсутствует единое представление о понятии «эдьютейнмент». Изучением технологии «эдьютейнмента» занимались многие ученые, рассмотрим несколько определений данного понятия. О.Л. Гнатюк, профессор РГПУ им. А.И. Герцена, определяет «эдьютейнмент» как «цифровой контент, соединяющий образовательные и развлекательные элементы» [5]. М.М. Зиновкина, профессор МГИУ, говорит о «креативном образовании» – «целенаправленном последовательном освоении обучающимся передаваемых ему методологий и опыта творческой деятельности с формированием на этой основе собственного творческого опыта» [5]. Кобзева Н.А. определяет «эдьютейнмент» как «технология обучения, рассматриваемую как совокупность современных технических и дидактических средств обучения, которая основана на концепции обучения через развлечение» [4].

Несмотря на различные мнения об определении понятия «эдьютейнмент», можно выделить следующие особенности данной технологии, которые отмечают многие ученые:

- ✓ наличие интерактивных методов обучения;
- ✓ наличие процесса двухсторонней взаимосвязанной деятельности субъектов образовательного процесса (субъект-субъектные отношения);
- ✓ определение цели в организации процесса обучения;
- ✓ создание комфортных условий;
- ✓ гарантия достижения конкретного результата;
- ✓ комплексное применение дидактических, технологических средств обучения и контроля [4].

Исследователи подчеркивают, что применение технологии «эдьютейнмент» нивелирует сложности в преодолении психологического и эмоционального барьера при изучении языка, повышает интерес обучающихся [2]. На сегодняшний день у педагогов существует широчайший выбор онлайн-сервисов для внедрения элементов «эдьютейнмент» в обучение иностранным языкам. Например, Islcollective.com, LiveWorksheets, Wordwall, LearningApps предлагают большой функционал для проектирования собственных игр, квизов, интерактивных заданий и упражнений.

С целью внедрения технологий «эдьютейнмент» для обучения иностранному языку в высшей школе нами были подготовлены следующие методические разработки: грамматическая игра и лексическая викторина.

Грамматическая настольная офлайн-игра «Famous Places of England» (рис. 1).

Цели игры:

1. Актуализировать и закрепить теоретические знания по грамматической теме «Order of adjectives».
2. Создать условия для овладения и развития иноязычных грамматических компетенций в игровой форме.
3. Организовать совместную учебную деятельность обучающихся.

Оформление и оснащение игры: игровое поле с кубиком и фишками в соответствии с количеством команд, электронная презентация теоретического материала, карточки с трансформационными упражнениями.

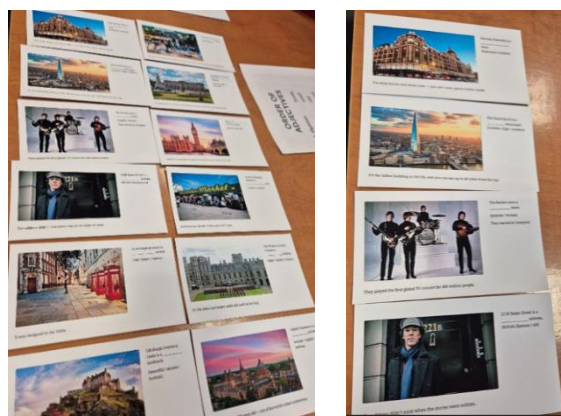

Рисунок 1. Раздаточный материал грамматической игры «Famous Places of England»

Каждая карточка содержит изображения тщательно подобранных культурных и исторических достопримечательностей Англии, а также интересные факты об этих местах. Игроки по очереди кидают кубик, двигаются по полю и берут карточку. Задача обучающихся – правильно составить предложения, содержащие несколько прилагательных, соблюдая их корректный порядок. Например, «*Buckingham Palace is a _____ building (historic / large / beautiful)*». Данная игра не зависит от количества обучающихся. Игроки разделяются на мини-группы по 3 - 4 человека.

В процессе игры внимание обучающихся сфокусировано на самой игре и коммуникации, а не на формальной стороне языка. Усвоение грамматических конструкций происходит неосознанно, естественно, без зазубривания правил. Сочетание несложных правил игры и вовлекающих карточек помогает создать непринужденную, гармоничную атмосферу, снизить уровень эмоционального напряжения, тревожности, что актуально особенно тем студентам, которые испытывают робость и стеснение при говорении на иностранном языке в формальных условиях занятия. Кроме закрепления грамматических конструкций, особое внимание уделяется культурному аспекту, расширению кругозора через изучение культурно значимых мест Англии и интересных фактов о них.

В ходе выполнения заданий обучающиеся получают баллы согласно следующим критериям оценивания (Таб.1).

Таблица 1. Критерии оценивания грамматической игры

	5 баллов (Отлично)	4 балла (Хорошо)	3 балла (Удовлетворительно)	2 балла (Неудовлетворительно)
Грамматика	Безошибочное соблюдение порядка прилагательных во всех предложениях	Порядок прилагательных соблюден, допущены 1-2 незначительные ошибки, которые сразу исправляются	Есть несколько (3-4) грамматических ошибок в порядке прилагательных, но общий смысл высказывания ясен.	Многочисленные ошибки, нарушающие понимание предложения. Порядок прилагательных не усвоен.
Участие	Активная, инициативная роль в команде, постоянная вовлеченность в игру	Постоянное участие в обсуждении, готовность выполнять задания	Участие эпизодическое, требуется стимуляция со стороны команды.	Пассивность, нежелание включаться в игровой процесс
Сотрудничество	Эффективная коммуникация, взаимопомощь и учет мнения всех членов команды	Работа в команде стабильная, игрок следует общим правилам и решениям	Коммуникация ограничена, игрок работает скорее индивидуально, чем в команде	Нарушает работу команды или полностью отстраняется от нее

Далее рассмотрим методическую разработку лексической онлайн-викторины «Storage Challenge» с использованием средств онлайн-платформы JeopardyLabs (рис. 2).

Цели викторины:

1. Повторить и закрепить изученную лексику по теме «Storage» в интерактивной форме.
2. Создать условия для овладения и развития иноязычной лексической компетенции в рамках игры.
3. Развить навыки командной работы, быстрого принятия решений и лидерские качества.

Types of Memory	Human vs Computer	Code system	Data Storage
100	100	100	100
200	200	200	200
300	300	300	300

Team 1: 0
Team 2: 0

Рисунок 2. Пример игрового поля

Правила игры: обучающиеся делятся на две команды, выбирают капитана. Каждая команда по очереди выбирает тему и стоимость вопроса. Далее обсуждают варианты ответов в течение заданного времени в команде, затем капитан дает ответ. За правильный ответ начисляются баллы. Побеждает команда, набравшая наибольшее количество баллов.

Лексическая викторина предлагается обучающимся на завершающем этапе занятия в качестве закрепления изученной лексики по теме. Погружение обучающихся в условия викторины оказывает комплексное влияние: затрагивает не только образовательный аспект, а также воспитательный, развивающий и интерактивный. В процессе игры развиваются такие навыки, как умение работать в команде, навыки быстрого принятия решений, лидерские качества у капитана команды.

Итак, в представленных методических разработках мы рассмотрели обучение через развлечение как в офлайн, так и в онлайн формате.

Таким образом, несмотря на отсутствие универсальной трактовки понятия, дидактическая ценность «эдьютейнмент» не вызывает сомнений. Применение данной технологии позволяет преобразовать образовательный процесс, обеспечивая синергетический эффект: наряду с активизацией познавательной деятельности и преодолением психологических барьеров, происходит целенаправленное развитие метапредметных компетенций и личностных качеств обучающихся.

Литература:

1. Muayyed J. Edutainment in Teaching English as a Foreign Language [Electronic source] / J. Muayyed // www.researchgate.net. - 2018. - URL: https://www.researchgate.net/publication/329758398_Edutainment_in_Teaching_English_as_a_Foreign_Language (дата обращения: 22.11.2025).
2. Дробышева Н.Н. Профессионально ориентированное иноязычное обучение как одно из педагогических условий подготовки конкурентоспособных бакалавров-социологов // МНКО. 2017. №4 (65). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/professionalno-orientirovannoe-inoyazychnoe-obuchenie-kak-odno-iz-pedagogicheskikh-usloviy-podgotovki-konkurentosposobnyh-bakalavrov> (дата обращения: 22.11.2025).

3. Карпенко И.И., Сабылинская О.А. Эдьютейнмент как метод подачи информации в практике телевизионного вещания: невербальные приемы (часть 1) // Вопросы журналистики, педагогики, языкознания. 2016. №14 (235). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/edyuteynment-kak-metod-podachi-informatsii-v-praktike-televizionnogo-veschaniya-neverbalnye-priemy-chast-1> (дата обращения: 22.11.2025).

4. Кобзева Н.А. Edutainment как современная технология обучения // Ярославский педагогический вестник. 2012. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/edutainment-kak-sovremennaya-tehnologiya-obucheniya> (дата обращения: 22.11.2025).

5. Самосенкова Т.В., Савочкина И.В. Технология «Эдьютейнмент»: к истории вопроса // Вопросы журналистики, педагогики, языкознания. 2017. №28 (277). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tehnologiya-edyuteynment-k-istorii-voprosa> (дата обращения: 22.11.2025).

2 СЕКЦИЯ «ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДАМУЫ ЖАҒДАЙЫНДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҒЫЛЫМ МЕН ПРАКТИКАНЫҢ ЗАМАНУИ БАҒДАРЛАРЫ»

СЕКЦИЯ 2 «СОВРЕМЕННЫЕ ОРИЕНТИРЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКИ И ПРАКТИКИ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА»

UDC 159.923

PSYCHOLOGICAL WELL-BEING AS A SET OF ASPECTS OF POSITIVE PERSONAL FUNCTIONING

Azizova D., Mukasheva B.M.

Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Republic of Kazakhstan
azizovad26@gmail.com , b.mukashevakeu.kz@mail.ru

The article examines the theoretical concepts of “psychological well-being” from the standpoint of psychological science. The relevance of the article is due to the fact that it explores the premises suggesting the need to study this phenomenon associated with aspects of positive personal functioning.

Kazakhstan is a multi-confessional and multi-ethnic state. Public interest in religious faith has significantly increased after the constitutional restoration of the right to religious life. It should be noted that religion can have a positive effect on psychological well-being, “the distinctive feature of which is the harmony of a person’s inner world with the surrounding environment and the balance between individual components of the subjective reality of one’s personal ‘Self’” [1, p. 216]. This relationship is examined within religious studies, theological, sociological, philosophical, socio-psychological, and psychological approaches.

In psychology, there are several approaches to understanding the phenomenon of “psychological well-being.” For example, the hedonistic approach interprets psychological well-being in terms of “pleasure–displeasure” or “satisfaction–dissatisfaction.” Authors within this approach rely on the ratio of positive and negative emotions and the balance of positive and negative affect [2]. According to R.M. Shamionov, V. Wilson, I.A. Dzhidaryan, and M. Seligman, common indicators of well-being include life satisfaction, the experience of happiness, positive thinking, and social behavior. In this approach, well-being is directly related to professional achievements, social relationships, health and longevity, satisfaction with social quality of life, and leisure.

Supporters of the eudaimonic approach, in turn, consider this concept exclusively in terms of personal growth and individuality development. Unlike the hedonistic approach, it is associated with tension and effort aimed at overcoming difficulties. This is primarily related to one’s awareness of life goals and meaning, since the meaning of life in this approach is one of the key factors of psychological well-being. C. Ryff defines psychological well-being as “a basic subjective construct that reflects the perception and evaluation of one’s functioning in terms of the highest potential of a person” [3, p. 12]. Within this approach, the structure of psychological well-being is viewed as a set of aspects of positive psychological functioning of the individual. Attention is focused on personal growth, high autonomy, the presence of life goals, positive self-evaluation, and positive relations with others [4]. According to Ryff, psychological well-being should contribute to inner balance, life satisfaction, positive mood, happiness, and a sense of a fulfilling life.

It should be noted that psychological research mostly identifies connections between psychological well-being and factors such as job satisfaction, social connections, social status,

subjective health, positive emotions, optimism, and anxiety levels. Analyzing a wide range of aspects associated with psychological well-being makes it possible to examine this phenomenon “in the full palette of its connections, manifestations, and determinants” [5, p. 112]. However, despite considerable theoretical and empirical research on the determinants of this phenomenon, religious faith-as an integrative characteristic of personality-remains insufficiently studied.

Throughout human history, faith has played an important role in people’s lives. From a psychological standpoint, it represents “a special mental state characterized by a complete and unconditional acceptance by a person-by his mind and soul-of the facts of the internal and external existence of living and true revelation” [6, p. 117]. This concept encompasses a wide range of diverse phenomena and is difficult to compare in significance with any other aspect of human nature. Faith is often accompanied by a sense of confidence and can serve as an attitude, a guideline, and a motive in human activity.

S. Hall drew attention to the link between religiosity and a sense of harmony in a person who “sees himself as part of the universal existence” [7, p. 44]. C. G. Jung viewed religion as an unconscious defense mechanism and also saw in it a source of meaning and stability in an otherwise unstable world. According to G. Allport, religion “contributes to the formation of positive psychological health” [8, p. 218].

The impact of religion on psychological health is discussed in a number of studies. The diversity of research results can be explained by differences in how authors interpret the concepts of religiosity and psychological health. Undoubtedly, aspects of religiosity correlate with psychological health in different ways, as religion itself is a multifaceted phenomenon.

The multifaceted nature of religion was confirmed by studies conducted by S. Larson and G. Allen, who identified a positive correlation between religion and psychological well-being. In his research, P. Hill proposed several mechanisms that help explain the positive effect of religious faith on psychological well-being, highlighting healthy lifestyle behaviors, social interaction, positive emotions, coping strategies, and stress appraisal. Other studies have also found a positive relationship between religious faith and psychological well-being. These aspects manifest in correlations between religiosity and life satisfaction, as well as beliefs and religious commitment. A correlation between religiosity and lower levels of depression and anxiety has also been identified, showing that religious individuals tend to experience them to a lesser degree.

Indeed, three factors strongly associated with psychological well-being have been identified: the level of depression, trait anxiety, and self-esteem. It is particularly important to understand how religion affects each of these factors.

Foreign studies show that religious faith generally has a positive effect on a person’s psychological state. It strengthens and expands social ties, as religious communities provide necessary social support and foster friendships. Most religions emphasize the value of family and marriage; therefore, divorce rates are much lower among religious families. Most religions also promote a healthy lifestyle, which positively affects health and longevity. Many believers have low levels of anxiety, high resilience to stress, optimism, and positive thinking. Typically, religious individuals are less prone to depression; after experiencing loss or crises, they recover more quickly. This correlation between religious faith and psychological well-being is largely explained by the ability of religion to help individuals transcend everyday hardships and find meaning and hope.

Thus, psychological well-being is a multidimensional phenomenon that affects almost all areas of human life, encompassing both emotions and behavior. Psychological well-being enables a person to strive for self-realization and development while experiencing the fullness of life. Religious faith, in turn, reflects a person’s desire to find meaning, inner strength to overcome difficulties, and an optimistic outlook-factors that can foster psychological well-being.

Theoretical studies of psychological well-being in the context of religious faith serve as the basis for an empirical study that will be carried out using such methods as the “Ryff Psychological Well-Being Scales” and the Religious Orientation Questionnaire (I. M.

Bogdanovskaya). Such empirical research will contribute to a more precise understanding of the factors that promote the formation of a favorable psychological state.

References:

1. Berzin, B.Yu. Psychological Well-Being of the Individual: On the Essence of the Concept. Moscow: Academia, 2018. 410 p.
2. Vodyakha, S.A. Modern Concepts of Psychological Well-Being of the Individual. *Diskussiya*, 2012, No. 2, pp. 133–138.
3. Psychoemotional Well-Being: An Integrative Approach. Edited by L.A. Golovey. St. Petersburg: Nestor-Istoriya, 2020. 360 p.
4. Ryff, C.D. Happiness Is Everything, or Is It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-Being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1989, Vol. 57, pp. 1069–1081.
5. Shamionov, R.M. Subjective Well-Being of the Individual: Psychological Structure and Factors. Saratov: Nauchnaya Kniga, 2008. 296 p.
6. Nemov, R.S. Psychological Dictionary. Moscow: VLADOS, 2007. 559 p.
7. Encyclopedia of Religions. Edited by A.P. Zabiyako, A.N. Krasnikov, E.S. Elbakyan. Moscow: Encyclopedia, 2008. 1520 p.
8. Allport, G. *Becoming: Basic Considerations for a Psychology of Personality*. Moscow: Smysl, 2001. 461 p.

UDC: 378.147:004

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR EFFECTIVE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Sugirova S.E., Yeleuova L.B.

S. Seifullin Kazakh Agrotechnical Research University, Astana, Republic of Kazakhstan
ssugirova@mail.ru, englishkazatu@mail.ru

In modern higher education, a fundamental strategic priority involves not only enhancing students' academic performance but also cultivating their intellectual autonomy, creative capacity, and readiness to engage in global competition within a rapidly evolving knowledge-based society. As higher educational institutions adjust to the demands of digital transformation, globalisation, and socio-economic changes, they are increasingly expected to function as centres of innovation, intellectual growth, and technological progress. This requires a comprehensive rethinking of pedagogical models, curriculum structure, and assessment strategies, ensuring that the learning process supports the development of relevant 21st-century competencies such as critical reasoning, innovative thinking, creativity, adaptability, collaboration, and research literacy.

The educational process must be aligned with national values and cultural identity while simultaneously integrating globally recognised academic standards. This balance is essential for preparing graduates who are not only competitive on the international stage but also socially responsible and ethically grounded. Universities must therefore cultivate environments that allow students to explore complex ideas, develop reflective thinking, and apply theoretical knowledge to real-world problems. In this context, innovative technologies play a decisive role in transforming academic practices, enriching student learning experiences, and improving the overall quality of education.

Pedagogical innovation refers to the deliberate transformation of teaching and learning practices through the adoption of new theoretical perspectives, methodologies, and technological tools. According to N. Nurakhmetov, innovation is a continuous process encompassing the generation, assimilation, implementation, and dissemination of new ideas. This perspective

underscores that innovation is not a single event but an ongoing cycle of development and reflection. Educators must be open to change, willing to experiment with new approaches, and able to evaluate the effectiveness of emerging practices.

Modern theoretical frameworks provide valuable foundations for innovative pedagogy. Constructivist theory emphasises that learners actively construct meaning by interacting with information, peers, and the environment. This approach encourages self-directed inquiry, problem solving, and collaborative exploration. Socio-cultural theory, grounded in Vygotsky's work, highlights the importance of dialogue, social interaction, and cultural tools in shaping cognitive development. This theory supports classroom practices that emphasise communication, group work, and shared learning. Experiential learning, as advocated by Kolb, focuses on the importance of reflection and experience, suggesting that students learn best when they are actively engaged in meaningful tasks. Connectivism, a theory relevant to the digital age, proposes that learning occurs through forming connections within networks, interpreting information flows, and synthesising diverse sources. Together, these theories support innovative pedagogical practices that promote creativity, deep understanding, and intellectual independence.

Innovative technologies have become indispensable components of contemporary higher education. Digital tools such as artificial intelligence systems, virtual reality environments, augmented reality simulations, cloud-based collaboration platforms, and intelligent tutoring systems offer new opportunities for personalised, interactive, and engaging learning. Learning management systems provide centralised access to course materials, assessments, and communication tools, enabling more efficient organisation and monitoring of student progress. Artificial intelligence-driven analytics can identify students' strengths and challenges, allowing educators to tailor instruction to individual needs. Virtual laboratories create safe environments for experimentation, especially in fields where physical resources are limited. These technological innovations not only enhance learning outcomes but also prepare students for careers in increasingly digitalised professional fields.

Critical thinking, one of the most essential competencies in higher education, involves the ability to analyse information, evaluate sources, question assumptions, and make reasoned judgments. As D. Kluster notes, critical thinking emerges through systematic questioning, comparison of perspectives, and the ability to justify conclusions based on evidence. The rapid spread of digital information has made this skill particularly vital, as students must be able to navigate misinformation and identify credible sources. Higher education institutions promote critical thinking through methods such as problem-based learning, case studies, debates, academic writing, and independent research. These methods encourage students to think deeply, articulate their ideas clearly, and defend their reasoning logically.

Successful implementation of innovative technologies requires a set of pedagogical and organisational conditions. First, educators must possess strong digital literacy and an understanding of how technology can support pedagogical goals. Professional development programs are essential for equipping teachers with the skills necessary to integrate technology effectively. Second, learning environments should be designed to support active, collaborative, and inquiry-based learning. Flexible classroom layouts, access to digital devices, and interactive displays contribute to dynamic and engaging learning spaces. Third, curriculum design should incorporate authentic learning experiences that simulate real-world challenges, enabling students to apply theoretical knowledge in practical contexts. Fourth, assessment practices must evolve to reflect the competencies required in modern society. Instead of relying solely on traditional examinations, universities increasingly use portfolios, project-based assessments, presentations, and peer evaluations to measure student learning more holistically.

In conclusion, the transformation of higher education through innovative technologies and pedagogical approaches represents a necessary response to the challenges of the 21st century. By fostering intellectual autonomy, creativity, critical reasoning, and technological literacy, universities equip students with the tools they need to navigate complex global environments and contribute meaningfully to the advancement of society. The future of higher education depends

on the continuous pursuit of innovation, reflective practice, and collaboration among educators, administrators, students, and policymakers. Through sustained commitment to excellence and innovation, higher education institutions can remain dynamic centres of knowledge creation, societal development, and global progress.

A crucial component of this transformation lies in reimagining the purpose of higher education itself. Traditionally viewed as a pathway to professional qualification, modern universities must now embrace a broader mission that includes cultivating ethical leadership, promoting civic engagement, and supporting personal development. Innovative technologies enable universities to broaden access, diversify instructional methods, and reach learners across geographic and socio-economic boundaries, thus contributing to greater inclusivity and social mobility. By providing flexible learning formats, such as blended and fully online programs, institutions can accommodate the varied needs of lifelong learners, working adults, and individuals with disabilities.

Another important dimension of innovation-driven transformation is the strengthening of partnerships beyond the university walls. Collaboration with industry, government, non-profit organisations, and international institutions expands opportunities for applied research, internships, and experiential learning. These partnerships create a mutually beneficial relationship in which universities contribute to economic development while gaining access to practical insights, technological resources, and global networks. In turn, the skills and expertise developed through such partnerships help students become future leaders capable of driving innovation in diverse professional fields.

Finally, the commitment to inclusive, ethical, and responsible innovation must remain at the forefront of higher education transformation. As technology becomes increasingly integrated into learning environments, universities must ensure that digital tools are used in ways that promote equity, protect privacy, and support the well-being of all students. Ethical considerations related to artificial intelligence, data security, and algorithmic bias must be carefully addressed to maintain trust and uphold academic integrity. In this regard, universities serve as guardians of not only knowledge but also ethical conduct and societal responsibility.

Overall, the transformation of higher education through innovation is a long-term process that requires vision, collaboration, and adaptability. By embracing emerging technologies, advancing pedagogical excellence, and fostering a culture of continuous improvement, universities can strengthen their role as engines of progress in an increasingly interconnected and rapidly changing world. The commitment to innovation ensures that higher education remains relevant, resilient, and capable of preparing future generations to meet the complex challenges that lie ahead. Through such collective efforts, higher education institutions will continue to serve as powerful catalysts for intellectual advancement, social cohesion, and global development.

References:

1. Nurakhmetov, N. N. *Innovative Processes in Pedagogy*. Almaty, 2005, 200 p.
2. Aimaitytov, Zh. *Education and Conscious Rational Perception*. (Original work cited in Kazakh pedagogical studies).
3. Dulatov, M. *Pedagogy*. Orenburg, 1922, 152 p.
4. Kluster, D. *Critical Thinking and Personality Development*. Moscow: Pedagogy, 2017, 304 p.
5. Slastenin, V. I., & Podymova, L. S. *Pedagogical Innovation: Theory and Practice*. Moscow: Akademiya, 2020, 368 p.
6. Torrance, E. P. *Torrance Tests of Creative Thinking*. Scholastic Testing Service, Inc., 1974.
7. Buzaubakova, K. Zh. *Diagnostics of Innovative Pedagogical Activity*. Almaty: Nurly Alem, 2020, 188 p.

ӘОЖ 159.9

ЖАСТАРДЫҢ ӨМІРЛІК ЖОЛЫН ЖОСПАРЛАУ ПСИХОЛОГИЯСЫ

Абдрахманова.А.М., Уалибекова А.Д.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан Республикасы, Қарағанды. Қ
medetovnaakku@gmail.com

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өз жолдауларында жастарға ерекше назар аударады. Елдің болашағы ретінде танылатын жастардың психикалық және физикалық денсаулығын қолдау, олардың жеке қабілеттерін дамыту және өмірлік мақсаттарын айқындауға жағдай жасау – мемлекет саясатының маңызды бағыттарының бірі.

Жастық шақ дегеніміз адам өміріндегі ең күрделі кезеңдердің бірі. Және бұл кезең өзгерістерге толы кезең болып саналады. Бұл кезеңде адам болашаққа мақсат құрып, өзінің болашақ өмірінің негізгі бағыттарын анықтап, өз құндылықтарын және қызығушылықтарын, өзінің қоғамдағы орның табуға тырысады. Қоғамдағы әлеуметтік өзгерістер мен экономикалық қиындықтар жастарға болашаққа деген өмірлік мақсаттарын анықтау үшін және өз бағытын табу мәселелерін шешу үшін маңызды рөл атқарады. Жастардың өмірлік мақсаттарын дұрыс іздемеуі, яғни өмірлік мақсаттарын дұрыс айқындамаса олардың психологиялық күйіне кері әсер етуі мүмкін. Бұл кезде мақсатсыздық, күйзеліс және стресстік жағдайлар жиі орын алатын болады. Сондықтан жастық шақ кезеңінде дұрыс әрекет ету жеке тұлғаға өте керемет бағыт бағдар береді. Ал бағыт бағдарды дұрыс қолдану, дұрыс әрекет ету адамның өзіне байланысты болады. Жастық шақ кезеңі қайтып келмейтін болғандықтан, сол сәтті дұрыс қолдану адамға тиімді әсерін береді. Менің түсіндіргім келетіні жастардың психикалық өмірлік мақсаттарын айқындап, оның мыңыздылығын және бұл процесті тиімді, яғни дұрыс түрде жүзеге асыру болып табылады. Сондай-ақ жастардың өзіндік өмірлік мақсаттарын анықтаудағы басты қиындықтарды ескеріп, оларға қандай қиындық болса да онай жолын тауып көрсетуге және қиындықтарды жеңуге бағытталған ұсыныстар мен ерекше әдістерді ұмыту керек. [1].

Жастардың психологиялық дамуы мен өмірлік мақсаттарға әсері ол жастық шақтағы ерекшеліктер болып табылады. Ол дегеніміз сол кезеңде адам өзін өзі танып және алға қойған мақсаттарына, алдағы болашаққа деген өзіндік жоспарларды құрудың басты кезеңі болып келеді. Және осыған орай психологтарда өзіндік кеңестерінде береді. Психологтар бұл кезеңде адамның өмірлік мақсатын анықтау және жеке тұлға ретінде қалыптасу үшін өзін пікірлерін, яғни ашық түрде көмектесетін факторларды айтқан. [2]

1) Өзін-өзі тану дегеніміз адамның өзінің ішкі әлемін, мінез-құлқын, эмоцияларын, қабілеттерін және өмірдегі өз орнын саналы түрде түсінуі болып табылады. Бұл процесс адамның өзін-өзі түсініп, қабылдауы мен өмірлік мақсаттарын анықтауы үшін керек дүние. Өзін-өзі тану тек жеке тұлғалық даму үшін емес, сонымен қатар адамдармен қарым-қатынас жасау, кәсіби жетістікке жету және өмірде үйлесімділік орнату үшін де маңызды болып табылады.

1) Өзін-өзі танудың өзіндік негізгі мақсаттары болады, олар;

1. Адам өзін қабылдау мен өзін түсіну:

- Адам өзінің күшті және әлсіз жақтарын анықтайды.
- Эмоцияларын, құндылықтарын, сенімдерін түсінеді.
- Өзіне сенімділік пен өзін-өзі құрметтеу сезімін дамытады.

2. Және өз қабілеттерін ашу:

- Интеллектуалдық және шығармашылық мүмкіндіктерін білу.
- Кәсіби және жеке өмірдегі мақсаттарды анықтау.
- Мақсаттарға жетуге бағытталған іс-қимылдарды жоспарлайды.
- Өз өмірінің жауапкершілігін сезініп, жауапкершілікті алуды үйренеді.
- Өзін-өзі танудың өзіндік маңызды аспектілері болады, олар;

1. Өзіндік ішкі әлемді зерттеу:

Бұл деген өзін-өзі тану адамның ішкі сезімдерін және оның ойларын түсінуден басталады. Бұл процесте адам дамып, өзіннің ішкі сұрақтарына жауап іздей бастайды. Мысалға ойланған кезде, адам өз-өзіне іштей қоятын сұрақтары:

- Мен кімін?
- Менің өмірімнің мәні неде?
- Менің басқаларға әсерім қандай?

2. Адам өзіндік мақсаттарын айқындайды:

Өмірлік мақсаттарды анықтау – өзін-өзі танудың маңызды ең бірінші алғаншы қадамы болып табылады. Жасалған мақсаттар арқылы адам өзінің даму жолын құрастырады және болашаққа жоспар құрып алға қарай ұмтылады.

3. Өміріндені негізгі құндылықтарды қалыптастырады:

Адамның құндылықтары оның өзіндік шешімдеріне, өмірлік таңдауына және мінез-құлқына әсер етуі мүмкін. Өзін-өзі тану барысында адам өз құндылықтарын қайта қарастырып, саналы түрде оларды ойлап, анықтай бастайды.

2) Әлеуметтік бейімделу – бұл адамның қоғамда өмір сүру ережелеріне, құндылықтарына, нормаларына және мәдениетіне бейімделу процесі, сол тәртіпке үйреугі. Ол адамның қоршаған ортаға үйлесімді түрде кіруіне және өзінің әлеуетін жүзеге асыруына мүмкіндік береді. Әлеуметтік бейімделу адамның жаңа ортаға, қоғамдағы рөліне, мәдениетіне және әлеуметтік қатынастар жүйесіне икемделу қабілетін көрсетеді.

3) Қоғамдық қысым мен отбасы әсері:

- Қоғамдық қысым – бұл адамның мінез-құлқына, шешімдеріне және құндылықтарына қоғам тарапынан әсер ететін қысым түрі. Қоғамның нормалары, дәстүрлері, ережелері және басқалардың пікірлері адамның өміріне тікелей немесе жанама түрде ықпал етеді. Қоғамдық қысым жеке тұлғаның өзін-өзі көрсетуіне, таңдау еркіндігіне және психологиялық жағдайына әсер етуі мүмкін.

- Отбасы әсері - бұл адамның өміріне және жеке тұлғалық дамуына оның отбасы мүшелерінің тигізетін ықпалы болып келеді. Отбасы – адамның алғашқы әлеуметтік ортасы, онда құндылықтар, көзқарастар, мінез-құлық нормалары қалыптасады. Отбасы мүшелері адамның шешімдеріне, болашағына, жеке қасиеттеріне және дүниетанымына үлкен әсер етеді.

- Қоғамдық қысым мен отбасы әсерінің өзара байланысы болады, ол: қоғамдық қысым мен отбасы әсері көбіне бір-бірімен тығыз байланысты. Мысалы, қоғамдағы белгілі бір талаптар ата-аналардың балаларынан белгілі бір нәтижелерді күтетінін туындатады. Бұл отбасы ішіндегі қарым-қатынасқа әсер етеді және баланың шешім қабылдауына ықпал етеді. Сонымен қатар, отбасы мүшелері қоғамның бір бөлігі болып табылады.

4) Эмоциялық және психикалық өзгерістер – бұл адамның өмір бойында басынан өткізетін ішкі және сыртқы факторлардың әсерінен болатын сезімдік және ақыл-ой деңгейіндегі ауысулар болып келеді. Олар адамның қоршаған ортаға бейімделуіне, өзін-өзі тануына, әлеуметтік қарым-қатынасына және жеке дамуына байланысты болады.

- Эмоциялық өзгерістер – адамның сезімдеріндегі ауытқулар немесе жаңа эмоционалдық жағдайларға бейімделу процесі. Бұл өзгерістер биологиялық, психологиялық және әлеуметтік себептерден туындауы мүмкін.

- Психикалық өзгерістер – адамның ақыл-ойна, сана және мінез-құлық деңгейіндегі өзгерістері болады. Олар ми қызметіндегі өзгерістерге, ішкі және сыртқы жағдайларға байланысты туындайды.

- Эмоциялық және психикалық өзгерістер бір-бірімен тығыз байланысты. Эмоциялар адамның ойлау жүйесіне әсер етсе, психикалық жағдай сезімдерді басқару қабілетіне ықпал етеді. Мысалға, ұзақ уақыт мазасыздық немесе қорқыныш деген сияқты сезімдер болады. [3]

Жастардың өмірлік мақсаттарын айқындауға әсер ететін негізгі фактолар бар. Олар сыртқы және ішкі деп бөлінеді. Алдымен Жастардың өмірлік мақсаттары жайлы қозғасақ. Жастардың өмірлік мақсаттары – олардың болашақтағы іс-әрекеттері мен құндылықтарын жоспарлайтын бағыт-бағдарлар болады. Бұл мақсаттар жеке тұлғаның қоғамдағы орны, құндылықтары және психологиялық ерекшеліктеріне байланысты қалыптасады. Жастардың өмірлік мақсаттарын айқындауға әсер ететін негізгі факторлар биологиялық, әлеуметтік, психологиялық және мәдени болып, аспектілерге бөлініп қамтылады. Және жаңа айта кеткендей, жастардың өмірлік мақсаттарына сай факторлар екіге бөлінеді дедік. [4] Олар:

- Сыртқы факторлар: Жастардың өмірлік мақсаттарын айқындауда маңызды рөл атқарады. Бұл факторлар әлеуметтік, экономикалық, мәдени және басқа да сыртқы жағдайлар мен ортаға байланысты, олар жастардың таңдауына, құндылықтары мен шешімдеріне әсер етеді. Төменде сыртқы факторларды толығырақ қарастырамыз.

- Ішкі факторлар: Ішкі факторлар жастардың жеке тұлғалық қасиеттері мен психологиялық сипаттамаларына байланысты. Олар адамның ішкі дүниесінің, сезімдерінің, ойларының және мінез-құлқының негізінде қалыптасады. Ішкі факторлар жастардың мақсат қоюы мен оларды жүзеге асыру жолында маңызды рөл атқарады.

1. Өзіндік таным мен өзін-өзі бағалау

- Жастардың өздерін танып-білуі, өз қабілеттері мен шектеулерін түсінуі олардың болашақ мақсаттарын айқындауға ықпал етеді. Егер жас адам өзінің күшті жақтарын түсінсе, өзіне сенімділігі артып, мақсаттарға жету жолында табандылық танытады.

- Өзін-өзі бағалау деңгейі, оның қабілеттеріне деген сенім мен жеке тұлғаның әлеуметтік рөлі туралы көзқарастары, болашақтағы жетістіктерін жоспарлау кезінде басты роль атқарады. [5]

Өмірлік мақсаттарды айқындаудың өзіндік әдістері болады және олар бірнеше түрге бөлінеді. Ең бірінші өмірлік мақсатты айқындау не екеніне тоқтала кетсем. Ол- жеке тұлғаның өз болашағына бағыт-бағдар беретін және оның өмірлік құндылықтары мен мүдделеріне негізделген процесс болып табылады. Бұл үдеріс жүйелі түрде өзін-өзі тануды, мақсат қоюды және оларға жету стратегияларын әзірлеуді сұрайды. Және өмірлік мақсаттарды анықтау өзіндік түрлерге бөлінеді. Олар:

- Өзін-өзі тану әдістері: Адам өмірлік мақсаттарды айқындау үшін алдымен өзін-өзі тереңірек тануы қажет болады. Өзін өзі терең тану дегеніміз, мінез-құлық ерекшеліктерін тану, өзіндік құндылықтарын біліп оларды талдау, өзінің жеке және сырттай қызығушылықтарын зерттеу және өзін жеке тұлға ретінде қабылдай алу.

- Мақсат қою әдістері: Тұлға өз мақсаттарын тиімді айқындап нақты және өлшемді болуды талап етеді. Ол бізде «SMART» әдісі болып табылады. Тұлға өзі мақсат қою кезінде нақты, өлшемді, қолжетімді, маңызды және мерзімді түрде ойланып, шешім қабылдайды.

- Кәсіби бағыт-бағдар беру: Кәсіби бағыт-бағдар беру әдістері жастардың өмірлік мақсаттарын айқындауға және болашақта кәсіби жетістіктерге жетуге үлкен ықпал етеді. Қызығушылықтарды бағалау, мамандықтар туралы зерттеу, кәсіби мақсат қою, жоспарлау және мансапты басқару әдістері адамға өз өмірлік бағыттарын таңдауда және оларды жүзеге асыруда көмектеседі. Өмірлік мақсаттарды айқындаудың бұл әдістері әр адамның тұлғалық ерекшеліктеріне негізделген және оның болашақтағы табысты жолына сенімді қадамдар жасауға мүмкіндік береді.

- Әлеуметтік жұмыс: Өмірлік мақсаттарды айқындауда әлеуметтік жұмыс маңызды рөл атқарады. Әлеуметтік қызметкерлердің кеңесі мен қолдауы арқылы адамдар өз мақсаттарын дұрыс айқындап, оларды жүзеге асыру жолында қажетті қадамдарды

анықтай алады. Кәсіби бағыт-бағдар беру, психологиялық қолдау, әлеуметтік ортаны бағалау, мотивацияны арттыру және ресурстарды пайдалану сияқты әдістер адамдардың өмірлік мақсаттарына жету жолында үлкен көмек көрсетеді. Әлеуметтік жұмыс осы үдерістердің барлығын үйлестіріп, адамдардың өздерінің мақсаттарын табуына және жүзеге асыруына мүмкіндік береді. [6]

Жастардың психикалық өмірлік мақсаттарының денсаулыққа ықпалы. Психикалық өмірлік мақсаттар – адамның болашаққа деген сенімін, ішкі мотивациясын, өмірлік бағытын айқындайтын құндылықтар мен мақсаттар жиынтығы болып келеді. Бұл мақсаттар тек жеке тұлғаның өмір сапасын жақсартып қана қоймай, оның психикалық және физикалық денсаулығына да үлкен әсер етеді. Жастар үшін өмірлік мақсаттардың болуы денсаулықтың маңызды болуы оны атап айтқанда психологиялық тұрақтылық пен физикалық саулықты қолдауға ықпал етеді. Және өмірлік мақсаттарды анықтаудың психикалық денсаулыққа әсері өте маңызды. Белгіленген мақсаттар жас адамға тұрақтылық, сенімділік және болашаққа деген үміт береді. Мақсаттардың жоқтығы немесе оларды дұрыс анықтамау күйзеліс, мазасыздық және психикалық бұзылулардың туындауына себеп болуы мүмкін. Сонымен қатар, мақсаттар жастардың өз-өздерін бағалау деңгейін жоғарылатады және оларды рухани тұрғыдан қуаттандырады. [7]

Жастардың психикалық өмірлік мақсаттарын анықтау – бұл олардың тұлғалық және әлеуметтік дамуының негізгі шарты. Өмірлік мақсаттарды дұрыс анықтау арқылы жас адам өзінің ішкі әлемін түсініп, болашақ өміріне дұрыс бағыт табады. Психологиялық денсаулықтың сақталуы мен жастардың психикалық тұрақтылығы олардың өмірлік мақсаттарын жүзеге асырудың негізгі кепілі болып табылады. Мақаланың нәтижелері бойынша, жастардың мақсаттарын айқындау олардың өмір сапасын арттыруға, кәсіби табыстарға жетуге және психологиялық күйзелістерден арылуға мүмкіндік береді.

Осылайша, жастардың өмірлік мақсаттарын айқындау тек тұлғалық дамудың негізгі аспектісі емес, сонымен қатар олардың болашақта қоғамда орнығуына, кәсіби тұрғыдан жетілуіне және психологиялық саулығын сақтауға ықпал етеді. [8]

Әдебиеттер:

1. Е.Ә. Сыдықов. Жастар психологиясы. – Алматы, 2019.
2. С. Аманжолова. Жастардың психологиялық даму кезеңдері. – Астана, 2018.
3. Левин, К. Динамика личности и её мотивация. – М.: Наука, 2017.
4. Маслоу, А. Мотивация и личность. – СПб.: Евразия, 2020.
5. Б.К. Тұрсынов. Психология: Жастарға арналған әдістемелер. – Алматы, 2021.
6. Тұрсынова, А. М. Жастар психологиясы: даму ерекшеліктері. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
8. А.А. Баталова. Психология и молодежь: проблемы и перспективы. – Алматы, 2020.

УДК 159.92

КРИЗИС ИДЕНТИЧНОСТИ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ

Азизова Д., Королева М., Тыникеева А., Мукашева Б.М.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

azizovad26@gmail.com

b.mukashevakeu.kz@mail.ru

Современные социальные, культурные и технологические изменения оказывают значительное влияние на развитие подрастающего поколения. Подростковый возраст представляет собой один из самых сложных и противоречивых этапов становления личности, когда человек активно ищет себя, определяет свои жизненные цели, убеждения

и систему ценностей. В этот период формируется чувство идентичности, которое отражает осознание подростком собственной индивидуальности, уникальности и принадлежности к обществу.

По мнению Э. Эриксона, кризис идентичности является центральным конфликтом юности, выражающимся в противоречии между стремлением к самопознанию и неопределённостью своего места в обществе [1, с.145]. Успешное преодоление этого кризиса формирует целостное и устойчивое «Я», способствует внутренней гармонии и уверенности в себе. Неразрешённый же кризис, по мнению Л.И. Божович, может привести к тревожности, чувству неуверенности и социальной дезориентации [2, с.218].

Психологические особенности подросткового возраста включают стремление к самостоятельности, повышенную чувствительность к оценке окружающих, эмоциональную неустойчивость, а также развитие критического и абстрактного мышления. Подросток начинает осмысливать собственные поступки, анализировать поведение других, задаваться вопросами смысла жизни и моральных ценностей. Как отмечает А.М. Прихожан, формирование самооценки в подростковом возрасте часто сопровождается внутренними противоречиями и зависит от степени социальной поддержки [3, с.97].

Большую роль в формировании идентичности играют семья и социальное окружение. Поддержка, понимание и принятие со стороны родителей способствуют становлению позитивного образа «Я». Напротив, излишний контроль или эмоциональная холодность родителей могут привести к трудностям самоопределения и формированию чувства неполноценности [2, с. 243]. Подростку важно чувствовать, что его мнение имеет значение и что он может самостоятельно принимать решения.

Как отмечает И.С. Кон, в условиях цифровизации современное общество создает новые вызовы для становления личности [4, с. 164]. Подростки активно взаимодействуют в социальных сетях, где часто формируют виртуальную идентичность, отличную от реальной. Это может вызывать внутренние противоречия, снижать самооценку и вызывать зависимость от внешней оценки. Вместе с тем, при осознанном использовании цифрового пространства подросток может развивать навыки самопрезентации, коммуникации и критического восприятия информации.

Эмоциональное развитие в подростковом возрасте отличается интенсивностью переживаний, частыми перепадами настроения и повышенной реактивностью на стресс. В этот период особенно важно развивать навыки эмоциональной регуляции и саморефлексии. По мнению Прихожан А.М. и Толстых Н.Н., психологическая поддержка, направленная на формирование способности осознавать и выражать свои чувства, играет ключевую роль в успешном преодолении кризисов развития [3, с.184]. Преодоление кризиса идентичности во многом определяется уровнем личностной зрелости, самооценки и саморегуляции.

Психологи подчеркивают, что кризис идентичности не является патологией, а естественным этапом личностного роста [1, с. 201]. Именно в этот период формируется автономия, ответственность и способность к самостоятельным решениям. Успешное прохождение кризиса способствует становлению зрелой личности, уверенной в своих ценностях и целях. Для эффективной поддержки подростков в процессе формирования идентичности психологи и педагоги используют инновационные подходы. К ним относятся тренинги личностного роста, проектное обучение, коучинг и менторство.

Как отмечает Божович Л.И., групповая работа способствует развитию навыков общения, эмпатии и сотрудничества, что является важным компонентом личностного становления [2, с.305]. Также рекомендуется использовать методы рефлексии - ведение дневников, обсуждение переживаний, участие в психологических дискуссиях и творческих проектах.

Таким образом, кризис идентичности - это закономерный и необходимый этап развития личности в подростковом возрасте. Он отражает переход от детской зависимости

к взрослой самостоятельности, поиск жизненных ориентиров и формирование внутреннего мира человека. Задача родителей, педагогов и психологов - создать условия, в которых подросток сможет безопасно исследовать себя, развивать уверенность и находить собственный путь в жизни. Только при поддержке и понимании со стороны значимых взрослых формируется зрелая и гармоничная личность [4, с.212].

Дополнительным фактором, влияющим на формирование идентичности в подростковом возрасте, выступает образовательная среда. Школа не только выполняет функцию передачи знаний, но и является важным пространством социализации, в котором подросток приобретает опыт взаимодействия со сверстниками и взрослыми, осваивает новые социальные роли. Взаимоотношения в школьном коллективе, стиль педагогического общения, уровень эмоциональной безопасности в классе в значительной степени определяют динамику самооценки и формирование субъективной картины мира подростка. Как подчёркивает В.С. Мухина, опыт принадлежности к группе и признание со стороны сверстников является одним из ключевых условий становления личностной идентичности [5, с. 176]. Отвержение или буллинг, напротив, могут приводить к формированию негативного образа «Я», усиливать тревожность и снижать способность к социальной адаптации.

Агентами социализации для подростков всё чаще становятся цифровые сообщества - онлайн-группы, игровые платформы, блогерские и медиа-сообщества. Цифровое пространство предоставляет широкие возможности для самопредъявления, творчества и поиска единомышленников, что способствует развитию компетентности и уверенности в себе. Однако чрезмерное погружение в виртуальные контакты может приводить к ослаблению реальных социальных связей, а также формировать зависимость от цифровой самоидентификации. Исследования показывают, что дисбаланс между виртуальной и реальной идентичностью повышает риск эмоционального выгорания, социальной тревожности и конфликтов в межличностных отношениях [6, с. 94]. В этой связи ключевую роль играет развитие цифровой грамотности и критического мышления, позволяющих подростку осознанно формировать собственный образ в сети.

Не менее важным аспектом развития идентичности является становление ценностно-смысловой сферы. В подростковом возрасте формируется собственная система моральных ориентиров, определяются жизненные приоритеты, укрепляется понимание социальной ответственности. По мнению Д.А. Леонтьева, осмысление личностных смыслов выступает фундаментом психологической зрелости и устойчивости личности [7, с. 65]. Подростки, обладающие развитой смысловой сферой, легче адаптируются к изменениям, демонстрируют высокий уровень саморегуляции и конструктивных стратегий поведения. Наличие ценностного ядра позволяет подростку преодолевать внешнее давление, сохранять независимость мнений и устойчивость перед социальными вызовами.

Важную роль в процессе самопознания играет и культурно-исторический контекст. Современное общество характеризуется высокой динамичностью, неоднозначностью социальных норм и многообразием идентичностей. Подросток сталкивается с необходимостью интегрировать собственный опыт, ожидания семьи, требования общества и культурные традиции. Такая полиидентичность может обогащать личностное развитие, однако в ряде случаев приводит к внутренним противоречиям и затруднениям самоопределения. В условиях культурной вариативности повышается значение рефлексивных способностей, позволяющих осмысливать собственные переживания и принимать осознанные решения. Рефлексия помогает подростку соединить различные элементы идентичности в цельную систему, что способствует формированию устойчивого жизненного направления.

Литература:

1. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. – М.: Прогресс, 1996. – 343 с.
2. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение,

2008. – 352 с.

3. Прихожан А.М., Толстых Н.Н. Психология подросткового возраста. – М.: Академия, 2018. – 272 с.

4. Кон И.С. Психология юношеского возраста. – М.: Наука, 1989. – 256 с.

5. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество. - М.: Академия, 2017. - 416 с.

6. Толстых Н.Н. Психология подросткового возраста. - М.: Юрайт, 2020. - 292 с.

7. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. - М.: Смысл, 2019. - 512 с.

УДК 159.9.07:316.647

РОЛЬ СТИЛЕЙ ПОВЕДЕНИЯ В КОНФЛИКТЕ В ФОРМИРОВАНИИ ИСХОДА КОНФЛИКТНОЙ СИТУАЦИИ

Алкенова Ж.Ф., Гахарига М.И.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан
zhuldyzalkenova@mail.ru, mgazariga@gmail.com

Слово «конфликт» происходит от латинского *conflictus*, что означает столкновение. Согласно словарю Уэбстера (1983), понятие «конфликт» первоначально трактовалось как драка, сражение, борьба, затем его значение расширилось, и оно стало означать резкое расхождение или противопоставление интересов, идей и т.п. Таким образом, этот термин подразумевает не только физическое противодействие, но и психологическое противостояние [1].

Весьма существенно, что конфликт – это такое взаимодействие, которое протекает в форме противостояния, столкновения, противоборства личностей или общественных сил, интересов, взглядов, позиций по меньшей мере двух сторон. В процессе его развертывания имеют место и действия и контрдействия, так как осуществление намерений участников конфликта неизбежно сопряжено с вмешательством в дела другой стороны (или сторон), нанесением ей определенного ущерба, преодолением сопротивления, созданием помех, мешающих добиться поставленной цели [2].

Конфликт является неотъемлемой частью человеческих отношений и социального взаимодействия. Он возникает тогда, когда интересы, потребности или ценности сторон оказываются несовместимыми или воспринимаются как таковые. Однако не сам факт конфликта определяет его исход, а то, каким образом участники ведут себя в процессе взаимодействия. Стиль поведения в конфликте выступает ключевым фактором, влияющим на направление, динамику и результат конфликтной ситуации.

Среди участников конфликта различают:

- оппонентов – это стороны, которые выступают в противостояние из-за притязаний на объект конфликта;
- вовлеченные группы;
- заинтересованные группы.

Вовлеченные и заинтересованные группы участвуют в конфликте по двум причинам: либо они способны повлиять на исход конфликта, либо результат конфликта затрагивает их интересы.

Непосредственными участниками конфликта (оппонентами) могут быть отдельные люди и группы [3].

В конфликтологии с 70-х годов XX века признано существование следующих пяти стилей конфликтного поведения: избегание, приспособление, соперничество, компромисс, сотрудничество. Описали и систематизировали признаки различных стилей американцы Кеннет Томас и Ральф Килменн. Система позволяет создать для каждого человека свой

собственный стиль разрешения конфликта. Основные стили поведения в конфликтной ситуации связаны с общим источником любого конфликта - несовпадением интересов двух и более сторон.

Наш стиль поведения в конкретном конфликте определяется той мерой, в которой мы хотим удовлетворить собственные интересы (действуя пассивно или активно) и интересы другой стороны (действуя совместно или индивидуально). Если представить это в графической форме, то получим сетку Томаса – Килменна, позволяющую определить место и название для каждого из пяти основных стилей разрешения конфликтов.

Как показывает сетка, человек, использующий стиль соперничества, весьма активен и предпочитает идти к разрешению конфликта своим собственным путем. Он не очень заинтересован в сотрудничестве с другими людьми, но зато способен на волевые решения. Согласно описания динамики процесса Томасом и Килменном, мы стараемся в первую очередь удовлетворить собственные интересы в ущерб интересам других, вынуждая других людей принимать ваше решение проблемы. Для достижения цели мы используем свои волевые качества; и если воля наша достаточно сильна, то нам это удастся.

Вот примеры тех случаев, когда следует использовать этот стиль:

- исход очень важен для нас, и мы делаем большую ставку на свое решение возникшей проблемы;
- мы обладаем достаточным авторитетом для принятия решения и представляется очевидным, что предлагаемое нами решение - наилучшее;
- решение необходимо принять быстро и у нас есть достаточно власти для этого;
- мы чувствуем, что у нас нет иного выбора и что нам нечего терять;
- мы находимся в критической ситуации, которая требует мгновенного реагирования;
- мы не можете дать понять группе людей, что находимся в тупике, тогда как кто-то должен повести их за собой;
- мы должны принять непопулярное решение, но сейчас нам необходимо действовать и у нас достаточно полномочий для выбора этого шага.

Стиль избегания реализуется тогда, когда мы не отстаиваем свои права, не сотрудничаем ни с кем для выработки решения проблемы или просто избегаем разрешений конфликта. Мы можем использовать этот стиль, когда затрагиваемая проблема не столь важна для нас, когда мы не хотим тратить силы на ее решение или, когда мы чувствуем, что находимся в безнадежном положении. Этот стиль рекомендуется также в тех случаях, когда мы чувствуем себя неправым и предчувствуем правоту другого человека или, когда этот человек обладает большей властью. Все это – серьезные основания для того, чтобы не отстаивать собственную позицию. Мы можем попытаться изменить тему, выйти из комнаты или сделать что-нибудь такое, что устранил или отсрочит конфликт. Мы не делаем попыток удовлетворить собственные интересы или интересы другого человека. Вместо этого мы уходим от проблемы, игнорируя ее, перекладывая ответственность за ее решение на другого, добиваясь отсрочки решения или используя иные приемы.

Стиль уклонения может оказаться подходящим в тех случаях, когда мы вынуждены общаться со сложным человеком и когда нет серьезных оснований продолжать контакты с ним. Этот подход может быть полезным также, если мы пытаемся принять решение, но не знаем, что предпринять, и принимать это решение сейчас же нет необходимости. Этот стиль подходит также для тех случаев, когда мы чувствуем, что для решения конкретной проблемы мы не располагаем достаточной информацией.

Несмотря на то, что некоторые могут посчитать стиль уклонения «бегством» от проблем и от ответственности, а не эффективным подходом к разрешению конфликтов, в действительности уход или отсрочка могут быть вполне подходящей и конструктивной реакцией на конфликтную ситуацию. Вполне вероятно, что, если мы постараемся игнорировать ее, не выразить к ней свое отношение, уйти от решения, сменить тему или

перенести внимание на что-нибудь другое, то конфликт разрешится сам собой. Если нет, то мы сможем заняться им позже, когда будете больше готовы к этому.

Третьим стилем является стиль приспособления. Он означает то, что мы действуем совместно с другим человеком, не пытаюсь отстаивать собственные интересы. Мы можем использовать этот подход, когда исход дела чрезвычайно важен для другого человека и не очень существен для нас. Этот стиль полезен также в тех ситуациях, в которых мы не можем одержать верх, поскольку другой человек обладает большей властью; таким образом, мы уступаем и смиряемся с тем, чего хочет оппонент. Томас и Килменн говорят, что мы действуем в таком стиле, когда жертвуем своими интересами в пользу другого человека, уступая ему и жалея его.

Поскольку, используя этот подход, мы откладываем свои интересы в сторону, то лучше поступать, таким образом, тогда, когда наш вклад в данном случае не слишком велик или, когда мы делаем не слишком большую ставку на положительное для нас решение проблемы. Это позволяет нам чувствовать себя комфортно по отношению к желаниям другого человека. Но вы не захотите приспособляться к кому-то, если вы будете чувствовать себя обиженным. Если мы считаем, что уступаем в чем-то важном для нас, и чувствуем в связи с этим неудовлетворенность, то стиль приспособления в этом случае, вероятно, неприемлем. Он может оказаться неприемлемым и в той ситуации, когда мы чувствуем, что другой человек не собирается в свою очередь поступиться чем-то или что этот человек не оценит сделанного нами. Этот стиль следует использовать тогда, когда мы чувствуем, что, немного уступая, мы теряете мало. Или же мы можем прибегнуть к такой стратегии, если в данный момент необходимо несколько смягчить ситуацию, а потом мы предполагаем, вернуться к этому вопросу и отстоять свою позицию [4].

Более сбалансированным подходом является компромисс - взаимные уступки сторон, позволяющие достичь приемлемого решения. Хотя компромисс способствует снижению напряжения, он не всегда устраняет глубинные причины конфликта, а потому его результат нередко оказывается временным.

Наиболее продуктивным стилем считается сотрудничество, основанное на стремлении обеих сторон удовлетворить как собственные, так и чужие интересы. Этот стиль требует открытости, готовности к диалогу и умения слышать другого. Сотрудничество позволяет не только устранить причину конфликта, но и укрепить отношения, повысить взаимное доверие и создать основу для дальнейшего эффективного взаимодействия.

Изучая завершающую стадию конфликта, необходимо иметь ввиду, что конфликт не относится к тем социальным процессам, которые имеют четкую точку завершения. Предполагается, что для окончательного завершения конфликта необходимо изменение объективной ситуации, связанной с урегулированием лежащих в основании данного конфликта группы противоречий, а также изменение субъективной ориентации участников конфликта. В том же случае, если происходит изменение лишь внешних условий, но при этом стороны сохраняют враждебность по отношению к друг другу, следует говорить о квази-завершении или частичном завершении конфликта [5].

Литература:

1. Мырзаханова М.Н. Основы юридической конфликтологии и медиации. – Алматы: ССК, 2019. – 100 с.
2. Кибанов А.Я., Ворожейкин И.Е., Захаров Д.К., Коновалова В.Г. Конфликтология: Учебник / Под ред. А.Я. Кибанова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 302 с.
3. Хазиахмадова Ф.Г. Конфликт и методы их устранения. - Казань: Центр педагогических исследований, 2018. - 124 с.

4. Доскеева М.Е., Измаганбетов А.К. Стили поведения личности в конфликтной ситуации. –

5. Мажников В.И. Конфликтология: Методические рекомендации по спецкурсу. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2003. – 40 с.

УДК 159.9.07:316.647

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ УПРАВЛЕНИЯ МЕЖЛИЧНОСТНЫМИ КОНФЛИКТАМИ

Алкенова Ж.Ф., Кожакина В.В.

Карагандинский университет Казпотребсоюза г.Караганда, Республика
Казахстан

zhuldyzalkenova@mail.ru, kvitta5555@gmail.com

Конфликты являются неотъемлемой частью жизни человека в социуме и его взаимодействия с другими людьми. Конфликты возникают повсеместно и могут подстерегать каждого из нас где угодно: на работе, в офисе, в школе или университете, в магазине или общественном транспорте, и даже дома. Конфликт не всегда носит деструктивный характер, при правильном управлении он может стать источником развития личности, группы и организации. Умение распознать конфликтные ситуации и нейтрализовать их является очень важным навыком для любого человека. Цель данной статьи является рассмотреть основные психологические стратегии управления межличностными конфликтами, а также их особенности и эффективность в различных ситуациях. Межличностные конфликты являются естественной и неотъемлемой частью человеческих отношений, возникая в процессе взаимодействия, совместной деятельности и удовлетворения индивидуальных потребностей. Важно понимать, что конфликт не всегда носит разрушительный характер: при правильном управлении он может стать источником развития личности, укрепления отношений и совершенствования групповых процессов. Целью управления конфликтом является не его полное устранение, а преобразование его в конструктивное русло, минимизирующее деструктивные последствия и способствующее росту взаимопонимания между участниками. С психологической точки зрения, межличностный конфликт представляет собой столкновение противоположных интересов, целей, установок или ценностей двух и более людей. Среди основных причин возникновения конфликтов выделяют различия в восприятии и интерпретации событий, несовпадение потребностей и ожиданий, эмоциональную неустойчивость участников, а также недостаток коммуникативных навыков и эмпатии. Психологи, такие как К. Левин, К. Томас и Д. Джонсон, отмечали, что конфликт может выполнять позитивную функцию, если участники взаимодействия способны конструктивно его разрешать, сохраняя при этом взаимное уважение и готовность к сотрудничеству.

Одной из наиболее известных моделей анализа поведения в конфликте является типология К. Томаса и Р. Киллмана, выделяющая пять стратегий взаимодействия:

1) Соперничество (конкуренция) - ориентация на собственные интересы при игнорировании интересов партнёра. Эффективно в ситуациях, требующих быстрого решения или защиты принципиальных позиций.

2) Приспособление - отказ от своих интересов ради сохранения отношений. Подходит, когда предмет конфликта несущественен или отношения важнее.

3) Избегание - уход от конфликта без попыток его разрешения. Может быть временно полезным, если эмоции слишком сильны, но в долгосрочной перспективе часто ведёт к накоплению напряжения.

4) Компромисс - поиск взаимных уступок. Эффективен при равной силе сторон и необходимости быстрого решения [1].

5) Сотрудничество - совместный поиск решения, удовлетворяющего обе стороны. Считается наиболее зрелой и конструктивной стратегией, требующей высокого уровня доверия и открытого общения.

Соперничество или конкуренция характеризуется стремлением отстаивать собственные интересы за счёт интересов другой стороны. Такая стратегия оправдана в ситуациях, когда необходимо быстрое решение или защита принципиальной позиции. Приспособление, напротив, предполагает отказ от собственных интересов ради сохранения отношений; оно подходит в случаях, когда предмет конфликта несущественен или эмоциональные связи важнее результата. Избегание выражается в уходе от конфликта и отказе от его обсуждения, что может быть временно полезным при сильном эмоциональном напряжении, но в долгосрочной перспективе ведёт к накоплению недовольства. Компромисс предполагает взаимные уступки и поиск баланса между интересами сторон, что делает его эффективным при равной силе позиций. Наиболее конструктивной стратегией считается сотрудничество, при котором стороны совместно ищут решение, удовлетворяющее обоих участников. Эта стратегия требует открытости, доверия и высокой культуры общения [2].

Межличностный конфликт представляет собой сложное психологическое явление, которое отражает противоречия между людьми в процессе их взаимодействия. Управление конфликтом это не просто попытка прекратить ссору или спор, а осознанная деятельность, направленная на анализ причин, прогнозирование последствий и выбор таких методов воздействия, которые позволят перевести противостояние в конструктивное русло. Основная цель управления конфликтом не устранить его как факт, а изменить форму и содержание взаимодействия таким образом, чтобы противоречия перестали быть разрушительными и превратились в источник развития личности и отношений. Психологическая компетентность в управлении конфликтами проявляется в способности человека анализировать ситуацию, регулировать собственные эмоции, выбирать адекватную стратегию поведения и использовать эффективные коммуникативные приёмы. Управление конфликтом можно рассматривать как особый вид социального взаимодействия, требующий высокой степени саморегуляции и эмпатии. Также управление конфликтом невозможно без применения определённых психологических техник. Одним из центральных методов является коммуникативное управление, то есть выстраивание эффективного общения между сторонами. Ключевую роль здесь играют эмпатическое слушание и активная обратная связь. Когда человек чувствует, что его слышат и понимают, уровень эмоционального напряжения снижается, и открывается пространство для диалога. Эмпатическое слушание подразумевает не только понимание слов собеседника, но и внимательное отношение к его эмоциям, невербальным сигналам, интонации и настроению. Следующий важный метод - это контроль эмоций и саморегуляция. Эмоции один из главных факторов, определяющих развитие конфликта. Гнев, раздражение, страх или обида могут усиливать противостояние, если человек не умеет ими управлять. Осознанность, способность распознавать и называть свои чувства, использование дыхательных упражнений, коротких пауз перед ответом - всё это способствует снижению напряжения и позволяет действовать рационально, а не импульсивно. Значительное место в управлении конфликтом занимает умение правильно выражать свои мысли и чувства. Эффективной формой является использование «Я-высказываний». Вместо обвинений человек говорит о своих чувствах и потребностях. Такой подход уменьшает агрессию и переводит общение в конструктивное русло. Если конфликт достиг высокого уровня напряжения, стороны часто прибегают к помощи медиатора - нейтрального посредника, который помогает выстроить коммуникацию, снять эмоциональное напряжение и структурировать процесс поиска решения. Медиатор не навязывает своё мнение, а создаёт условия для того, чтобы участники сами пришли к

взаимопониманию. Психологическая основа медиации заключается в том, что человек легче принимает решения, к которым он пришёл самостоятельно, чем навязанные извне. Для успешного управления конфликтами необходим ряд условий [3].

Проблема управления межличностными конфликтами занимает одно из центральных мест в современной психологии, поскольку от эффективности разрешения конфликтных ситуаций во многом зависят качество общения, уровень психологического благополучия и продуктивность взаимодействия между людьми. Проведённый анализ показал, что конфликты являются неотъемлемой частью социальной жизни и могут выполнять как деструктивную, так и конструктивную функцию в зависимости от того, какие стратегии поведения выбирают участники. Психологические стратегии управления конфликтами включают широкий спектр подходов: от избегания и соперничества до сотрудничества и компромисса. Наиболее эффективными считаются стратегии, ориентированные на взаимопонимание, эмпатию и конструктивный диалог, поскольку они способствуют не только устранению противоречий, но и укреплению межличностных отношений. Важную роль в выборе стратегии играют личностные особенности, уровень эмоционального интеллекта, коммуникативная компетентность, а также социально-культурный контекст взаимодействия. Также конфликт не должен восприниматься как разрушительная сила: при правильном подходе он становится возможностью для развития личности, укрепления отношений и повышения качества общения. Умение управлять конфликтом это показатель психологической зрелости, социальной компетентности и высокого уровня эмоционального интеллекта. Таким образом, психологические стратегии управления межличностными конфликтами направлены не только на устранение противоречий, но и на развитие личности, укрепление отношений и повышение эффективности взаимодействия. Конфликт является естественным элементом человеческого общения, и его конструктивное разрешение возможно при наличии зрелости, саморегуляции и стремления к взаимопониманию. Правильное применение психологических методов позволяет превратить конфликт из деструктивного явления в источник личностного и социального роста. Таким образом, успешное управление межличностными конфликтами требует развития саморегуляции, навыков активного слушания, эмпатического восприятия и способности к рефлексии. Психологическая подготовка, направленная на формирование этих умений, является необходимым условием гармонизации отношений и профилактики деструктивных форм конфликтного поведения [4, 5].

Литература:

1. Суворова А. В., Нищитенко С. В. Психология конфликта: учебное пособие / А.В. Суворова, С.В. Нищитенко. - Ставрополь: Северо-Кавказский федеральный университет, 2018. - 105 с.
2. Комлев Ю.Ю. Кейс-стади в психологии конфликта: учебное пособие / Ю.Ю. Комлев. - Казань : Казанский юридический институт МВД России, 2023. - 166 с. - ISBN 978-5-6048744-8-6.
3. Ильин А. Н. Психология педагогического конфликта: учебное пособие / А. Н. Ильин. - Омск: Изд-во ОмГПУ, 2025. - 210 с. - ISBN 978-5-8268-2411-5.
4. Бобрышов С.В., Ивакина В.В. Конфликты в сфере семейных отношений: социально-психологический аспект: учебное пособие / С.В. Бобрышов, В.В. Ивакина. - Ставрополь: Изд-во СГПИ, 2017. - 194 с.
5. Шарков Ф.И., Сперанский В.И. Общая конфликтология: учебник для бакалавров / Ф.И. Шарков, В.И. Сперанский; под ред. Ф.И. Шаркова. - Москва: Дашков и К, 2023. - 236 с. - ISBN 978-5-394-05310-8.

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ СТУДЕНТОВ-ПЕРВОКУРСНИКОВ К
ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ АГРАРНОГО УНИВЕРСИТЕТА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И
ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Ахметолла А.И.

Казахский агротехнический исследовательский университет им. С. Сейфуллина, г. Астана,
Республика Казахстан
alibek.tank.07@mail.ru

В данной статье проводится теоретический анализ проблемы психологической адаптации студентов первого курса к образовательному процессу в высшем учебном заведении аграрного профиля. Рассматриваются специфические факторы, влияющие на адаптацию будущих специалистов в области ветеринарной безопасности: высокая академическая нагрузка, работа с биологическим материалом, необходимость освоения профессиональной терминологии. Выделены основные компоненты адаптационного процесса: дидактический, социально-психологический и физиологический. На основе анализа предложены практические рекомендации по оптимизации вхождения первокурсников в студенческую среду.

Современная система высшего образования Республики Казахстан находится на этапе активной модернизации. Переход к новым образовательным стандартам предъявляет повышенные требования к личности студента, его способности к самоорганизации и саморазвитию. Особенно остро этот вопрос стоит для первокурсников, переживающих сложный период перехода из статуса школьника в статус студента. Для обучающихся в аграрных и технических вузах, таких как Казахский агротехнический исследовательский университет им. С. Сейфуллина, процесс адаптации имеет свою специфику, обусловленную сложностью учебных программ и особенностями будущей профессии. Актуальность исследования обусловлена тем, что успешная адаптация на первом курсе является фундаментом для дальнейшего качественного освоения профессии. Статистика показывает, что наибольшее количество отчислений происходит именно на первом году обучения, что часто связано не с отсутствием способностей, а с трудностями психологического приспособления к новым условиям.

Основная часть

Адаптация студентов к обучению в вузе - это сложный процесс перестройки психики и поведения в ответ на новые требования. В контексте специальности «Ветеринарная безопасность» студенты сталкиваются с рядом специфических барьеров.

Первой и, пожалуй, самой ощутимой трудностью становится дидактический барьер. Вчерашние школьники сталкиваются с резким изменением учебного ритма. В отличие от школы, вуз требует жесткой самодисциплины: никто не будет заставлять конспектировать лекции или готовиться к СРО. Специфика нашего факультета добавляет сложностей: уже с первого семестра начинается изучение фундаментальных дисциплин - анатомии, цитологии и латыни. Заучивание сотен терминов и названий костей создает колоссальную нагрузку на память, к которой многие просто не готовы. Без навыков тайм-менеджмента это быстро приводит к хроническому недосыпу и стрессу перед первой сессией.

Помимо учебы, студенты-ветеринары сталкиваются с фактором, которого нет у экономистов или инженеров, - психологическим барьером при работе с биоматериалом. Практические занятия в анатомическом музее или вскрывочной требуют крепких нервов. Для части первокурсников вид органов или костей может стать настоящим шоком. Преодоление естественной брезгливости и страха, формирование спокойного, «врачебного» взгляда на организм животного - это, пожалуй, самый важный этап профессионального становления на первом курсе.

Не стоит забывать и о социальной адаптации. Учебная группа - это новый коллектив, где нужно заново выстраивать отношения и завоевывать авторитет. Особенно непросто приходится иногородним студентам, живущим в общежитии. Им приходится решать бытовые вопросы: от готовки еды до выстраивания границ с соседями по комнате. Отрыв от дома часто вызывает чувство одиночества, что сильно отвлекает от учебы.

Наконец, огромную роль играет физиология. Смена режима дня и нерегулярное питание быстро истощают организм. К тому же, многие первокурсники, приехавшие с юга, тяжело переносят климат Астаны: пронизывающие ветра и необходимость зимой перемещаться между корпусами забирают последние силы, что тоже сказывается на успеваемости.

Пути решения проблем адаптации

Для успешного преодоления вышеуказанных трудностей необходима комплексная работа как со стороны вуза, так и со стороны самого студента.

Ключевую роль здесь играет институт эдвайзеров (кураторов). Регулярные кураторские часы должны быть направлены не только на решение организационных вопросов, но и на сплочение группы, выявление студентов «группы риска» и создание благоприятного микроклимата.

Не менее важно вовлекать первокурсников во внеучебную деятельность. Участие в работе студенческого самоуправления, спортивных секциях, творческих кружках (КВН, дебатные клубы) позволяет снять эмоциональное напряжение и реализовать творческий потенциал. Ощущение принадлежности к вузовскому сообществу повышает самооценку и снижает уровень тревожности.

Параллельно с этим студентам необходимо самостоятельно развивать навыки самоорганизации. Использование современных цифровых планировщиков, соблюдение режима труда и отдыха, а также правильная расстановка приоритетов помогут справиться с учебной нагрузкой без ущерба для здоровья.

Заключение

Таким образом, психологическая адаптация студентов-первокурсников специальности «Ветеринарная безопасность» - это динамичный процесс, успех которого зависит от множества факторов: от личной мотивации студента до качества организации воспитательной работы в вузе. Первый курс является критическим периодом, определяющим дальнейшую профессиональную траекторию. Успешное преодоление адаптационных барьеров способствует формированию компетентного специалиста, готового к решению сложных профессиональных задач в агропромышленном комплексе страны.

Литература:

- 1.Реан А.А., Кудашев А.Р., Баранов А.А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2018. – 479 с.
- 2.Сарсенбаева Б.И. Психологические особенности адаптации студентов к обучению в вузе // Вестник КазНУ. Серия психологии и социологии. – 2020. – № 2 (53). – С. 45-51.
- 3.Андреева Д.А. О понятии адаптации. Исследование адаптации студентов к условиям учебы в вузе // Человек и общество. – Л.: ЛГУ, 2019. – С. 62-69.
- 4.Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. – М.: Академия, 2017. – 304 с.

МАТЕРИНСТВО В ТЕНИ ДЦП: ФАКТОРЫ РИСКА И ОСОБЕННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ЖЕНЩИН, ВОСПИТЫВАЮЩИХ ДЕТЕЙ С ДЦП

Давлатова Л. Ш.

Уфимский университет науки и технологий, Стерлитамакский филиал, г. Стерлитамак,
Республика Башкортостан
rahimovalilia45@gmail.com

Материнство – это не только счастье, но и огромный труд. Особенно, когда в семье появляется ребенок с особыми потребностями, например, с диагнозом «детский церебральный паралич» (ДЦП). Жизнь матери превращается в марафон с препятствиями, где каждый день – это борьба за здоровье и будущее ребенка. Эта борьба неизбежно сказывается на ее эмоциональном состоянии. Современные исследования показывают, что матери, воспитывающие детей с ДЦП, чаще и глубже, чем матери здоровых детей, испытывают состояние депрессии и нервно-психического напряжения. Авторы пишут, что матери детей с ДЦП чаще жалуются на усталость, проявление плаксивости, отсутствие сил, тоску, при этом они утверждают, что их эмоциональное состояние «передается» детям, что еще сильнее ухудшает ситуацию.

Детский церебральный паралич (ДЦП) - сложное клиническое заболевание с широким диапазоном уровней тяжести и возможными осложнениями, часто требующими особого ухода. Как утверждает Л.В. Вишневская: «Изменения в системах здравоохранения и отношение общества привело к тому, что многие дети с ДЦП в настоящее время оказываются дома под присмотром своих семей, а не в детских домах или лечебных учреждениях. Хотя заботливая домашняя обстановка может максимизировать возможности ребенка и минимизировать влияние нарушения, предоставление качественного ухода, требующегося ребенку с долговременными функциональными ограничениями, может влиять на здоровье и качество жизни ухаживающих, вызывать стресс» [1, с. 98].

Представьте себе: долгожданный малыш, и вдруг – диагноз, звучащий как приговор. С этого момента женщина погружается в мир, полный тревог и неопределенности. Ей приходится справляться не только с физическими трудностями ухода за ребенком с особыми потребностями, но и с мощным эмоциональным прессингом: страх, вина, отчаяние становятся ее постоянными спутниками. И это не просто слова. Это реальность, с которой сталкиваются тысячи матерей в России. При этом, многочисленные исследования показывают, что эмоциональное состояние матери оказывает непосредственное влияние на развитие и адаптацию ребенка с ДЦП. Тревожность и депрессия у матери могут негативно сказываться на ее способности поддерживать ребенка, адекватно реагировать на его потребности и обеспечивать необходимый уход.

Почему так важно говорить об эмоциональном состоянии матерей, воспитывающих детей с ДЦП? Да потому, что именно от их душевного равновесия зависит благополучие ребенка! Мать – это не просто человек, осуществляющий уход. Она – опора, источник любви и поддержки, без которых развитие и социализация ребенка с ДЦП невозможны. Помимо принятия диагноза, матерям приходится сталкиваться с трудностями в организации ухода за ребенком, обеспечении его потребностей, а также в поддержании позитивных отношений в семье. Постоянное напряжение, связанное с уходом за ребенком, может приводить к развитию хронической усталости, раздражительности, тревожности и депрессии.

Эмоциональный фон матери – это сложный «клубок», состоящий из переживаний, обусловленных целым рядом факторов. Финансовые трудности, социальная изоляция – все это лишь усиливает эмоциональное напряжение. Неудивительно, что многие матери испытывают чувство вины, считая себя ответственными за болезнь ребенка. Знакомо ли

вам это чувство, когда кажется, что ты мог что-то сделать иначе, и тогда беды бы не случилось?

Факторы риска, влияющие на эмоциональное состояние матерей детей с ДЦП, можно разделить на несколько групп: медицинские, социальные, экономические и психологические. И каждый из них – как камень, тянущий на дно. Рассмотрим их подробнее.

Тяжесть заболевания ребенка, сопутствующие болезни, бесконечные госпитализации – чем сложнее состояние ребенка, тем больше сил и времени требуется от матери. В итоге – физическое и эмоциональное истощение. И это только вершина айсберга. Социальная изоляция, непонимание со стороны окружающих, сложности с трудоустройством – все это лишь усугубляет положение.

Но самое главное, на мой взгляд, – это психологические факторы. Особенности личности матери, ее умение справляться со стрессом, ее отношение к инвалидности – все это играет огромную роль. Если мать склонна к тревоге, депрессии, если она не может принять своего ребенка таким, какой он есть, то хронический стресс и эмоциональное выгорание неизбежны. И тогда, как писал Л.С. Выготский, «дефект никогда не является только минусом, он всегда включает в себе новые возможности развития» [2, с. 67]. Важно увидеть эти возможности вовремя. Как показывают исследования, женщины, имеющие низкую самооценку, склонные к тревожности и депрессии, как правило, более тяжело переживают трудности, связанные с воспитанием ребенка с ДЦП. Отсутствие поддержки со стороны мужа, родственников, друзей, непонимание со стороны окружающих усугубляют эмоциональное состояние женщины и повышают риск развития эмоционального выгорания.

Эмоции матерей детей с ДЦП – это настоящий клубок противоречий. С одной стороны – безграничная любовь и гордость за ребенка, его волю к жизни, его маленькие победы. С другой – горе, печаль, разочарование из-за того, что он не может жить полноценной жизнью. Эти противоречивые чувства могут привести к внутреннему конфликту, чувству вины и беспомощности. К слову, женщины, воспитывающие детей с ДЦП, часто оказываются оторванными от общества. Они не могут позволить себе ни встреч с друзьями, ни хобби, ни простого отдыха. Все их время посвящено ребенку. Как говорил Маслоу, «человеку нужен человек». И это особенно актуально для матерей, оказавшихся в такой ситуации [3, с. 94].

Одним из наиболее распространенных и опасных последствий длительного стресса, связанного с воспитанием ребенка с ДЦП, является эмоциональное выгорание. Эмоциональное выгорание – это не просто усталость. Это серьезная проблема, которая может привести к негативным последствиям как для матери, так и для ребенка. Раздражительность, апатия, отсутствие эмпатии – вот лишь некоторые признаки выгорания. И, к сожалению, в таком состоянии мать не может дать ребенку ту любовь и поддержку, которые ему так необходимы.

Нарушения сна – еще одна проблема, с которой сталкиваются многие матери детей с ДЦП. Беспокойный сон ребенка, ночные кормления, постоянный контроль – все это приводит к хроническому недосыпанию. Тут же отметим, что не стоит забывать и о супружеских отношениях. Появление ребенка с особыми потребностями – это серьезное испытание для брака. Разногласия по вопросам воспитания, распределение обязанностей, недостаток внимания и поддержки со стороны партнера – все это может привести к конфликтам и ухудшению отношений, а в конечном итоге – к депрессии у матери.

Социальная поддержка – это как луч света в темном царстве. Общение с другими родителями, воспитывающими детей с ДЦП, – это бесценный опыт, возможность поделиться своими переживаниями и получить совет. Группы поддержки, семинары, тренинги, консультации с психологами и социальными работниками – все это помогает матерям справиться со стрессом и улучшить качество жизни. В.А. Сухомлинский говорил:

«Воспитание – это прежде всего общение с ребенком» [4, с. 178]. Но, позволю себе добавить, – общение необходимо и родителям, чтобы оставаться в ресурсе!

Для улучшения эмоционального состояния матерей детей с ДЦП необходим комплексный подход – это и психологическая поддержка, то есть индивидуальные консультации, групповые тренинги, программы психологической реабилитации; это и социальная поддержка, как участие в группах поддержки, общение с другими родителями; и медицинская поддержка, то есть регулярные консультации с врачами-специалистами; и конечно, финансовая поддержка, такие как предоставление льгот и пособий.

Таким образом, эмоциональное состояние матерей, воспитывающих детей с ДЦП, подвержено воздействию множества факторов риска, и зачастую требует профессиональной психологической помощи. К этим факторам относятся: социально-экономические трудности (материальное положение, жилищные условия, занятость), медицинские аспекты (тяжесть заболевания ребенка, сопутствующие болезни, госпитализации), и психологические факторы (личностные особенности матери, уровень стрессоустойчивости, поддержка близких). Особенности эмоционального состояния матерей детей с ДЦП включают в себя: чувство шока и отрицания диагноза, трудности в организации ухода, хроническую усталость, тревожность, депрессию, социальную изоляцию и риск развития эмоционального выгорания.

Подводя итог, хочется сказать, что эмоциональное состояние женщин, воспитывающих детей с ДЦП, – это сложная и многогранная проблема. Факторы риска многочисленны, но и ресурсы для помощи этим женщинам существуют. Необходимо вовремя диагностировать, а затем создать систему поддержки, которая поможет им справиться со стрессом, улучшить качество жизни и дать своим детям все необходимое для развития и социализации.

Литература:

1. Вишневская Л.В. Психологическая помощь семьям, воспитывающим детей с особыми потребностями: теоретические подходы и практические рекомендации // Вестник Российского нового университета. – 2020. – № 1. – С. 78-84.
2. Выготский, Л. С. Психология развития человека / Л. С. Выготский. – Москва: Смысл, Эксмо, 2005. – 1136 с.
3. Маслоу, А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – Санкт-Петербург: Евразия, 1999. – 478 с.
4. Сухомлинский, В. А. Сердце отдаю детям / В. А. Сухомлинский. – Киев: Радянська школа, 1974. – 288 с.

ӘОЖ 159.923.5

ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДА ОРТАНЫҢ РӨЛІ

Ельшина М.К., Жанан Ж.Б., Хасенова М.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан

zzhananova@gmail.com, khasenovamoldir4@gmail.com,

m.yelshina@mail.ru

Жеке тұлғаның қалыптасуы – адамның биологиялық ерекшеліктері мен әлеуметтік ортаның өзара әрекеттесуінен туындайтын күрделі әрі ұзақ мерзімді үдеріс. Психология ғылымында тұлғаның дамуы тек туа біткен ерекшеліктерге емес, әлеуметтік тәжірибе мен орта әсеріне де байланысты екені дәлелденген. Әлеуметтік орта адамның мінез-құлқының, құндылықтық бағдарларының, эмоциялық-еріктік қасиеттерінің және танымдық үдерістерінің қалыптасуында шешуші қызмет атқарады. Адамның алғашқы ортасы – отбасы, кейін мектеп, достары мен қоғам болып табылады. Әрбір орта адамның мінезі,

құндылықтары, қызығушылықтары мен өмірлік ұстанымдарының қалыптасуына әсер етеді.

Тұлғаның дамуына ықпал ететін алғашқы әлеуметтік орта – отбасы. Отбасы мүшелерімен қарым-қатынас, тәрбиелеу стилі, эмоционалдық қолдау деңгейі баланың алғашқы әлеуметтік дағдыларын, өз-өзіне деген көзқарасын және нормалар мен ережелерді қабылдауын айқындайды. Отбасындағы тұрақты немесе тұрақсыз жағдайлар, ата-ананың педагогикалық мәдениеті мен психологиялық қолдауы баланың кейінгі әлеуметтенуінің сапасына тікелей әсер етеді. Қазақ халқында «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілерсің» деген мақал бар. Бұл баланың мінезі мен алғашқы тәрбиесінің ең алдымен отбасында қалыптасатынын дәл көрсетеді. Ғылыми еңбектерде де отбасының тұлға дамуына ықпалы ерекше атап өтіледі. К.Ж. Төребаева мен М.Н. Есенғұлованың зерттеулерінде: «Қоғамдағы түрлі құбылыстар ең алдымен отбасында көрініс табады және олар адамның психикасына тікелей әсер етеді» - деп көрсетіледі [1].

Келесі маңызды орта – білім беру ұйымдары. Мектеп оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытуға, әлеуметтік нормаларды меңгеруге, коммуникациялық және топта жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді. Мұғалімдер мен құрдастар тобы тұлғаның әлеуметтік бейімделуіне, өзін-өзі бағалауына, мінез-құлық үлгілерінің дамуына әсер ететін маңызды факторлар болып табылады. Жапон ғалымы Ю. Миямото зерттеуінде былай дейді: «Адамның әлеуметтік жағдайы мен мәдени ортасы оның өз-өзіне және басқаларға деген көзқарасына әсер етеді» [2]. Яғни, мектеп пен оқу ортасы баланың өзін қалай бағалайтынына да әсер етеді.

Құрдастар тобы да тұлға қалыптасуында ерекше орын алады. Жасөспірімдік кезеңде достық қарым-қатынас, топтық құндылықтар мен әлеуметтік мәртебе тұлғаның өзіндік «Мен» тұжырымдамасын нақтылауға, жеке ұстанымдарының қалыптасуына ықпал етеді. Құрдастар ортасы тұлғаның әлеуметтік дағдыларын жетілдіріп, оның қоғамда бейімделу қабілетін арттырады. Ортаның сапасы тұлғаның дамуына тікелей ықпал етеді: егер әлеуметтік орта қолайлы болса, адам жағымды қасиеттерді бойына сіңіреді, ал теріс орта жағымсыз мінез-құлық пен әдеттердің қалыптасуына әкелуі мүмкін. Ғалым С.Қ. Бердібаева өз еңбегінде: «Бала тұлғасы оның өмір сүріп жатқан ортасының рухани және мәдени деңгейімен тығыз байланысты» - деп көрсетеді [3]. Яғни, адам қандай ортада өссе, соған бейімделіп, сол құндылықтарды бойына сіңіреді. Дж. Фаулер мен Н. Кристакис өз еңбектерінде: «Адамның мінез-құлқы мен іс-әрекеті әлеуметтік желілер арқылы басқа адамдарға тарай алады» - деп атап өтті [4]. Бұл тұжырым әрбір индивидтің әлеуметтік ортасы оның жеке дамуына ғана емес, айналасындағы адамдардың да мінез-құлқына ықпал ететінін дәлелдейді.

Адамның тұлғалық қалыптасуы тек отбасы мен мектеппен шектелмейді; ол кең әлеуметтік және мәдени ортада жүзеге асады. Кең әлеуметтік орта – ақпараттық орта, мәдени кеңістік, қоғамдық институттар – тұлға дамуының әлеуметтік-мәдени контекстін қалыптастырады. Қоғамдағы дәстүрлер, тіл, мәдени құндылықтар, салт-сананың ерекшеліктері тұлғаның өзіндік болмысын айқындауға әсер ететін маңызды факторлар болып табылады. Осыған орай, Р. Харре: «Адамның ішкі «Мен» бейнесі әлеуметтік және мәдени орта арқылы қалыптасады» деп тұжырымдайды [5]. Бүгінгі жаһандану жағдайында бұқаралық ақпарат құралдары, интернет, әлеуметтік желілер тұлғаның дүниетанымына, құндылықтарына және мінез-құлқына айтарлықтай әсер ететін күшті әлеуметтік факторға айналды.

Осылайша, тұлғаның қалыптасу үдерісі ортаның түрлі деңгейдегі ықпалдарының жиынтығынан құралады. Ортаның ықпалы адамның дүниетанымын, мінез-құлқын, құндылықтарын және өзіндік «Мен» бейнесін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Бұл ықпал бір ғана сыртқы бақылаумен шектелмей, адамның ойлау жүйесіне, эмоциялық тәжірибесіне және мінез-құлықтық реакцияларына тереңдей еніп отырады. Отбасы, мектеп, құрдастар тобы және қоғам тұлғаның әлеуметтік, эмоционалдық және когнитивтік

дамуына әр түрлі бағытта әсер етіп, оның жеке даралығын айқындайтын негізгі факторлардың бірі болып табылады (сурет 1).

Сурет 1. Ортаның жеке тұлғаға әсері

Солардың негізгі түрлеріне мыналар жатады:

- Когнитивті әсер – ой арқылы жүзеге асады. Адам өз ортасынан алған ақпаратты ой елегінен өткізіп, талдап, жаңа білім мен түсінік қалыптастырады.

- Эмоциялық әсер – сезім арқылы беріледі. Адам өз ортасындағы жылы сөзді, махаббатты, қолдауды сезінеді. Бұл оның өзің қауіпсіз және сенімді сезінуіне ықпал етеді.

- Мәдени әсер – құндылықтар арқылы байқалады. Адам туғаннан мәдениетінің дәстүрлерін, салттарын, тілін және моральдық нормаларын бойына сіңіреді.

- Мінез-құлықтық әсер – әрекет арқылы көрінеді. Адам өз ортасындағы адамдардың қылықтарын байқап, соны қайталайды немесе үлгі алады.

- Әлеуметтік әсер – қарым-қатынас арқылы жүзеге асады. Адам қоғамда өмір сүріп, өзара сөйлесу мен байланыс жасау арқылы тұлға ретінде дамиды. Осы факторлардың барлығы адамның жеке тұлға болып қалыптасуына тікелей әсер етеді.

Жеке тұлғаның қалыптасуында ортаның рөлін анықтау мақсатында біз арнайы зерттеу жұмысын жүргіздік. Бұл зерттеу Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің «Психология және білім берудегі менеджмент» білім беру бағдарламасы 1-2 курс студенттерінің қатысуымен өтті. Зерттеуге 50 студент қатысты. Сауалнама барысында студенттерден олардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына қандай орта көбірек әсер ететіні сұралды. Жиналған мәліметтер негізінде төмендегідей нәтижелер алынды.

Кесте 1. Сауалнама нәтижелері

№	Ортаның түрі	Қатысушылар пайызы (%)	Түсіндірме
1	Отбасы ортасы	45%	Эмоциялық қолдау, сенім, махаббат әсер етеді
2	Мектеп пен ЖОО	25%	Тәртіп, жауапкершілік пен мақсат қалыптастырады
3	Достар мен құрдастар	20%	Әлеуметтік мінез, қарым қатынас дағдыларын дамытады
4	Қоғам мен медиа	10%	Мәдени және ақпараттық ықпал тигізеді

Зерттеу нәтижелері студенттердің басым бөлігі (45%) жеке тұлғаның қалыптасуында отбасы ортасын ең маңызды фактор ретінде бағалайтынын көрсетеді. Себебі, отбасы балаңыз алғашқы әлеуметтік және эмоционалдық тәжірибесін қалыптастырады. Респонденттердің 25%-ы білім беру ортасы, яғни мектеп пен университет – адамның мінезі мен мақсаттылығы дамытады деп есептейді. Зерттелушілердің 20%-ы достар мен құрдастардың ықпалын ерекше атады, өйткені осы ортада адам өз ойын ашық айтуға және қарым-қатынас жасауға үйренеді. Ал, 10% қатысушылар қоғам мен медиа тұлғаның көзқарасына, мәдени және моральдық құндылықтарына әсер ететінін атап өтті.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері тұлғаның қалыптасуына әсер ететін негізгі орталар арасында отбасының жетекші орынға ие екенін көрсетеді. Сонымен қатар, алынған нәтижелер тұлғаның қалыптасуы бір ғана фактордың ықпалымен шектелмейтінін, керісінше әртүрлі әлеуметтік орталардың бір-бірімен өзара байланыста әрекет ететінін көрсетеді. Отбасынан бастау алатын тәрбиелік және эмоционалдық тәжірибе кейін білім беру жүйесінде интеллектуалдық және мінез-құлықтық дағдылармен толықтырылады. Ал достар мен құрдастар ортасы адамның әлеуметтік бейімделуін, тұлғааралық қарым-қатынасын және өзіндік «Мен» тұжырымдамасын нақтылай түседі.

Қорытындылай келе, жеке тұлғаның қалыптасуы – күрделі, көпдеңгейлі және үздіксіз үдеріс. Бұл үдерістің ең маңызды құрамдас бөлігі – адамның өскен және өмір сүріп жатқан ортасы. Белгілі ғалым Л.С. Выготский адамның дамуы тек туа біткен қасиеттерге ғана емес, әлеуметтік орта мен қарым-қатынасқа да байланысты екенін атап өткен. Ол: «Адам өзінің дамуында басқа адамдармен қарым-қатынастың арқасында тұлғаға айналады» деп тұжырымдайды [6]. Әртүрлі әлеуметтік орталардың үйлесімді және жүйелі ықпалы адамның психологиялық, әлеуметтік және мәдени дамуын қамтамасыз етіп, оның толыққанды, әлеуметтенген тұлға ретінде қалыптасуына мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Төребаева К.Ж., Есенғұлова М.Н. Психологиялық-педагогикалық диагностика: оқу құралы. – Алматы, 2012. – 304 б.
2. Miyamoto Y. et al. Culture and social hierarchy: Self-and other-oriented correlates of socioeconomic status across cultures //Journal of personality and social psychology. – 2018. – Т. 115. – №. 3. – P. 427-445.
3. Бердібаева С.Қ. Тұлға психологиясы. – Алматы: Қазақ университеті. – 152 б.
4. Fowler J. H., Christakis N. A. Cooperative behavior cascades in human social networks //Proceedings of the National Academy of Sciences. – 2010. – Т. 107. – №. 12. – P. 5334-5338.
5. Harré R. The singular self: An introduction to the psychology of personhood. – London: Sage Publications, 1998. – 224 p.
6. Выготский Л.С. История развития высших психических функций. – Москва: Издательство Юрайт, 2019. – 336 с.

ӘОЖ 159.9

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІДЕГІ АГРЕССИЯ ЖӘНЕ КИБЕРБУЛЛИНГ

Жанан.Ж.Б., Уалибекова.А.Д.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан республикасы, Қарағанды қаласы
zzhananova@mail.ru

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өз сөздерінде цифрлық қауіпсіздіктің маңызын ерекше атап өтеді. Ол жастардың ақпараттық кеңістікте мәдениетті, жауапкершілікпен әрекет етуі - қоғам тұрақтылығының басты шарты екенін жиі айтады. Президенттің пікірінше, әлеуметтік желілер тек ақпарат алмасу құралы ғана

емес, сонымен қатар адам психологиясына ықпал ететін қуатты орта. Сондықтан кибербуллинг пен онлайн агрессия мәселесін ұлттық деңгейде шешу уақыт - талабы.

Қазіргі цифрлық дәуірде әлеуметтік желілер адамдар арасындағы коммуникацияның негізгі құралдарының біріне айналады. Бұл платформалар қарым-қатынас жасауды жеңілдетіп, ақпарат алмасуды тиімді еткенімен, жаңа психологиялық және әлеуметтік мәселелерді де тудырады. Мысалы, Л.С.Выготскийдің әлеуметтік даму теориясы бойынша, адамның мінез құлқы әлеуметтік ортада қалыптасады, сондықтан онлайн ортадағы агрессия тұлға дамуына күмәнсіз әсер етеді. Соның ішінде кибербуллинг пен онлайн-агрессия - қоғамда кең таралып келе жатқан құбылыстардың бірі. Олар адам психикасына ауыр әсер етіп, әсіресе жасөспірімдер арасында күйзеліс, үрей, өзін-өзі бағалаудың төмендеуі сияқты салдарға әкелуі мүмкін. Әлеуметтік желідегі агрессия психологиялық немесе моральдық зиян келтірудегі бағытталған әрекет. Бұл құбылысты А.Бандураның [1]. әлеуметтік үйрену теориясы жақсы түсіндіреді адамдар агрессияны бақылау арқылы, модельдерге еліктеу арқылы меңгереді. Сондықтан интернетте көп көрінетін дөрекі контент агрессивті күшейтеді. Кибербуллинг – интернет арқылы адамды жүйелі түрде кемсіту, қорқыту, мазақтау. Бұл құбылыс дәстүрлі буллингтен ерекшеленеді:

- агрессия тәулік бойы тоқтамай жалғасады;
- аудитория кең және бақылаусыз;
- ақпарат желіде ұзақ сақталады;
- жәбірленуші оқшаулану сезімін бастан кешеді.

Елжасов А.Н. [2]. киберпсихологияға арналған еңбектерінде «виртуалды агрессияның шынайы өмірдегі эмоциялық күйге әсері тікелей және терең» екенін жазады. Оның айтуынша, желідегі бір ренжіту әрекеті адамның ұзақ мерзімді психологиялық жарақатына айналуы мүмкін.

Психологиялық себептері

Тоқтарова Г. [3]. цифрлық ортадағы қарым-қатынас психологиясын зерттей отырып, онлайн агрессияға әкелетін факторларды былай топтастырады:

1. Эмпатияның төмендеуі.

Экранның арғы жағындағы адамды тірі тұлға ретінде сезіну қиындайды.

2. Жауапкершіліктің жоғалуы.

Анонимдік «жазасыз қаламын» деген иллюзия тудырады.

3. Топтық қысым.

Адам өзін топтың бір бөлігі ретінде сезініп, агрессияны қолдай бастайды.

4. Өзіндік бағалаудың төмендігі.

Ішкі күйзелісін басу үшін басқаға агрессия көрсету.

Жасөспірімдер психологиялық дамудың сезімтал кезеңінде тұрғандықтан, олар сыртқы бағаға тез әсерленеді. Олар үшін әлеуметтік желідегі лайк саны – өзін-өзі бағалаудың өлшеміне айналып кеткен. Выготский [4]. бұл кезеңде тұлғаның эмоциялық тұрақсыздығы күшейетінін айтып, әлеуметтік факторлардың ықпалын ерекше көрсеткен.

Кибербуллингтің салдары

Кибербуллингтің әсері:

- мазасыздық пен депрессия;
- өзін-өзі бағалау төмендеуі;
- ұйқы бұзылысы;
- суицидтік ойлардың пайда болуы;
- оқшаулану мен қорқыныш.

Психологтар кибербуллингтің салдары қалыпты буллингке қарағанда тереңірек болатынын айтады. Себебі интернеттегі ақпарат өшірілмейді, қайта тарай береді.

Алдын алу жолдары

1. Жеке деңгей:

- ақпараттық технологияны мәдениетті пайдалану;
- эмоцияны басқару;

- жеке мәліметтерді қорғау.
- 2. Отбасы деңгейі:
 - ата-ананың бақылауы;
 - балаға қолдау көрсету;
 - интернет қауіпсіздігі туралы ашық әңгіме жүргізу.
- 3. Мектеп деңгейі:
 - психолог мамандармен жұмыс;
 - буллингке қарсы бағдарламалар;
 - цифрлық этиканы оқыту.
- 4. Қоғамдық деңгей:
 - заңнаманы күшейту;
 - әлеуметтік желілердегі шағым беру жүйесін жетілдіру;
 - қауіпсіз интернет жобаларын кеңейту.

Зерттеулер көрсеткендей, әлеуметтік желілердегі агрессия жыл сайын артып келеді. Бұған интернет қолданушылар санының өсуі, анонимдік мүмкіндіктердің кеңеюі және онлайн платформаларда бақылаудың жеткіліксіздігі әсер етеді. Әсіресе жастар арасында агрессивті коммуникацияның қалыпты әрекет ретінде қабылдана бастауы алаңдатарлық құбылыс.

Қазақстандық және әлемдік сарапшылар онлайн агрессияның таралу себептерін бірнеше бағытқа бөледі:

- Құрдастар арасындағы бәсеке – әлеуметтік мәртебе алу үшін біреуді мазақтау немесе кемсіту әрекеттері жиілейді;
- Интернеттегі ролдік мінез-құлық – қолданушы шын өмірде жасамайтын әрекеттерге барады;
- Анонимдік агрессия – адамның өзін қауіпсіз сезінуі агрессивті мінез-құлықты күшейтеді;
- Алгоритмдік әсер – әлеуметтік желілер эмоциялық мазмұнды (жағымсыз пікір, жанжал, конфликт) жиі алға шығарады.

Бұл факторлар агрессияның тез таралуына және оның қоғамда қалыпты құбылыс ретінде қабылдануына ықпал етеді.

Әлемнің көптеген елдері кибербуллинг мәселесіне жан-жақты назар аударып, оны азайтуға бағытталған түрлі стратегиялар мен бағдарламаларды енгізуде. Мысалы, Еуропалық Одақ елдерінде “Better Internet for Kids” атты кең көлемді жоба жүзеге асырылып келеді. Бұл бағдарлама балалар мен жасөспірімдердің интернеттегі қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, ата-аналар мен мұғалімдерге цифрлық мәдениет бойынша нұсқаулықтар әзірлеуге бағытталған.

АҚШ-та «StopBullying.gov» платформасы арқылы мектептер мен қауымдастықтарға арналған арнайы оқу материалдары мен кеңестер беріледі. Онда кибербуллингті тану, оған қарсы әрекет ету және жәбірленушілерге психологиялық қолдау көрсету бойынша нақты қадамдар көрсетілген.

Оңтүстік Кореяда интернетті жауапкершілікпен қолдану мәдениеті мектеп бағдарламасына міндетті түрде енгізілген. Жасөспірімдерге арналған «Digital Citizenship» сабақтарында онлайн этика, киберқауіпсіздік, эмоцияны басқару және кибербуллинктің салдары туралы түсіндіріледі.

Бұл тәжірибелер Қазақстан үшін де маңызды. Себебі халықаралық бағдарламалар жастардың цифрлық ортадағы мінез-құлқын реттеуде тек тыйым салу емес, ең бастысы – тәрбиелеу мен сананы қалыптастыру әдістерінің тиімді екенін көрсетіп отыр.

Жоғарыда қарастырылған зерттеулер мен теориялар әлеуметтік желідегі агрессия мен кибербуллинктің қазіргі қоғам үшін қаншалықты өзекті әрі қауіпті құбылыс екенін көрсетеді. Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев айтқандай, цифрлық қауіпсіздік – мемлекет тұрақтылығының маңызды кепілі. Сондықтан интернет

кеңістігіндегі мәдениет, жауапкершілік және ақпараттық сауаттылық әрбір азамат үшін міндетті әлеуметтік дағдыға айналуы тиіс.

Цифрлық ортаның психологиялық ықпалын ғылыми теориялар да дәлелдейді. Л.С. Выготскийдің әлеуметтік даму тұжырымдамасы, А. Бандураның әлеуметтік үйрену теориясы, сондай-ақ қазақстандық ғалымдардың (Елжасов, Тоқтарова және т.б.) еңбектері онлайн мінез-құлықтың тұлға қалыптасуына әсерін дәлелдеп отыр. Демек, кибербуллинг пен онлайн агрессия – тек жеке адамның емес, тұтас қоғамның менталдық денсаулығына әсер ететін күрделі әлеуметтік-психологиялық мәселе.

Цифрлық кеңістікте жүретін агрессияның салдары жасөспірімдер психикасына ерекше ауыр тиетіні байқалады. Интернеттегі теріс пікірлер, қорлау, мазақтау – адамның өзін-өзі қабылдауына, эмоциялық тепе-теңдігіне, тіпті өмірге деген көзқарасына теріс әсер етеді. Сол себепті бұл құбылысты тек жазалау арқылы емес, кешенді профилактикалық жұмыстар арқылы тоқтату қажет.

Қорытынды: Әлеуметтік желілердегі агрессия мен кибербуллинг – қазіргі қоғамның маңызды психологиялық және әлеуметтік мәселесі. Кибербуллинг жасөспірімдерге ғана емес, ересектерге де әсер етеді. Президент Тоқаевтың цифрлық мәдениет туралы үндеуі – қоғамды онлайн кеңістіктегі жауапкершілікке шақыратын маңызды құжат.

Бұл мәселені шешу үшін отбасы, мектеп, психологтар, мемлекет және ең бастысы – әрбір желі қолданушысы бірігіп әрекет етуі қажет.

Әдебиеттер:

- 1 Бандура А. Социальное научение и развитие личности. Санкт-Петербург: Евразия, 2000. - 320 с.
2. Елжасов А.Н. Киберпсихология негіздері. Алматы: Қазақ университеті, 2019. - 210 б.
3. Тоқтарова Г. Цифрлық ортадағы қарым-қатынас психологиясы. Алматы: Білім, 2021. - 184 б.
4. Выготский Л.С. Психология развития ребенка. - Москва: Смысл; Эксмо, 2004. - 512 с.

УДК: 159.9

ОСОБЕННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ СТУДЕНТОВ В ПЕРИОД АДАПТАЦИИ К ОБУЧЕНИЮ В ВУЗЕ

Ибрагимова Р.Р., Салимова Р.М.

Стерлитамакский филиал федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования «Уфимский университет науки и технологий».

r.m.salimova@struust.ru

Современная молодежь сталкивается с серьезными испытаниями при переходе от школьных условий к университетским реалиям. Исследователи выделяют проблему адаптации студентов к условиям обучения в высших учебных заведениях как одну из центральных в педагогике и психологии. Современная наука рассматривает проблему адаптации как многофакторный процесс, зависящий от целого ряда переменных. Помимо объективных обстоятельств (например, структуры и содержания учебной программы), большое значение приобретают индивидуальные характеристики личности студента. Согласно современным представлениям, основными факторами успешной адаптации являются когнитивные, волевые и эмоциональные компоненты.

Нами было проведено исследование среди студентов 1курса, с целью выявления их эмоциональных особенностей в период адаптации к обучению в вузе, а затем этих же

студентов мы продиагностировали на 2 и 3 курсах. Для выявления эмоционального состояния студентов мы использовали методику «Шкала дифференциальных эмоций» К.Э. Изард в адаптации А.В. Леоновой и М.С. Капицы.

Анализ результатов исследования показывает, что у испытуемых уровень проявления дифференциальных эмоций в процессе адаптации различен. Рассмотрим полученные результаты более подробно. По шкале «Интерес» у испытуемых на 1 курсе были выявлены следующие показатели: низкий уровень был выявлен у 20% испытуемых; средний – у 44%; высокий уровень – у 36%. На втором курсе обучения: низкий уровень выявлен у 13% испытуемых; средний – у 47%; высокий уровень – у 40% испытуемых. На третьем курсе обучения: низкий уровень выявлен у 7% испытуемых; средний – у 47%; высокий уровень – у 46%. В целом, интерес представляет собой положительное эмоциональное состояние, которое способствует развитию навыков и умений, а также приобретению новых знаний. Одним из его проявлений является чувство захваченности и любопытства, известное как интерес-возбуждение. Результаты показывают, что у большинства студентов уровень интереса на 1 курсе ниже, он возрастает на протяжении всего периода обучения, что свидетельствует о положительном влиянии процесса обучения на развитие познавательных потребностей студентов.

По шкале «Радость» у испытуемых на 1 курсе низкий уровень был выявлен у 16%; средний – у 60%; высокий уровень – у 24%. На втором курсе обучения: низкий уровень выявлен у 12% испытуемых; средний – у 61%; высокий уровень – у 27% испытуемых. На третьем курсе: низкий уровень выявлен у 6% испытуемых; средний – у 63%; высокий уровень – у 31%. Радость, как положительная эмоция, возникает в результате удовлетворения актуальной потребности, которая ранее была маловероятной или неопределённой, сопровождаясь чувством самоудовлетворённости и общего удовлетворения миром. Обучение и процесс самореализации значительно способствуют росту уровня радости у студентов, что подтверждается данными, показывающими повышение их эмоционального состояния на протяжении всего периода обучения. Снижение интереса и радости у студентов в начале обучения возможно объясняется тем, что тревога и стресс, вызванные адаптацией, подавляют положительные эмоции, а также новые обязанности и ответственность, сложности в учебе могут усложнить переживание радости и привести к снижению данных чувств.

По шкале «Удивление» у испытуемых на 1 курсе низкий уровень был выявлен у 30%; средний – у 57%; высокий уровень – у 13%. На втором курсе: низкий уровень выявлен у 26% испытуемых; средний – у 58%; высокий уровень – у 16% испытуемых. На третьем курсе: низкий уровень выявлен у 29% испытуемых; средний – у 57%; высокий уровень – у 14%. Эмоция «Удивление» не имеет четко выраженного положительного или отрицательного знака; это эмоциональная реакция на внезапно возникшие обстоятельства, которая тормозит все предыдущие эмоции, направляя внимание на новый объект, и может переходить в интерес. Результаты исследований показывают, что у большинства испытуемых наблюдается незначительное повышение уровня удивления на протяжении всего периода обучения.

По шкале «Страдание (горе)» у испытуемых на первом курсе низкий уровень был выявлен у 56%; средний – у 38%; высокий уровень – у 6% испытуемых. На втором курсе: низкий уровень выявлен у 60% испытуемых; средний – у 34%; высокий уровень – у 6% испытуемых. На третьем курсе: низкий уровень выявлен у 66%; средний – у 31%; высокий уровень – у 3% испытуемых. Страдание (горе) является наиболее распространенным отрицательным эмоциональным состоянием, связанным с получением достоверной (или кажущейся таковой) информации о невозможности удовлетворения важнейших потребностей, достижение которых ранее представлялось более или менее вероятным. Это астеническая эмоция, часто протекающая в форме эмоционального стресса, причем самой тяжелой формой страдания является горе, вызванное безвозвратной утратой. Потеря привычного окружения, расставание с семьей и прежними друзьями возможно привели на

1 курсе к усилению этого чувства. Результаты исследований демонстрируют, что у большинства испытуемых наблюдается снижение уровня страдания на протяжении всего процесса обучения. Это может быть связано с тем, что обучение способствует развитию адаптивных стратегий и навыков преодоления трудностей, что, снижает вероятность возникновения негативных эмоций, связанных с невозможностью удовлетворения важных потребностей.

По шкале «Страх» у испытуемых на первом курсе низкий уровень был выявлен у 20%; средний – у 59%; высокий уровень – у 21% испытуемых. На втором курсе: низкий уровень выявлен у 24% испытуемых; средний – у 56%; высокий уровень – у 20% испытуемых. На третьем курсе: низкий уровень выявлен у 30%; средний – у 54%; высокий уровень – у 16% испытуемых. Страх – это отрицательное эмоциональное состояние, возникающее, когда субъект получает информацию о возможном ущербе для своего жизненного благополучия или о реальной, или воображаемой опасности. Переживая эмоцию страха, человек оперирует лишь вероятностным прогнозом возможного неблагополучия, который часто оказывается недостаточно достоверным или даже преувеличенным. Результаты показывают, что у преобладающего числа испытуемых наблюдается снижение уровня страха в процессе обучения. На 1 курсе он повышен из-за неопределённости, сложности в учебе, возможных неудач. Снижение на последующих курсах может быть связано с несколькими факторами: развитием навыков самоконтроля, которые помогают лучше управлять своими эмоциями и реакциями на стрессовые ситуации; улучшением критического мышления, что позволяет более объективно оценивать и анализировать информацию о возможных угрозах; а также ростом уверенности в себе, что способствует более эффективному действию в стрессовых ситуациях и более точной оценке степени их опасности.

По шкале «Стыд» у испытуемых на первом курсе низкий уровень был выявлен у 46%; средний – у 43%; высокий уровень – у 11% испытуемых. На втором курсе: низкий уровень выявлен у 41% испытуемых; средний – у 46%; высокий уровень – у 13% испытуемых. На третьем курсе: низкий уровень выявлен у 53%; средний – у 38%; высокий уровень – у 9% испытуемых. Стыд проявляется как отрицательное эмоциональное состояние, возникающее из осознания несоответствия собственных помыслов, поступков и внешности не только ожиданиям окружающих, но и собственным представлениям о подобающем поведении и внешнем облике. Результаты исследований свидетельствуют о том, что у большинства испытуемых наблюдается незначительное снижение уровня стыда в процессе обучения. Это снижение может быть обусловлено развитием самосознания, рефлексии и критического мышления, что позволяют им лучше осознавать свои поступки и корректировать своё поведение.

По шкале «Вина» у испытуемых на первом курсе низкий уровень был выявлен у 22%; средний – у 61%; высокий уровень – у 17% испытуемых. На втором курсе: низкий уровень выявлен у 27% испытуемых; средний – у 60%; высокий уровень – у 13% испытуемых. На третьем курсе: низкий уровень выявлен у 17%; средний – у 76%; высокий уровень – у 8% испытуемых. Эмоция «вина» представляет собой отрицательное эмоциональное состояние, возникающее из осознания неблагоприятности собственного поступка, помысла или чувств, сопровождающееся сожалением и раскаянием. Результаты исследований показывают, что у первокурсников оно повышенное, возможно из-за неудач в учебе, и что они не оправдывают ожидания родителей. У большинства испытуемых на старших курсах наблюдается снижение уровня вины. С возрастом и получением новых знаний студенты начинают осознавать важность различных аспектов жизни, выходящих за рамки собственных ошибок и недостатков. Это приводит к переосмыслению своего поведения и уменьшению чувства вины.

Таким образом, мы видим, что у студентов первого курса в период адаптации наблюдаются снижение уровня интереса и радости и повышение негативных эмоций, таких как страдание, страх, стыд и чувство вины. Это возможно связано с такими

факторами, характерными для адаптационного периода, как изменение социальной среды и потеря привычной поддержки, где студенты оказываются в новом коллективе, где нужно заново выстраивать социальные связи. Вдали от семьи и старых друзей они могут чувствовать себя одинокими и незащищенными. Сравнение с другими, особенно старшекурсниками, которые кажутся им более опытными, уверенными в себе может провоцировать чувство потери, разочарования и тревогу. Период адаптации в вузе – это время, когда студенты возможно сталкиваются с тем, что выбранная специальность не соответствует их ожиданиям, что может приводить к разочарованию и другим отрицательным эмоциям. Неудачи в учебе, сложности в общении с одногруппниками, а также осознание своих недостатков могут негативно сказываться на самооценке. Возрастание требований к самостоятельности и ответственности студентов в связи со сложностью и интенсивностью вузовской программы, по сравнению со школьной, новый формат обучения, большой объем информации, который нужно усвоить за короткий срок, может вызывать стресс и чувство беспомощности, а неудачи в учебе, могут привести к развитию чувства вины и страха перед отчислением.

Таким образом, адаптационный период в вузе – это сложный и многогранный процесс, который требует внимания и поддержки как со стороны самого студента, так и со стороны вуза и окружающих людей. Понимание причин, вызывающих негативные эмоции, поможет разработать эффективные стратегии для их преодоления и успешной адаптации студентов к новым условиям и среде.

УДК 159.99

ДИАГНОСТИКА СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ СТУДЕНТОВ

Кенжебаева С.К.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан
saniyakuzair@mail.ru

В современном мире социально-психологическое благополучие занимает особое место в системе факторов, определяющих качество жизни человека и его способность адаптироваться к постоянно меняющимся условиям окружающей среды. В условиях урбанизации, высоких темпов жизни, социальной мобильности и глобальных кризисов, вопросы эмоционального и социального благополучия приобрели особенно высокую актуальность. Усиление стрессов, тревожных состояний и снижение уровня социальной поддержки свидетельствуют о необходимости системного изучения факторов, способствующих и препятствующих формированию устойчивых ресурсов психологического здоровья.

Обоснование актуальности исследования связано с тем, что социально-психологическое благополучие напрямую влияет на физическое здоровье, учебно-познавательную/профессиональную деятельность и межличностные отношения.

На основе анализа разработанной Мартином Селигманом модели «PERMA» [1,2], которая включает пять компонентов: позитивные эмоции, вовлеченность, отношения, смысл и достижение, нами выделены критерии и показатели социально-психологического благополучия студенческой молодежи.

В нашем понимании, критерии - это обобщенные области, по которым судят о качестве психологического и социального функционирования человека. К ним мы отнесли:

1. Личностное благополучие, которое отражает внутреннее состояние и субъективное ощущение качества жизни.

Основные критерии:

- эмоциональная стабильность
- адекватная самооценка
- чувство смысла и жизненной удовлетворенности
- способность к саморегуляции
- стрессоустойчивость

2. Межличностное благополучие, понимаемое как качество взаимодействий с окружающими.

Критерии:

- наличие устойчивых поддерживающих отношений
- конструктивная коммуникация
- социальная поддержка
- отсутствие выраженных конфликтов
- доверие и принятие в социальном окружении

3. Социальное функционирование - степень успешности человека в социуме.

Критерии:

- адаптация в социальной среде
- соответствие социальным нормам
- участие в значимых социальных ролях
- профессиональная и учебная реализованность
- способность к сотрудничеству

4. Психологическая безопасность - ощущение защищенности в окружении.

Критерии:

- отсутствие страха и тревоги в общении
- предсказуемость и поддерживающая атмосфера
- отсутствие риска психологического давления

Показатели социально-психологического благополучия представляют собой конкретные измеримые проявления критериев.

Личностные показатели: уровень тревожности и депрессии; выраженность жизненной удовлетворенности, показатель позитивного/негативного аффекта, самооценка, самоуважение, уровень психологического стресса.

Межличностные показатели: частота и качество контактов, уровень социальной поддержки, степень конфликтности, ассертивность, коммуникативная компетентность.

Социальные показатели: успешность выполнения ролей (учебных, профессиональных, семейных), вовлеченность в социальные группы, наличие социальных связей, социальная интеграция, уровень социальной мобильности.

Показатели психологической безопасности: уровень доверия группе, ощущение принятия, субъективное ощущение безопасности/рисков, отсутствие буллинга или дискриминации.

Выделение критериев и показателей являются основанием для проведения диагностики уровня социально-психологического благополучия. В ходе эмпирического исследования нами использован комплекс методов психологического исследования.

1. Психологические опросники

Для измерения личностного благополучия: Шкала психологического благополучия К. Риффа, Опросник субъективного благополучия.

Для измерения межличностных отношений: Методика «Социальная поддержка», Тест коммуникативных и организаторских склонностей КОС, Опросник межличностных отношений Т. Лири.

Для измерения социальной адаптации: Диагностика социально-психологической адаптации Роджерса–Даймонда, Индекс социального благополучия. Методики оценки социального капитала.

2. Проективные методы: Цветовой тест Люшера, Тест незаконченных предложений,

3. Наблюдение и экспертная оценка, актуальные для групповой работы:

4. Интервью и беседы

Диагностика социально-психологического благополучия была проведена среди 30 студентов 2-3 курса с целью выявления уровня эмоционального состояния, личностной удовлетворенности, качества социальных отношений и уровня социальной адаптации. В работе использовалась интегральная анкета из 4 субшкал:

- 1) эмоциональное состояние (ЭС);
- 2) личностная удовлетворенность (ЛУ);
- 3) социальные отношения (СР);
- 4) социальная адаптация (СА).

Каждая шкала оценивалась по 5-балльной системе (1 - низко, 5 - высоко). Также рассчитывался интегральный индекс социально-психологического благополучия (ИСПБ). В таблице 1 представлены обобщенные средние результаты выборки.

Таблица 1 Обобщенные средние результаты выборки

Показатель	Средний балл	Интерпретация
ЭС	3.6	умеренно позитивное эмоциональное состояние
ЛУ	3.8	достаточный уровень удовлетворенности жизнью
СР	3.4	социальные отношения в норме, но с элементами напряжения
СА	3.9	хорошая способность к адаптации

Итоговый интегральный показатель (ИСПБ) составляет 3.68, что свидетельствует о среднем, ближе к высокому уровню социально-психологического благополучия студентов.

Распределение студентов по уровням благополучия показывают следующие данные:

1. Высокий уровень (4.1–5.0). Особенности: выраженная эмоциональная устойчивость, социальная активность, высокая удовлетворенность собой и учебной деятельностью – 24%, 12 студентов.

2. Средний уровень (3.1–4.0). Особенности: общее благополучие с отдельными зонами напряжения, чаще всего связанными с межличностными отношениями и учебной нагрузкой – 56%, 28 студентов

3. Сниженный уровень (2.1–3.0). Особенности: повышенная утомляемость, непостоянный эмоциональный фон, нестабильные социальные связи - 16%, 8 студентов.

4. Низкий уровень (1.0–2.0). Особенности: выраженная тревожность, трудности адаптации и социальной интеграции, возможные признаки эмоционального истощения - 4%, 2 студента.

Анализ результатов по субшкалам показал, что:

Большинство студентов демонстрируют гармоничное, но нестабильное эмоциональное состояние. Периодические всплески тревожности у части студентов могут быть связаны с большой учебной нагрузкой.

Показатель личностной удовлетворенности выше среднего (3.8), что говорит о принятии себя, наличии жизненных целей и мотивации к развитию.

Самая слабая субшкала «Социальные отношения» (3.4). Часть студентов сообщают о трудностях в коммуникации, недостаточной социальной поддержке или эпизодических конфликтах.

Самый высокий показатель по субшкале «Социальная адаптация» (3.9). Студенты успешно справляются с учебными задачами, адаптированы к требованиям вуза и обладают достаточным уровнем стрессоустойчивости.

Обследование студентов выявило преимущественно средний уровень социально-психологического благополучия, что является характерным для данной возрастной

группы. Однако у части студентов наблюдаются зоны риска, требующие внимания психологов. Несмотря на хорошую адаптацию, достаточную удовлетворенность жизнью, студенты нуждаются в укреплении социальных связей и создании более поддерживающей межличностной среды.

По результатам диагностики нами сформулированы следующие рекомендации:

Для студентов

- участие в групповых проектах для повышения качества социальных связей;
- развитие навыков саморегуляции (дыхательные техники, тайм-менеджмент);
- участие в тренингах личностного роста и коммуникативных тренингах.

Для преподавателей и кураторов

- создание условий для улучшения командного взаимодействия;
- проведение групповых встреч, направленных на сплочение;
- мониторинг студентов со сниженным уровнем благополучия.

Для психологической службы вуза

- проведение индивидуальных консультаций для студентов группы риска;
- организация тренингов по управлению стрессом;
- регулярная диагностика 1–2 раза в год.

Литература:

1. Селигман М. Новая позитивная психология. - М.: София, 2006.
2. Селигман М. В поисках счастья. - М.: Манн, Иванов и Фербер, 2010

УДК 159.99

ЦИФРОВАЯ СРЕДА И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ФАКТОР ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ

Кокенова В.Б., Степаненко О.О.

КГКП «Усть-Каменогорский высший политехнический колледж», г.Усть-Каменогорск, Республика Казахстан

volka5@mail.ru , kokenovav@gmail.com

Современная система образования переживает стремительные трансформации под влиянием цифровых технологий и искусственного интеллекта (ИИ). Несмотря на то, что использование ИИ в психологии остаётся сравнительно новой областью, его проникновение в повседневную жизнь - прежде всего через массовое распространение смартфонов и появление большого числа психологических приложений на базе ИИ - уже меняет способы обучения, коммуникации и саморегуляции студентов [1]. Вместе с тем, использование ИИ уже можно считать ключевым направлением в совершенствовании современной образовательной среды.

Эти глобальные тенденции напрямую соотносятся с государственными приоритетами: «...превратить Казахстан в полностью цифровую страну в течение ближайших трёх лет, определив цифровизацию ключевым инструментом модернизации экономики и повышения качества жизни...» [2].

Наметились следующие тенденции в цифровом образовании:

1. Адаптационное обучение и персонализация: ИИ анализирует академические успехи, интересы и предпочтения учащихся, формируя индивидуальные рекомендации по курсам (Knewton, Smart Sparrow и DreamBox Learning - построение образовательных траекторий, Duolingo или TutorAI - повышение доступности знаний).

2. Автоматизация учебного процесса: проверка домашних заданий, тестов, генерация учебного контента, учебно-методической документации, аналитические платформы Canvas, Skyeng следят за успеваемостью и процессом обучения.

3. Инновационные методы обучения: чат-боты и NLP (обработка естественного языка) – помощь в анализе тестов, исправлении ошибок, поиске релевантных источников информации; виртуальная реальность - интерактивные учебные материалы [6].

На этом фоне особую важность приобретает психолого-педагогическое сопровождение студентов, испытывающих трудности цифровой адаптации.

Психологическое сопровождение студентов в цифровой адаптации может быть сосредоточено на следующих трудностях:

- профилактика выгорания, зависимости связанных с жизнью и играми онлайн;
- работа с негативными установками и моделями поведения, вызванными цифровым контентом;
- работа с новыми навыками: критическое мышление, цифровая грамотность, цифровое зрение (анализ «визуала» потребляемого онлайн) цифровая гигиена, саморегуляция во взаимодействии с цифровой средой;
- поддержка человека в перестройке психики под воздействием меняющегося цифрового мира.

Наше последнее исследование, охватившее 340 студентов первого курса колледжа (сентябрь 2025 г.), позволяет выявить ключевые вызовы, влияющие на качество адаптации молодёжи к цифровой образовательной среде и технологиям искусственного интеллекта.

1. Уровень цифровых компетенций: вызовы современности.

Результаты исследования показывают неоднородность цифровой готовности студентов:

- 32% студентов имеют низкий уровень цифровой грамотности, что говорит нам о неподготовленности значительной части первокурсников к использованию современных технологий, необходимых для учебного процесса и внедрения знаний в жизнь.
- 20% обладают лишь базовыми навыками, позволяющими выполнять простые операции, но не обеспечивающими эффективного обучения в условиях цифровой среды.
- Только 24% демонстрируют продвинутый и высокий уровни цифровой грамотности соответственно.
- 57% студентов не имеют опыта работы с цифровыми учебными платформами. Это означает, что более половины студентов впервые сталкиваются с электронными журналами, учебными платформами, интерактивными заданиями, что вызывает естественные трудности адаптации.

Эти цифры можно рассматривать как показатель низкого уровня развития цифровой инфраструктуры и ограниченного доступа к интернету, таким образом, первокурсники оказываются с недостаточными навыками цифровой самостоятельности.

Казахстан в целом демонстрирует положительную динамику в повышении цифровой грамотности, однако остаются заметные региональные различия в количестве учеников на один компьютер [3], что является важным показателем, отражающим доступность цифровой инфраструктуры в школах, и влечет за собой несоответствие уровня цифровой грамотности школьников и требований колледжей и ВУЗов. Это создаёт разрыв между формальным владением устройствами и функциональной цифровой грамотностью.

2. Взаимодействие студентов с ИИ и цифровыми инструментами.

Исследование выявило интересную динамику цифрового поведения:

- 84% студентов используют ChatGPT, однако только 10% имеют опыт осознанного сотрудничества с ИИ;
- 8% умеют работать в Word, лишь 5% владеют Excel, только 31% используют компьютер для развития, а не только для развлечения.

Это демонстрирует парадокс современного студента или парадокс поверхностной цифровой грамотности: интенсивное применение ИИ, активное вовлечение в цифровую среду и при этом слабые базовые цифровые компетенции. Цифровая ловушка, при которой ИИ дает иллюзию «легкого» обучения, но тормозит путь самостоятельного поиска, критического осмысления, развитие ключевых компетенций. Казалось бы, при

активном использовании ИИ в быту должны хорошо формироваться базовые цифровые компетенции, но практика показывает – это не так. Студенты видят в ИИ удобный инструмент для быстрого решения задач, но не обладают навыками его критического использования и интеграции в учебную деятельность.

Такие инструменты, как ChatGPT, могут снизить у студентов мотивацию писать и думать самостоятельно: «Автоматические подсказки вытесняют творческую работу и ослабляют индивидуальный стиль письма» [5]. То есть студенты попадают в «цифровую ловушку», так как сложно устоять перед помощником, который делает обучение более «легким».

3. Образовательная дезадаптация и её связь с цифровыми трудностями.

Этим же исследованием выявлено, что 32% студентов имеют высокий уровень учебной дезадаптации. Можно предположить связь в недостаточной цифровой подготовке + отсутствие школьного опыта работы с платформами + высокие учебные требования + обучение в цифровой среде → затрудненное взаимодействие с учебной средой, снижение успешности, усиление неуверенности, тревожности, итог дезадаптация.

Согласно исследованиям российских психологов [4] (Л.А.Бочарова 2024; ФГБОУ ВО «Тульский государственный университет», Тула, Россия), именно цифровые трудности становятся частой причиной академического стресса среди подростков и юношей.

Трудности студента в цифровой адаптации в обучении после школы (что ранее было не свойственно):

- ориентация в цифровых платформах (этого требует колледжи и вузы);
- выполнение заданий в электронном виде (большем объеме, чем в школе);
- критическая оценка информации от ИИ (жесткие требования к авторству текстов)
- регуляция своего внимания среди отвлекающих цифровых стимулов (в профессиональном обучении требуется максимальная концентрация, не получится отсидеться на «задних партах» в телефоне).
- безопасное и грамотное использование технологий (много киберугроз).

4. Психологическое сопровождение: уровень доверия и риски.

Особого внимания требуют данные о согласии родителей на работу психолога. Согласие на сопровождение психологом подписали лишь 55% родителей несовершеннолетних студентов. Это означает, что почти половина семей не готовы включаться в психологическую поддержку, что:

- затрудняет работу психолога с рискованными группами;
- повышает вероятность «слепых зон» в работе: вне внимания скрытая тревога, начальные признаки депрессии, хроническое напряжение, переживания о которых не говорят открыто, проблема: за внешним спокойствием сильные чувства, влияющие на успешность и адаптацию;
- снижение профилактики академического выгорания;
- нет возможности провести диагностику адаптационных трудностей.

Педагоги-психологи сегодня должны учитывать ключевую особенность «цифрового века» – перманентность информации. Любое действие, высказывание, пост, перепост, сторис, комментарии, переписка, геометка, любой опубликованный образ оставляют «цифровой след», который невозможно стереть. Эта информация доступна долгое время и может влиять на репутацию, самооценку, учебные и трудовые перспективы. Перманентный контент способен сохраняться и возвращать в травмирующие события, усиливать тревогу и стыд, поддерживать буллинг. Такая информация обеспечивает постоянный доступ к триггерам и нарушает нормы приватности.

В силу незрелости психического аппарата студенты не понимают, что их поведение в сети совершенное в «юношеском максимализме» или в минуты эмоционального срыва может быть поднято «из облака» и использовано против них в будущем при трудоустройстве, или в академической карьере, таким образом, помощь

психолога становится не просто рекомендованной - она является частью «цифровой безопасности» студента.

Цифровая трансформация образования формирует новые комплексные вызовы для студенческой молодежи. Стремительное внедрение технологий меняет способ мышления, коммуникации, восприятия информации, профессиональной подготовки.

Возникают такие трудности как:

- информационные перегрузки;
- рассеянное внимание;
- искаженная самооценка;
- цифровая зависимость;
- нарушение социальных навыков;
- рост тревожности.

Обучение, досуг, самоидентификация переносятся в онлайн.

Проблема заключается не просто в адаптации к новым технологиям, а в разрыве между базовой цифровой готовностью студентов и высокими требованиями цифровой образовательной среды.

Важно создать новую модель психологического сопровождения, которая будет объединять только психологические и педагогические, но и цифровые компетенции. Для этого необходимо сфокусироваться на следующих направлениях в работе:

1. Работать над изменением когнитивного стиля студентов: с «короткой информации» и быстрой смены стимулов на глубокую концентрацию, способность работать с длинными текстами, развитие критического мышления, возвращать способность рассуждать, а не «скролить» (действие по прокрутке контента). Перевести студента от интуитивного использования гаджетов к осознанному и критическому применению технологий.

Обеспечить постепенный переход к устойчивому и аналитическому мышлению, через тренировки концентрации (упражнения на внимание), развитие глубокого чтения в читательских клубах, в том числе подкастах, у блогеров. Практики цифровой гигиены и формирование навыков критического восприятия контента (в групповой работе).

2. Внедрять на первом курсе обязательную экспресс-диагностику не только уровня адаптации, но и оценку когнитивного стиля и функциональной цифровой грамотности (навыки работы с учебными платформами, Excel, Word).

3. Так как есть проблемы роста эмоциональной и цифровой напряженности, искажение социальных навыков у молодежи, новые формы виктимности и агрессии. Следует делать упор на создание безопасной образовательной среды: правила ненасильственного общения в том числе с педагогами, реагирование на буллинг. А также развивать мягкие навыки: командная работа, эмоциональный интеллект (через работу в группах).

4. Тесно сотрудничать с преподавателями информатики/ИТ и предметниками для интеграции навыков работы с ИИ в учебный план. Психолог помогает разработать модули по критическому мышлению при работе с ChatGPT, формируя осознанное сотрудничество с ИИ.

5. Снизить высокий уровень учебной дезадаптации (32%), напрямую связанный с цифровыми трудностями. Включить в программу адаптации первокурсников обязательные модули:

«Цифровой Детокс»: управление временем и профилактика информационной перегрузки.

«Стресс-менеджмент»: проводить тренинги по саморегуляции и управлению академическим стрессом, фокусируясь на том, как цифровые навыки (или их отсутствие) могут провоцировать тревогу и выгорание.

6. Преодолеть высокий процент несогласия родителей на работу с психологом в колледже (45%) - через целевые семинары (онлайн) о назначении психологического сопровождения, включая цифровую безопасность. Повышать осознанность студентов о

рисках цифрового следа - через разъяснение последствий юридических и репутационных рисков. Информирование о четких алгоритмах действия при киберугрозах.

7. Внедрить в работу со студентами модули, направленные на:

- объяснение юридических и карьерных последствий «следа» при трудоустройстве и в академической среде;

- обучение студентов управлению эмоциями в сети, чтобы снизить риск импульсивных публикаций, которые могут быть использованы против них в будущем.

Только совместные усилия педагогов, психологов и администрации, направленные на создание безопасной, компетентной образовательной среды (которая частично цифровая) позволят подготовить студента к жизни в цифровом мире, где ИИ источник развития, а не угрозы.

Литература:

1. Громова А.В., Корж В.М. Потенциал применения технологий искусственного интеллекта в психологии. - // Системная психология и социология. - 2023, № 2 (46). – С.60-70.

2. <https://www.zakon.kz/nauka/6495308-tsifrovizatsiya-v-kazakhstane-kak-novye-tekhnologii-menyayut-zhizn-grazhdan.html>.

3. Ш. Джошкун, Д.М. Хамитова, Н.М. Тажбаев, А.М. Тажбаева, Цифровизация школ и населения Казахстана: анализ ключевых показателей и тенденций, Казак экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің жаршысы, 2024 – №4 (57)

4. Л.А.Бочарова 2024; ФГБОУ ВО «Тульский государственный университет», Тула, Россия. Мир науки. Педагогика и психология, 2024, Том 12, № 6.

5. Gimal-Ai: <https://gimal-ai.ru/news/studenty-opasayutsya-chto-ii-vyzyvaet-degradatsiyu-mozga>

6. <https://antiplagiat.ru/trends-and-forecasting-future/>

УДК 159.922

РАЗВИТИЕ ВНИМАНИЯ И МЕЛКОЙ МОТОРИКИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Кутян К.В., Газизова Р.Р.

Стерлитамакский филиал Уфимского университета науки и технологий, г. Стерлитамак, Россия

Kutanksenia@gmail.com

В статье рассматривается проблема развития внимания и мелкой моторики у дошкольников с задержкой психического развития (ЗПР). Представлены результаты опытно-экспериментальной работы по апробации программы занятий, направленной на развитие внимания и мелкой моторики.

Актуальность исследования развития внимания и мелкой моторики у детей дошкольного возраста с задержкой психического развития обусловлена тесной взаимосвязью моторных и когнитивных функций, значимостью этих навыков для успешной подготовки к школьному обучению и социализации, а также спецификой психофизиологического развития. Задержка психического развития у детей дошкольного возраста представляет собой отклонение в темпах нормального психического развития, характеризующееся незрелостью эмоционально-волевой сферы и познавательной деятельности. Особое внимание в работе с такими детьми уделяется развитию внимания и мелкой моторики.

Внимание – это сложный многокомпонентный психический «процесс активного отбора информации», выполняющий функцию регуляции, отбора и осмысления

информации [3, с. 15]. У детей с ЗПР часто наблюдаются такие нарушения внимания как рассеянность, неспособность концентрироваться на задаче, быстрая утомляемость [1, с. 56].

Мелкая моторика – комплексный феномен развития движений пальцев, «обеспечивающий становление тонких движений и координацию действий кисти» [2]. На её формирование влияют как внутренние факторы заключающиеся в зрелости ЦНС и состоянии здоровья, так и внешние факторы, состоящие из характера воспитания и предметно-развивающей среды.

У детей с задержкой психического развития часто наблюдаются недостаточная координированность движений, слабость мышц рук, неточность моторных действий, рассеянность внимания и низкая способность к его переключению. Поскольку развитие мелкой моторики напрямую влияет на формирование речевых зон мозга и когнитивных процессов, а дефицит этих навыков может привести к затруднениям в овладении письмом, рисованием и другими учебными действиями, к снижению самооценки и социальной изоляции, целенаправленная коррекционно-развивающая работа в этом направлении становится важнейшим компонентом комплексной помощи детям с ЗПР.

В связи с этим нами была проведена опытно-экспериментальная работа, с целью разработки, апробации и оценки эффективности программы занятий по развитию внимания и мелкой моторики у детей дошкольного возраста с задержкой психического развития. Экспериментальная работа проводилась на базе Детского центра развития «Уникум» в г. Стерлитамак. В исследовании приняли участие 40 детей в возрасте 5–6 лет с ЗПР. В ходе нашего исследования были использованы такие методики как «Корректурная проба» и «Диагностика мелкой моторики рук» Н.В. Нищевой.

В ходе первичного исследования было установлено, что у детей дошкольного возраста с ЗПР уровень развития внимания и мелкой моторики находится на среднем и низком уровне. Для проведения формирующего этапа эксперимента мы отобрали детей дошкольного возраста с задержкой психического развития с низкими показателями развития внимания и мелкой моторики в количестве 20 человек. Они были поделены на экспериментальную и контрольную группы. С испытуемыми экспериментальной группы проводились занятия по разработанной нами программе по развитию внимания и мелкой моторики у детей дошкольного возраста. Данная программа включала в себя 20 занятий по 25 минут, состоящих из трех основных блоков. Первый блок – вводная часть состояла из приветствия участников, разминочных упражнений. Второй блок – основной этап был наполнен практической работой: дети выполняли развивающие упражнения, участвовали в игровых активностях. Заключительный блок завершал занятие, в ходе которого проводилась рефлексия и подводились итоги занятия. А испытуемые контрольной группы продолжали заниматься по обычной программе.

Для выявления различий в уровне развития внимания и мелкой моторики у детей дошкольного возраста с задержкой психического развития из контрольной группы (КГ) и экспериментальной группы (ЭГ), мы осуществили сравнительно-сопоставительный анализ результатов, полученных при повторном проведении тех же диагностических методик. Результаты сравнительно-сопоставительного анализа показателей внимания у испытуемых ЭГ и КГ мы представим в таблице 1.

Таблица 1.

Результаты исследования внимания у испытуемых ЭГ и КГ по методике «Корректурная проба Бурдона»

Показатель внимания	ЭГ			КГ			p-уровень
	Высокий	Средний	Низкий	Высокий	Средний	Низкий	
Объём внимания	10%	50%	40%	–	10%	90%	0,01
Концентрация внимания	10%	60%	30%	–	–	100%	0,01
Устойчивость	–	50%	50%	–	–	100%	0,01

внимания							
Переключение внимания	–	50%	50	–	–	100%	0,01
Скорость работы	10%	50%	40	–	10%	90%	0,01
Общий уровень внимания	10%	50%	40%	–	10%	90%	0,01

Исходя из таблицы 2.1. мы видим, что общий уровень внимания у испытуемых ЭГ значительно выше, чем у испытуемых КГ. Так, у испытуемых КГ – низкий уровень внимания составил 90%, а у ЭГ – 40%, средний уровень у испытуемых КГ выявлен у 10%, а у испытуемых ЭГ – у 50%, а высокий уровень продемонстрировали 10% испытуемых ЭГ, а у испытуемых КГ высокий уровень не был выявлен.

Статистический анализ с применением f-критерия Фишера подтвердил значимость полученных различий, так как было получено значение $p \leq 0,01$, что указывает на то, что были обнаружены статистически значимые различия на высоком уровне. Это свидетельствует о существенном влиянии реализованной программы на развитие внимания у детей экспериментальной группы и позволяет говорить о положительной динамике и эффективности проведённой развивающей работы.

Результаты сравнительно-сопоставительного анализа показателей мелкой моторики у испытуемых ЭГ и КГ мы представим в таблице 2.

Таблица 2.

Результаты исследования внимания у испытуемых ЭГ и КГ по методике «Диагностика мелкой моторики рук» Н.В. Нищевой

Уровень развития	Количество человек	
	ЭГ	КГ
Высокий уровень	10%	–
Средний уровень	50%	20%
Низкий уровень	40%	80%
p-уровень	0,01	

Исходя из таблицы 2.2. мы видим, что у испытуемых ЭГ уровень развития мелкой моторики значительно выше, чем у испытуемых КГ. Так, у испытуемых КГ – низкий уровень мелкой моторики составил 80%, а у ЭГ – 40%, средний уровень у испытуемых КГ выявлен у 20%, а у испытуемых ЭГ – у 50%, а высокий уровень продемонстрировали 10% испытуемых ЭГ, а у испытуемых КГ высокий уровень не был выявлен.

Статистическая обработка данных с применением критерия f-критерия Фишера подтвердила значимость выявленных различий так как было получено значение $p \leq 0,01$, что указывает на то, что были обнаружены статистически значимые различия на высоком уровне. Это позволяет утверждать, что занятия по разработанной программе, проводившиеся в экспериментальной группе, оказали существенное положительное влияние на развитие мелкой моторики у её участников.

Таким образом, из полученных результатов нашего опытно-экспериментального исследования можно сделать вывод о том, что, занятия по разработанной нами программе оказали положительное влияние на развитие внимания и мелкой моторики у детей дошкольного возраста с задержкой психического развития, то есть разработанная и апробированная программа оказалась эффективной.

Литература:

1. Зуева Е. В. Особенности внимания старших дошкольников // Образование и воспитание. – 2024. – № 2 (48). – С. 55-57. – URL: <https://moluch.ru/th/4/archive/266/9007>. (дата обращения: 20.10.2025 г.)

2. Макарова Л.Н., Ходеева Е.М., Белоусова Е.В. Роль развития мелкой моторики у детей дошкольного возраста // Наука, образование и культура. – 2023. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-razvitiya-melkoy-motoriki-u-detey-doshkolnogo-vozrasta> (дата обращения: 20.10.2025 г.)

3. Романова М. В. Р69 Общая психология: познавательные процессы: учеб. - метод. пособие. – Пенза: Изд-во ПГУ, 2019. – 64 с.

УДК 159.922.7

ПОВЫШЕННАЯ И ВЫСОКАЯ ТРЕВОЖНОСТЬ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С РАЗНОЙ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИЕЙ

Малютина О. П.

Воронежский государственный университет, г. Воронеж, Россия

Ok.malutina@yandex.ru

В условиях нестабильности экономической и политической обстановки в стране и мире, проблемы подрастающего поколения выступают на первый план как в педагогике, так в психологии. Школьная тревожность и мотивации учебной деятельности все больше беспокоят психологов. Учащийся целое десятилетие проводит в школе и от того, насколько комфортно и спокойно он себя ощущает в младших классах, зависит практически вся его последующая жизнь. В психологии существует множество определений тревожности. Суть состоит том, что деструктивная тревожность - завышенная или высокая заставляет человека переживать там, где отсутствует объективная необходимость [2]. Тревожность изучали многие отечественные психологи, такие как Р. С. Немов, А. М. Прихожан, А. К. Маркова и др. [7], [9], [8].

Ребенок, приходя в школу обычно замотивирован: новые друзья, новая форма, новый статус [1]. Л. И. Божович утверждает, что в начальных классах мотивация достижения успеха становится основной. Причем реализуется в учебной деятельности. Младшие школьники стараются хорошо учиться, избегая плохих оценок [4].

В связи с вышеизложенным, нами была предпринята попытка провести эмпирическое исследование тревожности младших школьников с разной учебной мотивацией, которое осуществилось в марте 2025 года. Мы опросили 263 учащихся общеобразовательных школ г. Воронежа в возрасте от 8 до 11 лет. Среди них 110 мальчиков и 153 девочки. Мы воспользовались методикой для диагностики учебной мотивации школьников М. В. Матюхиной и тестом уровня школьной тревожности Филлипса. Обсудим полученные результаты. Начнем с методики М. В. Матюхиной. Заметим, что наиболее ярко выражена позиционная мотивация (40,81%). Следовательно, абсолютное большинство младших школьников стремятся занять определенную позицию в школьной иерархии, заработать авторитет. На втором месте мотивация избегания неприятностей (38,02%). Мы были удивлены, определив на третьем месте мотив долга и ответственности (25,87). С одной стороны, это не может не радовать в подрастающем поколении, но с другой стороны ответственность со столь юного возраста может быть опасна для здоровья, в том числе и физического, порождая проблемы опорно-двигательного аппарата. На последнем месте внешняя мотивация (9,88%). Следовательно, младшего школьника слабо мотивируют стимулы из вне, что нас несколько насторожило. Мы полагаем, что это связана с доминированием учебной деятельности в данном возрасте, остальное становится менее важным.

Перейдем к обсуждению результатов, полученных с помощью теста уровня школьной тревожности Филлипса. Мы диагностировали три уровня тревожности – нормальный, повышенный и высокий по шкале «Общая тревожность в школе». Приятно видеть, что большинство опрошенных (63,12%) имеют нормальный уровень школьной тревожности.

Однако, повышенный выявлен почти у каждого третьего респондента (30,04%), а высокий уровень школьной тревожности обнаружен у каждого пятнадцатого младшего школьника (6,84%). Рассмотрим показатели уровня тревожности для разной учебной мотивации (тест уровня школьной тревожности Филлипса). Остановимся лишь на группах с повышенной и высокой тревожностью. По результатам теста высокий уровень тревожности выявлен у 9,13 опрошенных с низкой учебной мотивацией, у 1,90 % со средней и у 20,92% с высокой. Следовательно, для повышенной тревожности более характерна высокая мотивация. А повышенный уровень тревожности обнаружен у 52,85% школьников с низкой мотивацией, у 6,84% и 47,91% соответственно со средней и высокой учебной мотивацией. Как видим, и высокая, и низкая мотивация учебная мотивация доминируют.

С целью выявления различий показателей тревожности между группами с разной учебной мотивацией, мы воспользовались угловым преобразованием Фишера (см. табл.1).

Таблица 1. Эмпирическое значение углового преобразования Фишера

Пары групп с разной мотивацией	Низкая и средняя	Низкая и высокая	Средняя и высокая
Уровни тревожности			
повышенный	7,683**	0,707	7,036**
высокий	2,298*	2,425**	4,723**

Примечание: * $-\alpha \leq 0,05$; ** $-\alpha \leq 0,01$.

Из табл. 1 следует, что практически все различия значимы, кроме групп школьников с низкой и высокой учебной мотивацией (за исключением между низкой и высокой мотивацией. Видимо, оба уровня мотивации примерно одинаково влияют на тревожность, как крайние позиции). Значит, уровень учебной мотивации оказывает существенное влияние на завышенную и высокую тревожность младших школьников. Поэтому в начальной школе так важно работать с учебной мотивацией. Если учащийся оптимально мотивирован, то можно избежать целого спектра психолого-педагогических проблем. Мы полагаем, что результаты нашего исследования будут полезны психологам, воспитателям, педагогам, работающим с рассмотренным контингентом, и, конечно, родителям. В младшем школьном возрасте тревожность можно корректировать, но это предполагает осуществления целого комплекса мер с участием всех субъектов образовательного процесса, включая учителей, родителей, воспитателей дополнительного образования, администрации [3], [5], [6]. Это, несомненно, выстраивает вектор перспектив разработок программ коррекции причин школьной тревожности. В качестве рекомендаций для снижения тревожности мы предлагаем следующие шаги:

- 1) создание в семье, в классе, в группах продленного дня, дополнительного образования комфортного психологического климата для младшего школьника, тем самым минимизируя его психическую нагрузку;
- 2) при выставлении оценок учителю обязательно давать пояснения, подкрепляя исключительно положительные ожидания;
- 3) находить в каждом ответе, поступке младшего школьника то, за что можно похвалить, что несомненно, будет снижать тревожность [3].

Литература:

1. Абрамова Г.С. Практикум по возрастной психологии: учеб. пос. для студ. вузов / Г. С. Абрамова; М-во обр. Рос. Федерации – 2-е изд., стереотип. – М., 2009. – 320 с.
2. Авдеева Н. Н. Большой психологический словарь / Н. Н. Авдеева, Л. И. Анциферова и др.; под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко; М. : ОЛМА – ПРЕСС, 2011 – С. - 666.

3. Гайдар К.М. "Учиться нельзя откладывать ": где поставить запятую? Ответ находим у Л. И. Анцыферовой / К. М. Гайдар, О. П. Малютина и др. // Психология личности: методология, теория, практика. Сборник статей. Москва, – 2024. С. 451-457.

4. Липкина А.И., Рыбак Л.А. Критичность и самооценка в учебной деятельности / А.И. Липкина, Л.А. Рыбак; М.: Знание, 1968. – 64 с.

5. Малютина О.П. Особенности тревожности у преподавателей и студентов с различной латеральной организацией мозга // Медицинская психология на страже здоровья страны. Сборник научных трудов по материалам международной научно-практической конференции, посвященной 89-летию КГМУ, 25-летию факультета клинической психологии, Году семьи. Курск, 2024. С. 151–154.

6. Малютина О.П. Тревожности и мотивация достижения студентов / О. П. Малютина, Е. В. Субботина // Вестник научной сессии факультета философии и психологии. Сборник статей. Воронеж, 2024. – С. 128-134.

7. Немов Р. С. Психология: Учеб. пособие для студентов Высших учебных заведений. / Р. С. Немов Р. С М. – 2018. – 601 с.

8. Маркова А. К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте: А. К. Маркова / – М.: Просвещение, 2008. – 96 с.

9. Прихожан, А. М. Психология тревожности. Дошкольный и школьный возраст / А. М. Прихожан. - М.: «Питер», 2009. –192 с.

УДК 159.923

ПРОБЛЕМА ОДИНОЧЕСТВА В КОНТЕКСТЕ ВНУТРЕННЕЙ КОНФЛИКТНОСТИ ЦЕННОСТЕЙ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ: ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Мукашева Б.М.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

b.mukashevakeu.kz@mail.ru

В статье рассматривается тема одиночества как психологического аспекта в эпоху цифровизации. Актуальность статьи обусловлена тем, что проблема одиночества является одной из важных проблем современного общества. Возникшая ситуация связана непосредственно с существующей социальной ситуацией, в условиях внутренней конфликтности ценностей, вызванной процессами глобализации и цифровизации, которая характеризуется нестабильностью и неопределенностью. Переживание чувства одиночества оказывает влияние на общее переживание психологического благополучия человека.

Проблема одиночества выступает предметом разностороннего научного исследования. Феномен одиночества представляет собой сложное содержание, включающее в себя большое количество различных форм, которые переживаются людьми по-разному. Одиночество является переживанием, которое вызывает острое и комплексное чувство, выражающее конкретную форму самосознания, и показывает разлад связей внутреннего мира личности и основной реальной сети отношений.

Одиночество способно оказывать на личность как положительное, так и отрицательное влияние, в зависимости от субъективного восприятия и контекста. Однако в большинстве исследований данный феномен представлен как негативное эмоциональное переживание, которое на личность человека оказывает разрушительное влияние. При этом анализ исследований и научных трудов современных психологов свидетельствует, что в науке до сих пор нет единого понимания сущности одиночества, особенностей проявления и его генезиса. Следует отметить, что понимание отсутствует не только в рамках различных направлений и психологических школ, но и даже в трактовке данного термина отдельными авторами.

Г.С. Абрамова отмечает, что «...одиночество выдвигается на место одной из существеннейших проблем нашего времени, обращая внимание на то, что причины его возникновения зачастую вовсе не включают в себя нарушение социальных контактов, или физическую изолированность от общества» [1, с. 67].

К. Боумен, представитель социологического направления, отмечает, что «...одиночество как фактор социума, в котором нет условий для удовлетворения потребностей его членов» [2, с. 84]. Данный подход рассматривает одиночество как результат взаимодействия социальной среды и индивидуума. Одиночество не является лишь индивидуальной проблемой. Оно также выступает социальным явлением, отражающим преобразования в обществе. Среди которых выделяются разрушение традиционных социальных связей, урбанизация и переход к цифровой реальности. Можно утверждать, что все существующие точки зрения дополняют и обогащают картину изучения такого психологического феномена как одиночество.

Так, Л.А. Коростылева считает, что одиночество является, прежде всего, социально обусловленным явлением, которое связано непосредственно с особенностями современного общества, а не просто личностным переживанием. В своем подходе автор одиночество представляет сложным многогранным феноменом, который включает как социальные. Так и личностные аспекты. Важным аспектом исследований Л.А. Коростылевой выступает понимание одиночества как результата глобальных изменений в обществе. Среди которых автор выделяет изменение традиционных социальных структур, урбанизацию и разрушение старых форм общения. Л.А. Коростылева считает, что: «...в рамках психологической категории одиночество есть отсутствие значимых социальных контактов, ощущение оторванности и не нужности окружающим» [3, с. 94].

А. Маслоу, являясь представителем гуманистического направления, отмечал, что «...одиночество как факт бытия, отражающий индивидуальную уникальность каждого, разность формы и содержания внутреннего мира, демонстрирующий воплощение стремления к саморазвитию, и личностному росту» [4, с. 248]. Данное направление одиночество рассматривает с фокусом на внутренний мир человека, его стремление к развитию, самоактуализации и поиску смысла жизни. Представители гуманистического направления одиночество рассматривают, прежде всего, как возможность к личностному росту, самопознанию и духовной зрелости. Данный подход помогает использовать одиночество как инструмент для преодоления и осознания внутренней пустоты и достижения внутренней гармонии.

Д. Рассел утверждает, что «...феномен одиночества является позитивной составляющей, такой аспект как уединение, ресурсное состояние, находясь в котором человек переосмысливает и заново переживает то, что с ним происходило. И то, как он распорядится этим, во многом определяет его будущее» [5, с. 196].

К. Роджерс, как представитель феноменологического направления, утверждал, что «...одиночество – многоуровневая структура, включающая отсутствие принятия себя как в физическом, так и в психологическом планах, а также низкая удовлетворенность сложившимся уровнем взаимоотношений с другими индивидами» [6, с. 317]. В данном случае одиночество рассматривается как субъективное состояние, способное стать как источником страха, так и катализатором для саморазвития, самопознания и поиска жизни. Внимание фокусируется на том, как именно человек переживает одиночество в своем собственном сознании и на основании своего собственного опыта.

Представитель когнитивного подхода Г. Пепло считал, что «...одиночество как отрицательная разница в оценке индивидом уровня своих социальных связей, на предмет того, как бы он хотел их видеть, и тем, как они выглядят на самом деле» [7, с. 181.]. Данное направление одиночество представляет, как результат того, как именно человек интерпретирует или понимает свою социальную реальность. Одиночество, с точки зрения, когнитивной психологии рассматривается как результат определенных когнитивных процессов, таких как интерпретация одиночества, восприятие социальных

взаимодействий, а также социальные, эмоциональные когниции. Особое внимание данное направление уделяет как именно негативные когнитивные паттерны способны усиливать переживание одиночества и как человек посредством изменения этих когнитивных структур может изменить свое восприятие одиночества.

В свою очередь, М.Э. Телешевская считает, что: «...одиночество ощущается человеком очень субъективно, и само по себе переживание очень индивидуально. Человек, пребывающий в состоянии одиночества, сосредоточен сам на себе, и изолирован от мира» [8, с. 218]. Следует отметить, что она также, как и Н.А. Агильдиев представляет одиночество глубоким психологическим переживанием, которое способно выступать источников страдания и в то же время возможностью для личностного роста. При этом в отличие от Л.А. Коростылевой, акцентирующей внимание на социальных и экзистенциальных причинах одиночества, автор более ориентирована на личностные аспекты. М.Э. Телешевская связывает одиночество, прежде всего, с проблемами личности и ее внутренними барьерами.

В. Франкл, представитель экзистенциального направления, считал, что «...одиночество как результат пустоты на уровне базовых ценностей и смысла жизни» [9, с. 143]. Одиночество в данном случае рассматривается как неотъемлемая часть человеческой экзистенции. Представители данного направления феномен не считают проблемой или негативным явлением. С их точки зрения, это скорее необходимое условие для осознания своей свободы и личной ответственности. Подобное состояние может являться как катализатором для личностного роста и поиска смысла жизни, так и источником страха и боли.

Таким образом, одиночество представляет собой многозначный феномен, который, безусловно, нельзя оценивать однозначно. Для одних оно является временным состоянием, которое необходимо для дальнейшего внутреннего роста, для других – источник психоэмоционального стресса и глубоких переживаний. Необходимо учитывать, что одиночество не всегда является негативным феноменом, поскольку если правильно подойти к его использованию и восприятию, то оно может стать временем для улучшения качества жизни и саморазмышлений. Следует подчеркнуть, что в условиях цифровизации феномен одиночества приобретает новые формы и измерения. С одной стороны, цифровая среда предоставляет человеку беспрецедентные возможности для коммуникации, расширения социальных связей и поиска единомышленников вне географических границ. С другой – именно избыточность виртуального взаимодействия нередко приводит к иллюзии социальной включённости, которая не подкрепляется подлинной эмоциональной близостью.

Литература:

1. Абрамова Г. С. Психологическое консультирование: теория и опыт / Г.С. Абрамова. – М.: Прометей, 2018. – 362 с.
2. Бячкова Н.Б. Изучение одиночества: взгляды, теории, критерии // Семейная психология и семейная терапия. – 1998. – № 4. – С. 80-87.
3. Коростылева Л. А. Психология самореализации личности: брачно-семейные отношения / Л.А. Коростылева. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. университета, 2000. – 292 с.
4. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики / А. Маслоу. – СПб.: Питер, 2019. – 444 с.
5. Рассел, Д. Измерение одиночества / Д. Рассел // Лабиринты одиночества. – М.: Прогресс, 1989. – С. 192–226.
6. Роджерс К. Искусство консультирования и терапии / К. Роджерс. – М.: Апрель Пресс, 2002. – 976 с.
7. Пепло Л. Н., Мицелии М., Мораш Б. Одиночество и самооценка / Лабиринты одиночества / Л.Н. Пепло, М. Мицелии, Б. Мораш. Лабиринты одиночества: [сборник статей]: перевод с английского / сост., общ. ред. и предисл. Н. Е. Покровского. – М.:

Прогресс, 1989. – С. 169-191.

8. Телешевская М. Э. Общение и одиночество / Искусство делать людей счастливыми: записки психотерапевта / М. Э. Телешевская. – М.: Мир, 1993. – 538 с.

9. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник / Пер. вст. с англ. и нем.; общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева; ст. Д. А. Леонтьева / В. Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.

УДК 159.93

МУЛЬТТЕРАПИЯ – КАК СРЕДСТВО КОРРЕКЦИОННО-РАЗВИВАЮЩЕЙ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ С НАРУШЕНИЕМ ЗРЕНИЯ

Петрова Т.В.

КГКП «Специальный ясли-сад №82» г. Павлодар, Республика Казахстан

pav.23_11@mail.ru

Изменения, происходящие в системе дошкольного образования Казахстана, вносят в профессиональную жизнь различные компьютерные технологии, что предоставляет равные возможности для детей с особыми образовательными потребностями на получение образования, развитие, социализацию, благодаря чему существенно меняются методы коррекционно-развивающей работы.

Одним из важнейших направлений современного дошкольного образования является создание условий для всестороннего развития детей с нарушениями зрения. Проблемы с восприятием и обработкой визуальной информации существенно затрудняют процесс обучения и социализации [1, с. 98]. В последние годы активно внедряются новые методики, направленные на развитие сенсорных и когнитивных функций у таких детей. Одним из таких методов является мульттерапия.

Мульттерапия – эффективный инновационный метод арт-терапии [2, с. 5], основанный на теории мультисенсорного восприятия, которая гласит что восприятие информации через различные каналы (зрение, слух, осязание) способствует более глубокой и комплексной интеграции опыта.

Использование информационно-коммуникативных технологий в коррекционно-развивающей работе - это одно из самых новых и актуальных направлений в специальной педагогике и психологии. Применение мультфильмов при обучении и воспитании детей дошкольного возраста - эффективный метод коррекционного и воспитательного воздействия.

Применение мульттерапии в коррекционно-развивающей работе заключается в синтезе педагогического подхода, психологических методик групповой работы, и анимационных технологий, дающих в совокупности синергетический эффект. Просмотр мультфильмов оказывает значительное влияние на развитие эмоциональной и нравственной сферы ребенка. Правильный подбор материала позволяет работать с проблемами общения, агрессивного поведения, замкнутостью, детскими страхами, тревожностью, самовосприятием. В процессе просмотра мультфильмов у детей формируются представления о добре и зле, правила и эталоны хорошего и плохого поведения, умение распознавать чувства и эмоции. Дети идентифицируют себя с персонажами, чьи переживания им близки и, изменяя образ персонажа, можно повлиять на сознание ребенка, учатся оценивать свое поведение, у них расширяется представление о возможных моделях поведения и последствиях некоторых действий.

Даже отрицательные герои мультфильмов, имеют детские черты и не вызывают абсолютного негатива, а наоборот – им сопереживают. Мультфильмы заканчиваются на позитивной ноте - тем самым формируя положительный эмоциональный настрой. Ребенку не говорится, как нужно делать, а повышают его личную инициативу и фантазию.

Специально подобранные мультфильмы используются в коррекционно-развивающей работе с детьми с нарушением зрения с целью коррекции заниженной самооценки, воспитания нравственных качеств, коррекции поведения, личностных трудностей, агрессивности, застенчивости, страхов, устранения социально-коммуникативных трудностей.

Принципы в работе с детьми с нарушением зрения:

1. Индивидуализация подхода: каждый ребенок с нарушениями зрения уникален, и мульттерапия должна быть адаптирована с учетом его индивидуальных особенностей и потребностей.

2. Интеграция нескольких сенсорных каналов: важным аспектом является использование не только зрительных материалов (например, анимации с яркими цветами и контрастами), но и аудиовизуальных элементов (звуки, музыка, голосовые сообщения), для стимуляции слухового восприятия и слуховой памяти.

3. Доступность материалов: для детей с нарушением зрения мульттерапия включает использование адаптированных материалов, таких как аудио или тактильные элементы, помогающие детям лучше понять содержание происходящего.

4. Развитие эмоциональной сферы: мульттерапия способствует улучшению эмоционального фона, развитию эмпатии и социальных навыков,

Подбирая мультфильмы для занятий обязательно учитывается длительность мультфильма. Используя мульттерапию необходимо соблюдать требования СанПиН для детских садов. Рекомендуемое время просмотра мультфильма – 10 минут. Можно использовать фрагменты, если они имеют законченный смысл.

При отборе мультфильмов учитываются следующие критерии:

- ✓ высокая звуковая чёткость и выразительность дикции;
- ✓ контрастные изображения и минимальное количество отвлекающих деталей;
- ✓ медленный темп и логичность сюжета;
- ✓ наличие обучающего или нравственного содержания.

Так для нравственного воспитания используются такие мультфильмы как – «Кошар мен Теке», «Мама для мамонтёнка», «Крошка енот», «Чебурашка».

Для детей с нарушениями в общении – «Мишка задира», «Котенок по имени Гав».

Для развития самосознания – «Дастархан», «Непослушная Маша»

При низкой мотивации к обучению – «Как верблюжонок и ослик в школу ходили», «Слоненок и письмо» [3, с. 41].

Организуя коррекционно-развивающее занятие с использованием мульттерапии, придерживаемся определенного алгоритма.

- ✓ Настрой детей на работу;
- ✓ Постановка проблемы;
- ✓ Обсуждение усвоения содержания мультфильма;
- ✓ Коррекционное воздействие;
- ✓ Рефлексия.

Выбор упражнений и техник зависит от темы и цели занятия.

Так для коррекции страхов можно использовать мультфильм «Ничуть не страшно».

После просмотра отрывка, происходит обсуждение с детьми увиденного:

- Кто герои мультфильма? - Чем занимаются страхи? - Чего боитесь вы?

Затем проводится игра «Маски». Дети из бумажных салфеток изготавливают маску страха. Можно примерить изготовленную маску поупугать друг друга.

Таким образом происходит чередование просмотра мультфильма, его обсуждения с психологической игрой или упражнением.

После обсуждения мультфильма организовывается деятельность для проживания детьми воспитательных или образовательных моментов мультфильма. Для этого можно использовать:

- имитационные игры; тренинг эмоций – «В мире наших чувств»;

- продуктивную деятельность, связанную с изображением персонажа либо сцен мультфильма; - проигрывание отдельных моментов из мультфильма;
- сочинение новых концовок для мультфильма и т.д.

Работа проводится в тесном сотрудничестве с родителями с использованием разных инновационных форм: онлайн консультаций, анкетирование родителей, круглых столов. Для самостоятельной и совместной работы дома предлагаются родителям задания по познавательному развитию, расширению представлений о хорошем и плохом, посредством просмотров мультфильмов «Остров Ошибок», «Аншы», «День рождения бабушки».

Мультитерапия является эффективным и доступным средством коррекционно-развивающей работы с детьми дошкольного возраста, имеющими нарушения зрения. Она позволяет организовать процесс обучения и развития таких детей в игровой и эмоционально насыщенной форме, способствует их социальной адаптации и раскрытию личностного потенциала [4, с. 46].

Проводимая работа с детьми с использованием мультитерапии дала следующие результаты: снизились признаки эмоционального неблагополучия, заключавшиеся в агрессивности поведения со сверстниками, капризах, эгоцентричности, тревожности, замкнутости. Дети стали более самостоятельными, смелыми, активными, менее агрессивными, научились менее эмоционально воспринимать неудачи и не бояться новых видов деятельности. Приобрели опыт коммуникативных взаимодействий, что обеспечило формирование направленности на общение со взрослыми и сверстниками на более высоком уровне. Кроме того, у дошкольников обогатилась речь, расширился диапазон представлений о способах разрешения конфликтных ситуаций; дети приобрели опыт положительного эмоционального, личностного взаимодействия.

Литература:

1. Маханбетова, Р. Ж. Мультитерапия как инновационный метод в коррекционной педагогике Казахстана. /Психология и педагогика образования, 2018. - 115 с.
2. Бабиченко, Д. Н. Искусство мультипликации /Д. Н. Бабиченко. – М.: Искусство, 2003. – 114 с.
3. Алексеенко Е. Мультфильмы-воспитатели: (о воспитательной роли мультфильмов) / Е. Алексеенко, М. Соколова // Мой кроха и я. - 2012. - № 4. -132 с.
4. Сагиева, Н. Д., Нуртаева, А. К. Применение мультитерапевтических технологий в коррекционной работе с детьми с нарушением зрения в Казахстане. / Вестник Карагандинского университета. Педагогика, 2021 - 56 с.
5. Конспекты интегрированных занятий на основе просмотров детских мультипликационных фильмов / Воспитатель дошкольного образовательного учреждения. - 2012. - № 12. -54 с.

УДК 159.922.8

РАЗВИТИЕ АГРЕССИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ: ВОЗРАСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ И МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАСИЛИЯ

Романова А.В., Белоголова В.С., Мукашева Б.М.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

lerabelogolova.08@gmail.com

b.mukashevakeu.kz@mail.ru

Актуальность исследования обусловлена ростом числа проявлений агрессивного и насильственного поведения в современном обществе, что делает необходимым понимание

механизмов его формирования. Проблема агрессии занимает центральное место в возрастной психологии, социальной педагогике и криминологии.

Агрессия - это сложное поведение, которое может проявляться как физически, так и вербально. В общем смысле агрессия включает в себя намеренное причинение вреда другим. Это поведение может возникать как у детей, так и у взрослых, однако проявляться оно может по-разному в зависимости от возраста и социальных условий. Ряд исследователей (А. Бандура, К. Лоренц, Э. Фромм, А. А. Реан) рассматривали агрессию как биосоциальный феномен, формирующийся под влиянием врождённых и средовых факторов. Существующие теории выделяют как врождённые импульсы (инстинктивная теория), так и социальное научение агрессивному поведению через наблюдение и подкрепление (социально-когнитивная теория Бандуры).

Агрессивное поведение может иметь различные причины: от биологических факторов и генетической предрасположенности до социальных влияний и обстоятельств окружения. Советский педагог-психолог Басов Н.Ф. подчеркивает, что «Агрессивность подростков часто связана с низким уровнем самоконтроля, эмоциональной неустойчивостью и недостаточным развитием механизмов регуляции поведения». [1]

Агрессия у детей, как правило, начинается в раннем возрасте. В младенчестве и раннем детстве (до 3 лет) агрессивные проявления часто возникают в виде криков и вспышек гнева. Это естественно для маленьких детей, так как они ещё не умеют выражать свои эмоции словами. В этом возрасте агрессия может быть реакцией на фрустрацию. Если ребёнок не может получить желаемое, он может использовать физические действия, такие как удар или толчок, чтобы выразить свои чувства. С 3 до 6 лет агрессия приобретает более социальный характер. Дети начинают играть в группу и взаимодействовать друг с другом. В этом возрасте агрессивные действия могут быть направлены на конкуренцию за внимание или ресурсы. Исследования показывают, что у детей, которые сталкиваются с насилием в семье или в окружающей среде, процент агрессивного поведения намного выше, чем у их сверстников. Важно отметить, что агрессия у детей может не сохраняться на протяжении жизни, однако, если она становится хронической, то может привести к более серьёзным проблемам в будущем.

Подростковый возраст от 12 до 18 лет - это период, когда многие изменения и кризисы могут вызвать агрессивные реакции. Период гормональных изменений и поиска идентичности, когда агрессия может быть инструментом самоутверждения среди сверстников. Исследования Ильина Е.П. показывают, что «Подростки, воспитывающиеся в неполных семьях, чаще проявляют повышенную агрессивность, что может быть связано с эмоциональной нестабильностью в семье и трудностями в развитии самоконтроля.» [2]

В этом возрасте подростки организуют группировки, и часто подвержены давлению сверстников. Этот эффект «группового мышления» может привести к намерению насильственного поведения как способу утвердить свой статус среди сверстников. Примером может служить случай массовой драки в школе №45 г. Алматы в 2023 году, где основной причиной конфликта стало длительное соперничество между группами подростков.[3] Подростки становятся более независимыми, и с этим приходит желание испытать границы. Часто агрессия проявляется в форме бунта против авторитета, будь то родители, учителя или другие взрослые. Исследования также показывают, что использование алкоголя и наркотиков в этом возрасте может усилить агрессивные наклонности. Важным аспектом подростковой агрессии является её связь с психическими расстройствами. Подростки, страдающие от депрессии или тревожных расстройств, могут проявлять агрессию как симптом своих проблем.

Во взрослом возрасте насильственное поведение часто связано с социально-экономическими факторами, такими как безработица, низкий уровень образования и злоупотребление алкоголем. Одним из трагических примеров является случай убийства в Талдыкоргане в 2024 году, совершенное на почве длительной финансовой нестабильности и алкогольной зависимости. [4] Формы насилия могут варьироваться от физических

конфликтов до агрессии в судебных разбирательствах или на рабочем месте. Здесь важно учитывать, что взрослые нередко сталкиваются с различными стрессорами, такими как работа, финансовые проблемы и нехватка времени, что может конвертироваться в насильственное поведение.

Взрослые агрессоры часто имеют фон насилия в детстве или подростковом возрасте. Это может быть, как личный опыт, так и наблюдение за насилием в семье. Исследования показывают, что люди, пережившие насилие в детстве, чаще становятся агрессорами во взрослой жизни. Как отмечает А. Бандура, «Большая часть человеческого поведения усваивается через наблюдение за другими людьми и подражание им.». [5] Применение терминов таких как «цикл насилия» помогает понять, как агрессия может передаваться из одного поколения в другое. Искоренение насильственного поведения требует комплексного подхода, включающего профилактические программы, направленные на развитие эмоционального интеллекта и навыков конструктивного разрешения конфликтов, а также создание условий для социальной адаптации и экономической стабильности.

Профилактика насильственного поведения требует внимания на всех возрастных этапах. Важно начинать с раннего детства, обучая детей эмоциональному интеллекту и социальным навыкам. Программы раннего вмешательства могут помочь выявить детей, находящихся в группе риска, и предоставить им необходимые ресурсы для принятия конструктивных решений. В свою очередь в Казахстане корпоративный фонд «Камқорлық қоры» уже открыл 12-15 центров раннего вмешательства (для детей возраста от 0 до 3 лет с нарушениями или рисками развития). Важным аспектом профилактики является взаимодействие с родителями. Обучение их эффективным методам воспитания и управления своим гневом может снизить уровень насилия в семье. Существуют программы, которые учат родителей навыкам ненасильственного общения и помогать справиться с фрустрацией, не прибегая к агрессии. Одна из них «Родительство без насилия» от международной организации UNICEF, которая распространена по всей республике включая Карагандинскую область.

Для подростков важно создание безопасной среды, в которой они могут открыто обсуждать свои проблемы. Школьные программы по предотвращению травли и насилия в классе могут помочь сформировать позитивные взаимосвязи между учащимися и снизить уровень агрессии. Например, такая как республиканская пилотная Антибуллинговая программа KiVa, в которой уже задействованы 9 школ в Карагандинской области. У взрослых важную роль в формировании агрессивного поведения играет уровень образования и доступ к ресурсам. Например, лица, находящиеся в условиях экономической нестабильности, чаще демонстрируют насильственные модели поведения. Уровень стресса, возникающий от недостатка базовых потребностей, может привести к тому, что агрессия станет способом решения конфликтов.

Для борьбы с насилием и агрессией на этом этапе важно применять комплексный подход, включающий психологическую помощь, социальные программы и просвещение о ненасильственных способах разрешения конфликтов могут быть полезны для выявления и предотвращения агрессивного поведения у взрослых. Как подчёркивает Э. Фромм, «Насилие - это не проявление силы, а результат её утраты» [6]. Не менее важным аспектом является формирование в обществе культуры неприятия насилия. Информационные кампании, образовательные программы и поддержка жертв насилия способствуют созданию атмосферы, в которой агрессия не терпится и осуждается. Работа с правоохранительными органами и социальными службами также необходима для обеспечения безопасности и защиты прав граждан

Таким образом формирование насильственного поведения - это многогранный процесс, который начинается в детстве и продолжается во взрослом возрасте. Путём воспитания и образования можно создать общество, где насилие будет восприниматься как неприемлемое, а агрессия - как признак незавершённого обучения. Важность

комплексного подхода к этому вопросу не может быть недооценена. Нужно активно работать над социальной стабильностью, эмоциональным здоровьем и социальным взаимодействием, чтобы создать здоровую и безопасную среду для всех. В заключение, формирование насильственного поведения представляет собой многогранный процесс, требующий комплексного и системного подхода.

Литература:

1. Басов, Н. Ф. Психология подросткового возраста. - М.: Академия, 2018. - С. 142.
2. Ильин, Е. П. Психология агрессивного поведения человека. - СПб.: Питер, 2014. - С. 278.
3. Случай массовой драки в школе №45 г. Алматы [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/myi-budem-pravit-smertelnoy-drake-shkolnikov-rasskazali-506899/
4. Случай убийства в Талдыкоргане [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/konflikt-dvore-zakonchilsya-smertyu-molodogo-cheloveka-582626/
5. Бандура, А. Теория социального научения. - СПб.: Евразия, 2000. - С. 22.
6. Фромм, Э. Анатомия человеческой деструктивности. - М.: Республика, 1994 – С. 42

УДК 159.9.

ВЛИЯНИЕ МЕТОДА ИНТЕЛЛЕКТ-КАРТ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ

Салимова Р.М., Смаилова Г.Б.

Стерлитамакский филиал федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования «Уфимский университет науки и технологий», Россия
r.m.salimova@struust.ru

В современных условиях огромного разнообразия и ключевой роли информации в мире, её стремительного роста, вопрос эффективного усвоения и обработки новой информации становится все более актуальным. Человек, не применяющий эффективные методы работы с информацией, усваивает её лишь в ограниченных количествах, что сказывается на его производительности и успешности. Постоянное увеличение объема информации ставят перед современным человеком задачу улучшения интеллектуальных инструментов и освоения новых методов для её приема, обработки и передачи.

Эффективная работа с информацией включает в себя несколько ключевых аспектов: это умение анализировать информацию, выявлять её источники, проверять достоверность и делать выводы на основе фактов; знание современных технологий и платформ для поиска, фильтрации и синтеза информации; использование различных инструментов таких как, ментальные карты, таблицы, базы данных для систематизации, хранения и запоминания данных. Все эти навыки позволяют человеку не просто справляться с большим объемом информации, но и использовать её с максимальной пользой в своей личной жизни, профессиональной и образовательной деятельности.

Таким образом, в современном мире быстрое развитие информационных технологий и изменение образовательных стандартов требуют поиска новых подходов, методов в усвоении и переработке информации, так как традиционные методы обучения уже не всегда способны удовлетворить потребности студентов. Одним из таких эффективных методов является метод интеллект-карт.

Метод интеллект-карт (или mind mapping) – это графический метод представления информации, который помогает организовать и визуализировать мысли, идеи, концепции, планы и другие типы информации. Интеллект-карты создаются в виде дерева, где центральная тема или идея располагается в центре, а от нее отходят ветви с подтемами, деталями и связанными понятиями. Интеллект-карты представляют собой эффективный инструмент работы с информацией, способствующий оптимальному использованию как логических, так и творческих возможностей человека при обработке данных, создании новых проектов, генерации идей и планировании. Использование интеллект-карт как визуального инструмента позволяет адаптироваться к новым требованиям и сделать процесс обучения более эффективным. Метод интеллект-карт способствует активизации познавательных процессов, развитию критического и творческого мышления, способностей анализировать и обрабатывать информацию, повышает мотивацию к учебной деятельности, так как делает процесс обучения более увлекательным и интерактивным. Высокая мотивация в свою очередь, ведет к улучшению учебных результатов обучающихся.

Научные открытия продемонстрировали, что человеческое мышление является по своей сути ассоциативным, радиантным и целостным. Интеллект-карты представляют собой наиболее подходящий визуальный способ передачи информации, который соответствует языку работы мозга. Они позволяют организовать информацию таким образом, чтобы мозг легко её воспринял, так как она представлена на «языке мозга». Это и объясняет высокую эффективность применения метода интеллект-карт в учебном процессе. Как показывают проведенные исследования, визуальные методы обучения, такие как интеллект-карты, способствуют лучшему запоминанию и тем самым облегчают усвоение и затем применение большого объема информации. Использование метода интеллект-карт особенно актуально для студентов факультетов педагогики и психологии, поскольку может стать одним из инструментов, которые они будут использовать в своей будущей профессиональной деятельности.

В современном мире качество образования, а также развитие творческого потенциала индивидуумов становится ключевым фактором, определяющим экономический и социальный прогресс общества. Одним из важнейших показателей качества образования считается продуктивность обучения, поскольку она напрямую влияет на усвоение материала, развитие критического мышления и креативности студентов. Продуктивность обучения определяется как мера эффективности и результативности учебного процесса. Высокая продуктивность обучения означает, что у человека преобладает внутренняя учебная мотивация, он учится быстрее, лучше запоминает и понимает учебный материал, имеет высокий уровень умственного развития и творческих способностей и умеет применять полученные знания на практике.

Метод интеллект-карт, как визуальный и ассоциативный инструмент, предлагает уникальные возможности для повышения продуктивности и эффективности учебного процесса. Использование интеллект-карт способствует лучшему структурированию и организации информации, что в свою очередь облегчает запоминание и понимание учебного материала. Это позволяет студентам не только эффективно усваивать новые знания, но и развивать навыки анализа, синтеза, обобщения и критического мышления.

Таким образом, исследование влияния метода интеллект-карт на продуктивность обучения студентов является важной задачей, способствующей улучшению образовательного процесса и подготовки студентов вуза педагогических специальностей к успешной профессиональной деятельности.

Теоретическая значимость данного исследования заключается в том: что расширены научные представления о методе интеллект-карт как эффективном инструменте организации учебного процесса и повышения его продуктивности, обоснованы возможности применения метода интеллект-карт в высшем образовании для активизации познавательной деятельности, повышения уровня интеллектуального развития и

творческих способностей студентов. А практической значимостью мы считаем то, что результаты исследования могут быть интересны преподавателям при работе со студентами. Разработанная программа формирующего эксперимента и психолого-педагогические рекомендации могут быть использованы для повышения продуктивности обучения студентов.

Опытно-экспериментальная работа проводилась на базе факультета педагогики и психологии Стерлитамакского филиала федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования «Уфимский университет науки и технологий». В ней принимали участие 49 студентов 1 курса, в возрасте от 18 до 19 лет.

После проведения констатирующего эксперимента с применением диагностических методик: тест структуры интеллекта Р. Амтхауэра (TSI); тест креативности Гилфорда (модифицированный Е. Е. Туник); теста-опросника для диагностики направленности учебной мотивации Т.Д. Дубовицкой; методики «Мотивация обучения в вузе» Е.Н. Ильина; анкеты «Субъективная самооценка своих учебных способностей» мы пришли к выводу, что все выявленные характеристики необходимо развивать для повышения продуктивности учебной деятельности студентов. Нами была составлена программа формирующего эксперимента с целью сформировать у студентов навыки эффективного обучения, повысить личную продуктивность студентов с применением метода интеллект-карт. Программа учебно-тематического планирования состояла из 4 блоков:

Блок 1: «Основы продуктивности и метод интеллект-карт», включал занятия (1-4) на темы: «Введение в метод интеллект-карт», «Значение визуальных систем организации информации», «Теоретические основы метода. Современные исследования в области функционирования мозга», «История развития, принципы и основные положения метода интеллект-карт. Связь метода с познавательными процессами, влияние на память и мышление».

Блок 2: «Применение интеллект-карт для повышения успеваемости» включал в себя 8 занятий (5-12), где рассматривались изучались такие темы: «Психологические основы эффективного обучения. Интеллект-карты для конспектирования лекций», «Интеллект-карты при подготовке к экзаменам», «Интеллект-карты при написания курсовых и дипломных работ», «Интеллект-карты для запоминания большого объема информации», «Интеллект-карты при решении проблем и принятия решений», «Интеллект-карты при мозговом штурме и генерации идей», «Интеллект-карты для организации времени и планирования задач», «Интеграция интеллект-карт с другими методами обучения»

Блок 3 мы назвали: «Развитие личностных качеств и повышение мотивации». Он объединял 4 занятия (13-16), где обсуждались такие вопросы как: «Самотивация и целеполагание», «Управление стрессом и эмоциональным состоянием», «Развитие наблюдательности и концентрации внимания» «Развитие коммуникативных навыков и командной работы».

Блок 4 под названием «Индивидуализация обучения и подведение итогов» состоял также из 4 занятий (17-20) включал такие темы как: «Определение индивидуального стиля обучения», «Разработка индивидуального плана повышения продуктивности», «Обмен опытом и лучшими практиками», «Подведение итогов и рефлексия».

Занятия проводились в группе один раз в неделю в форме мини-тренингов продолжительностью 90 минут. Каждое занятие имело определенную структуру, оно состояло из теоретического материала, практических упражнений, и рефлексии.

После реализации программы мы провели контрольный эксперимент с применением тех же диагностических методик. Результаты исследования доказали, что применение метода интеллект-карт позволяет значительно повысить общий уровень интеллекта студентов, а в особенности развить способность к абстракции, умение грамотно выражать и оформлять содержание своих мыслей, результаты значительно возросли по параметрам беглость, гибкость, оригинальность и по общему уровню развития творческих способностей, повысился уровень их внутренней учебной мотивации. При опросе

студентов они отметили эффективность применения метода интеллект-карт при подготовке к занятиям, написании письменных работ, планировании, проведения самоанализа, совершения выбора и решения личных проблем.

Литература:

1. Бердичевский, А. Л. Оптимизация системы обучения в педагогическом вузе: Науч.-теорет. пособие. – М.: Высш. шк., 2009. – 103 с.
2. Бершадский, М.Е. Использование методов интеллект-карт и карт понятий для внешнего мониторинга образовательного процесса // Педагогические технологии. – 2010. – №1. – С. 16-49.
3. Крылова, Н. Б. Основные идеи продуктивного образования // Школа и производство. - 2008. - № 7. - С. 3-9.

УДК 159.922

ИССЛЕДОВАНИЕ СТРАХОВ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Салимова Р.М., Фахриева Э.Р.

Стерлитамакский филиал федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования «Уфимский университет науки и технологий», г. Стерлитамак, Россия
sitdikovafahriev@mail.ru

Сегодня проблема детских страхов стоит особенно остро, и во многом это связано с тем, что дети перенимают модели поведения у взрослых. Эмоциональное состояние родителей и педагогов напрямую влияет на детей, формируя их собственную картину мира, часто окрашенную тревогой. В результате, всё больше детей испытывают различные страхи. Чтобы помочь ребенку, взрослым необходимо понимать природу его страхов. Понимание детских страхов дает родителям и педагогам ключ к эффективному воспитанию и обучению, позволяя создавать более благоприятную и безопасную среду для развития ребенка.

Страх – это «эмоция, возникающая в ситуациях угрозы биологическому или социальному существованию индивида и направленная на источник действительности или воображаемой опасности» [2, с. 340].

Страх – это естественный защитный механизм, помогающий ребенку приспособиться к миру. Однако, когда страхи становятся чрезмерными или хроническими, они могут тормозить развитие и затруднять социализацию. А.И. Захаров в своих исследованиях подчеркивает, что детские страхи тесно связаны с развитием самосознания и познавательных способностей. Он утверждает, что возрастные страхи отражают процесс познания: по мере расширения знаний о себе и мире, расширяется и спектр детских страхов [1]. Например, дети младшего дошкольного возраста чаще всего боятся темноты, одиночества, незнакомых людей и животных, что объясняется их недостаточным опытом и формированием чувства базовой безопасности.

Для выявления преобладающих страхов у детей дошкольного возраста мы провели экспериментальное исследование на базе МАДОУ ЦРР Детский Сад № 33 «Золушка» муниципального Ишимбайского района г. Ишимбая Республики Башкортостан. Выборку исследования составили дошкольники в количестве 44 человека. В ходе нашего экспериментального исследования были использованы две диагностические методики.

Анализ результатов, полученных с помощью методики «Страхи в домиках» (А.И. Захаров и М.А. Панфилова), показал, что у 70% дошкольников наблюдается повышенный уровень страхов. Наибольшую тревогу у детей вызывали ситуации, связанные с угрозой: страх нападения, боязнь смерти, страх перед природными катаклизмами, встреча с

опасными животными, страх высоты, пожары и военные действия. Кроме того, многие дети испытывали страх засыпания. Повышенный уровень страхов может свидетельствовать о различных факторах: например, может быть связана напряженной обстановкой в семье, или в коллективе сверстников в детском саду. Также эти дети могли чувствовать слишком высокие требования со стороны взрослых. Повышенные страхи могли возникнуть у этой группы детей из-за недостатка чувства безопасности и защищенности, частых просмотров тревожных новостей или фильмов.

Нормальное количество страхов выявлено лишь у 30% испытуемых, эти дети достаточно спокойны, они чувствуют свою защищенность, уверенность в том, что любимы, и ничто им не угрожает.

Вторая методика «Тест тревожности» (Р. Тэмпл, В. Амен, М. Дорки) выявила неоднородность в уровне тревожности дошкольников. Лишь у 5% испытуемых наблюдается высокий уровень тревожности, что указывает на то, что лишь небольшая часть детей испытывает значительные эмоциональные трудности, которые могут серьезно влиять на их повседневную жизнь и развитие. Однако этим детям требуется особое внимание и, возможно, специализированная помощь. Большинство детей (70%) испытывают определенную степень тревоги, то есть они продемонстрировали средний уровень тревожности, что в принципе является нормальной реакцией на стрессовые или новые ситуации. Однако важно понимать, что средний уровень тревожности не всегда является хорошим показателем. Некоторым детям с таким уровнем тревожности может потребоваться дополнительная поддержка и внимание, в то время как другие вполне благополучно справляются с этим уровнем тревоги. Даже умеренная тревожность может оказывать негативное влияние на поведение, успеваемость и общее самочувствие ребенка. Возможно, средний уровень тревожности у данной группы детей связан с конкретными событиями или ситуациями, с которыми дети сталкиваются в настоящий момент времени. Поэтому необходимо регулярно мониторить эмоциональное состояние детей и применять индивидуальный подход, учитывая их особенности и потребности.

25% дошкольников показали низкий уровень тревожности. Это является благоприятным показателем и говорит о том, что эта часть детей чувствуют себя достаточно уверенно и комфортно в окружающей среде, хорошо адаптируются и не испытывают излишнего эмоционального напряжения.

Нужно отметить, что детям с повышенной тревожностью или страхами трудно находить общий язык с другими детьми, участвовать в коллективных играх, они часто бывают плаксивы, раздражительны, в некоторых случаях сильные страхи могут приводить к психосоматическим расстройствам, например, головным болям, болям в животе. Таким образом, проведенное исследование выявило, что достаточно большая часть дошкольников испытывает определенные эмоциональные трудности, обусловленные повышенной тревожностью и большим количеством страхов. Эти результаты подчеркивают высокую значимость целенаправленной психолого-педагогической работы, направленной на снижение эмоционального напряжения и создание у детей чувства уверенности и безопасности. Учитывая выявленные особенности, нами разработаны психолого-педагогические рекомендации по коррекции страхов у детей дошкольного возраста:

1. Помогите ребенку (вместе с ним) постепенно преодолевать страхи через игру, где он может безопасно выражать свои чувства.

2. Обсуждайте страхи с ребёнком. Поговорите с ребёнком о его страхах, не высмеивая, не игнорируя и не обесценивая их. Выслушайте его, проявите сочувствие и понимание.

3. Поддерживайте каждую попытку ребенка справиться со своим страхом, хвалите его не только за результат, а проявленные усилия.

4. Читайте книги и смотрите мультфильмы, показывающие возможности преодоления трудностей.

5. Создайте ритуалы и привычки, которые помогут ребёнку чувствовать себя более уверенно и спокойно.
6. Вовлекайте ребёнка в творческую деятельность. Рисование, лепка, аппликация помогут ребёнку выразить свои чувства и переживания.
7. Создайте благоприятную атмосферу в семье и детском коллективе, где ребенок будет чувствовать любовь, поддержку и защиту.

Литература:

1. Захаров А.И. Дневные и ночные страхи у детей. – СПб.: Речь, 2005. – 320с.
2. Петровский А.В., Ярошевский М.Г. Краткий психологический словарь. – М.: Генезис, 2014. – 431 с.

УДК 159.922

РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ У ДЕТЕЙ
ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Седина Т.Л.

государственное учреждение образования «Дошкольный центр развития ребенка № 1
г. Могилева», г. Могилев, Республика Беларусь

sedinatl@gmail.com

Одной из главных человеческих потребностей является потребность в общении. Умение контактировать с окружающими - необходимая составляющая самореализации человека, его успешности в различных видах деятельности. Формирование этой способности является одним из важных условий полноценного развития ребенка.

В последнее время, наряду с термином «общение», широкое распространение получил термин «коммуникация». Коммуникация – это процесс взаимного обмена информацией между партнерами по общению. Она включает передачу и прием знаний, идей, мнений, чувств. Проблемы развития коммуникативной культуры детей нашли свое отражение в работах таких педагогов и психологов как И. И. Иванец, Г. М. Андреева, М. Г. Елагина, Л. В. Чернецкая, И. А. Кумова, А.А. Кидрон и другие. По их мнению, способность личности к коммуникации выражается в способности устанавливать социальные контакты с другими людьми, входить в разные роли, приходить к взаимопониманию в разных условиях интеграции и на различных уровнях обмена информацией. Коммуникативные навыки являются непременным условием развития личности ребенка и проявляются в процессе общения, обеспечивают готовность строить отношения в определенном стиле и с определенным типом предпочитаемых партнеров.

Таким образом, коммуникативные способности представляют собой совокупность коммуникативных характеристик личности, а также ее социально-перцептивные и операционно-технические знания и умения. Все структурные компоненты коммуникативных способностей выступают в единстве, в комплексе, что в свою очередь обеспечивает регуляцию процесса общения

Способность к общению включает в себя 3 основных составляющих: мотивационную - желание вступать в контакт с окружающими («Я хочу общаться»); когнитивную - умение организовать общение, т.е. умение слушать собеседника, эмоционально сопереживать, решать конфликтные ситуации («Я знаю, как общаться»); поведенческую - знание норм и правил, которым необходимо следовать при общении с окружающими («Я умею общаться»).

Развитие способностей детей дошкольного возраста к общению подразумевают два взаимодополняющих пути. Первый – активное общение ребенка со взрослыми, второй – проведение времени с ровесниками.

Л.С. Выготский придавал решающее значение самой ситуации взаимодействия взрослого и ребенка, считая, что в нем заключен основной социокультурный механизм передачи образцов действия от взрослого к ребенку [1]. Общаясь со взрослыми, ребенок дошкольного возраста осваивает основные составляющие коммуникативных навыков. Дети наблюдают у взрослых определенную модель взаимодействия, которая, позволяет им разобраться в том, как построить общение, каких норм и правил оно требует, определить допустимые границы в общении, научиться определять эмоции собеседника, разрешать конфликтные ситуации в общении и др.

Общение с взрослыми существенно отличается от общения со сверстниками тем, что, контакты со сверстниками имеют более яркую эмоциональную насыщенность. Для них характерны нестандартность высказываний и отсутствие жестких правил. В общении со сверстниками дети обретают умения вести диалог, вступать в разнообразные отношения, учатся самовыражению. В этих контактах ребенку значительно важнее высказаться самому, чем выслушать другого.

Для того, чтобы работа педагогов учреждений дошкольного образования по формированию коммуникативных навыков у детей носила эффективный характер, необходимо осуществлять ее систематически и регулярно, а также включать во все виды детской деятельности.

В государственном учреждении образования «Дошкольный центр развития ребенка № 1 г. Могилева» процесс формирования коммуникативных навыков воспитанников осуществляется в ходе интеграции деятельности педагога-психолога и воспитателей групп в следующих направлениях: развитие эмоциональной осведомленности; развитие способности познавать себя, формирование положительной «Я-концепции»; развитие способности воспринимать и познавать другого человека, формирование толерантности; ознакомление с нормами и правилами этикета; развитие социально-познавательных умений (самостоятельно делать выбор поступка в нравственной ситуации, предвидеть оценку и отношение окружающих к последствиям поступка); развитие вербальных и невербальных средств общения у ребенка; развитие навыков сотрудничества (умение слушать, договариваться, уступать друг другу, совместно действовать).

Процесс формирования полноценной коммуникативной деятельности в нашем понимании должен строиться на основании учета ведущей деятельности – игровой. Поэтому основной формой работы в данном направлении мы выбираем является игровую терапию, поскольку игра является ведущим видом деятельности в дошкольном возрасте, а также позволяет ребенку развиваться и взаимодействовать с окружающим миром, со сверстниками и взрослыми. Одной из наиболее эффективных форм взаимодействия детей в нашем учреждении выступают совместные коммуникативные игры, преимущество которых является то, что дети в них действуют одновременно и одинаково. Отсутствие соревновательного начала в таких играх, общность действий и эмоциональных переживаний создают особую атмосферу единства и близости со сверстниками, что благоприятно влияет на развитие общения и межличностных отношений.

Другими формами нашей работы с воспитанниками по развитию коммуникативных умений являются: ритуалы приветствия, занятия с элементами тренинга, на которых используются такие методы как ролевые игры, решение проблемных ситуаций, психогимнастика, проективное рисование, музыкотерапия, сказкотерапия и др.

Сложившаяся в нашем учреждении система работы по развитию общения у детей включает следующие разделы: «Я и мои эмоции», «Язык общения», «Умение владеть собой», «Культура общения».

В ходе реализации раздела «Я и мои эмоции» мы организовываем игры и упражнения на знакомство с разнообразными эмоциями человека, понимание своего эмоционального состояния, проигрываем этюды на распознавание эмоциональных реакций окружающих и развитие умений адекватно выражать свои эмоции. Для достижения поставленных задач были организованы: занятия с использованием сказкотерапии «Где живут эмоции»,

«Наши чувства», «Мир эмоций»; арт-терапии - «Ласковые мелки», «Радуга настроений»; дидактических игр - «Театр настроений», «Воздушный шар», «Ласковый ветерок» и др.; занятия с элементами тренинга «Мое настроение», «Мы вместе». Данные мероприятия способствовали расширению представлений воспитанников о различных эмоциональных состояниях, обогащению опыта их распознавания, формированию умения адекватно выражать негативные эмоции, развитию коммуникативных навыков и воображения; снятию психоэмоционального напряжения, расширению у детей поведенческого репертуара в сложных ситуациях.

Задания второго раздела «Язык общения» направлены на усвоение представлений о различных способах и средствах коммуникации с окружающим внешним миром. Средства общения, которые педагоги используют в работе с детьми самые разнообразные: мимические, жестовые, интонационные, языковые. Эффективным средством для решения поставленных задач стали игры «Руки знакомятся, руки ссорятся, руки мирятся», «Слепец и поводырь», «Вежливые слова», «Волшебный букет цветов», «Разговор через стекло», «Пойми меня» и др. Играя, наши воспитанники обучались умению контактировать со сверстниками разными способами, выражать свои мысли и чувства при помощи мимики, жестов, движений, позы, эмоций, вербальной речи, пиктограмм, графических и предметных символов.

Все задания третьего раздела «Умение владеть собой» призваны научить детей контролировать свое поведение и управлять им с учетом моральных норм общения. Здесь мы играем в игры «Сохрани слово в секрете», «Хочукалки», «Якалки», «Тихий колокольчик», «Шалтай-болтай», «Я кубик несусь и не уроню» и выполняем упражнения «Речка-берег», «Стойкий оловянный солдатик», которые направлены на овладение умениями произвольного расслабления, контроля своего поведения в общении с окружающими людьми, принятия самостоятельных решений в различных коммуникативных ситуациях.

Содержание работы с воспитанниками в разделе «Культура общения» направлено на формирование навыков культурного поведения, овладение приемами вежливого обращения с окружающими, развитие умения вести диалог, уважать собеседников и партнеров по играм, использовать в речи вежливые слова, устанавливать доброжелательные отношения. Игры «Клубочек», «Найди друга», «Доброе животное», «Комплименты», «Запрещенное движение» и др., успешно справляются с решением вышеперечисленных задач.

В заключении можно сделать вывод, что системный подход к организации работы по формированию коммуникативных способностей – важное условие обогащения социального опыта детей и развития умений приходить к взаимопониманию на разных уровнях общения.

Литература:

1. Ушакова Т.Н. Речь. Истоки и принципы развития [Электронный ресурс]: учебное пособие/ Ушакова Т.Н.- Электрон. текстовые данные. - М.: Пер Сэ, 2004. - 255 с.- Режим доступа: <http://www.iprbookshop.ru/7429.html>. - ЭБС «IPRbooks».

УДК 159.937:791.43

ОСОБЕННОСТИ ВОСПРИЯТИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО СЮЖЕТА МОЛОДЕЖЬЮ В КАЗАХСТАНСКОМ КИНОМАТОГРАФЕ

Тулегенов А.М.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Республика Казахстан
abay.tulegenov99@gmail.com

Кинематограф является одной из наиболее влиятельных форм художественной коммуникации современного общества. Он сочетает визуальные, аудиальные и смысловые компоненты, образуя сложную систему, воздействующую на эмоциональную, когнитивную и ценностную сферу личности [1]. Особое значение кино имеет для молодежной аудитории, поскольку в период становления идентичности художественные сюжеты могут выполнять функции рефлексивной и смыслообразующей модели. Казахский кинематограф, активно развиваясь в последние годы, становится важным культурным пространством, отражающим социальные процессы, ценности и мировоззрение современного общества.

Восприятие художественного сюжета представляет собой многогранный психологический процесс, связанный с интерпретацией событий, идентификацией с персонажами, пониманием мотивации героев, эмоциональным откликом и соотношением происходящего на экране с личным опытом. В отечественной и зарубежной психологии сложилось несколько подходов к объяснению того, как зритель воспринимает кинофильм и осваивает сюжетную структуру.

С позиции когнитивной психологии (У.Бартлетт, Дж.Брунер) зритель выступает активным интерпретатором, который выстраивает непрерывную логическую цепочку между событиями фильма, используя когнитивные схемы и собственные знания [2]. Осмысление сюжета включает процессы прогнозирования, реконструкции причинно-следственных связей, поиска ключевых мотивов поведения героев. Молодежная аудитория, обладая высоким уровнем когнитивной пластичности и интересом к социальным взаимодействиям, особенно чувствительна к конфликтным линиям, нравственным дилеммам и вопросу выбора.

Эмоциональная составляющая восприятия художественного сюжета (Л.С. Выготский, Н.Ф. Добрынин) проявляется в сопереживании персонажам, эмоциональной идентификации, внутреннем переживании конфликта [3]. Эмоции помогают глубже понять смысловые и моральные аспекты фильма, усиливают личностное восприятие событий и способствуют внутреннему диалогу зрителя с художественным произведением. Для молодежи характерны интенсивные эмоциональные реакции, что делает кинофильмы сильным фактором формирования отношения к социальным явлениям.

Семиотический подход (У.Эко, Р.Барт, К.Метц) рассматривает фильм как систему знаков, где каждый элемент кадра – цвет, композиция, музыка, диалог – имеет собственное символическое значение [4,5,6]. Художественный сюжет казахских фильмов нередко основан на культурных и семейных кодах, национальных ценностях, роли традиций и социальном поведении. Поэтому зритель из Казахстана интерпретирует фильм, опираясь на знакомые культурные смыслы, что усиливает эффект узнавания и эмоционального включения.

Ещё одним важным направлением в изучении восприятия художественного сюжета является феномен нарративной компетентности, который рассматривается как способность зрителя понимать структуру рассказа, выделять ключевые элементы повествования и реконструировать авторский замысел. Исследователи отмечают, что молодежная аудитория обладает высокой чувствительностью к сложным, многоплановым и психологически насыщенным сюжетам, что объясняется интенсивным развитием абстрактного мышления и эмоциональной рефлексии в этом возрасте. Именно поэтому современные казахские фильмы, в которых присутствует драматургическое напряжение, реалистичная мотивация персонажей и социально значимый конфликт, вызывают у молодых зрителей глубокий отклик.

В рамках нарратологии особое внимание уделяется способу организации времени в художественном произведении. Кино обладает уникальной способностью управлять восприятием времени через монтаж, ритм сцен, длительность кадров и нелинейные переходы. Молодые зрители легко принимают подобные элементы игры со временем, поскольку они привыкли к клиповому мышлению и цифровым форматам подачи

информации. Нелинейное повествование, флэшбеки и параллельные сюжетные линии делают восприятие более интерактивным, побуждая зрителя самостоятельно достраивать смысловые связи между эпизодами фильма. В казахстанском кино такая структура встречается всё чаще, что отражает мировые тенденции и растущие художественные амбиции режиссёров.

Немаловажным аспектом является социально-психологическая функция художественного сюжета, связанная с формированием коллективной идентичности. Через кино транслируются ценности, нормы поведения, представления о семье, взаимоотношениях, справедливости и моральных выборах. Молодёжь, находящаяся на этапе активного формирования мировоззрения, воспринимает эти модели как возможные варианты поведения в реальной жизни. Для казахстанского кинематографа характерна особая чувствительность к теме социальной справедливости, отношения между поколениями, месту человека в традиционной и современной культуре. Всё это способствует тому, что молодые зрители нередко интерпретируют сюжет фильма через призму собственных жизненных поисков, что усиливает личностную значимость восприятия.

Кроме того, художественный сюжет выполняет терапевтическую функцию, создавая безопасное пространство для осмысления трудных жизненных ситуаций. Просмотр фильмов, затрагивающих темы конфликтов, кризисов и моральных дилемм, позволяет молодому человеку пережить эмоции, которые в реальной жизни могли бы быть слишком интенсивными или социально неприемлемыми. Эффект кинотерапии проявляется в осознании собственных чувств, эмпатии к персонажам и возможности эмоционального катарсиса. Многие современные казахстанские фильмы затрагивают актуальные социальные проблемы, такие как домашнее насилие, психологическое давление, межличностные конфликты, что делает их мощным инструментом эмоциональной переработки опыта.

Таким образом, расширение теоретического анализа позволяет утверждать, что восприятие художественного сюжета молодёжью в контексте национального кинематографа является сложным, многослойным и динамичным процессом, включающим когнитивные стратегии, эмоциональные реакции, культурные коды и личностные смыслы. Учитывая возрастающую роль кино в социальной и культурной жизни Казахстана, дальнейшее изучение этой области представляет значительную научную и практическую ценность.

Немаловажным фактором является культурный контекст. Казахстанский кинематограф последних лет все чаще обращается к социально значимым темам: семейные отношения, проблемы насилия, вопросы идентичности, несовпадение традиционных ценностей и современной реальности. Эти сюжеты особенно резонируют с молодежной аудиторией, поскольку отражают реальные вызовы, с которыми сталкиваются молодые люди в повседневной жизни [7].

Молодежь склонна сопоставлять историю персонажей с собственными переживаниями, что усиливает процессы эмпатии и идентификации. Герой фильма становится своеобразной моделью поведения, а события сюжета - пространством для размышлений о личных границах, моральных выборах, социальной справедливости и возможностях изменения собственной жизни. Поэтому художественный сюжет в казахстанском кино выполняет не только развлекательную, но и значимую воспитательную и мировоззренческую функции.

Таким образом, восприятие художественного сюжета молодёжью в контексте казахстанского кинематографа представляет собой сложный когнитивно-эмоциональный процесс, опосредованный культурными кодами, личностными особенностями, уровнем социальной зрелости и актуальными потребностями аудитории. Теоретический анализ показывает, что кинофильм является эффективным психологическим инструментом формирования смыслов, развития эмоциональной отзывчивости и рефлексивного

отношения к социальным явлениям. Обращение исследователей к данной проблематике позволяет глубже понять механизмы влияния национального кино на развитие личности и открывает перспективы дальнейших междисциплинарных исследований в области медиапсихологии.

Литература:

1. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. – М.: Прогресс, 1974.
2. Брунер Дж. Психология познания. – М.: Просвещение, 1988.
3. Выготский Л.С. Психология искусства. – М.: Искусство, 1965.
4. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. – М.: Прогресс, 1989.
5. Эко У. Отсутствующая структура. – СПб.: Симпозиум, 2006.
6. Metz C. Film Language. - Oxford University Press, 1974.
7. Ногербек Б.Б. Проблемы нарратива в казахском кино – Керуен, 2023.

ӘОЖ 159.9

ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ СТРЕСС ФАКТОРЛАРЫ ЖӘНЕ ЭМОЦИОНАЛДЫ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫ ДАМУ АРНАСЫНДАҒЫ ӘДІСТЕРІ

Уалибекова А.Д.

Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті
Ualibekova99@mail.ru

Қазіргі қоғамның жастары ізденімпаз, жан-жақты, жаңашыл, бұл қоғам үшін маңызды деп айтсам артық айтпағаным болар, себебі жастар еліміздің болашағы. Алайда заманауи өмірдің қарқыны, әлеуметтік-экономикалық өзгерістер, ақпараттық орта мен бәсекелестік, соның ішінде әлеуметтік желі мен ақпараттық жүйелер жастардың психологиялық жағдайына тікелей әсер етеді. Көптеген жас тұлғалар оқу, жұмыс, қарым-қатынас және өзін-өзі табу жолында әртүрлі стресс факторларымен бетпе-бет келеді. Өкінішке орай уақытылы шешілмеген стресс жағдайлары эмоционалды тұрақсыздыққа, уайым мен күйзелістің артуына, тіпті кәсіби және тұлғалық дамудың баяулауына алып келіп отыр.

Психологиялық зерттеулерге сүйенсек, жастардың шамамен жартысынан астамы жиі күйзеліске ұшырайды. Халықаралық деректерге сәйкес, студенттер мен жас азаматтардың 50%-дан астамында стресс деңгейі жоғары немесе орташа деңгейде байқалады. Қазақстанда да бұл мәселе өзекті. Отбасылық жағдай, әлеуметтік қолдау тапшылығы, жұмыссыздық, ақпараттық қысым және қоғамдағы бәсекелестік – жастар арасында күйзелісті күшейтетін негізгі факторлар болып саналады. Осы тұста тоқталатын нәрсе, бұл отбасының қарым-қатынасы мен қолдауы. Неге, себебі әрбір адам эмпатияға зәру, ал жастарды қолдау ол үлкен жауапкершілік, жастар эмоцияға тез берілгіш, сол себепті ең алдымен отбасынан қолдау көрген жастар, қоғамда кез-келген орын алған жағдайға төтеп бере алады. Енді керісінше басқа тұсынан алып қарасақ көптеген отбасында кәмілеттік жасқа толғаннан бастап ата-аналары балаларын түсінбей жатады. Себебі заман ағымына байланысты жастардың өмірге деген көзқарасы мен қабылдауы өзгереді. Жастардың бір-біріне еліктеуі мен бәсекелестік орын алып жатады. Осының әсерінен көп жағдайда отбасындағы түсініспеушіліктер орын алып жатады. Менің қосқым келетіні, ешқандай ата-ана өз баласына жамандық тілемейді, дегенменде бала қай жаста болмасын ең алдымен ата-анасынан қолдау күтеді. Қазақтың баланың бетін қақпа, белін бу дегені осыдан шықты деп ойлаймын. Қолдау дегеннің де екі жағы бар, балаға кәмілеттік жастан бастап әр айтылған нәрсесіне иә дей берудің өзінде қате деп ойлаймын, баланың өмірінде болып жатқан жағдайларға ғана байланысты өолдау көрсету керек, тек орнымен. Себебі, ата-атнасының ештедененен бас тартпай әр талабын орындай берген баланыңда алдағы

уақытта қабылдауы өзгереді, сондықтан әрбір затты орнымен қолданған жөн деп санаймын.

Осы тұста менің мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың жастардың психологиялық саулығына айрықша мән беріп айтқанына тоқталғым келеді:

«Балалардың және жасөспірімдердің әл-ауқаты - біздің елдің табысты болашағының кепілі». Бұл ой жастардың денсаулығы мен психологиялық тұрақтылығын сақтау – мемлекеттің стратегиялық басымдығы екенін айқындайды [1].

Жастар арасындағы стресс факторлары бірнеше бағытта қарастырылады. Әлеуметтік факторлар – ең маңыздысы болып табылады. Отбасыдағы жанжал, тұрақсыздық немесе ата-ананың қолдауының жеткіліксіздігі эмоционалды күйге кері әсер етеді. Сонымен қатар, достармен қарым-қатынас, топ ішіндегі қысым немесе әлеуметтік желілердегі онлайн қорлау (кибербуллинг) жастардың психологиялық күйіне әсер етеді. Қоғамдағы әлеуметтік қысым мен стереотиптер де қосымша жүктеме тудырады.

Білім беру және кәсіби факторлар да стрессті арттырады. Студенттер мен жас мамандар үшін оқу жүктемесі, емтихандар, бағалау жүйесі және жұмысқа орналасу мәселесі стресс себептері болып табылады. Кәсіби бәсекелестік, тәжірибенің жетіспеушілігі және мансаптық өсудің белгісіздігі эмоционалды тұрақтылықты төмендетеді.

Экономикалық факторлар да маңызды рөл атқарады. Қаржы тапшылығы, тұрақсыз табыс немесе жұмыссыздық жастардың өзіне сенімділігін төмендетеді және психологиялық қысымды арттырады.

Ақпараттық орта мен технологиялар да психологиялық әсер көрсетеді. Әлеуметтік желілерде көрсетілетін идеалды өмір бейнелері, лайктар мен пікірлерге тәуелділік стрессті күшейтеді. Сондай-ақ, жаңалықтардың көптігі мен негативті ақпарат ағымы психикалық жүктемені арттырады.

Жеке психологиялық және физиологиялық факторлар да назардан тыс қалмауы керек. Мінез-құлық ерекшеліктері, темперамент, эмоционалды тұрақтылықтың деңгейі, созылмалы аурулар, дұрыс тамақтанбау немесе ұйқының жеткіліксіздігі стресс деңгейіне тікелей әсер етеді.

Стрессті төмендету және эмоционалды тұрақтылықты арттыру үшін бірнеше әдістер қолданылады. Ең алдымен, жастарға психологиялық білім беру және өзін-өзі тану маңызды. Эмоцияларды бақылау, өзіндік талдау және жеке психологиялық ресурстарды арттыру арқылы стресс жеңілдейді. Релаксация әдістері, мысалы тыныс алу жаттығулары, медитация, йога және физикалық белсенділік, эмоционалды кернеуді азайтады [2].

Қазақстандағы жастар арасындағы психологиялық стресс деңгейін зерттеу соңғы жылдары өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Қазақстанда жас-өспірімдер мен жас ересектер арасындағы ақпарат толық болмаса да, белгілі зерттеулер бар. Мысалы, медицина университетінің студенттері арасында жүргізілген зерттеу стресс деңгейін төмен деп көрсеткен, ал 80 % студенттер «төмен деңгейдегі стресс» деңгейінде екенін айтқан. Пандемия кезінде 2021 жылы Қазақстандағы ересек тұрғындар арасында депрессия симптомдары 12,01 % және мазасыздық 8,38 % болған. Сонымен қатар, медицина факультетінің студенттері арасында стресс деңгейі 53 % деп тіркелген. Сауда-тұтынушылық зерттеулер көрсеткендей, 18–29 жас аралығындағы жастардың 61%-ы арнайы ай ішінде стресс сезінгенін айтқан. Бұл деректер жастардың психологиялық жағдайының маңызды екенін көрсетеді, дегенмен кең ауқымды статистика толық емес.

Халықаралық салыстырулар да қызықты мәлімет береді. Еуропадағы зерттеулерде 11, 13 және 15 жастағы жастар арасында отбасылық қолдау деңгейі төмендеген, ал мектептегі қысым артқаны анықталған. АҚШ-та жас адамдар арасындағы мазасыздық 29–84 % аралығында өскені айтылған. Түркияда жас ересектердің 39 %-ында орта және өте жоғары стресс деңгейі тіркелген. Жалпы алғанда, әлемнің көптеген елдерінде жастар психикалық

саулығы жағынан қиындықтарға тап болып отыр, олардың арасында мазасыздық пен стресс деңгейі өсіп келеді.

Қазақстанда да жастар арасында стресс деңгейінің жоғары болуы байқалады. Бұл жастардың оқу, жұмыс, әлеуметтік орта және жеке даму жағдайларымен байланысты. Стресс деңгейін төмендету және эмоционалды тұрақтылықты сақтау жастардың психологиялық саулығы үшін аса маңызды. Халықаралық тәжірибе мен Қазақстандағы деректер көрсеткендей, жастарды психологиялық қолдау және стресс факторларын азайту бағытындағы іс-шаралар олардың болашағы мен табыстылығына оң әсер етеді [3].

Жастар арасындағы стресс факторлары қазіргі қоғам үшін өзекті мәселе болып табылады. Зерттеулер көрсеткендей, жастар психологиялық қысымға бірнеше бағыт арқылы әсер етеді: әлеуметтік, білім беру, кәсіби, экономикалық, ақпараттық және жеке психологиялық факторлар. Әлеуметтік орта, отбасы қолдауының болмауы немесе тұрақсыздығы, достар арасындағы қарым-қатынастың нашарлығы және қоғамдағы қысым эмоционалды күйге теріс әсер етеді. Білім беру және кәсіби факторлар, атап айтқанда оқу жүктемесі, емтихандар, жұмысқа орналасу мәселелері және кәсіби бәсекелестік, жас тұлғаның эмоционалды тұрақтылығын төмендетеді. Экономикалық қиындықтар, қаржы тапшылығы, тұрақсыз табыс немесе жұмыссыздық жастардың сенімділігін азайтып, психологиялық қысымды күшейтеді. Қазіргі заманда ақпараттық орта мен технологиялар да стресс деңгейіне әсер етеді. Әлеуметтік желілердегі идеалды өмір бейнелері мен негативті ақпарат ағымы психикалық жүктемені арттырады. Сонымен қатар, жеке тұлғалық және физиологиялық ерекшеліктер, мінез-құлық, темперамент, эмоционалды тұрақтылықтың деңгейі, созылмалы аурулар және ұйқының жеткіліксіздігі де стресстің себебі болып саналады.

Стрессті төмендету және эмоционалды тұрақтылықты арттыру бағытында бірнеше әдіс қолданылады. Психологиялық білім беру және өзін-өзі тану жастарға өз эмоцияларын бақылауға, психологиялық ресурстарын арттыруға мүмкіндік береді. Релаксация әдістері, мысалы тыныс алу жаттығулары, медитация, йога және физикалық белсенділік эмоционалды кернеуді азайтады. Әлеуметтік қолдау, яғни отбасы, достар немесе тәлімгерлік жүйе, стрессті жеңілдетіп, сенімділікті арттырады. Позитивті ойлау, қиындықтарды шешуге бейімделу, уақытты тиімді басқару және жоспарлау сияқты когнитивті және практикалық әдістер де жастардың эмоционалды тұрақтылығын сақтауға көмектеседі.

Қазақстандағы және халықаралық зерттеулердің нәтижелері көрсеткендей, жастар арасындағы стресс деңгейі әр елде жоғары болып, психикалық саулыққа теріс әсер етеді. Қазақстанда жасөспірімдер мен жас ересектердің психологиялық жағдайына қатысты нақты статистикалық деректер барынша аз, бірақ жас ұрпақтың өмірінде стресс факторлары маңызды рөл атқаратыны айқын. Сондықтан, жастардың эмоционалды тұрақтылығын дамыту және психологиялық саулығын сақтау бағытында кешенді шаралар қабылдау қажет. Бұл шараларға психологиялық білім беру, эмоционалды тұрақтылықты арттыру әдістерін енгізу, әлеуметтік қолдауды күшейту және өмірлік дағдыларды дамыту кіреді.

Ел Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев та жастардың психологиялық саулығына ерекше мән беріп, «Балалардың және жасөспірімдердің әл-ауқаты - біздің елдің табысты болашағының кепілі» деген сөзбен бұл мәселенің стратегиялық маңыздылығын атап көрсетті. Осылайша, жастардың психологиялық саулығы мен эмоционалды тұрақтылығын арттыру мақсатында ғылыми негізделген әдістерді қолдану, стресс факторларын азайтуға бағытталған іс-шаралар жүргізу, сондай-ақ отбасы, мектеп және қоғам тарапынан қолдау көрсету – заманауи Қазақстан үшін маңызды міндеттердің бірі болып табылады.

Қорытындылай келе, жас ұрпақтың эмоционалды тұрақтылығы мен психологиялық саулығын сақтау тек жеке тұлғаның дамуы үшін емес, қоғамның тұрақтылығы мен дамуы үшін де шешуші мәнге ие. Стресс факторларын азайту және бейімделу қабілеттерін дамыту бағытында жүйелі жұмыстар жүргізу жастардың білімге, кәсіби және әлеуметтік

өмірге тиімді бейімделуіне жол ашады, бұл өз кезегінде елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына оң ықпал етеді.

Әдебиеттер:

1. Сейітқұлова Г. А., Мұқашева А. Ж. Жастар психологиясы: теория және тәжірибе. - Алматы: Қазақ университеті, 2020.

2. Кобзева О. В. «Жасөспірім кезеңіндегі төзімділік және күйзеліс жағдайындағы мінез-қылық» // Youthful Age: Hardiness and Coping Behavior. 2019.

3. HLS Kazakhstan. Қазақстандағы жасөспірімдер мен жастардың әл-ауқаты туралы есеп. Астана, 2021. <https://hls.kz/wp-content/uploads/2021/02/Adolescent-migrant-health-Kazakhstan.pdf>

4. Қонашевский К., Несибодзка М., Суржикевич Я. «Жастар арасындағы психологиялық тұрақтылық және психикалық денсаулық: стресс-пен күрес стратегияларының рөлі». Health and Quality of Life Outcomes, 2021.

3 СЕКЦИЯ ЦИФРЛЫҚ ҚОҒАМ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ЖАҢА ТӘСІЛДЕРІ, ТӘУЕКЕЛДЕРІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ

СЕКЦИЯ 3 ЦИФРОВОЕ ОБЩЕСТВО И СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА: НОВЫЕ ПОДХОДЫ, РИСКИ И ВОЗМОЖНОСТИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА.

УДК 364.08

КОПИНГ- СТРАТЕГИИ КАК ФАКТОР ПРОФИЛАКТИКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО И ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ СПЕЦИАЛИСТОВ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ

Абдакимова М.К.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан
madina-7373@mail.ru

Любой вид профессиональной деятельности сопряжен с появлением стресса на рабочем месте, а, следовательно, и с появлением профессионального и эмоционального выгорания. Однако в ряде профессий работники подвергаются большему риску эмоционального выгорания. К таким профессиям, по данным ВОЗ, относится социальная работа, так как социальный работник постоянно соприкасается с людьми, которые страдают от потери близких людей, болезни и инвалидности, несут лишения, нищету, насилие и т.д. Все это напрягает их эмоциональную сферу и угрожает нервно-психическому здоровью [1].

Профессиональная деятельность социального работника, относится к группе профессий с повышенной моральной ответственностью за здоровье и жизнь отдельных людей, групп населения и общества в целом. Постоянные стрессовые ситуации, в которые попадает социальный работник в процессе сложного социального взаимодействия с клиентом, постоянное проникновение в суть социальных проблем клиента, личная незащищенность и другие морально-психологические факторы оказывают негативное воздействие на здоровье социального работника. [2].

В целом все факторы, провоцирующие возникновение синдрома профессионального выгорания у социальных работников, можно разделить на две большие группы:

- объективные факторы (особенности профессиональной деятельности).
- субъективные факторы (индивидуальные характеристики самих профессионалов).

Все это может привести к синдрому профессионального выгорания, который является следствием профессиональных стрессов и представляет собой совокупность стойких симптомов, проявляющихся в негативных эмоциональных переживаниях и установках относительно себя и своей работы. Выгорание представляет собой трехмерный конструкт, включающий эмоциональное истощение, деперсонализацию и редукцию личных достижений [3].

Долгосрочные последствия профессионального выгорания могут включать уход из профессии, что усугубляет проблему дефицита квалифицированных специалистов в сфере социальной работы. Также это негативно сказывается на качестве жизни людей, поскольку ухудшение условий и качества предоставления социальных услуг влияет на их благополучие. Наконец, хронический стресс и эмоциональное истощение могут привести к серьезным заболеваниям, ухудшая здоровье социальных работников.

Грамотное и своевременное выявление и предупреждение профессионального выгорания у социальных работников позволяет оказывать эффективную помощь людям в трудной жизненной ситуации. Для успешного выполнения своих профессиональных обязанностей и сохранения психологического благополучия специалистам по социальной работе необходимо применять эффективные копинг-стратегии.

Копинг-стратегии (англ. coping - справляться) - это стратегии действий, предпринимаемые человеком в ситуациях психологической угрозы физическому, личностному и социальному благополучию, осуществляемые в когнитивной, эмоциональной и поведенческой сферах функционирования личности и ведущие к успешной адаптации. Они включают когнитивную, эмоциональную и поведенческую составляющие для уменьшения или разрешения условий, порождающих стресс.

Копинг-стратегии представляют собой различные методы психологической и поведенческой адаптации, которые индивид использует для снижения или управления стрессом и его отрицательными последствиями [4]. Эффективные копинг-механизмы могут играть решающую роль в предотвращении или смягчении симптомов профессионального выгорания, улучшая общее психологическое состояние и профессиональное благополучие социальных работников.

Термин «coping» впервые был использован в 1962 г. Л. Мерфи [5, с 10] в контексте стремления индивида решить определенную проблему. Основные положения концепции копинг-процессов были разработаны Р. Лазарусом в книге «Психологический стресс и копинг-процессы». Совместно с С. Фолкманом они рассматривают совладание как постоянно изменяющиеся когнитивные и поведенческие усилия, направленные на управление специфическими требованиями, которые оцениваются с точки зрения соответствия ресурсам индивида. М. Перре отмечал влияние психологических характеристик личности на выработку конструктивных копинг-стратегий. Д. Амирхан [6, с. 36] считал, что выбор индивидом тех или иных копинг-стратегий является достаточно стабильной характеристикой на протяжении всей жизни, мало зависящей от типа стрессора.

Е.В. Битюцкая отмечает, что копинг-стратегии отличны от механизма психологической защиты. Копинг-стратегии являются пластичным инструментом преодоления стресса и включают в себя процесс анализа проблемы, причин возникновения стресса, в то время как механизмы психологической защиты являются автоматической функцией, которая является ригидной - неспособной или малоспособной к адаптации в новых условиях [7].

Таким образом, копинг-стратегии являются динамичными моделями поведения индивида, включающими в себя стратегии преобладания, избегания, обдумывания и анализа стрессовых ситуаций. Классификации копинг-стратегий могут выстраиваться на основе выделенной проблемы, на основе моделей поведения в стрессовых ситуациях, на основе преобладания внутренних или внешних (средовых) ресурсов и т. д.

Копинг-стратегии включают в себя модели управления проблемной ситуацией, обучения навыкам самопомощи, создания стратегий.

Эффективность использования копинг-стратегий в полной мере можно проследить на молодых специалистах социальной сферы, это обусловлено их психологическими характеристиками, такими как отсутствие стереотипов, гибкость и легкость приспособления к новым условиям, желание получать новые знания. Сам возраст предполагает осознание наличия разнообразных возможностей и способов обрести новое качество, изменить образ жизни, самосовершенствоваться для достижения больших высот.

Объединение защитных механизмов и копинг-механизмов в целостную систему психологической адаптации личности представляется вполне естественным и целесообразным, так как механизмы приспособления личности к стрессовым и другим жизненным ситуациям чрезвычайно многообразны - от активных гибких и конструктивных копинг-стратегий, до пассивных, ригидных и дезадаптивных механизмов психологической защиты.

Эмпирические исследования копинг-стратегий в социальной работе показали, что специалисты чаще используют избегающие и адаптивные стратегии поведения. Они позитивно оценивают проблемные ситуации и контролируют свои чувства и действия.

Однако при удовлетворённости профессией они обращаются к таким стратегиям, как дистанцирование и избегание. Влияние на выбор копинг-стратегий оказывают образование и возраст, а также профессиональные деформации. Стратегии реагирования на стресс различаются в зависимости от опыта работы в социальной сфере.

В настоящее время все более актуальным становится совершенствование и разработка более точных методов измерения совладающего со стрессом поведения, а также использование разнообразных подходов в его измерении, включая качественные методы. В нашей стране на сегодняшний день наиболее известной и апробированной методикой для измерения копинг-поведения является «копинг-тест» Р. Лазаруса. Актуальной проблемой в социальной работе, требующей научной разработки, является не только адаптация зарубежных методик по профилактике и предотвращению профессиональных деформаций, но и создание новых, с учетом специфики нашего общества.

Так же есть необходимость работы с формированием у социальных работников адекватных копинг-стратегий во избежание использования избегания. Так, в контексте взаимосвязи копинг-стратегий и синдрома профессионального выгорания, арт-терапия и тренинги по использованию эффективных копинг-стратегий могут играть важную роль в подготовке социальных работников к профессии и профилактике профессионального выгорания у специалистов данной области.

В работе с обучающимся по образовательной программе «Социальная работа» в рамках психологической подготовки целесообразно использовать тренинги с целью формирования эффективных копинг-стратегий. Тренинги могут быть ориентированы на развитие навыков активного совладания, решения проблем, управления временем, поиска социальной поддержки и других аспектов эффективного копинга. Целью таких тренингов является укрепление устойчивости социальных работников и студентов к стрессу, развитие навыков, которые помогут им адекватно реагировать на профессиональные вызовы и предотвратить развитие выгорания. Обучение эффективным методам совладания включает в себя как теоретические занятия, так и практические упражнения, в ходе которых участники могут отработать приобретенные навыки в контролируемой среде. Это позволяет социальным работникам лучше понимать и управлять своими эмоциональными реакциями, повышать профессиональную эффективность и общее удовлетворение от работы.

В работе с социальными работниками предлагается арт-терапевтическая работа для снижения эмоционального напряжения. Арт-терапия может стать мощным инструментом для купирования эмоционального напряжения и стресса, часто связанных с профессиональным выгоранием. Арт-терапия обеспечивает безопасную среду для разрядки и самовыражения, позволяя социальным работникам и студентам освободиться от накопленных эмоций без необходимости словесного выражения, что может быть особенно полезно в случаях, когда сложно артикулировать переживания. Множество исследований подтверждают эффективность арт-терапии в снижении уровня стресса, улучшении эмоционального благополучия и развитии личностного роста.

Таким образом, интеграция эффективных копинг-стратегий в практику социальной работы является ключевым фактором устойчивости профессионалов к стрессу и выгоранию. Развитие и применение этих стратегий могут помочь смягчить негативные последствия стресса и выгорания, улучшить качество и эффективность предоставляемых услуг, а также способствовать удержанию квалифицированных и мотивированных специалистов в области социальной работы.

Литература:

1.Холостова Е.И. «Социальная работа: Учебник для бакалавров / Е.И Холостова. - М.: издательско-торговая корпорация «Дашков И», 2018

2. Фирсов М.В. Теория социальной работы: Учеб. пособие для студентов вузов / М.В. Фирсов, Е.Г. Студенова. – Москва: ВЛАДОС: Московский государственный социальный университет, 2001. – 431 с.

3. Водошнянова Н.Е. Синдром выгорания: диагностика и профилактика. - 2-е изд. - М.: Питер, 2008. - 336 с.

4. Stevic A., Matthes J. Co-present smartphone use, friendship satisfaction, and social isolation: The role of coping strategies // Computers in Human Behavior. - 2023. - Vol. 149. - doi: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2023.107960>

5. Копинг-поведение как сознательные стратегии преодоления стрессовых ситуаций и методы их определения: пособие для врачей и психологов / Б.Д. Карвасарский, В.А. Абабков, А.В. Васильева и др. СПб. : Изд-во НИПНИ им. В. М. Бехтерева, 2007. 28 с.

6. Амирхан Д. Фактор аналитического измерения копингов: показатель копинг-стратегий. М.: Медицина, 1990. 98 с.

7. Битюцкая Е.В. Современные подходы к изучению совладания с трудными жизненными ситуациями // Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. 2011. № 1. С. 100-111.

УДК 364.044

ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ВЫГОРАНИЕ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ, СОПРОВОЖДАЮЩИХ ЛИЦ ПОЖИЛОГО ВОЗРАСТА: ПРИЧИНЫ, ПРОЯВЛЕНИЯ И ПУТИ ПРОФИЛАКТИКИ

Абдакимова М.К., Талапова С.М., Гридина К. В.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

kmalakeevic@gmail.com talapova.04@mail.ru

В последние годы проблема эмоционального выгорания становится особенно актуальной как в Казахстане, так и в европейских странах. Работа специалистов по социальной работе, сопровождающих лиц пожилого возраста, относится к категории высокорисковых по эмоциональному выгоранию. Постоянный контакт с возрастными клиентами, имеющими ограничения в здоровье, потребность в длительном эмоциональном внимании и поддержке, а также социальную уязвимость, создаёт повышенную эмоциональную нагрузку на сотрудников [1].

Согласно исследованиям, уровень выгорания в гериатрической сфере может достигать 25–75% в зависимости от условий труда. Последствия отражаются не только на сотрудниках, но и на качестве ухода: снижается внимательность, растёт цинизм, увеличивается вероятность ошибок и ухудшается эмоциональный контакт с подопечными. Это ведёт к высокой текучести кадров и проблемам со здоровьем работников, включая депрессию, тревожность и нарушение сна. Работа с гражданами пожилого возраста предполагает широкий спектр профессиональных обязанностей: от психосоциального сопровождения и помощи в адаптации до организации ухода и поддержки в повседневных делах. Для таких клиентов характерны:

- возрастные изменения, влияющие на коммуникацию;
- хронические заболевания и когнитивные нарушения;
- повышенный уровень тревожности;
- одиночество и переживание утрат;
- зависимость от социальной помощи.

Эти факторы требуют от специалиста постоянной эмоциональной чувствительности, терпения и высокой степени эмпатии. Со временем это может приводить к истощению.

Причинами эмоционального выгорания являются:

1. Личностные причины:

- высокая эмпатичность и склонность «переживать за всех»;
- перфекционизм, стремление помочь всем и сразу;
- недостаток навыков стрессоустойчивости.

2. Профессиональные и организационные:

- высокая нагрузка и большое количество подопечных;
- необходимость совмещать эмоциональный труд с документацией и отчётностью;
- нехватка времени на восстановление;
- недостаточное взаимодействие в коллективе.

3. Социально-психологические:

- недостаточная поддержка со стороны семьи клиентов;
- низкая общественная оценка профессии;
- частые эмоционально сложные ситуации (ухудшение состояния, утраты) [2].

Постоянные стрессовые ситуации, в которые попадает социальный работник в процессе сложного социального взаимодействия с клиентом, постоянное проникновение в суть социальных проблем клиента, личная незащищённость и другие морально-психологические факторы оказывают негативное воздействие на здоровье социального работника. Все это может привести к синдрому эмоционального выгорания, который является следствием стресса и представляет собой совокупность стойких симптомов, проявляющихся в негативных эмоциональных переживаниях и установках относительно себя и своей работы.

Одним из ключевых последствий становится снижение внимательности и эмоциональной включённости в работе. Специалист, испытывающий истощение, может реже замечать тонкие изменения в поведении или самочувствии пожилого человека, которые раньше улавливал интуитивно. Взаимодействие приобретает более формальный характер, а важные детали могут ускользать из внимания. Это отражается на общем качестве сопровождения: пожилым людям требуется больше заботы и участия, чем может дать эмоционально перегруженный сотрудник [3].

Не менее значимым последствием является влияние выгорания на здоровье самих специалистов. Длительное напряжение постепенно приводит к переутомлению, снижению уровня энергии, нарушению сна и эмоциональному неблагополучию. Многие начинают испытывать тревожность, внутреннюю усталость, который со временем становится хроническим. Всё это ухудшает общее качество жизни и делает восстановление более длительным и сложным.

Со временем может возникать и профессиональное отчуждение - постепенная утрата интереса к работе, привычной эмоциональной вовлечённости, ощущения значимости своего труда. То, что раньше приносило удовлетворение, начинает восприниматься как однообразная рутинная работа. Человек всё реже проявляет инициативу, стремится сократить контакты и выполняет обязанности автоматически. Это лишает профессию её главной силы - живого человеческого участия.

Ещё одно последствие касается кадровой стабильности. Когда сотрудники сталкиваются с длительным напряжением и недостатком эмоциональных ресурсов, они всё чаще задумываются о смене рабочего места или профессии. Это приводит к росту текучести кадров, а значит, увеличивает нагрузку на тех, кто остаётся. Такой цикл постепенно усложняет работу всего учреждения и снижает его возможности по оказанию качественной помощи.

В контексте г. Караганды особый интерес представляет Немецкий центр «Wiedergeburt» - культурно-просветительская и социальная организация, существующая с 1989 года. Немецкий центр «Wiedergeburt» выступает как центр социальной поддержки, объединяя образовательные, культурные и медико-социальные направления.

В центре сформирована тёплая и семейная атмосфера, в которой социальные работники не просто выполняют служебные обязанности, а становятся значимой фигурой в жизни каждого подопечного. Общение происходит регулярно, часто - ежедневно:

совместные занятия, беседы, сопровождение, помощь в бытовых моментах, участие в жизненных переживаниях людей старшего возраста. Социальный работник видит, как подопечный постепенно открывается, делится воспоминаниями молодости, рассказывает о своих радостях и тревогах, переживает периоды улучшения или ухудшения состояния.

Годами между социальным работником и пожилым человеком формируется особая связь, основанная на доверии, уважении, эмоциональной близости и человеческом тепле. Для многих сотрудников это не просто профессиональный контакт, а важная часть их собственной жизни. Однако, специфика центра заключается в том, что пожилые люди - это возрастная группа, для которой естественные жизненные процессы неизбежно связаны с ухудшением здоровья, возрастными изменениями и, к сожалению, уходом из жизни. Для социальных работников, давно сопровождающих своих подопечных, потеря клиента становится настоящей эмоциональной травмой.

Именно эта глубокая идентификация «помогаем своим» и высокая вовлечённость делают сотрудников особенно уязвимыми к выгоранию. При этом нагрузка распределяется на дневные встречи, визиты на дом, организацию досуга и консультации, однако эмоциональная интенсивность остаётся очень высокой. Финансирование частично грантовое и зависит от поддержки из Германии, зарплаты в социальной сфере Казахстана остаются невысокими, а регулярной психологической супервизии или программ профилактики выгорания, как правило, нет. Всё это создаёт идеальные условия для развития синдрома.

Несмотря на то, что центры, такие как «Wiedergeburt» не являются медицинским учреждением, риск эмоционального выгорания у сотрудников здесь также высок. Помимо курсов немецкого языка, музыкальных и танцевальных ансамблей, праздников и молодёжных программ, здесь работает сфера социальной и медицинской помощи и центры встреч для пожилых этнических немцев. Многие из подопечных - репрессированные в советское время или их дети, пережившие депортацию, лагеря, разрыв семей, эмиграцию детей и внуков в Германию. Они часто одиноки, имеют сложный соматический и психологический анамнез, и сотрудники центра становятся для них не просто социальным работником, а практически единственной эмоциональной опорой.

Каждый уход подопечного - это не статистика, не рабочий случай, а утрата близкого человека, с которым много лет было связано эмоциональное взаимодействие. Специалисты отмечают, что тяжело не только само событие смерти, но и период постепенного угасания: ухудшение состояния, реже появляющиеся улыбки, слабость, необходимость перехода к более сложному уходу. Социальный работник всё это видит и переживает вместе с подопечным. Когда человек, которого ты поддерживал годами, уходит из жизни, у специалиста возникает целый комплекс эмоциональных реакций.

Основой работы организации является уважение к личности пожилого человека, сохранение его достоинства, автономии и индивидуальности. Важное место отводится восстановлению жизненных сил через культурные, творческие и оздоровительные мероприятия, включая танцы, рукоделие, воспоминания о традициях. Социальная интеграция пожилых людей помогает им избежать изоляции и почувствовать себя частью сообщества, где их ценят и поддерживают.

Особыми помощниками в центре «Wiedergeburt» являются волонтеры. Среди них - сами пожилые люди, студенты-немцы и просто неравнодушные граждане. Они снимают значительную часть нагрузки с плеч штатных сотрудников и создают особую атмосферу, где помощь течёт свободно от человека к человеку.

Работа в центре «Wiedergeburt» невероятно ценна: она сохраняет культуру, язык и память немцев, а главное - дарит пожилым людям тепло, внимание и достоинство в последние годы жизни. Но чтобы эта работа оставалась устойчивой и приносила радость, заботиться нужно не только о подопечных, но и о тех, кто о них заботится - о сотрудниках.

Эмоциональное выгорание - одна из самых серьёзных профессиональных угроз для социальных работников, сопровождающих пожилых людей. Однако его можно и нужно предотвращать. Профилактика эмоционального выгорания должна носить комплексный характер и реализовываться на трёх уровнях:

1. Индивидуальном - развитие навыков эмоциональной саморегуляции (mindfulness, рефлексия, ведение дневника эмоциональных реакций), регулярные занятия спортом и хобби, поиск личной супервизии или психотерапии.

2. Организационном - введение обязательной групповой и индивидуальной супервизии, программ психологической разгрузки, ротации сотрудников между «тяжёлыми» и «лёгкими» случаями, обучение руководителей распознаванию ранних признаков выгорания, создание культуры открытого обсуждения эмоций в коллективе.

3. Системном - повышение престижа и оплаты профессии, сокращение бюрократической нагрузки, развитие государственных и региональных программ поддержки специалистов гериатрического профиля [4].

Только совместные усилия самого специалиста, организации-работодателя и государства способны сохранить в профессии эмпатичных, мотивированных и здоровых работников. Именно от их благополучия напрямую зависит качество жизни миллионов пожилых людей, которые в силу возраста и состояния здоровья особенно нуждаются в человеческом, внимательном и профессиональном сопровождении.

Сохранение человеческого лица социальной работы с пожилыми - это не только профессиональная, но и нравственная задача современного общества. Когда мы заботимся о тех, кто ежедневно дарит заботу другим, мы сохраняем не только людей, но и саму возможность продолжать эту важную миссию.

Литература:

1. Бойко В. В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении / В. В. Бойко. - СПб.: Питер, 2009. – 278 с.

2. Колузаева Т.В. Эмоциональное выгорание: причины, последствия, способы профилактики // Вестник Хакасского государственного университета им. Н.Ф. Катанова. 2020. № 1 (31). С. 122-130.

3. Тимофеева М.Г. Профессиональное выгорание у социальных работников // Вестник Северо-восточного федерального университета им. М.К. Аммосова. Серия: Педагогика. Психология. Философия. 2023. № 1 (29). С. 64-72.

4. Вараева Н. В. Программа профилактики эмоционального выгорания специалистов «Работа в радость» / Н. В. Вараева. - Москва : ФЛИНТА, - 2017. – 53 с.

УДК 364.6:004.738.5

ПРЕДОТВРАЩЕНИЕ КИБЕРБУЛЛИНГА: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ

Абдакимова М.К., Кимачук С.А.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан
dmitrevasveta8@gmail.com

Современное общество - это общество цифровых технологий. Цифровые технологии стали неотъемлемой частью нашей жизни. Развитие цифровых технологий открыло новые возможности для общения и самореализации, но одновременно привело к возникновению новых форм насилия, среди которых особое место занимает кибербуллинг.

Кибербуллинг - это форма травли, которая осуществляется с помощью цифровых средств коммуникации, таких как социальные сети, мессенджеры, электронная почта и др. По данным исследований, кибербуллинг может иметь серьезные последствия для

психического здоровья жертв, включая депрессию, тревожность, суицидальные мысли и попытки [1].

В условиях роста интернет-активности детей и подростков данная проблема становится объектом внимания социальной работы, ориентированной на обеспечение безопасности и благополучия личности.

Актуальность темы обусловлена общей статистикой которая говорит, что примерно 13 % подростков (1 из 8) подвергались онлайн-травле - по данным Национального центра общественного здравоохранения (исследование HBSC, 2022) .

Если уточнять:

- Мальчики - 15 %,
- Девочки - 12 % .

При этом около 11 % подростков участвовали в кибербуллинге как агрессоры (14 % мальчиков и 8 % девочек). Примерно каждый восьмой школьник сталкивается с онлайн-травлей в Казахстане [2].

Различие кибербуллинга от обычной травли заключается в анонимности и скорости распространения информации. Данное явление может принимать форму вербальных оскорблений, угроз, распространения заведомо ложных сведений, несанкционированной публикации персональных данных и иных деяний, влекущих за собой психологический ущерб.

Последствия кибербуллинга могут быть как социальные, так и психологические. Психологические последствия кибербуллинга могут зависеть от пострадавшего: снижение самооценки, тревожность, депрессивное состояние, суицидальные мысли. Особенно подвержены данному виду онлайн-травли школьники и подростки. Молодые люди строят свою самоидентичность и определяют свое место в социальной среде, поэтому их легче сбить с пути с помощью онлайн-травли.

Социальные последствия кибербуллинга. Эмоциональные травмы, пережитые жертвами, могут обуславливать их социальную изоляцию, чувство отчуждения и избегание общественных ситуаций. Это также может препятствовать установлению и поддержанию межличностных отношений. Постоянное давление кибербуллинга, в свою очередь, способно негативно сказаться на академической успеваемости и социальных достижениях.

В рамках социальной работы кибербуллинг интерпретируется как комплексная проблема, обусловленная совокупностью факторов, включая семейное функционирование, школьную среду, уровень цифровой грамотности и специфику интернет-культуры.

Социальная работа выполняет ряд функций в решении и профилактике кибербуллинга:

- Диагностическая функция: определение факторов риска, выявления случаев.
- Профилактическая функция: проведение цикла тематических классных часов, тренингов и ролевых игр, направленных на развитие эмпатии, навыков неконфликтного общения. Обучение цифровой гигиене и безопасности: как защитить свои личные данные, как правильно реагировать на агрессию в сети, куда обращаться за помощью.
- Коррекционно-реабилитационная: поддержка жертв и работа с агрессорами.
- Просветительская: обучение родителей и педагогов правилам защиты детей в цифровой среде.
- Координационная: взаимодействие школ, организаций, психологов, правоохранительных структур [3].

К современным подходам и одним из важных профилактики кибербуллинга является повышение цифровой грамотности.

Цифровая грамотность - умение положительно взаимодействовать с современными цифровыми инструментами: пользоваться сайтами и приложениями, генерировать контент и в целом уверенно пользоваться существующими технологиями.

Цифровая грамотность, поможет распознавать угрозы, манипуляционные действия, умение обращаться за помощью, безопасное использование социальных сетей, корректное реагирование на агрессивное сообщение.

Также просветительская работа. Социальному работнику необходимо информировать и просвещать всех про существования данного феномена. Для школьников вести информационные уроки, классные часы, тренинги, обучение правил безопасности в сети. А для родителей сделать памятки, информировать и обучать родителя распознаванию опасности у детей. Родители часто не замечают проблем ребёнка, поэтому социальные работники помогают им освоить инструменты раннего выявления тревожных сигналов.

Правовое просвещение. Оно необходимо, чтобы ознакомить как нарушителя так и жертву о то что данные преступление имеет наказание.

Законодательство Республики Казахстан в отношении кибербуллинга:

Административная ответственность – Статья 127-2 КоАП РК

- С 16 июня 2024 года введена в действие статья 127-2 “Травля (буллинг, кибербуллинг) несовершеннолетнего” в КоАП РК.

- Штрафы:

- Первичное – предупреждение или штраф в размере 10 МРП (~36 920 ₸).

- Повторное в течение года – 30 МРП (~110 760 ₸) .

- Если нарушение совершено подростком 12–16 лет, ответственность ложится на родителей или опекунов – те же 10 МР [4].

Правовое определение «кибербуллинга»:

Травля (буллинг) ребенка – систематические (два и более раза) действия унижительного характера, преследование и (или) запугивание, в том числе направленные на принуждение к совершению или отказу от совершения какого-либо действия, а равно те же действия, совершенные публично или с использованием масс-медиа и (или) сетей телекоммуникаций, и (или) онлайн-платформ (кибербуллинг)[5].

Профилактика кибербуллинга в работе социального работника - это комплексный процесс, включающий информационную, психологическую, правовую и межведомственную работу. Работа социального работника играет ключевую роль в решении кибербуллинга.

В заключение следует отметить, что с появлением цифровых рисков, в практике социальной работе добавилась еще один вид многогранной работы в социальной сфере. Цифровизация радикально изменила работу социальных работников. Для социальных работников, сейчас в современном мире не настолько важно использования технологий, как сохранение принципов гуманизма и конфиденциальности. Социальный работник является ключевым звеном в системе защиты детей от кибербуллинга. Его задача - объединить усилия семьи, школы и других служб для создания безопасной цифровой среды. Эффективная профилактика и реагирование на кибербуллинг требуют от социального работника системного подхода, включающего формирование цифровой культуры, повышение грамотности всех участников и оперативное вмешательство при выявлении случаев травли, а также оказание комплексной помощи семье и ребенку.

Литература:

1. Хрусталеv Алексей Андреевич, Горбатова Белла Александровна. Кибербуллинг: профилактика и меры борьбы в цифровую эпоху.

2. <https://moluch.ru/archive/522/115356> Каждый восьмой ребенок школьного возраста в Казахстане подвергается кибербуллингу. Данные международного исследования «Поведение детей школьного возраста в отношении здоровья» HBSC - НЦОЗ

3. «Кибербуллинг: причины, методы борьбы, профилактика» <https://gb.ru/blog/kiberbulling/?ysclid=mi0jbirljq269908175>

4. Кодекс РК «Об административных правонарушениях» статья 127-2

5. Закон РК «О правах ребенка» глава 1, ст 1пункт 4-1.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ В ПРАКТИКЕ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С ЛИЦАМИ
ПОЖИЛОГО ВОЗРАСТА (НА БАЗЕ КАРАГАНДИНСКОГО ОБЛАСТНОГО
ОБЩЕСТВА «НЕМЕЦКИЙ ЦЕНТР «ВИДЕРГЕБУРТ»)

Галуцкая Л.А.

Карагандинское областное общество «Немецкий центр «Видергебурт»,

г.Караганда, Республика Казахстан

galutskaya@mail.ru

Экологический подход в социальной работе - это методика взаимодействия специалиста с клиентом, которая характеризуется адаптацией человека с его окружающей средой.

Экологический подход основан на системном видении человека и среды. Он рассматривает личность как часть сложной, динамической системы, в которой человек и окружающая среда взаимно влияют друг на друга.

Ключевые положения подхода можно представить следующим образом:

1. Целостность взаимодействия человека и среды. Клиент рассматривается в контексте всех систем, к которым он принадлежит: семья, работа, сообщество, культурная среда, государственные институты и т.д.

2. Взаимовлияние человека и окружения. Среда может как поддерживать, так и ограничивать личностный рост; человек, в свою очередь, способен изменять своё окружение.

3. Индивидуальные ресурсы и ресурсы среды. Эффективная социальная работа строится на выявлении и мобилизации как внутренних (личностных), так и внешних (социальных, институциональных) ресурсов клиента.

4. Принцип взаимосвязанных систем. Каждая система (микро-, мезо-, экзо- и макросистема) оказывает влияние на человека. Изменения в одной из них неизбежно отражаются на других.

5. Адаптация и равновесие. Экологическая модель рассматривает поведение человека как процесс постоянного поиска равновесия между личными потребностями и требованиями среды.

Экологический подход активно используется в социальной работе с лицами пожилого возраста, о чем свидетельствует опыт немецкого центра.

Карагандинское областное общество «Немецкий центр Видергебурт» является этнокультурным объединением, осуществляющим деятельность по сохранению немецкого языка, культуры и традиций, а также по реализации социальных и образовательных программ для различных групп населения, в том числе пожилых людей немецкой национальности и представителей других этносов региона.

Центр активно сотрудничает с органами социальной защиты, учебными заведениями, волонтерскими организациями и общественными объединениями. Особое внимание уделяется поддержке пожилых людей, сохранению их активности, укреплению социальных связей и вовлечению в культурную и общественную жизнь.

Внедрение экологической модели социальной работы на базе Центра направлено на развитие системы поддержки, основанной на гармонизации взаимодействия пожилого человека с его физическим, социальным и культурным окружением.

Целью данных мероприятий является создание устойчивой системы социальной поддержки и саморазвития пожилых граждан на основе экологической модели, интегрированной в деятельность Карагандинского областного общества «Немецкий центр Видергебурт».

К задачам данных мероприятий относятся:

- реализация принципов экологического подхода при организации работы с пожилыми людьми;
- активизация социальных, семейных и культурных связи услугополучателей;
- развитие форм взаимопомощи и клубного общения среди пожилых членов общества;
- вовлечение пожилых граждан в межпоколенческие и волонтерские программы;
- повышение психологического благополучия, чувства принадлежности и значимости в сообществе.

Для решения поставленных задач социальными работниками центра работа реализуется в следующих направлениях:

- Социально-психологическое сопровождение пожилых членов центра.
- Организация культурно-досуговой и образовательной деятельности на принципах экологического взаимодействия.
- Создание групп самопомощи и клубов общения.
- Развитие межпоколенческого сотрудничества (пожилые – молодёжь).
- Мониторинг результативности и устойчивости социальной среды поддержки.

Таблица 1. Комплекс мероприятий

№	Название мероприятия	Цель	Формы и методы работы	Ответственные лица	Ожидаемые результаты
1	Диагностико-аналитическая работа с клиентами (экокарта, генограмма пожилого человека). Картирование ресурсов	Изучение системы социальных связей, уровня вовлеченности и потребностей пожилых участников	Индивидуальные интервью, составление экокарт и ресурсных карт	Социальный работник	Определены индивидуальные ресурсы и барьеры для социальной активности
2	Межпоколенческий проект «Диалог поколений»	Создание условий для взаимодействия молодёжи и пожилых людей	Совместные мастер-классы, кулинарные вечера, рукоделие, уроки истории и культуры, наставничество	Координатор волонтеров, педагог-организатор	Повышено чувство значимости пожилых людей, укреплено культурное наследие
3	Образовательная программа «Современные технологии для старшего поколения»	Повышение цифровой грамотности и самостоятельности пожилых участников	Обучение работе со смартфоном, госуслугами, видеосвязью, онлайн-платежами	IT-волонтеры, специалист центра	Повышена уверенность в использовании цифровыми сервисами, снижена изоляция
4	Книготерапия	Психологическая, эмоциональная и социальная	Сессии книготерапии	Координатор по социальной работе	Сформированы навыки вдумчивого чтения,

		помощь членам объединения с помощью целенаправленного чтения и обсуждения специально подобранных книг			позволяющег о выявить свои собственные жизненные трудности и оценить возможности их преодоления.
5	Фильмотерапия	Психологическая, эмоциональная и социальная помощь членам объединения с помощью целенаправленного просмотра и обсуждения специально подобранных фильмов	Сессии фильмотерапии	Координатор по социальной работе, волонтеры	Снижение чувства одиночества и тревожности; расширение круга общения; повышение коммуникативной активности.

Принципы реализации экосистемного подхода:

- системность и преемственность;
- межпоколенческое сотрудничество;
- культурная идентичность и адаптивность;
- добровольность и субъектность услугополучателя;
- межведомственное и межсекторное взаимодействие.

Партнёрами реализуемых центром мероприятий выступают: студенты Карагандинского университета Казпотребсоюза, городская библиотека, молодёжное волонтерское движение, Центр активного долголетия.

В результате проводимых мероприятий по реализации экосистемного подхода достигаются следующие цели:

- Социальная активизация пожилых участников и расширение их социальных связей.
- Формирование устойчивого сообщества поддержки внутри центра, основанного на взаимопомощи и общих ценностях.
- Рост межпоколенческого взаимодействия и культурной преемственности.
- Повышение психологического благополучия, уверенности и самооценки участников.
- Институционализация экологического подхода - закрепление его как базовой методологической модели деятельности центра.

Таким образом, разработанный на базе Карагандинского областного общества «Немецкий центр Видергебурт» комплекс мероприятий демонстрирует возможности практического применения экологической модели в социальной работе с пожилыми людьми.

Данный подход обеспечивает взаимосвязь личных, социальных и культурных ресурсов, способствует активному долголетию, социальной интеграции и укреплению идентичности пожилых граждан.

Опыт центра может служить примером эффективного взаимодействия государственной социальной политики и деятельности этнокультурных объединений, направленной на улучшение качества жизни старшего поколения

Литература:

1. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, MA: Harvard University Press. 1979.
2. Bronfenbrenner U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 32(7), 513–531.
3. Gitterman A., Germain, C. B. The Life Model of Social Work Practice: Advances in Theory and Practice (3rd ed.). New York: Columbia University Press. (классический учебник, вводит и развивает «life model», применимый в работе с уязвимыми группами, включая пожилых), 2008.
4. Germain C.B. The ecological perspective and social work practice. В: *Encyclopedia / Handbook* (см. обзорные главы по экологическому подходу в практике), 2000.

ӘОЖ 364

ГЕНДЕРЛІК СТЕРЕОТИПТЕР МЕН ӘЛЕУМЕТТІК ӘДІЛЕТТІЛІК: ӘЛЕУМЕТТІКЖҰМЫСТЫҢ КӨЗҚАРАСЫ

Казбекова Ж.И., Рахимова И.Қ.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қаласы

Қазақстан Республикасы

jansaiakazbekova@icloud.com

Қазіргі қоғамда гендерлік теңдік мәселесі күн тәртібінен түспейтін маңызды әлеуметтік тақырыптардың бірі. Әлеуметтік қатынастар жүйесінде әйелдер мен ерлердің рөлдері тарихи қалыптасқан стереотиптерге негізделіп, олардың мүмкіндіктеріне, әлеуетіне және қоғамдағы орнына тікелей әсер етіп отырады. Гендерлік стереотиптер - ерлер мен әйелдерге тән деп есептелетін мінез-құлық, қабілет, кәсіби рөлдер туралы орныққан түсініктер жиынтығы. Әлеуметтік жұмыс мамандығы гендерлік әділеттілік пен құқық теңдігін қамтамасыз етуге бағытталған ең қолжетімді және тиімді кәсіби салалардың бірі болып табылады.

Гендерлік стереотиптер дегеніміз – қоғамда ерлер мен әйелдерге тән деп қабылданатын мінез-құлық, қабілет, рөлдер мен қасиеттер туралы қалыптасқан, тұрақты, дәстүрлі көзқарастар жүйесі. Бұл стереотиптер нақты ғылыми дәлелге емес, тарихи, мәдени және әлеуметтік тәжірибеге сүйенеді және көбіне адамдардың жынысына қарай олардың кім болуы керек, қалай өмір сүруі тиіс деген шектеулі түсініктерді бекітеді. Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік қатынастар жүйесінде гендерлік стереотиптер терең орын алған құбылыс болып қала береді. Гендерлік стереотиптер – ерлер мен әйелдерге қатысты қалыптасқан рөлдік күтулер мен мінез-құлық үлгілері, олар адамның әлеуметтік өмірін, кәсіби таңдауын және қоғамдағы орнын айқындауда маңызды әсерге ие. Мұндай түсініктер тарихи-мәдени тәжірибенің нәтижесінде қалыптасқанымен, бүгінгі күні олардың көптеген қырлары әлеуметтік әділеттілікке қайшы келеді. Мысалы, әйелдердің эмоционалды әлсіз, басқару қабілеті төмен деген түсініктері немесе ерлердің міндетті түрде отбасы асыраушысы болуы қажеттігі туралы көзқарастар адамның нақты қабілетіне емес, қоғам бекіткен рөлге негізделеді. Бұл мәселелер әлеуметтік теңсіздікке әкеліп, жеке тұлғаның дамуына кедергі жасайды. Гендерлік стереотиптердің теріс салдары көпқырлы. Еңбек нарығында әйелдер мен ерлердің арасында жалақы айырмашылығының болуы, жетекші лауазымдарға әйелдердің аз тағайындалуы, ерлердің эмоциясын жасыруға мәжбүр болуы немесе «әйел ісі» және «ер ісі» деген кәсіби бөлініс – әділетсіздік көріністерінің нақты мысалдары. Сонымен қатар тұрмыстық зорлық-зомбылық,

психологиялық қысым, әлеуметтік рөлдердің әділетсіз бөлінуі гендерлік теңдікті бұзады. Бұл құбылыстар қоғамда қалыптасқан көзқарастардың тұрақтылығы мен адамдардың санасындағы стереотиптердің күшін көрсетеді. Әлеуметтік әділеттілік тұрғысынан алғанда, әрбір адамның жынысына қарамастан тең құқыққа, тең мүмкіндіктерге және әлеуметтік ресурстарға еркін қолжетімділігі қамтамасыз етілуі тиіс. Алайда гендерлік рөлдерге қойылған шектеулер бұл теңдікті толық жүзеге асыруға мүмкіндік бермейді [1].

Әлеуметтік жұмыс – қоғамдағы осал топтардың мәселелерін зерттейтін және олардың құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейтуді мақсат ететін кәсіби сала. Бұл мамандық гендерлік теңдік пен әділеттіліктің сақталуына тікелей әсер ететін маңызды бағыттардың бірі. Әлеуметтік қызметкер адамдардың жынысына байланысты кемсітушілік көрмеуін қамтамасыз ету, зорлық-зомбылықтың алдын алу, отбасылық және еңбек қатынастарында тең мүмкіндіктерді қолдау сияқты міндеттерді атқарады. Мен «Гендерлік стереотиптер мен әлеуметтік әділеттілік: әлеуметтік жұмыстың көзқарасы» тақырыбы бойынша «Әлеуметтік жұмыс» мамандығын оқып жатқан студенттер арасында сауалнама жүргіздім. Сауалнамаға 21 студент қатысқан болатын. Сауалнама 5 сұрақты қамтыды;

№	Сұрақтар	Келісемін	Келіспеймін	Бейтараппын
1	Қоғамда ерлер мен әйелдерге қатысты қалыптасқан стереотиптер олардың мүмкіндіктеріне әсер етеді.	57%	24%	19%
2	Әлеуметтік жұмыс мамандары гендерлік әділеттілікті қамтамасыз етуде маңызды рөл атқара алады.	76%	24%	0
3	Гендерлік стереотиптерді азайту тек заңдық немесе әкімшілік шараларға байланысты болады.	38%	62%	0
4	Әлеуметтік қызметкерлер әйелдер мен ерлердің тең мүмкіндіктерін қолдау үшін арнайы бағдарламалар жүргізуі керек.	62%	19%	19%
5	Студенттік ортада гендерлік теңдік мәселесі жеткілікті түрде талқыланады және ақпарат беріледі.	33%	52%	15%

Сауалнама нәтижелері көрсеткендей:

- Студенттердің басым бөлігі гендерлік стереотиптердің қоғамдағы теңсіздіктерге әсер ететінін түсінеді.
- Әлеуметтік жұмыстың гендерлік әділеттілікті қамтамасыз етудегі маңызды рөлі жоғары бағаланады.
- Студенттер стереотиптерді азайту үшін тек заң емес, әлеуметтік жұмыс, тәрбие, ақпараттандырудың да қажет екенін түсінеді.

Гендерлік стереотиптер көбіне әлеуметтік теңсіздікке алып келеді. Әйелдерге қатысты «мейірімді, әлсіз, эмоциялық» деген түсініктер олардың басқарушылық лауазымдарға көтерілуіне кедергі жасаса, ер адамдарға қатысты «қатал, күшті, сезімін білдірмейді» деген стереотиптер олардың психологиялық денсаулығына кері әсер етеді [2]. Осындай теңсіздік жағдайында әлеуметтік жұмыс мамандары қоғамға гендерлік білім берудің маңызын арттырады. Олар мектептерде, ұйымдарда, қауымдастықтарда түсіндіру жұмыстарын жүргізіп, стереотиптердің адам өміріне тигізетін кері әсерін түсіндіреді. Әлеуметтік жұмыстың гендерлік стереотиптерге көзқарасы кешенді әрі жан-жақты болып келеді. Біріншіден, әлеуметтік қызметкерлер гендерлік стереотиптерді анықтап, олардың қай жерде және қалай көрініс табатынын зерттейді. Екіншіден, адамдардың құқықтарын қорғау мақсатында психологтармен, педагогтармен, құқық қорғау органдарымен бірлесіп жұмыс жүргізеді. Үшіншіден, гендерлік зорлық-зомбылық пен кемсітушілікке ұшыраған

адамдарға психологиялық, құқықтық және әлеуметтік қолдау көрсетеді [3]. Гендерлік стереотиптердің алдын алу үшін әлеуметтік қызметкерлер ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын күшейтіп, қоғамға гендерлік мәдениетті қалыптастырудың маңызын жеткізеді. Олар әр адамға тең мүмкіндіктер жасау, еңбек нарығында әйелдер мен ерлер арасындағы айырмашылықтарды азайту, әлеуметтік ресурстарға тең қолжетімділікті қамтамасыз ету үшін арнайы бағдарламалар әзірлейді. Сонымен қатар әлеуметтік сферада гендерлік әділеттілік принциптерін енгізуге ұсыныстар береді. Осылайша, әлеуметтік жұмыстың көзқарасы бойынша гендерлік стереотиптер – тек мәдени түсініктер ғана емес, әлеуметтік мәселе болып табылады. Олар адамның жан-жақты дамуын шектеп, қоғамда теңсіздік тудырады. Сол себепті әлеуметтік жұмыс саласы гендерлік әділеттілікке қол жеткізуде маңызды рөл атқарады. Әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби әрекеті қоғамдағы қалыптасқан стереотиптерді өзгертуге, тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуге және әділетті, тең құқықты қоғам құруға бағытталған [4].

Қорытындылай келе, гендерлік стереотиптерді жою - бір күнде шешілетін мәселе емес, бұл қоғамның санасын өзгертуге бағытталған ұзақ мерзімді процесс. Бұл үдерісте әлеуметтік жұмыс мамандарының үлесі зор. Олар әлеуметтік әділеттілік қағидаларын тәжірибеде жүзеге асырып, адамдарды қолдаумен қатар, қоғамдық пікірді қалыптастыруға да әсер етеді. Әлеуметтік жұмыс саласының ғылыми негізделген тәсілдері, гуманистік бағыттары және адам құқығын қорғауға бағытталған әрекеттері гендерлік теңдіктің нығаюына ықпал етеді. Гендерлік стереотиптер қоғамдағы әділеттіліктің бұзылуына әкелетін факторлардың бірі болып табылады. Олар адамның даму жолын, таңдау еркіндігін шектейді және ресурстарға теңсіз қол жеткізуге себеп болады. Ал әлеуметтік әділеттілік - қоғамның тұрақты дамуы мен әрбір адамның әлеуетін толық жүзеге асыруына қажетті құндылық. Әлеуметтік жұмыс саласы осы мәселеде маңызды рөл атқарып, теңдікті қамтамасыз етуге, әлеуметтік сананы жаңартуға, кемсітушілікке қарсы күресуге бағытталған кәсіби іс-әрекет жүргізеді. Сондықтан гендерлік стереотиптермен күрес - тек әлеуметтік саясаттың ғана емес, бүкіл қоғамның ортақ міндеті.

Әдебиеттер:

1. Бем С. Гендерная психология. - Москва: Академический проект, 2019.
2. Коннелл Р. Гендер және қоғам: теориялық талдау. - Алматы: Адам, 2021.
3. Гендерлік теңдік мәселелері бойынша ұлттық баяндама. - Астана: ҚР Ұлттық экономика министрлігі, 2022.
4. Гендерлік саясат тұжырымдамасы. - Астана: ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі, 2023.

УДК 371.3: 821.161.1

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ ШКОЛЬНИКОВ В ЭПОХУ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ СОЦИУМА

Латышев О.Ю., Латышева П.А.

Международная Мариинская академия имени М.Д. Шаповаленко, г. Москва, Россия

papa888@list.ru

Павлович С.

Университет Мостара, Мостар, Босния и Герцеговина

godotcici@gmail.com

The objective of this article is to further explore the social adaptation pathways of high school students with disabilities studying in an inclusive class in the era of digital social transformation. The purpose of this study is to examine a set of measures for psychological and

pedagogical support for students in an inclusive class in high school as a means of their social adaptation in the era of digital social transformation.

The methodological foundations for organizing psychological and pedagogical support for the educational process, taking into account the disabilities of students in secondary schools, in accordance with the requirements of the socio-cultural situation and government regulations, are insufficiently developed.

The relevance of this problem and the need to address it led to the choice of the research topic "Problems of Social Adaptation in the Era of Digital Social Transformation for Children with Disabilities in an Inclusive Class in High School" [1].

Recently, the study of the phenomenon of support has seen scholars increasingly strive to integrate pedagogy and psychology. Therefore, modern authors prefer to use the term "psychological and pedagogical support" in their research. It is important to emphasize that many scholars researching the phenomenon of psychological and pedagogical support, when discussing the effectiveness of support, emphasize the role of the active participation of the subject of psychological and pedagogical support.

Creating conditions for psychological and pedagogical support of the educational process, taking into account the disabilities of students in secondary schools, seems timely. Moreover, disabilities will be one of the fundamental factors in determining the individual psychological characteristics of students with the goal of designing the most optimal system of psychological and pedagogical support for the educational process in secondary schools.

The proposed criteria as expected results of the implementation of PPS EP technologies, taking into account the disabilities of students in secondary schools, are identified based on an analysis of the theory and practice of psychological and pedagogical support in the general basic school education system. Thus, target benchmarks were also defined for the system of psychological and pedagogical support for the educational process, taking into account the student's disabilities, in a secondary school setting.

Psychological and pedagogical support for high school students with disabilities in a secondary school will be effective if the following conditions are met:

- diagnosis of the specific disability profile of high school students in a secondary school setting;
- knowledge of the secondary school teachers and the age characteristics of high school students with disabilities, as well as the specifics of the educational process in a secondary school and the main regulatory documents governing school education;
- trust of high school students' families in the work of secondary school teachers;
- systematic, targeted work by an educational psychologist in tandem with all participants in educational relationships.

It is advisable to provide a brief justification for each criterion and why these particular criteria were chosen. The above criteria are taken into account as a basis for creating comfortable conditions for social adaptation in the era of digital social transformation for high school students in an inclusive class. The primary assessment of the effectiveness of the educational process in a secondary school is conducted indirectly through an assessment of the effectiveness of the following pedagogical actions:

1. Observation of high school students studying in an inclusive class to determine their behavior patterns, communication skills with classmates and teachers, and success in group activities.
2. Individual and group discussions with high school students and their parents.
3. Involvement of high school students with disabilities and poor connections with classmates in group activities within their capabilities.
4. Organization of additional classes to improve the success of high school students with disabilities in mastering the educational program.

5. Creation of conditions for maintaining the physical and mental health of high school students with disabilities at an acceptable level. Rationale for the PPS technology model. Support actors.

Psychological and pedagogical support is designed to significantly reduce, if not completely eliminate, the detrimental impact of medical and social restrictions in a child's life on their educational path and the development of their full personality. Below, we examine the set of support actors included in this model. This process will be completely incomplete without Close contact between accompanying staff and the medical staff of the secondary school where the high school student with special educational needs is enrolled is essential.

Furthermore, to ensure the most effective work, the psychological and pedagogical support team must maintain constant contact with the attending physician of the high school student (or group of such children). This will allow for an appropriate relationship with the target group, based on an understanding of the natural limitations present in the life of the child or group of children with the same or similar diagnoses, as well as their needs for social adaptation in the era of digital transformation.

Most often, the staffing schedule of secondary schools is structured so that the attending physician either works part-time at the educational institution or travels from the hospital (clinic) to the school as their assigned area [2]. This means that the relationship between the psychological and pedagogical support team for socially adaptable high school students with special educational needs and their attending physician is not limited to direct communication with the attending physician. But they also extend to the hospital (clinic) team as a whole.

In turn, the need to collect and process medical documentation for socially maladjusted high school students forces their accompanying persons to contact the city or district health committee or similar government agency. These structures are a kind of "ripple effect," or more accurately, concentric circles. They grow one after another around an individual high school student who requires urgent social adaptation in the era of digital transformation. This demonstrates the involvement of a wide range of people in the accompanying team. The difference between them lies only in the amount of time each participant is able to devote to a given high school student, as well as the degree of legal responsibility specifically for a given older child or group of similar children. An additional concentric network of upward connections will be established within the psychological and pedagogical support team if the student is in any secondary school, with the exception of a boarding school. In all other cases, this institution establishes relationships with institutions capable of assuming responsibility for the basic and supplementary education of high school students who are lagging behind in physical development. In this case, the aforementioned team will also include teachers, supplementary education teachers, therapeutic physical education instructors, etc.

Similar to the medical line of communication between support specialists, relationships will be established with education committees or regional ministries in this area. Documentation from these institutions, as well as specific orders for the transfer of high school students to specialized institutions, if necessary, will also be provided from here.

In this regard, it is crucial that such a committee or ministry have at least one employee with practical experience in supporting children with health issues. This person must be able to quickly and appropriately respond to any questions, no matter how nuanced. This is so important because, instead of suffering for years with specialists over an incorrectly chosen profile or an outdated diagnosis for a high school student, a single, well-timed order from above can radically change the child's fate, transferring them to the specialists they truly need at this particular moment in their development [1].

The fact that diagnostics for high school students with special educational needs is fluid and paradigmatic is no longer in doubt. Moreover, the psychological, medical, and pedagogical commission, tasked with assigning children to institutions with the appropriate profile, traditionally works at a rather high pace, with obvious staff fatigue. This often leads to the fact that not all high school students receive the correct diagnoses, disease stages, degrees of

development of a particular pathology, etc. Of no small importance is the fact that a high school student may arrive at a meeting of the psychological, medical, and pedagogical commission anxious, uncertain of what awaits them there. This may also be a consequence of not always proper preparation in the secondary school from which he is brought to the meeting of this commission.

Литература:

1. Ковтонюк В.А., Ковтонюк О.В., Латышев О.Ю., Латышева П.А., Павлович С. Преодоление социальной дезадаптации детей с ограниченными возможностями здоровья // Предупреждение и преодоление дезадаптации несовершеннолетних – центральная проблема социальной педагогики: сборник материалов 5-й Всероссийской научно-практической конференции 5 апреля 2024 года г. Таганрог [Электронный ресурс]. – Ростов-на-Дону: Издательскополиграфический комплекс РГУЭ (РИНХ), 2024. – 1 электрон., опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. требования: MS Windows XP/Vista/7; VideoCard; SoundCard; DVD R/RW 4x; память 512 Мб. ISBN 978-5-7972-3274-2. – С. 12-17.
2. Ковтонюк В.А., Павлович С., Латышев О.Ю., Латышева П.А., Луизетто М. Роль инклюзивного класса в социальной адаптации детей-инвалидов // Актуальные проблемы современной России: психология, педагогика, экономика, управление и право [Электронный ресурс]: сборник научных трудов / отв. ред: В.П. Вершинин, А.Л. Третьяков. – Электрон. текстовые дан. – Москва: МПСУ, 2023. – С. 518-526. - 1394 с. – DOI: 10.51944/9785977010191. ISBN 978-5-9770-1019-1

ӘОЖ 364.4

ОТБАСЫМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС

Муханова А., Рахымова И.Қ.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.

Қазақстан Республикасы

Muhanovaaajnur08@gmail.com

Қазіргі заманда қоғамның тұрақтылығы мен өркендеуі отбасының әлеуметтік жағдайына тікелей байланысты. Отбасы – адам өмірінің бастау нүктесі, оның рухани, мәдени және әлеуметтік қалыптасу ортасы. Сондықтан да отбасымен жүргізілетін әлеуметтік жұмыс қоғамның ең маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Бұл бағыттағы негізгі мақсат – отбасындағы үйлесімді қарым-қатынастарды сақтау, әлеуметтік қиындықтарды шешу және отбасының өмір сүру сапасын арттыру.

Отбасымен әлеуметтік жұмыс отбасының ішкі әлеуетін күшейтуге, оның мүшелерінің құқықтары мен мүдделерін қорғауға, дағдарыстық жағдайларды алдын алуға бағытталған. Әлеуметтік қызметкер отбасындағы әрбір мүшенің жағдайын зерттеп, қажетті көмектерді жоспарлайды. Мұндай көмектерге психологиялық кеңес беру, ақпараттық қолдау, құқықтық бағыт-бағдар беру және материалдық жәрдем түрлері кіреді.

Отбасымен әлеуметтік жұмыстың негізгі міндеттерінің бірі – отбасындағы дағдарыстарды уақытында анықтау. Дағдарыс жағдайлары көбіне экономикалық қиындықтардан, жанжалдардың күшеюінен, ата-аналардың тәрбиелік функциясының әлсіреуінен туындайды. Осындай кезеңдерде әлеуметтік қызметкер проблеманың түпкі себебін анықтап, оны шешу жолдарын ұсынады [1].

Әлеуметтік жұмыс жүйесінде профилактикалық шаралар ерекше орын алады. Отбасымен профилактикалық жұмыс жүргізу – әлеуметтендіру процесін тұрақтандырудың негізгі кепілі. Профилактика барысында ата-аналарға бала тәрбиесі, отбасылық этика, психологиялық тұрақтылық мәселелері бойынша тренингтер

ұйымдастырылады. Сонымен қатар, әлеуметтік қызметкерлер отбасыларға еңбек нарығы, мемлекеттік бағдарламалар, әлеуметтік жәрдем түрлері туралы кеңес береді.

Отбасымен жұмыс жүргізудің тағы бір маңызды бағыты – әлеуметтік тәуекел топтарымен жұмыс. Мұндай отбасыларға көпбалалы, аз қамтылған, толық емес немесе ішімдікке, зорлық-зомбылыққа ұшыраған отбасылар жатады. Бұл топтармен жұмыс кешенді түрде жүзеге асырылады: психологиялық қолдау, құқықтық кеңес, медициналық көмекке бағыттау, балаларды қорғау қызметтерімен байланыс орнату.

Бала тәрбиесіндегі ата-аналардың рөлін нығайту да әлеуметтік жұмыстың ажырамас бөлігі. Ата-аналардың тәрбие беру дағдыларын жетілдіру арқылы отбасы ішіндегі қарым-қатынастарды нығайтуға болады. Әлеуметтік қызметкерлер ата-аналарға жеке кеңес беру, тренингтер өткізу, отбасылық дағдарыстарды шешудің тиімді жолдарын үйрету арқылы олардың тәрбиелік әлеуетін көтереді [2].

Сонымен қатар, отбасымен әлеуметтік жұмыста мемлекеттік ұйымдар мен үкіметтік емес ұйымдар арасындағы серіктестік маңызды рөл атқарады. Әлеуметтік қызметтерді үйлестіру нәтижесінде отбасыға көрсетілетін көмектің тиімділігі артады. Мысалы, жергілікті әкімдіктер, білім беру ұйымдары, денсаулық сақтау мекемелері, қоғамдық қорлар бірлескен бағдарламаларды жүзеге асырады.

Әлеуметтік жұмыс үш негізгі бағытта жүргізіледі:

1. Профилактикалық жұмыс: әлеуетті қиындықтардың алдын алу. Мұнда отбасыларға ақпараттық-түсіндіру жұмыстары жүргізіліп, кеңес беру арқылы отбасы мүшелерінің құқықтық, әлеуметтік және психологиялық сауаттылығы артады.

2. Диагностикалық және қолдау көрсету: дағдарыс жағдайына тап болған отбасылардың мәселелерін анықтап, оларға нақты көмек көрсету. Бұл көмек психологиялық қолдау, материалдық көмек, тұрғын үй мәселелерін шешу немесе денсаулық сақтау саласындағы қызметтерге бағыттау түрінде болуы мүмкін.

3. Реабилитациялық бағыт: ауыр әлеуметтік жағдайдан шыққан отбасылардың қалыпты өмірге бейімделуіне жағдай жасау, олардың қоғамға толыққанды интеграциялануына көмектесу.

Отбасымен жүргізілетін әлеуметтік жұмыста тиімді нәтижеге жету үшін әлеуметтік қызметкерлер үнемі кәсіби деңгейін көтеріп, заманауи әдістер мен технологияларды қолдануы қажет. Бұл бағытта психологиялық тренингтер, дағдарыстық интервенциялар, құқықтық кеңес беру сияқты тәсілдер кеңінен пайдаланылады. Сонымен бірге, әрбір отбасының ерекшеліктерін ескеру маңызды, себебі әр отбасы өз әлеуметтік жағдайы мен қажеттіліктеріне қарай жеке тәсілдерді талап етеді. Отбасымен жүргізілетін әлеуметтік жұмыс қоғамның дамуындағы маңызды буын болып табылады. Ол отбасы мүшелерінің өмір сапасын жақсартып қана қоймай, қоғамдағы әлеуметтік тұрақтылықты сақтауға, қылмыс пен әлеуметтік шиеленістердің алдын алуға ықпал етеді. Әлеуметтік қызметкер тек кеңес беруші ғана емес, ол – отбасының сенімді тірегі, дағдарыс кезінде жол сілтеуші маман. Оның басты міндеті – отбасының өзін-өзі басқару қабілетін дамытуға, ішкі ресурстарын іске қосуға және қоғамда белсенді өмір сүруге ынталандыру болып табылады. Сонымен қатар, әлеуметтік қызметкер отбасының әлеуметтенуін, олардың құқықтарын қорғауды және жан-жақты қолдауды қамтамасыз ету арқылы қоғамдағы тұрақтылық пен тыныштыққа өз үлесін қосады [3].

Отбасымен жүргізілетін әлеуметтік жұмыс – бұл жай ғана көмек емес, қоғамның тұрақтылығына негіз болатын маңызды әлеуметтік тетік. Әр отбасының әл-ауқаты – тұтас ұлттың болашағы. Сол себепті әлеуметтік жұмыс арқылы отбасыларға уақытылы қолдау көрсетіп, қиындықтардың алдын алу – мемлекеттің әлеуметтік саясатының басым бағыты болуы тиіс. Отбасының берекесі – елдің бірлігі. Осы жолда кәсіби мамандардың рөлі зор, ал олардың еңбегі – адамзаттық құндылықтарға қосқан үлесі. Әлеуметтік қызметкерлердің отбасымен жүргізетін жұмыстары – бұл тек кеңес беру мен материалдық көмек көрсету ғана емес, сонымен қатар психологиялық қолдау, құқықтық көмек көрсету, балалар мен ата-аналардың арасындағы байланысты нығайту, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын

алу сияқты кешенді жұмыстарды қамтиды. Әсіресе, көпбалалы, толық емес, жағдайы төмен, қауіп-қатер тобындағы отбасылармен жүйелі жұмыс атқару – бүгінгі күннің өзекті мәселесі. Қиын жағдайға тап болған әр отбасының жанында кәсіби маманның болуы – олардың қайта аяққа тұруына, сенімін жоғалтпай, өмір сүру сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Бұл – тек бір отбасының тағдыры емес, бұл – қоғамның тыныштығы мен тұрақтылығына қосылған үлес. Отбасының берекесі – елдің бірлігі. Ал ел бірлігі – ұлттың жарқын болашағының негізі. Осы жолда еңбек етіп жүрген әлеуметтік сала мамандарының рөлі айрықша [4]. Олардың қажырлы еңбегі – тек кәсіби міндет емес, бұл – адамзаттық құндылықтарға адалдықтың, жанашырлықтың және шынайы адамгершіліктің көрінісі. Сондықтан әлеуметтік қызметтің сапасын арттыру, кадрларды даярлау, заңнамалық және материалдық базаны жетілдіру – бұл саланың тиімділігін арттырудың басты шарттары болып қала береді.

Қорытындылай келе, отбасымен жүргізілетін әлеуметтік жұмыс – қоғамның тұрақтылығы мен дамуының басты кепілі. Отбасының қажеттіліктерін анықтап, оған уақытылы және сапалы қолдау көрсету – әлеуметтік қызметкерлердің негізгі міндеті. Бұл бағыттағы кәсіби жұмыс отбасының әлеуетін күшейтіп, қоғамға толыққанды тұлғаларды қалыптастыруға ықпал етеді.

Әдебиеттер:

1. Баймұратова Б. Әлеуметтік жұмыс негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
2. Әмірбекова Т. Отбасы әлеуметтануы. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2019.
3. Утебаева А. Әлеуметтік педагогика. – Алматы: Білім, 2018.
4. Жүнісбеков Ж. Әлеуметтік қызмет көрсетудің әдістемесі. – Қарағанды: Эксон, 2021.

УДК 37.013.77

ЦИФРОВОЕ ОБЩЕСТВО И СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА: НОВЫЕ ПОДХОДЫ, РИСКИ И ВОЗМОЖНОСТИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Мухаммедиева Б. А.

Карагандинский высший политехнический колледж

Казахстан, г. Караганда,

botawka-kz@inbox.ru

Современное общество стремительно трансформируется под влиянием цифровизации. Развитие информационных технологий, социальных сетей и искусственного интеллекта (ИИ) меняет не только экономику и политику, но и такие гуманитарные сферы, как образование, культура и социальная работа. Переход к цифровому обществу сопровождается как новыми возможностями для помощи людям, так и серьезными рисками - от угроз приватности до социальной изоляции.

Социальная работа, традиционно направленная на поддержку уязвимых групп населения, вынуждена адаптироваться к новым реалиям. Сегодня специалист должен владеть не только психолого-педагогическими методами, но и цифровыми инструментами, понимать этические аспекты применения ИИ и уметь использовать технологии для повышения эффективности своей деятельности.

1. Цифровизация социальной сферы: контекст и тенденции

Понятие цифровое общество описывает социальную систему, в которой цифровые технологии становятся основой всех видов человеческой деятельности. Электронные сервисы, дистанционные формы взаимодействия и большие данные (Big Data) изменили характер коммуникаций и управления социальными процессами.

В социальной работе это проявляется через:

- развитие электронных государственных услуг (например, дистанционное оформление пособий, субсидий, льгот);
- внедрение онлайн-консультирования и телесопровождения клиентов;
- использование социальных платформ и чат-ботов для информирования граждан;
- появление цифровых профилей получателей социальных услуг, упрощающих взаимодействие с государственными структурами.

Эти изменения повышают доступность и оперативность социальной помощи, но одновременно требуют пересмотра подходов к защите персональных данных и цифровой грамотности специалистов.

2. Искусственный интеллект в социальной работе: возможности и преимущества

Искусственный интеллект сегодня становится одним из ключевых инструментов оптимизации социальных процессов. Его применение позволяет:

1. Автоматизировать рутинные задачи - например, обработку заявлений, анализ данных о клиентах, выявление нуждающихся в помощи.

2. Прогнозировать социальные риски - системы ИИ могут анализировать большие объемы информации (доход, уровень занятости, здоровье, семейное положение) и выявлять группы, находящиеся в зоне риска.

3. Создавать интеллектуальные системы поддержки решений для социальных работников - рекомендации о мерах помощи, анализ успешности программ, выявление наиболее эффективных методов работы.

4. Расширять доступность услуг - с помощью виртуальных ассистентов и чат-ботов люди с ограниченными возможностями, пожилые или удалённые пользователи получают возможность обращаться за помощью без физического присутствия.

Таким образом, ИИ способствует не только повышению эффективности системы социальной защиты, но и формированию персонализированных подходов к каждому человеку.

3. Новые подходы и цифровые компетенции социальных работников

Переход к цифровой модели социальной работы требует пересмотра профессиональных стандартов. Социальный работник XXI века должен обладать следующими компетенциями:

- цифровая грамотность - уверенное владение ИТ-инструментами, понимание принципов обработки данных;
- умение работать с платформами ИИ и автоматизированными системами поддержки решений;
- этическая и правовая ответственность за обработку персональных данных;
- медиа-коммуникативные навыки - взаимодействие с клиентами через цифровые каналы;
- гибкость и готовность к обучению, поскольку технологии стремительно обновляются.

Одним из перспективных направлений является использование гибридных моделей социальной работы, сочетающих традиционные методы (личные встречи, патронаж) с цифровыми инструментами (видеоконсультации, онлайн-курсы, базы данных нуждающихся).

4. Риски и этические вызовы

Несмотря на очевидные преимущества, применение искусственного интеллекта в социальной сфере сопровождается рядом рисков:

1. Угроза конфиденциальности. Большие данные о гражданах могут стать объектом утечки или неправомерного использования.

2. Дискриминация и алгоритмическая предвзятость. Алгоритмы могут усиливать социальное неравенство, если обучаются на искажённых данных.

3. Дегуманизация социальной помощи. Сведение взаимодействия «человек-человек» к «человек-машина» может привести к утрате эмпатии и индивидуального подхода.

4. Зависимость от технологий. Социальные службы рискуют стать уязвимыми перед сбоями, кибератаками или некорректной работой систем ИИ.

Поэтому внедрение технологий должно сопровождаться разработкой этических кодексов, систем защиты данных и механизмов общественного контроля.

5. Перспективы развития

Будущее социальной работы в цифровом обществе видится в интеграции ИИ и гуманистических ценностей. Основные направления развития включают:

- создание национальных платформ цифрового социального обслуживания;
- использование ИИ для анализа эффективности социальных программ;
- внедрение технологий дополненной и виртуальной реальности для обучения специалистов;
- развитие цифровых экосистем поддержки семьи, детей и пожилых людей;
- междисциплинарное сотрудничество между ИТ-специалистами, психологами, социологами и юристами.

Главная задача - не заменить человека машиной, а усилить его возможности и сделать социальную помощь более точной, адресной и гуманной.

Заключение

Цифровизация общества - неизбежный процесс, открывающий перед социальной работой новые горизонты. Искусственный интеллект способен стать мощным инструментом социальной справедливости, если его использование будет подчинено этическим принципам и гуманистическим целям.

Социальный работник будущего - это не просто специалист по помощи людям, а цифровой медиатор, способный соединять технологии и человеческие ценности.

ӘОЖ 371.315.7(574)

ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ТИІМДІЛІГІ

Нуртанова Г.Б.

Түркістан облысы, Сайрам ауданының білім бөлімінің әдіскері., Қазақстан Республикасы

Кожаяева С.К.

Астана Халықаралық университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы

sanimkozhaeva61@mail.ru

nurtanova1964@mail.ru

Қазіргі заманда жасанды интеллект (ЖИ) -адамзат өркениетінің ғылыми- техникалық дамуының негізгі бағыты. ЖИ технологиялары экономиканың барлық салаларына еніп, шешім қабылдауды автоматтандыру, деректерді талдау және болжау сияқты күрделі міндеттерді атқаруда. ЖИ-дің дамуы тек инженерлік тұрғыдан ғана емес, философиялық, этикалық және әлеуметтік маңызға да ие. Сондықтан студенттер ЖИ-дің тарихи қалыптасу кезеңдерін, ғылыми мектептер мен парадигмаларды білуі - оның қазіргі деңгейін түсіну үшін аса маңызды.

ЖИ үш негізгі қасиетке сүйенеді:

- Қабылдау (Perception): сыртқы органы сезіну және ақпаратты жинау;
- Ойлау (Reasoning): алынған ақпаратты талдау және қорытынды шығару;
- Іс-әрекет (Action): шешім қабылдап, белгілі бір әрекетті орындау.

Қазіргі заманғы жасанды интеллект бағыттары

1. Машиналық оқыту (Machine Learning) -деректер негізінде өздігінен үйренетін жүйелер.

2. Терең оқыту (Deep Learning) -көпқабатты нейрондық желілерге негізделген әдіс.

3. Табиғи тілді өңдеу (NLP) - мәтін мен сөйлеуді түсіну, аудару, генерациялау.
4. Компьютерлік көру (Computer Vision) - бейнелер мен объектілерді тану.
5. Робототехника және автономды жүйелер-интеллектуалды роботтарды басқару.

Жасанды интеллект жүйелері көбінесе нақты шешімі бар, бірақ оны табу жолдары белгісіз күрделі есептермен жұмыс істейді. Мысалы, жолды жоспарлау, ойында жеңу стратегиясын табу, диагностикалық жүйеде ауруды анықтау сияқты жағдайларда іздеу әдістері мен логикалық модельдер негізгі құралға айналады. ЖИ-дегі іздеу алгоритмдері есепті шешу кеңістігін жүйелі түрде қарап шығуға және ең тиімді шешімді табуға мүмкіндік береді. Ал логикалық модельдер шешім қабылдау процесін формальды түрде сипаттайды.

Машиналық оқыту - адам миының үйрену қабілетін модельдеуге бағытталған ғылым. Бүгінде ол медицина, қаржы, өндіріс, киберқауіпсіздік, білім беру және басқа көптеген салаларда қолданылады.

Осы тақырып студенттерге ЖИ жүйелерінің “үйрену қабілеті” қалай іске асатынын және нақты алгоритмдердің қалай жұмыс істейтінін түсінуге мүмкіндік береді.

Машиналық оқыту (Machine Learning) - бұл компьютерлік жүйелердің айқын бағдарламаланбай-ақ деректерден үйрену процесі. Яғни, алгоритм өткен тәжірибеден үлгі алып, жаңа жағдайларға бейімделе алады.

Машиналық оқытудың жалпы архитектурасы

Машиналық оқыту жүйесі келесі негізгі қадамдардан тұрады:

1. Деректерді жинау (Data Collection) - бастапқы ақпарат көздерінен деректер алу;
2. Алдын ала өңдеу (Preprocessing) - деректерді тазалау, қалыпқа келтіру, ерекшеліктерді таңдау;
3. Модельді таңдау (Model Selection) - қолайлы алгоритмді таңдау;
4. Модельді үйрету (Training) - деректер арқылы параметрлерді үйрету;
5. Тестілеу және бағалау (Testing and Evaluation) - модельдің сапасын тексеру;
6. Қолдану (Deployment) - дайын модельді нақты жүйеге енгізу.

Терең оқыту (*Deep Learning, DL*) - жасанды интеллекттің ең қуатты және инновациялық бағыты. Ол адам миының нейрондық құрылымына ұқсас көпқабатты нейрондық желілерді пайдалану арқылы үлкен көлемдегі деректерден күрделі үлгілер мен заңдылықтарды үйренеді.

Терең оқыту модельдерін оқыту процесі Оқыту кезеңдері:

1. Үлкен көлемдегі деректер жинау (мысалы, миллиондаған суреттер немесе мәтіндер);
2. Деректерді қалыпқа келтіру және аугментациялау;
3. GPU немесе TPU кластерлерін пайдалану арқылы оқыту;
4. Нәтижені бағалау және модельді оңтайландыру

Терең оқыту - жасанды интеллекттің негізгі серпіні. Ол адам миының ақпаратты өңдеу механизмін имитациялап, деректердің күрделі құрылымдарын өздігінен үйренуге мүмкіндік береді. Бүгінде Deep Learning - жасанды интеллекттің барлық практикалық шешімдерінің өзегі.

Табиғи тілді өңдеу (Natural Language Processing, NLP) - жасанды интеллекттің адамның тілін түсіну, талдау және генерациялау қабілетін зерттейтін бағыты.

NLP технологиялары адамның сөйлеу және жазу тілін компьютердің түсінуін қамтамасыз етеді. Бүгінгі таңда ChatGPT, Google Translate, Siri, Alexa, BERT, GPT-4 сияқты жүйелердің барлығы NLP принциптеріне негізделген. Сондықтан бұл тақырып ЖИ маманы үшін аса маңызды - ол адам мен машина арасындағы интеллектуалды коммуникацияны қамтамасыз етеді.

Табиғи тілді өңдеу - жасанды интеллекттің адаммен “сөйлесуін” қамтамасыз ететін ең маңызды саласы. NLP технологияларының дамуы арқасында компьютер тек

мәтінді түсінбей, оны өзі құра алады, эмоция мен контексті ескеріп жауап береді. Бұл бағыт болашақта барлық интеллектуалды жүйелердің ажырамас бөлігіне айналады.

Компьютерлік көру (Computer Vision, CV) - жасанды интеллекттің маңызды бағыты, ол компьютерлерге суреттер мен бейнелерді “көруге”, тануға және түсінуге мүмкіндік береді. Яғни, жүйе бейне немесе фотосуреттен объектілерді анықтап, олардың қасиеттерін, қозғалысын немесе күйін талдай алады.

Қазіргі таңда бұл технологиялар медицинада, қауіпсіздік жүйелерінде, автокөліктерде, өндірісте және робототехникада кеңінен қолданылып келеді

Бейне және суреттерді өңдеу кезеңдері

1. Image Acquisition -камерадан немесе деректер қорынан сурет алу;
2. Preprocessing -шуды жою, контрастты жақсарту;
3. Segmentation -бейнені бөлу, нысандарды анықтау;
4. Feature Extraction -белгілерді анықтау (жиек, бұрыш, түс, текстура);
5. Classification / Detection -объектіні тану немесе санатқа бөлу;
6. Interpretation -нәтижені логикалық талдау және әрекет ету.

Жасандыинтеллекттің қолданбалы салалары және интеллектуалды жүйелерді жобалау

Интеллектуалды жүйелерді жобалау кезеңдері

1. Мәселені анықтау:

Нақты қолдану саласын және мақсатты айқындау.

Мысалы, “медициналық суреттерден қатерлі ісік анықтау жүйесі”.

2. Деректер жинау және талдау:

Деректердің сапасы мен көлемі маңызды (Big Data).

3. Модель таңдау:

Машиналық оқыту, нейрондық желі немесе сараптамалық жүйе.

4. Жүйені оқыту:

Алгоритмді нақты деректермен үйрету.

5. Тестілеу және бағалау:

Дәлдік, сезімталдық, жылдамдық сияқты метрикалармен өлшеу.

6. Енгізу және мониторинг:

Жүйені нақты ортаға орналастырып, тиімділігін бақылау.

Интеллектуалды жүйелер -жасанды интеллекттің нақты өмірде қолданылуының негізгі көрінісі. Мұндай жүйелер шешім қабылдай алады, үйренеді, бейімделеді және қоғамның барлық саласында тиімділікті арттырады.

Болашақ мамандар үшін мұндай жүйелерді жобалау, сынау және оңтайландыру қабілеті - кәсіби дағдылардың өзегі болып табылады.

Қорыта айтқанда, қазіргі заманда жасанды интеллект (ЖИ) - экономикалық өсудің, ғылыми прогрестің және кәсіпкерлік жаңашылдықтың негізгі қозғаушы күші. ЖИ технологиялары жаңа өнімдер мен қызметтер жасауға, бизнес-процестерді автоматтандыруға және жаңа нарықтар ашуға мүмкіндік береді. Атап айтсақ:

- Адам мен машина шекарасы біртіндеп жойылып келеді.
- ЖИ - тек құрал емес, сонымен қатар қоғам айнасы.
- Болашақта ЖИ адам құндылықтарын түсіне алатын деңгейге жетуі тиіс.

Жасанды интеллект - тек технология емес, өркениеттің жаңа парадигмасы.

Ол адамзаттың ойлау, еңбек ету және өмір сүру тәсілін өзгертуде. Болашақта табысты болу үшін әр маман ЖИ-мен ынтымақтаса жұмыс істеуді, этикалық және ғылыми жауапкершілікті қатар меңгеруі қажет.

Ұсынылатын бағалау модульдері:

Сценарийлер

- Әр сценарий шамамен 30 мин
- Әр оқушы екеуін алады
- Әр сценарийде ұксас тапсырмалар

- Барлық шынайы және функционалды құралдар
- Интернетті қолдану

Құралдары

- Интернет браузер (іздеу құралы бар)
- Электрондық пошта қосымшасы
- Чат қосымшасы
- Әлеуметтік медиа платформасы
- Жүйе параметрлері қосымшасы
- Файлдарды басқару қосымшасы
- Фото/видео өңдеу құралы
- (Генеративті) ЖИ құралы

Әдебиеттер:

1. Асамбаев А. Ж. Жасанды интеллект негіздері: Оқулық. Алматы, ЖШС РПБК «Дәуір» 2011 ж. – 136 б. ISBN 978-601-217-242-3
2. Баймұхамедов М.Ф., Баймұхамедова А.М., Боранбаев С.Н. Б 20 Жасанды интеллект: қазіргі заманғы теория және тәжірибе оқу құралы / М.Ф.Баймұхамедов, А.М.Баймұхамедова, С.Н.Боранбаев, 1 бөлім – Алматы: «Бастау», 2020. – 248 бет.
3. Баймұхамедов М.Ф., Баймұхамедова А.М., Боранбаев С.Н. Б Жасанды интеллект: қазіргі заманғы теория және тәжірибе: Оқу құралы. 2 бөлім – Алматы: «Бастау», 2020. – 240 бет.
4. Коваленко, А.В. Искусственный интеллект в бизнесе: анализируем и применяем: учебное пособие / А. В. Коваленко, Е. В. Казаковцева. - М: Ай Пи Ар Медиа, 2023. - 354 с. - ISBN 978-5-4497-2196-9

ӘОЖ 364

БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ

Рахымова И.Қ., Сатыбалды А.Е., Абдибаева А.А.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

alyaabdibaeva06@gmail.com

satybaldyainur2006@mail.ru

Қазіргі кезде жасөспірімдер арасында құқық бұзушылықтың, нашақорлықтың, агрессияның өсу тенденциясы байқалады, бұл жеке тұлғаның дамуы үшін де, қоғамның тұтастығы үшін де үлкен қауіп болып табылады.

Девиантты мінез-құлық-бұл қабылданған әлеуметтік, моральдық немесе құқықтық нормалардан ауытқу. Ол тек қылмыспен ғана емес, сонымен қатар агрессия, оқудан бас тарту, нашақорлық сияқты түрлерде де көрінеді. Ғылыми әдебиеттерде бұл ұғымды әртүрлі ғалымдар әрқалай түсіндіреді:

-Э.Дюркгейм девиацияны әлеуметтік нормалардың әлсіреуінен, аномиядан туындайтын құбылыс деп түсіндірді [1].

-Р.Мертон өз теориясында девианттық мінез-құлықты қоғамдағы мақсаттар мен сол мақсаттарға жетудің заңды құралдары арасындағы сәйкессіздіктің нәтижесі деп қарастырды [2].

-А.Бандура мен Б.Скиннер мінез-құлықтың ауытқуын әлеуметтік үйрену және мінез-құлықтың шарттылығы арқылы түсіндіреді. Мұндай мінез-құлыққа бейім жасөспірімдер жиі тәртіп бұзу, өтірік айту, мектептен қашу, ұрлық жасау, агрессивтілік, нашақорлық немесе маскүнемдікке бой ұру сияқты әрекеттерге барады [3].

Жасөспірімдердегі девиантты мінез-құлық мәселесі әрқашан болған және өзекті. Өйткені әр адам өзінің даму процесінде «өтпелі жас» арқылы өтеді, өйткені онсыз бала денесінен ересек адамға өту мүмкін емес. Адам ағзасы өте күрделі жүйе болып табылады және бір күйден екінші күйге ауысу кезіндегі кез келген басқа жүйе сияқты, ол ең осал және сыртқы факторлардың әсеріне ұшырайды.

Жасөспірім- өмірдің барлық кезеңдерінің ішіндегі ең қиыны және күрделісі. Жасөспірім кезінде өмір сүру жағдайларына біркелкі көзқарас қалыптасқан жоқ. Жасөспірімдер эмоционалдылық жоғарылауымен, көңіл-күйдің өзгергіштігімен, әділетсіздікке, әртүрлі сәтсіздіктерге, отбасылық қиындықтарға сезімталдықпен сипатталады.

Девиантты мінез-құлық түрлеріне келетін болсақ:

Біріншіден, жеке адамның, әлеуметтік топтың, жалпы қоғамның мүдделеріне келтірілген зиянның дәрежесіне қарай, екіншіден, бұзылған нормалардың түріне қарай девиантты мінез-құлықтың келесі негізгі түрлерін ажыратуға болады.

1. Деструктивті мінез-құлық. Адамның өзіне ғана зиян келтіру және жалпы қабылданған әлеуметтік және моральдық нормаларға сәйкес келмейтін – қорлау, конформизм, мазохизм және т.б.

2. Жеке және әлеуметтік қауымға (отбасына, достарына, көршілеріне) зиян келтіретін және маскүнемдік, нашакорлық, суицид және т.б.

3. Моральдық және құқықтық нормаларды бұзу болып табылатын және тонау, кісі өлтіру және басқа да қылмыстарда көрінетін құқыққа қарсы мінез-құлық.

Девиантты мінез-құлықты балалар санының көбеюі, педагогтерді даярлау мен психологиялық қызмет сапасын арттыру мәселесін қоғам алдына қойды. Сондықтан бүгінгі таңда қиын мінез-құлықты балалармен жұмыс істеудің алдын алу және сауықтыру технологияларын кеңінен насихаттау және дамыту-басты міндет. Девиантты мінез-құлықты жасөспірімдермен педагогикалық жұмыс бірнеше типте жүргізіледі. Ең алдымен алдын алу шаралары ұйымдастырылады.

Жасөспірім өз өмірінде көптеген өзара байланысқан әлеуметтіу жүйелердің ішінде өмір сүреді: отбасы, мектеп, достар, қоғам, мәдениет, ақпараттық кеңістік. Осы жүйелердің кез-келгеніндегі теңгерімнің бұзылуы оның мінез-құлқына тікелей әсер етеді. Сондықтан жасөспірімнің тәртібін түсіндіруде жеке тұлғаны ғана кінәлау жеткіліксіз- ең алдымен, оның өмір сүріп жатқан ортасын, жіне сол ортаның құрылымдық және психологиялық ерекшеліктерін талдау қажет. Девиантты мінез-құлық баланың табиғатынан немесе туа біткен қасиетінен туындамайды. Ол- ұзақ уақыт бойы қалыптасқан әлеуметтік, мәдени және эмоционалды ықпалдардың жинақталған нәтижесі. Мысалы, ата-ананың көңіл бөлмеуі, мектептегі әділетсіздік, достарының теріс әсері, қоғамдағы агрессия мен немқұрайлылық- бәрі біртіндеп жасөспірімнің ішкі әлемінде тұрақсыздық тудырып, мінез-құлқының ауытқуына алып келеді.

Осыған байланысты жасөспірімнің дамундағы сыртқы факторлардың әсерін жүйелі түсіндіру үшін Ури Бронфенбернердің «экологиялық жүйелер теориясы» ерекше маңызға ие. Бұл теория тұлғаны ортасынан бөлек емес, қоршаған әлеммен үздіксіз байланыстағы тірі жүйе ретінде қарастырады. Теорияның негізгі мақсаты- адамның мінез-құлқына әсер ететін барлық әлеуметтік деңгейлердің өзара әрекеттесуін анықтау және олардың тұлғалық даму процестеріндегі рөлін түсіндіру. У. Бронфенбернер адамның дамуы мен мінез-құлқын зерттегенде оны бір ғана әлеуметтік қабатта қарастыру жеткіліксіз деп санаған. Адамды қоршаған орта бірнеше қабаттан тұратын күрделі экожүйе сияқты: әр қабат бір-бірімен тығыз байланысып, адамның өмірлік өмірлік тәжірбиесіне өз ықпалын тигізеді [4].

Ол негізінде бес деңгейлі модельді ұсынды: микрожүйе, мезожүйе, экзожүйе, макрожүйе, хроножүйе.

1. Микрожүйе- адамға ең жақын, тікелей әсер ететін орта. Бұл- отбасы, достары, мектеп және мұғалімдер.

2. Мезожүйе- микрожүйелер арасындағы өзара байланыстар жүйесі. Мысалы, отбасы мен мектеп арасындағы қарым-қатынас, достар мен ата-ананың өзара әрекеті.

3. Экзожүйе- адам тікелей қатыспайтын, бірақ оның өміріне әсер ететін орта. Мысалы, ата-анасының тұрақты жұмысы болмауы, немесе шамадан тыс еңбек етуі-баланың назарсыз қалуына әкеледі.

4. Макрожүйе- қоғамның жалпы мәдениеті, дәстүрлері, заңдары мен құндылықтары.

5. Хроножүйе- уақыт факторы мен әлеуметтік өзгерістердің ықпалы. Мысалы, цифрлық технологиялар мен әлеуметтік желілердің дамуы, ата-анасының ажырасуы жасөспірімнің психологиялық күйіне елеулі әсер етеді.

Бронфенбреннер теориясының басты құндылығы- ол адам мінез-құлқын тек жеке тұлғаның ішкі әлемінен іздемей, оны әлеуметтік экожүйенің бір бөлігі ретінде қарастыруында. Бұл көзқарас педагогтар мен әлеуметтік қызметкерлерге мәселені кешенді түрде көруге мүмкіндік береді: яғни, мәселені шешу үшін бір ғана деңгейге емес, барлық әлеуметтік жүйелерге бірдей назар аудару керек.

Мысал ретінде нақты жағдайды қарастырайық: Кейс

«15 жастағы Аян есімді жасөспірім соңғы уақытта сабаққа баруды жиі қалдырып, достарымен төбелеске қатыса бастады. Үйде ата-анасы үнемі жұмыста болғандықтан, баламен сөйлесуге, оның мәселесіне көңіл бөлуге уақыты жоқ. Мектеп ұжымы да бұл жағдайға терең мән бермейді, тек тәртіп бұзғаны үшін жазалау шараларын қолданады. Ал достары арасында агрессия мен күш көрсету мінез-құлықтың «бедел» белгісі ретінде қабылданады.»

Талдау жасайтын болсақ:

Микрожүйе- отбасылық бақылау мен эмоционалды қолдау жоқ.

Мезожүйеде- мектеп пен ата-анасының арасындағы байланыс үзілген.

Экзожүйе- ата-ананың жұмыстастылығы мен материалдық қиындықтар әсер етуде.

Макрожүйе- қоғамда зорлық пен агрессияға төзімділік бар.

Хроножүйе- әлеуметтік желілер мен интернет мәдениетінің теріс ықпалы байқалады.

Нәтижесінде, Аяның девиантты мінез-құлқы оның жеке шешімінен емес, қоршаған ортасының көпдеңгейлі ықпалының нәтижесінен туындап отыр. Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқы өздігінен пайда болмайды. Ол тұлғаның ішкі қасиеттерінен гөрі, оның өмір сүретін әлеуметтік ортасындағы байланыстар мен теңгерімнің бұзылуынан туындайды. Сондықтан бұл мәселені шешудің басты жолы- жасөспірімді емес, оның қоршаған экожүйесін түзету.

У. Бронфенбреннердің экологиялық жүйелер теориясы осы бағыттағы ғылыми және практикалық зерттеулерге терең әдіснамалық негіз береді. Ол әлеуметтік қызметкерлерге, педагогтарға және ата-аналарға баланың мінез-құлқына әсер ететін барлық факторларды жүйелі түрде талдауға мүмкіндік береді.

Жасөспірімдер арасындағы девианттық мінез-құлықты болдырмау үшін мынадай жолдар ұсына аламыз:

-Жеке деңгейде алдын алу: психологиялық көмек көрсету, құндылықтар мен мақсат қалыптастыру, бос уақытын тиімді пайдалану, қиын өмірлік жағдайда қолдау көрсету.

-Отбасылық деңгейде алдын алу: отбасы ішіндегі жылы психологиялық климат, ата-аналарды педагогикалық сауаттандыру, отбасылық бақылау, үлгі көрсету.

-Мектеп деңгейінде алдын алу: психологиялық диагностика мен мониторинг, сыныптан тыс тәрбие жұмыстары, әлеуметтік педагог пен психологтың жұмысы, мектеп пен ата-ананың өзара байланысы.

-Қоғамдық және мемлекеттік деңгейде алдын алу: әлеуметтік қолдау бағдарламалары, құқықтық ағарту, жастар саясаты мен волонтерлік қозғалыстар, медиа мен интернет мәдениетін қалыптастыру.

Қорытындылайтын болсақ, қоғамның алдында тұрған басты мәселе- балалар мен жасөспірімдер арасындағы қылмыстың алдын алу, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың өсуіне жол бермеу. Бүгінгі таңда жасөспірімдер мен балалардың арасында

жаппай жайылған әлеуметтік оқшылықтың, келеңсіз жағдайлардың жас балалардың тәртіпсіздіктерге бой алдыруының себебі мен нәтижелерін бағалау оның алдын алу, жасөспірімдерді тәрбиелеу және олардың қоғамдық өмірге үйрету, жан дүниесі сау адам ретінде қосылудың жолдары мен әдістерін табу әр адамның, әр ұстаздың басты парызы болып тұр. Бүгінгі күні өрімдей жастардың қылмыс жасауы көз үйренген көрініске айналып отыр. Тәртібі қиын бала есейген сайын қылмыстың ауыр түрлерін жасауға бейімі арта беретінін ескерсек, бұл аса өткір мәселе екенін мойындауға мәжбүрміз.

Әдебиеттер:

1. Дюркгейм, Э. Самоубийство: социологическое исследование. – Москва: Академический проект, 2023 (жаңартылған басылым).
2. Мертон, Р. К. Социальная структура и аномия. – Москва: АСТ, 2023.
3. Бандура, А., Скиннер, Б. Ф. Психология обучения и поведения. – Санкт-Петербург: Питер, 2024.
4. Bronfenbrenner, U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.

ӘОЖ 159.928.235

ЦИФРЛЫҚ ҚОҒАМ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ЖАҢА ТӘСІЛДЕРІ, ТӘУЕКЕЛДЕРІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ

Серикова Ж. , Шанбаева Г.Н

Нархоз университеті, Алматы, Қазақстан

zhanar.serikova@narхоз.kz

Цифрлық қоғамның қарқынды дамуы заманауи әлеуметтік жүйелердің дәстүрлі құрылымын елеулі трансформациялауда. Әлеуметтік жұмыс саласы да бұл өзгерістердің ортасында орналасқан күрделі және көпқырлы әлеуметтік институт ретінде ақпараттық технологиялардың ықпалымен жаңа мазмұнға ие болып келеді. Қазіргі кезеңде жасанды интеллект технологиялары әлеуметтік саясатты іске асырудың, азаматтарға қолдау көрсетудің және әлеуметтік қызметтерді ұйымдастырудың тиімді құралдарының бірі ретінде танылуда. Сондықтан жасанды интеллекттің әлеуметтік жұмысқа ықпалын ғылыми тұрғыдан зерделеу, оның мүмкіндіктерін, шектеулерін және ықтимал тәуекелдерін талдау маңызды ғылыми-тәжірибелік міндет болып табылады. ХХІ ғасырда цифрлық қоғамның қалыптасуы әлеуметтік қатынастардың барлық саласына елеулі өзгерістер әкелді. Бұл трансформацияның негізгі қозғаушы күштерінің бірі – жасанды интеллект. Әлеуметтік жұмыс саласында ЖИ технологиялары клиенттерге көмек көрсетудің жаңа модельдерін ұсынуға, ақпараттық ресурстарды тиімді басқаруға және алдын алу шараларын жақсартуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ЖИ-ды қолдану этикалық, құқықтық және әлеуметтік тәуекелдер тудырады. Осы мақалада әлеуметтік жұмыс пен ЖИ өзара байланысындағы жаңа тәсілдер, мүмкіндіктер мен қауіптер талданады.

Цифрлық қоғам жағдайында әлеуметтік жұмыстың өзгеруі: Әлеуметтік жұмыс дәстүрлі түрде адаммен тікелей қарым-қатынасты қажет ететін салалардың бірі болып саналады. Алайда цифрландыру бұл қызметтің құрылымына және атқарылу тәсілдеріне айтарлықтай әсер етті. Әлеуметтік қолдау көрсететін ұйымдар электрондық платформалар арқылы кеңес беруді, өтінімдерді қашықтықтан қабылдауды, клиент туралы ақпаратты цифрлық жүйелерде сақтауды кеңінен қолдана бастады. Сонымен қатар әлеуметтік қызметкерлердің жұмысын жеңілдететін түрлі мобильді қосымшалар, клиенттің жағдайын қадағалайтын цифрлық мониторинг құралдары пайда болды. Осы өзгерістердің барлығы

әлеуметтік жұмыстың тиімділігін арттырып, қызмет алушыларға қолжетімділікті кеңейтеді.

Жасанды интеллекттің әлеуметтік саладағы мүмкіндіктері: Жасанды интеллект әлеуметтік қызметтерді бұрынғыдан да қолжетімді етеді. Қашықтан көрсетілетін қызметтерге сүйене отырып, азаматтар уақыт пен ресурсты үнемдейді. Құжат толтыру, мәліметті сұрыптау сияқты рутиналық міндеттер автоматтандырылған кезде, әлеуметтік қызметкерлер негізгі – адамға бағытталған жұмыспен көбірек айналыса алады. Сонымен бірге жасанды интеллект үлкен көлемдегі ақпаратты өңдеп, нақты әрі дәл ұсыныстар беруге көмектеседі. Бұл әлеуметтік саясатты жоспарлауда және әртүрлі қолдау шараларын ұйымдастыруда аса маңызды. Дағдарыс кезеңдерінде жағдайды жедел бағалап, көмек көрсету жолдарын нақтылауға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект әлеуметтік саладағы ақпаратты талдауды жеңілдетіп, үлкен көлемдегі деректерді жинап, оларды түсінікті түрге келтіруге мүмкіндік береді. Мысалы, адамның тұрмысындағы немесе психологиялық жағдайындағы өзгерістерді деректер арқылы ерте байқауға болады. Бұл әлеуметтік қызметкерлердің қиындыққа тап болған адамдарды алдын ала анықтап, уақытылы көмек көрсетуіне жол ашады. Сонымен бірге чат-боттар мен онлайн көмекшілер түрлі сұрақтарға тәулік бойы жауап беріп, азаматтар үшін қолжетімді әрі ыңғайлы кеңес беру алаңына айналды. Кейде адамдар тікелей маманға баруға қысылса немесе мүмкіндігі болмаса, осындай виртуалды көмекшілер олардың алғашқы ақпарат алуына көмектеседі.

Жасанды интеллект әр адамның жағдайын жеке қарастыруға мүмкіндік береді. Адамдардың өмірі мен қиындықтары әртүрлі болғандықтан, бәріне бірдей әдіспен көмектесу әрқашан тиімді бола бермейді. Ал ЖИ адамның өмір жағдайын, денсаулық ерекшеліктерін, әлеуметтік мәртебесін және басқа да факторларды ескеріп, жекелендірілген қолдау тәсілдерін ұсына алады. Бұл әлеуметтік жұмыстың сапасын арттырып, көмек алушының өзіне дәл келетін шешімдерді табуға жағдай жасайды. Технологиялардың пайдасымен қатар қауіптері де жоқ емес. Әлеуметтік салада қолданылатын ақпарат өте құпия және жеке өмірге тікелей қатысты болғандықтан, оны сақтау ерекше жауапкершілікті талап етеді. Жасанды интеллект жүйесінде киберқауіпсіздік дұрыс жолға қойылмаса, деректердің сыртқа шығу қаупі артады. Сондықтан бұл салада қауіпсіздік шаралары маңызды орын алады. Сонымен қатар ЖИ қабылдайтын шешімдер әрқашан әділ немесе дұрыс бола бермейді. Егер оған енгізілген деректер бастапқыда қате немесе біржақты болса, жүйе де соны қайталайды. Мұндай жағдайда кей азаматтар әділетсіз шешімнің құрбаны болуы мүмкін. Тағы бір маңызды мәселе - адамдық қарым-қатынастың әлсіреуі. Технология қаншалықты дамыса да, әлеуметтік жұмыстың негізгі мәні - адамның жан дүниесін түсіну, оған эмоционалды қолдау көрсету. Бұл жұмысты ешбір машина толық атқара алмайды. Сондықтан ЖИ әлеуметтік қызметкердің орнын басатын құрал емес, керісінше, оның жұмысын жеңілдететін көмекші ретінде қарастырылуы тиіс. Адам мен технологияның тепе-теңдігі сақталғанда ғана әлеуметтік қолдау шынайы әрі тиімді болады. Бұған қоса, қоғамдағы цифрлық теңсіздік те әсерін тигізеді. Барлық азамат бірдей технологияны қолдана алмайды немесе интернетке қолжетімділігі шектеулі болуы мүмкін. Мұндай жағдайда цифрлық қызметтер кей адамдарды әлеуметтік қолдаудан шеттетіп қою қаупін тудырады. Сондықтан цифрлық сауаттылықты арттыру және технологияға бірдей қолжетімділік жасау - маңызды бағыттардың бірі.

Цифрлық қоғамда әлеуметтік жұмыс бұрынғыдан гөрі деректерге тәуелді жүйеге айналды. Әлеуметтік қызмет көрсету ұйымдары туралы ақпараттардан бастап, жеке адамның өмірлік жағдайын сипаттайтын мәліметтерге дейінгі деректер электрондық форматта жинақталып, өңделуде. Мұндай деректерді қолданысқа енгізу әлеуметтік мәселелерді анықтаудың, мониторинг жүргізудің және алдын алу шараларын жоспарлаудың жаңа мүмкіндіктерін ашты. Жасанды интеллект осы деректерді талдау процесін автоматтандырып, әлеуметтік сала қызметкерлеріне бұрын қолжетімсіз болған

аналитикалық құралдарды ұсынады. Оның негізінде жасалған модельдер әлеуметтік тәуекелдердің пайда болу ықтималдығын болжауға, күрделі отбасылық жағдайларды ерте кезеңде анықтауға, қоғамның әлсіз топтарына бағытталған мақсатты бағдарламаларды тиімді жоспарлауға мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект негізіндегі агенттер мен виртуалды көмекшілер әлеуметтік қызметтерді көрсету тәжірибесіне кеңінен енгізілуде. Бұл жүйелер азаматтардың сұрақтарына жедел жауап беруге, қажетті құжаттар мен қызметтер туралы ақпарат ұсынуға, кеңес беру процесін жеңілдетуге жағдай жасайды. Мұндай технологиялар әсіресе қолжетімділігі шектеулі аймақтарда тұратын немесе денсаулық жағдайына байланысты әлеуметтік мекемелерге келе алмайтын азаматтар үшін тиімді. ЖИ құралдарының көмегімен әлеуметтік қолдау көрсету үдерісі үздіксіз әрі үздік байланыс форматында жүзеге аса бастады, бұл өз кезегінде қызмет алушылардың қанағаттану деңгейін арттыруға ықпал етеді. Жасанды интеллекттің әлеуметтік саладағы маңызды артықшылықтарының бірі - оның жекелендірілген әлеуметтік бағдарламаларды әзірлеуге мүмкіндік беруі. Дәстүрлі тәсілдерде әлеуметтік қолдау көбіне ортақ стандарттарға негізделіп, адамның жеке қажеттіліктеріне толық сәйкес келе бермейтін. Ал ЖИ жеке адамның жағдайын, оның психологиялық, әлеуметтік, экономикалық ерекшеліктерін ескеретін күрделі модельдер негізінде нақты ұсыныстар жасай алады. Бұл тәсіл әлеуметтік көмектің тиімділігін арттыруға, ресурс шығынын оңтайландыруға және нәтижеге бағытталған әлеуметтік жұмыс мәдениетін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен бірге жасанды интеллекттің әлеуметтік ортаға енуімен байланысты қауіптер де назардан тыс қалмауы тиіс. Ең алдымен әлеуметтік салада қолданылатын деректердің құпиялығы мәселесі алдыңғы қатарға шығады. Әлеуметтік қызмет алушылар туралы ақпарат көбіне адамның жеке өміріне және денсаулық жағдайына қатысты аса маңызды мәліметтерден тұрады. Сондықтан жасанды интеллект жүйелерінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету, деректерді қорғаудың сенімді механизмдерін қалыптастыру, киберқауіпсіздікті басқарудың тиімді саясатын енгізу ғылыми және практикалық тұрғыдан ерекше маңызға ие. Алгоритмдік әділетсіздік те маңызды тәуекелдердің бірі болып саналады. Жасанды интеллект өзінің шешімдерін оған енгізілген деректер негізінде қабылдайды. Егер бұл деректерде әлеуметтік стереотиптер, бұрмаланған ақпарат немесе белгілі бір топтарды кемсітетін элементтер болса, онда ЖИ да дәл сондай әділетсіз шешімдер қабылдауы ықтимал. Мұндай жағдай әлеуметтік теңсіздікті күшейтіп, vulnerable топтардың одан әрі маргиналдануына әкелуі мүмкін. Сондықтан жасанды интеллект жүйелерінің ашықтығы, алгоритмдік әділеттілік, модельдерді тәуелсіз бағалау практикасы әлеуметтік жұмыс жүйесінде ерекше мәнге ие. Әлеуметтік жұмыс саласында жасанды интеллекттің кеңінен қолданылуы адам факторының рөлін төмендетпеуі тиіс. Әлеуметтік жұмыс - адамға бағытталған, оның жан дүниесін, эмоциялық жағдайын, психологиялық ерекшеліктерін түсінуді қажет ететін кәсіби сала. Жасанды интеллект бұл салада қосымша құрал ретінде пайдалы болғанымен, ол маманның эмпатиясын, моральдық қолдауын және адаммен тікелей қарым-қатынас тәжірибесін алмастыра алмайды. Сондықтан технология мен адам арасындағы функциялардың нақты бөлінісі, олардың үйлесімді әрекеттесу моделі қажет. Цифрлық қоғам жағдайында технологияға қолжетімділік мәселесі де маңызды. Әр азаматтың цифрлық сауаттылығы мен техникалық мүмкіндігі бірдей емес. Кей адамдар интернетке қосыла алмайды, ал кейбірі электрондық жүйелерді қолдануда қиындық көреді. Бұл жағдай әлеуметтік қызметтерді цифрландыру кезінде белгілі бір топтардың қолдау жүйесінен шет қалуына алып келуі мүмкін. Сондықтан цифрлық теңсіздікпен күрес, азаматтардың сандық дағдыларын дамыту және әлеуметтік технологияларды бейімдеу шаралары әлеуметтік саясаттың құрамдас бөлігіне айналуы қажет. Жасанды интеллекттің әлеуметтік салаға интеграциясы болашақта одан әрі тереңдей түседі. Оның ықпалымен әлеуметтік қызметтерді басқарудың жаңа модельдері қалыптасып, шешім қабылдау жүйелері автоматтандырылған және дәлдікке негізделген сипатқа ие болады. Дегенмен бұл үдерістер этикалық қағидаттармен, құқықтық нормалармен және адам

құқығын сақтаумен ұштасуы тиіс. ЖИ жүйелерінің транспаренттілігі, жауапкершілігі және бақылауға алынуы әлеуметтік саланың тұрақты дамуын қамтамасыз ететін негізгі шарттардың бірі болып қала береді.

Қорытындылай келе, жасанды интеллекттің әлеуметтік жұмыс саласына енуі қазіргі цифрлық қоғамның даму логикасымен тікелей байланысты үрдіс болып табылады. Бұл технология әлеуметтік мәселелерді түсінудің, оларды шешудің және әлеуметтік саясаттың тиімділігін арттырудың жаңа әдістерін ұсынады. Қоғамда орын алып отырған күрделі әлеуметтік құбылыстардың көпқабатты табиғаты, адам мінез-құлқының алуан түрлілігі және әлеуметтік тәуекелдердің динамикасы дәстүрлі әлеуметтік жұмыс тәсілдерінің өзектілігін төмендетпесе де, олардың ауқымын кеңейтуге, ғылыми негізін күшейтуге және деректерге негізделген шешімдер қабылдауға деген қажеттілікті арттырды. Осы тұрғыда жасанды интеллект әлеуметтік жұмыс барысында жаңа сапалық деңгей қалыптастыра отырып, әлеуметтік қолдаудың дәлдігі мен шапшаңдығын жоғарылатады. ЖИ-дың енгізілуі әлеуметтік жұмыс тәжірибесінде деректерді терең талдаудың маңызын күшейтіп, алдын алу қызметтерінің сипаттамасын түбегейлі өзгертеді. Бұрын тек маманның жеке тәжірибесі мен бақылауына сүйенген бағалау үдерістері енді күрделі математикалық модельдер мен аналитикалық құрылымдар арқылы жүзеге асырылады. Бұл әлеуметтік қатерлердің алдын алу шараларын күшейтіп, мақсатты топтарды дәл анықтауға мүмкіндік береді. Соның нәтижесінде әлеуметтік саясат тиімділігі артып, ресурстарды дұрыс бөлуге жағдай жасалады. Сонымен бірге жасанды интеллект әлеуметтік қызмет көрсетудің қолжетімділігін арттырады. Виртуалды кеңес берушілер, онлайн платформалар және автоматтандырылған көмек жүйелері әлеуметтік қолдау ала алатын азаматтардың шеңберін кеңейтеді, олардың ақпаратқа қол жеткізуін жеңілдетеді. Әсіресе қашықтағы елді мекендер тұрғындары, мүмкіндігі шектеулі азаматтар немесе әлеуметтік орталыққа баруға мүмкіндігі жоқ адамдар үшін бұл құралдар маңызды рөл атқарады. Мұның өзі цифрлық қоғамдағы әлеуметтік әділеттілікті нығайтуға ықпал етеді. Дегенмен жасанды интеллекттің әлеуметтік салаға қарқынды енгізілуі белгілі бір тәуекелдермен қатар жүреді. Ең әуелі, бұл - жеке деректердің қорғалуы мәселесі. Әлеуметтік жұмыс тәжірибесінде жасанды интеллект жүйелері адамның жеке өміріне қатысты аса құпия мәліметтерді өңдейді. Сол себепті киберқауіпсіздік тетіктерін жетілдіру, деректерді қорғаудың құқықтық негізін нығайту, ақпаратты басқарудың ашық әрі сенімді механизмдерін енгізу қажет. Бұл талаптар орындалмаған жағдайда жасанды интеллекттің әлеуеті өзінің жағымды мүмкіндіктерінен гөрі теріс әсерімен көбірек көрінуі ықтимал. Алгоритмдік әділетсіздік те маңызды мәселелердің бірі ретінде қарастырылады. Жасанды интеллекттің жұмыс нәтижесі оған енгізілген деректерге тікелей тәуелді. Егер деректерде қоғамдағы теңсіздікті бейнелейтін бұрмалану немесе жасырын әлеуметтік стереотиптер болса, ЖИ жүйелері оларды күшейтіп, әділетсіз шешімдер ұсынуы мүмкін. Бұл әлеуметтік қорғауға мұқтаж азаматтардың жағдайын одан әрі қиындатып, әлеуметтік саясаттың әділдік принципіне қайшы келуі ықтимал. Сондықтан алгоритмдерді бақылау, бағалау және этикалық сараптаудан өткізу тұрақты түрде жүргізілуі тиіс. Жасанды интеллекттің дамуы адам факторының рөлін төмендетуге болмайтындығын да көрсетеді. Әлеуметтік жұмыс - адамдар арасындағы сенім мен эмоционалдық байланысты қажет ететін ерекше салалардың бірі. ЖИ ақпаратты талдауда, процестерді автоматтандыруда, ұсыныстар жасауда тиімді құрал болғанымен, ол әлеуметтік қызметкердің эмпатиясын, адамгершілік ұстанымдарын және моральдық қолдау көрсету қабілетін алмастыра алмайды. Сондықтан технология мен адамның әрқайсысының өз орны мен рөлі айқындалуы тиіс. ЖИ мамандардың жұмысын жеңілдететін, бірақ оларды алмастырмайтын көмекші құрал ретінде пайдаланылғанда ғана оның тиімділігі жоғары болады. Сонымен қатар цифрлық теңсіздік мәселесі де ерекше назар аударуды қажет етеді. Қоғам мүшелерінің цифрлық сауаттылық деңгейінің әрқилылығы, интернетке немесе технологияларға қолжетімділігінің шектеулілігі әлеуметтік қызметтердің автоматтандырылуы кезінде белгілі бір топты шеттетуге қауіпін арттырады. Әлеуметтік

әділеттілік қағидаттарын сақтау мақсатында цифрлық инфрақұрылымды дамыту, азаматтарды оқыту, инклюзивті технологияларды енгізу маңызды. ЖИ технологияларының мүмкіндіктері мен тәуекелдерін тең дәрежеде ескеріп, оларды ғылыми тұрғыда жүйелі талдау әлеуметтік жұмыстың болашағын стратегиялық жоспарлау үшін қажет. Жасанды интеллект әлеуметтік жұмыстың тиімділігін арттыратын қуатты құрал болғанымен, оны ойланбай енгізу әлеуметтік жүйеге теріс әсер етуі мүмкін. Сол себепті ғылыми қауымдастықтың, әлеуметтік сала мамандарының, мемлекет пен азаматтық қоғамның бірлескен күш-жігері қажет. Этикалық қағидаттарға сүйенген, құқықтық тұрғыдан реттелген, технологиялық қауіпсіздікпен қамтамасыз етілген жасанды интеллект жүйелері ғана әлеуметтік салада ұзақмерзімді оң өзгерістерге қол жеткізе алады. Осылайша, жасанды интеллект әлеуметтік жұмысқа жаңа қарқын, жаңа мазмұн және жаңа мүмкіндіктер әкелуде. Ол әлеуметтік мәселелерді шешудің тиімділігін арттырып қана қоймай, әлеуметтік саясаттың ғылыми негізін күшейтіп, қызмет алушылардың құқықтары мен қажеттіліктерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге бұл технологияның дұрыс іске асуы адамға бағытталған көзқарасты сақтауға, әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етуге және қоғамның әл-ауқатын арттыруға үлкен ықпал етеді. Жасанды интеллект пен әлеуметтік жұмыстың үйлесімді бірлігін қамтамасыз ету - цифрлық қоғамдағы әлеуметтік тұрақтылық пен адам игілігінің маңызды шарттарының бірі.

Әдебиеттер:

1. Әбдіғаппарова Г. А. Әлеуметтік жұмыс негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
2. Иманбекова Б., Садықова М. Әлеуметтік қызмет көрсету жүйесі. – Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2021.
3. Байжолова А., Мұқанова Ж. Әлеуметтік саясат және әлеуметтік жұмыс. – Алматы: Эверо, 2019.
4. Әлжанов А. Қоғамды цифрландыру үдерістері және әлеуметтік саланың дамуы: ғылыми-талдамалық шолу. – Алматы: Қоғамдық даму институты, 2022.
5. Жаназарова З.С. Әлеуметтік жұмыс теориясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
6. Тілеужанова М. Қ., Өмірбекова А. Б. Әлеуметтік қызметкердің кәсіби құзыреттілігі. – Алматы: Ұлағат, 2020.

ӘОЖ 81.93.25

СУПЕРВИЗИЯНЫ ТАЛДАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРГЕ ТӨН КӘСІБИ КҮЙЗЕЛІС

Шанбаева Г.Н.

Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан

gulnaz.shanbayeva@narhoz.kz

Супервизия әр түрлі салалардағы кәсіби тәжірибенің негізгі элементі ретінде мамандарды дамыту мен қолдаудың маңызды аспектісіне айналууда. Супервизия – практиктердің кәсіби құзыреттілігін, өнімділігін және эмоционалдық әл-ауқатын арттыруға бағытталған оқыту мен қолдаудың жүйелі түрі. Қазіргі заманғы супервизия тәжірибесінде осы құбылысты талдаудың және түсінудің әртүрлі бұрыштарын ұсынатын көптеген теориялық тәсілдер мен модельдер бар. Бұл мақаланың мақсаты қазіргі тәжірибеде қолданылатын тұжырымдамалардың, модельдердің және әдістердің әртүрлілігін ескере отырып, супервизияның теориялық тәсілдерін қарастыру және талдау болып табылады. Зерттеу супервизияның негізгі аспектілерін, оның ішінде оның анықтамасын, мақсаттары мен рөлдерін зерттейді және құбылысты түсіну мен зерттеудің

эртүрлі тәсілдерін қарастырады. Психодинамикалық, когнитивтік-мінез-құлық, проблемаларды шешу және жүйелік теориялар сияқты негізгі теориялық ой мектептеріне және олардың супервизия тәжірибесін қолдануына сыни шолу жасауға баса назар аударылады. Мұндай шолу супервизияны құбылыс ретінде тереңірек түсінуге мүмкіндік береді, сондай-ақ кәсіптік тәжірибенің осы саласын одан әрі зерттеу мен дамытудың негізгі бағыттарын анықтайды деп күтілуде.

Супервизия психотерапия, білім беру, кеңес беру және әлеуметтік жұмыс сияқты эртүрлі салалардағы мамандардың кәсіби дағдылары мен эмоционалдық әл-ауқатын дамытуда және қолдауда маңызды рөл атқарады. Дегенмен, супервизияның теориялық тәсілдерінің эртүрлілігі осы құбылысты түсінуді арттыру және оны практикалық қолдануды оңтайландыру үшін осы тәсілдерді жүйелеу және талдау қажеттілігін тудырады. Бұл зерттеудің мақсаты – Қазақстан қоғамы үшін жаңа болып табылатын супервизия ұғымын әлеуметтану саласындағы негізгі зерттеушілер мен еңбектеріне сүйене отырып жан- жақты ашу, ұқсас ұғымдардан өзіндік ерекшеліктерін айқындау, модельдерін талдау, әлеуметтік қызметкерлер үшін супервизор қызметінің қажеттілігін дәлелдеп көрсету, түрлі теориялық тәсілдерін қарастыру және талдау. Оған қоса, әлеуметтік қызметкерлер жұмысындағы кәсіби күйзеліс деңгейін анықтау. Осы мақсатқа жету үшін қойылған міндеттер қатарында негізгі тақырып бойынша негізгі іргелі әдебиеттерге шолу жасау; мәселенің теориялық тәсілдері мен модельдерін қарастыру; супервизияның эволюциялық дамуы мен салалық қызметтерін саралау; супервизияның бірқатар теориялық әдіс-тәсілдерін өзара салыстыра келе жүргізілген зерттеулердің қазіргі тенденциялары мен болашағын болжау. Әлеуметтік қызметкерлердің жұмыс барысында кездесетін кәсіби күйзеліс деңгейін анықтау үшін арнайы эксперимент жүргізу. Зерттеу тақырыбын, мақсаты мен міндеттерін осы негізде дәйекті таңдау зерттеу пәнін жүйелі және мақсатты түрде зерттеуді қамтамасыз етеді, бұл тиянақты және ақпараттық зерттеу нәтижелерін алуға мүмкіндік береді.

«Супервизия» сөзі (supervidere - жоғарыдан қарау) қазақ тілінде «қадағалау», «бақылау» дегенді білдіреді, қоғамға таныс «тәлімгерлік», «жетекшілік» әрекетті осыған жақын деуге болады. Ретцер оған жақын ұғымдар ретінде «контролер», «қарауыл», «инспектор», латын тіліндегі етістік сипаттамаларымен «үңілу», «бақылау», «тану», «қарауылдау», «қабылдау» немесе «таразылау» сөздерін келтірген (Залевский, 2019). Анықтамаларға қарасақ, Беларидің түсіндіруінше, «супервизия - супервизорлар (тәжірибелі кеңесші) мен супервизант (кеңеске жүгінуші) арасындағы кәсіби мазмұндық рефлексия, ол біліктілікті арттыру, кеңес беруден тұрады» (Эббекке-Нолен, 2020). Бернард пен Гудеар пайымынша, «Супервизия - педагогикалық араласудың ерекше әдісі (signature pedagogy, «дәрі тағайындау»), білікті маман әдетте өзімен бір мамандықтағы кіші әріптесіне немесе әріптестеріне солардың кәсіби қызметін жоғарылату, клиенттерге ұсынылатын қызметтердің кәсіби сапасын тексеру мақсатында қадағалау жүргізеді, ол әлі қалыптаспаған маман есіктен бас сұққысы келетін кәсіптің күзетшісі тәрізді (Кулаков, 2022). П. Хокинс пайымынша, супервизия - ол практикант маманның супервизор көмегіне жүгіне отырып пациенттеріне жақсы қарауы, бұл екеуінің бірлескен әрекеті. Супервизия оның жұмысын жақсартады, пациент-супервизант қатынасын трансформалайды. Ұдайы жеке даму, маманның кәсіби дағдылары шыңдалады, кәсіби біліктілігі молая түседі (Кулаков, 2022). Американдық психолог, Оберн университетінің профессоры В.Гесс пайымынша, супервизия – бұл өзара әрекеттесу үрдісі, оның негізгі мақсаты бір адамның (супервизор) басқа адаммен (қадағаланатын тұлға) басқаларға тиімдірек көмектесу үшін қарым-қатынас жасауы болып табылады». Берілген анықтамалар маманның кәсібилігін шыңдауда, маман ретінде кәсіби білімі мен дағдысын кеңейтуде, тәжірибесін молайтуда супервизияның аса маңызды екенін ұқтыруда. «Супервизия» ұғымында білімі, білігі мол, тәжірибелі маман енді қалыптасып жатқан маманның жұмыс барысын жақыннан бақылап-барлап отырады, кездескен жаңа мәселелердің шешімінде оған жол көрсетіп, бірге талқылап, түйінін тарқатып, бағыт-бағдар сілтеп, жауапкершілікті көтерісіп, қажетінше

өзінің тәжірибесімен бөліседі. Осы орайда, маман жұмысының маңызды аспектісі ретінде супервизия – кәсіби тәжірибені жетілдіруге және құзіреттілікті дамытуға бағытталған басшылық пен қолдаудың жүйелі процесі. «Супервизия араласатын мәселелердің аса маңыздылары: жағдайды концептуализациялау, кері байланыс орнату, талқылау, үйрету және нұсқау, моделдеу, рефлексивті сұрақтар» (Кулаков, 2022). Супервизия көбінесе теория мен тәжірибе арасындағы көпір қызметін атқарады, сонымен қатар, жеке және кәсіби өсудің үйлесіміне мүмкіндік береді. Супервизияның негізгі құрамдастарына маман мен жетекші арасындағы тұрақты кездесулер, кәсіби мәселелерді талқылау, қиын жағдайларды талдау, кәсіби қызметтің әртүрлі аспектілері бойынша кері байланыс пен қолдау жатады. Бұл процесс қатысушылардың контекстіне және қажеттіліктеріне байланысты топтық, жеке, клиникалық, әкімшілік және т.б. сияқты әртүрлі нысандарда болуы мүмкін. Супервизия ұғымының шығу тарихына тоқталар болсақ, А. В. Карандеева Батыста супервизия мамандарды қолдаудың бір түрі ретінде «көмекші мамандықтар» (педагогика, әлеуметтік жұмыс және т.б.) саласымен бір мезгілде дерлік пайда болғанын айтады. Оларда супервизия оқыту бағыты ретінде де, тікелей практикалық қызмет ретінде де бар (Карандеева, 2021). Гаранкова К.Ю. бірқатар арнайы ғылыми зерттеулерге қарамастан (Валлерштейн, Дуваль, Кадушин және т.б.) бұл бағытта жарияланымдар жеткіліксіз деген пікірде. Ол супервизия тәжірибесінің пайда болуын психоаналитикалық бағыттың дамуымен байланыстырған Д. Джейкобс, П. Дэвид, Д. Мейер секілді зерттеушілер пікірін жақтайды. З. Фрейд әріптестерімен клиникалық жағдайларды талдауды аптасына бір рет жеке қабылдау бөлмесінде тұрақты түрде өткізетін. 1924 жылдан бастап психоаналитикалық білімге қойылатын талаптар оқытуды талдаудың алты айлық курсына қамтыды. Фрейд өзінің «Бес жасар баланың фобиясын талдау» (1909) еңбегінде негізінен супервизия үрдерісін талдаған. Бұл психодинамикалық супервизияның алғашқы толық сипаттамасы. Фрейд жетекші ретінде емдеу барысын бақылады, болжамдарды тұжырымдады, әке-терапевттің іс-әрекетіне басшылық жасады. Сөйтіп әкесі арқылы баланы емдеді. Фрейд бұл жерде бақылау әдісін әзірлеуді мақсат етпегенмен жұмыс барысы супервизияның алғашқы формасына келеді. Бұдан психоаналитикалық қозғалыстағы оқыту және бақылау тәжірибесінің стихиялық, жүйесіз сипатта болғанын көреміз. Берлин конгресінде (1922.) 1924 жылы жас психоаналитиктерге 6 айлық тағылымдамадан өтуі міндеттелді. Дегенмен жас мамандарды қадағалау тәжірибелі кісілерге табысталды.

Супервизияға арналған теориялық тәсілдер супервизия үрдістерін түсіну, бағалау және ұйымдастыру үшін қолданылатын әртүрлі тұжырымдамалар мен модельдерді білдіреді. Бұл теориялық тәсілдер супервизия процестерін әртүрлі қырынан талдау және түсіну үшін мүмкіндік береді. Олардың комбинациясы кәсіби құзіреттілікті дамыту және кәсіби қиындықтарды шешу үшін тиімді болуы мүмкін. Зерттеушілер бұл тұрғыда бірнеше моделдерді атап көрсетеді.

Соның бірі супервизияның **рефлексиялық практикалық моделі** – жетекшінің кәсіби тәжірибесін жүйелі түрде рефлексиялық талдауға ерекше мән беретін тәсіл. Модельдің басты көздегені – бақылаушылардың рефлексиялық дағдыларын (өзіндік рефлексия, тәжірибе туралы рефлексия және өз тәжірибесіне сыни тұрғыдан қарау қабілеті) дамыту. Дафне Хьюсон мен Майкл Кэрролл 2016 жылы жарық көрген «Reflective Practice in Supervision» атты еңбегінде рефлексиялық қадағалаудың үш ұстанымын талдаған: а. Зейінді ұстаным: не болып жатқанын байқау; ә. Қарастыру ұстанымы: оқиғаны талдау және оның астарында жатқан болжамдарды ашу; б. Шоғырландыру ұстанымы: оқытуды күнделікті тәртіпке айналдыру үшін іс жүзінде қолдану. Жаттығулар, сценарийлер мен іс-әрекеттерді қолдану арқылы қиындықтар мен білім беру мақсатында 1999 ж. Элизабет Л. Холлоуэй «Counselling Supervision in Context» атты бірнеше сериядан тұратын кітаптарын жазды. Барбара Бассот «The Reflective Practice Guide» атты еңбегінде (2005, 2023) рефлексияның негізгі аспектілері ретінде өзін-өзі тануды дамыту; рефлексиядағы жазудың рөлі, басқалармен рефлексия жасау, эмоциялар мен сезімдерді

өндеудің маңызы, өзгерістерді басқару, тәжірибеден үйрену, өзін-өзі күту және өкініштен аулақ болу жағдайларын зерттеген. Бұлардан басқа да авторлардың осы тақырыпқа жазған еңбектері бер: Анна Мария Ван Даам «Supervision in Action: A Relational Approach to Coaching and Consulting Supervision» (2015); Антония Бифулько мен Питер Бранни «Reflections on Reflective Practice in Supervision: Towards a Socially Contextualised Understanding» (2014); Кэролайн Шоттен и Макс Линде «Reflective Practice in Supervision: An Empirical Investigation» (2019). Соңғы аталған кітапта авторлар супервизиядағы рефлексиялық тәжірибе және оның кәсіби дамуға әсері бойынша эмпирикалық зерттеу нәтижелерін ұсынады.

Біз атап көрсеткен зерттеушілер және олардың жұмыстары супервизиядағы рефлексиялық тәжірибенің рөлі мен құндылығын жақсы түсінуге көмектеседі, оған қоса, кәсібилікті дамыту және кәсіби тәжірибе сапасын арттыру үшін оны пайдаланудың әртүрлі әдістері мен тәсілдерін ұсынады. Супервизияның проблемаларды шешу моделі – жұмыс барысында мамандарға кездесетін түрліше жағдайларды өзара талқылап, шешуді көздейтін құрылымдық тәсіл. Алдымен проблема анықталады, соған сай қажетті ақпарат жиналады. Жетекші мен қарауындағы маман проблеманы бірге қарастырады, шешім үшін тиімді стратегия әзірлеп, талдайды. Егер шешімге арналған жоспар жасалса, соны іске асыру кезеңдерін қадағалайды.

Супервизияның проблемаларды шешу моделін қарастырған зерттеушілер қатарында Ханнес Кралл 2012 ж. жарық көрген «Supervision in Psychodrama: Experiential Learning in Psychotherapy and Training» атты еңбегінде психодраманың мысалын қолдана отырып, супервизиядағы проблемаларды шешу моделін зерттейді. Ол супервайзерлерге мамандар мәселелерін шешу және кәсіби дағдыларды дамытуға көмектесетін әдістерді талқылайды. Лоретта Дж. Брэдли, Николас Ладани «Counselor Supervision» (2001) атты еңбегінде жаңа басылымға енгізген маңызды өзгерістерін атаған: мультикультурализм мәселелерін супервизияға қосу; супервизиядағы этикалық және ақпараттық-түсіндіру мәселелеріне сараптама; мектеп, мансап және отбасы кеңесшілерін қадағалау бойынша жаңа және өзекті мәселелер, топтық супервизия мәселелерін шешу және т.б. Каррол Майкл «Counselling Supervision in Context» (1999) кітабында әртүрлі супервизиялық модельдерді қарастыра келе проблемаларды шешу моделіне де тоқталды. Ол бұл моделді консультация берудің әртүрлі салаларында қолдану туралы практикалық кеңестер ұсынады.

Ұлыбританиядағы Реддинг университетінің Хенли бизнес мектебінің құрметті көшбасшылық профессоры, ұжымдық көшбасшылық, жүйелі командалық коучинг, коучинг және супервизия саласындағы еңбектерімен танымал Питер Хокинс «Supervision In The Helping Professions» еңбегінде (2007) топтарда супервизияның жаңа әдістері, супервизия сессиясының процесін құрылымдаудың нақты моделі, супервизияны оқыту стиліне бейімдеу, супервизиядағы ғылыми-зерттеу және іс-әрекеттік зерттеулер, тіпті баспана іздеушілер және босқындармен жұмыс істеудің қиындықтарына мәселелерге шешімдер ұсынды.

Супервизиядағы **жүйелік тәсіл моделі** кәсіби тәжірибе мен маманның дамуы оның жұмыс істейтін жүйемен міндетті түрде өзара байланысты деген идеяға негізделген. Бұл тәсіл ұйымдық, әлеуметтік-мәдени және жеке факторлардың кәсіби қызметке әсерін жан-жақты түсінуге бағытталған. Холлоуэй осы моделге қатысты супервизияның жеті өлшемін сипаттайды, олардың барлығы орталық бақылау қатынасымен байланысты өлшемдер: супервизия функциялары, супервизия міндеттері, клиент, стажер (қалыптасып жатқан маман), супервайзер және мекеме (Меновщиков). Жүйелік тәсілі мамандарға өз жұмысының мәнін жақсы түсінуге, жүйеде өзара әрекеттесу үшін тиімдірек стратегиялар әзірлеп, табысты кәсіби қызмет үшін жағдай жасауға көмектеседі. Рафаэль Дж. Беквар «Systems Theory and Family Therapy: A Primer» (2017) кітабында отбасылар мен отбасылық терапияны кәсіби тәжірибеде қолданудың мысалдары мен иллюстрациялары ретінде пайдалана отырып, жүйелік теориялық перспективаның негізгі түсініктеріне шолу

жасаған. Еңбек жүйелер теориясының мета-перспективасын отбасылармен жұмыс істеуде қалай қолдануға болатындығы туралы 100-ден астам мысалдар келтіруімен ерекшеленеді.

Супервизиядағы **когнитивтік-мінез-құлық тәсілі** кәсіби нәтижеге әсер ететін ойларды, сенімдерді және мінез-құлық стратегияларын талдауға және өзгертуге бағытталған. Өзін-өзі тануды арттыру, эмоционалды күйді реттеу және адаптивті ойлау стратегияларын дамыту бұл сайып келгенде кәсіби тәжірибенің тиімдірек болуына және кәсіби мәселелерді шешуге ықпал етеді. Кори Ф. Ньюман, Даниэль Каплан «Supervision Essentials for Cognitive-Behavioral Therapy (Clinical Supervision Essentials Series)» (2016) атты еңбегінде екі негізгі тұжырымдамаға негізделген когнитивті-мінез-құлық терапиясының практиктерін қадағалауға дәлелді тәсіл ұсынады: күшті және әлсіз жақтарға бағытталған кері байланыс және тәжірибелік білімді үлгі ететін рөлдік жаттығулар мен супервизордың клиенттермен жұмысы сияқты демонстрациялар. Марк Д.Тержесен, Тамара Дель Веккио «Handbook of Training and Supervision in Cognitive Behavioral Therapy» (2023) еңбегінде когнитивті мінез-құлық терапиясында оқыту мен супервизияға арналған практикалық басшылыққа кең зерттеу базасын синтездеген. Сондай-ақ мінез-құлық медицинасы контекстінде оқыту мен супервизияны талқылап, тәуекел қаупі жоғары жағдайларда СВТ (Cognitive Behavioral Therapy) бақылауын зерттеген.

Эмоционалды және психодинамикалық тәсілге келсек, супервизиядағы эмоционалды көзқарас жетекшінің кәсіби қызметтегі эмоционалды тәжірибесіне бағытталған. Супервизор маманға жұмыс процесінде пайда болатын эмоцияларын тануға, түсінуге және білдіруге көмектеседі. Бұл супервизорларға өздерінің эмоционалды реакцияларын, бейсаналық процестерін жақсы түсінуге және кәсіби дағдыларды жақсартуға мүмкіндік береді.

Транзакциялық талдау – Э.Берн әзірлеген транзакциялық талдау – өмірлік ұстанымдарды қайта қарау, жарамсыз мінез-құлық үлгілерін анықтау, жаңа құндылықтар жүйесін қалыптастыру және автономды үйлесімді тұлғаға қол жеткізу негізінде тұлғаны қайта қалыптастыруға негізделеді. Кәсіби қарым-қатынастарды тереңірек түсіну, мінез-құлықтың ұзақ мерзімді үлгілерін ашу және кәсіби тәжірибедегі өзгерістердің стратегияларын әзірлеуде бұл талдаудың ықпалы зор.

Супервизиядағы **экзистенциалдық көзқарас моделіне** келсек, бұл модель туралы зерттегендер П.Хокинс, Р.Шохет (1989), А. Уильямс (1995), Дж.Петт, (1995) Р.Райт, (1996) және т.б. Мәселен, Дж.Петт (1995) экзистенциалды супервизияға мынадай анықтама береді: «Бұл клиенттің игілігі үшін сауатты және сапалы жұмысты жеңілдету үшін терапевтке қолдау көрсететін супервизор мен терапевт арасындағы өзара келісілген және шектеулі тұлға аралық жұмыс қарым-қатынасы». Былайша айтқанда, экзистенциалды супервизияның негізгі бағыты супервайзер мен терапевт арасында тікелей бақылау сессиясында болып жатқан нәрсе деп қорытынды жасауға болады. С. ду Плок 2004 жылы Бирштонаста (Литва) өткен өзінің «Экзистенциалды терапиядағы супервизия» атты практикалық семинарында супервизияның экзистенциалды түсінігін супервизор мен терапевт арасындағы дәстүрлі қарым-қатынас түрінен ажыратып берген. Оның айтуынша, супервизия дәстүрлі түрде қабылданатын «ата-аналық қарым-қатынаспен» сипатталады, онда басты назар бақыланатын терапевттің қажеттіліктеріне бағытталған, оған тәжірибелі және білімді супервизор жауап беруге тырысады. Ал экзистенциалды супервизияда супервайзер мен терапевт арасындағы қарым-қатынастағы серіктестікке, олардың қадағалау процесінде шығармашылық жағынан бірлесуіне және супервизияның өзіндік үрдісіне баса назар аударады. Экзистенциалды супервизияда супервайзердің негізгі күші клиентке әлдене түсіндіру емес, оны өзгертудің мүмкін тәсілдерін қарастыру емес, екі адам (терапевт пен клиент) арасындағы «терапевтік әлемде» (Э. Спинеллидің термині) не болып жатқанын түсінуге бағытталған.

Жалпы алғанда, Ресейдің өзінде соңғы жиырма жылда көңіл бөліне бастаған супервизия тақырыбы Қазақстан үшін әлі зерттеле қоймаған жаңа тақырып деуге болады.

Кәсіби қызметтің кез-келген түрі жұмыс орнындағы стресстің пайда болуымен, демек, кәсіби күйзелістің пайда болуымен байланысты. Алайда, бірқатар кәсіптерде жұмысшылардың күйзеліске ұшырау қаупі жоғары. ДДҰ мәліметтері бойынша, мұндай кәсіптерге әлеуметтік жұмыс жатады, ол кәсіптер тізімінде стресс пен эмоционалды күйзеліске ұшырау бойынша екінші орында тұр. Бұл нәтиженің мәні әлеуметтік жұмысты ұйымдастыруда және іске асыруда жақында болған өзгерістер қызметке клиентке бағдарланған және клиентке бағдарланған көзқарасқа әкелгеніне дейін азаяды. Әлеуметтік қызметкерлердің өздері, әдетте, клиенттің күрделі өмірлік мәселелерін шешуге қатысады, бұл өз кезегінде олардың психологиялық және эмоционалды жағдайына теріс әсер етеді және сәйкесінше эмоционалды күйзеліске әкеледі. Кристина Маслачтың Күйзеліс теориясы (Burnout Theory) теориясы кәсіби күйзелістің үш өлшемін сипаттайды: эмоционалды шаршау (emotional exhaustion), деперсонализация (depersonalization) және жеке жетістіктердің төмендеуі (reduced personal accomplishment). Әлеуметтік қызметкерлердің эмпатияға, эмоционалды қолдауға және шешілмеген клиенттік мәселелерге жиі ұшырауы күйзелістің даму қаупін арттырады. Жалпы қабылданған ұсыныста емханадағы әлеуметтік жұмыс - бұл белгілі бір өмірлік жағдайларға (өмірлік қиын жағдайға) байланысты өздігінен шеше алмайтын клиенттің мәселелерін шешуге бағытталған кәсіби қызмет түрі.

Соңғы жылдары шетелдік авторлар жүргізген зерттеулер әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби қызметіндегі стресстің негізгі көздерін анықтауға және сәйкесінше олардың қызметкердің психологиялық және эмоционалды жағдайына әсерін, сондай-ақ осы жұмысқа қанағаттану сапасы мен дәрежесін анықтауға мүмкіндік береді. Алайда, әлеуметтік жұмыстың өзіндік ерекшелігі бар. Екінші жағынан, әлеуметтік қызметкерлердің шындыққа жанаспайтын, орынсыз талаптар немесе үміттер қоятын клиенттермен өзара әрекеттесуінде тұлғашылық жанжал туындайды. Бұл, әсіресе, денсаулық сақтау жүйесінде жұмыс істегенде жиі байқалады, мұнда мекеменің аспаптық нәтижелері мен өткізу қабілеттілігіне, ал аз дәрежеде жеке тұлғаның құндылығына баса назар аударылады. Демек, әлеуметтік қызметкерлерде тұлғашылық қақтығыс дамуы орын алады, өйткені олар әлеуметтік жұмыстың бар құндылықтарына негізделген қолдау қатынастарын жүзеге асыруды жалғастыруда. Әлеуметтік жұмыс идеалдары (мысалы, әлеуметтік әділеттілік, клиенттердің өзін-өзі анықтауы және мүмкіндіктерін кеңейту) мен олардың кәсіби рөлінің күтілетін орындалуы арасында қайшылық бар.

Осы зерттеудің мақсатына жету және супервизияны талдаудың теориялық тәсілдеріне сапалы талдау жасау үшін мынадай ғылыми әдістерге жүгіндік. Психодинамикалық даму, жүйе және рефлексиялық үлгілерді қоса алғанда, супервизияның бар теориялық тәсілдерін анықтау және талдау үшін жүйелі әдебиеттерге шолу жүргізілді. Теориялық негізді құру үшін соңғы жылдарғы осы бағыттағы ғылыми мақалалар мен негізгі авторлардың еңбектері қарастырылды. Салыстырмалы талдау супервизияны коуч, бизнес жаттықтырушы, терапия, интервизиядан ажыратып, өзіндік ерекшеліктерін анықтауда қолданылды. Супервизия модельдерін жан-жақты сипаттау және олардың ерекшеліктерін анықтауда Сапалық зерттеу тәсілдеріне жататын Сипаттамалық зерттеуге жүгіндік. Сандық зерттеу әдістерінен Сауалнама алу нәтижесінде жұмыс барысында әлеуметтік қызметкерлерде туындайтын кәсіби күйзеліс деңгейі анықталды. Бақылау әдісі әлеуметтік қызмет көрсету мекемелеріндегі супервизия тәжірибесі мен күйзелісті басқару стратегиялары туралы контекстік түсінік алуға мүмкіндік береді. Жағдайды зерттеу (Case study) әдісі нақты супервизия жағдайларын терең талдау арқылы модельдердің практикада қалай жүзеге асатынын зерттеуге мүмкіндік береді. Тандалған ғылыми әдістер зерттеу пәнін жүйелі және жан-жақты ашуды көздейді, ол супервизияның теориялық аспектілерін объективті және ақпараттық түсінуді қамтамасыз етеді. Супервизияны талдаудың теориялық тәсілдеріне рефлексиялық практикалық модель (Дафне Хьюсон, Майкл Кэрролл), проблемаларды шешу моделі (Ханнес Кралл), жүйелілік тәсіл моделі (Рафаэль Дж. Беквар), экзистенциалдық көзқарас

моделі (П.Хокинс, Р.Шохет), ал әлеуметтік қызметкердің күйзеліске ұшырауы жағдайларын ашуда Күйзеліс теориясы (Burnout Theory) (Кристина Маслач) теориялары қолданылды. Жоғарыда аталған теориялар негізінде супервизия мен әлеуметтік қызметкер күйзелісінің тақырыптың шегі нақтыланды.

Супервизияны талдаудың теориялық тәсілдері саласындағы зерттеулердің нәтижелері қазіргі заманғы супервизия тәжірибесінде қолданылатын әртүрлі тұжырымдамалар, модельдер мен әдістерге кең шолу жасауды және жүйелеуді қамтамасыз етеді. Талдаудан алынған негізгі нәтижелерді былай көрсетуге болады. *Тәсілдердің әртүрлілігі:* психодинамикалық, когнитивтік-мінез-құлық, проблеманы шешу және жүйелік теориялар сияқты әртүрлі ойлау мектептеріне жіктелуі мүмкін бақылаудың теориялық тәсілдерінде айтарлықтай әртүрлілік табылды. Бұл тәсілдердің әрқайсысының супервизияны түсіну мен тәжірибеде қолдануға негіз болатын өзіндік ерекшеліктері мен принциптері бар. *Негізгі ұғымдар мен модельдер:* Супервизияның әртүрлі теориялық тәсілдерінің негізінде жатқан негізгі ұғымдар мен модельдер талданды. Бұл эмоционалдық қолдау, кәсіби дағдыларды дамыту, өзін-өзі көрсету және кәсіби қарым-қатынасты басқару тұжырымдамаларын қамтиды. *Күшті жақтары мен шектеулері:* пікірталас супервизияның әртүрлі теориялық тәсілдерінің күшті жақтары мен шектеулерін атап өтті. Мысалы, психодинамикалық тәсіл тәжірибенің эмоционалды және бейсаналық аспектілеріне баса назар аударса, ал когнитивті мінез-құлық тәсілі мінез-құлықты өзгертудің нақты стратегиялары мен әдістеріне назар аударады. *Даму перспективалары:* Супервизияның теориялық тәсілдерін дамыту және жетілдіру перспективалары талқыланады. Ықтимал бағыттар әртүрлі ой мектептерін одан әрі интеграциялауды, жаңа үлгілер мен әдістерді әзірлеуді және әртүрлі кәсіби жағдайларда супервизияның тиімділігін түсінуді арттыруды қамтиды. Зерттеу нәтижелерін талқылау кәсіби тәжірибені оңтайландыру және әртүрлі кәсіптік салаларда медициналық көмек көрсету сапасын арттыру мақсатында супервизияның теориялық тәсілдерін одан әрі зерттеу мен дамытудың маңыздылығын көрсетеді. Сауалнама нәтижесі көрсеткендей әлеуметтік қызметкердің жұмыс барысында өзін робот сезінуі (16,3%), өзін жиі дәрменсіз сезінуі (10, 4%) көбінесе «эмоционалды күйзеліске» ұшырау жағдайын аңғартады. Себебі әлеуметтік қызметкерлер жиі өте қиын және стрессті жағдайлармен жұмыс істейді, бұл олардың эмоционалдық тұрғыдан ресурстарын түкке тұрмайтындай жұмсайды. Уақыт өте келе, бұл күйзеліске және сезімталдықтың төмендеуіне әкелуі мүмкін. Деперсонализация: Бұл - кәсіби күйзеліс синдромының бір белгісі, мұнда қызметкерлер клиенттеріне немесе науқастарына деген жеке қарым-қатынасын жоғалтады және оларды стандартты объектілер ретінде қарастырады. Мұның салдарынан, қызметкерлер өздерін механикалық және робот сияқты сезінуі мүмкін. Шаршау: Тұрақты эмоционалдық және физикалық шаршаудың салдарынан қызметкерлер энергияларын жоғалтып, өздерінің жұмыстарына деген ынталарын жоғалтады. Олар міндеттерін автоматты түрде орындай бастайды, бұл өз кезегінде роботқа ұқсас сезімдер туғызады. Жеке дамудың жетіспеушілігі: Жұмыс барысында жаңа білім алуға немесе өсуге мүмкіндік берілмеген жағдайда, қызметкерлер өздерінің жеке қабілеттерін толық пайдаланбайтындай сезінуі мүмкін, бұл олардың өздерін роботтай сезінуіне әкелуі мүмкін. Бұл сезімдерді азайту және жұмыстағы өнімділік пен қанағаттануды арттыру үшін, мекемелер әлеуметтік қызметкерлерге қолдау көрсету, тұрақты оқыту және даму мүмкіндіктерін ұсынуы, сонымен қатар жұмыс күшінің жүктемесін реттеуі маңызды.

Қорыта келгенде, супервизия ұғымы психология, әлеуметтік жұмыс, білім беру және т.б. сияқты әртүрлі салаларда кәсіби даму мен еңбекті қолдау мазмұнындағы негізгі ұғымға жатады. Ол сондай-ақ маманның кәсіби құзыреттілігі мен тиімділігін арттыруға бағытталған бағалауды, кері байланысты және қолдауды қамтитын жүйелі процесс ретінде анықталды. Супервизия тек бақылау және нұсқау берумен ғана шектеліп қалмайды, оның өзіндік рефлексияға, өзіндік сананың артуына және кәсіби тұлғаның дамуына ықпал ететінін атап өткен жөн. Супервизияны соған ұқсас коуч, бизнес кеңес беруші, терапия,

интервизиямен шатастырмау қажет. Коучинг нақты жеке немесе кәсіптік мақсаттарға жету үшін өнімділік пен дағдыларды жақсартуға бағытталады, бұл ретте нақтырақ және әрекетке бағытталған тәсілмен жүреді. Бизнес-консалтинг проблемаларды талдау және шешімдерді ұсыну арқылы ұйымның өнімділігі мен стратегиясын жақсартуға бағытталған. Терапия психологиялық немесе эмоционалдық мәселелерді шешуді негізге алған адамның жеке әл-ауқаты мен психикалық денсаулығына бағытталған. Интервизия – бұл тең дәрежедегі адамдар бақылаудың иерархиялық құрылымы жоқ, өзара қолдау және оқу үшін өз жұмысын талқылайтын әріптестік процесс. Әрбір тәсіл өзінің нақты мақсатына жету үшін әртүрлі қарым-қатынастарды, мазмұнды фокусты және мақсаттарды пайдаланады. Супервизия болса жоғарыдағылардан бөлек, көбінесе клиенттермен немесе студенттермен жұмысын бағалауды қамтитын көмекші рөлдерде адамдардың кәсіби өсуі мен этикалық тәжірибесіне басымдық береді. Әлеуметтік жұмыстағы супервизияның негізгі үш бағытын білім беру, қолдаушы және бағыттаушы не әкімшілік ретінде нақтылау қажет. Бақылау кезінде супервизор өз жұмысын жаңа көзқараспен қарап шығуға, күшті және әлсіз жақтарын анықтауға және қадағалауындағы маманның жұмысын жақсартудың стратегияларын әзірлеуге мүмкіндік алады.

Супервизияның маңызды аспектілерінің бірі маманның эмоционалдық әл-ауқатын қолдау, әсіресе дағдарыс, күйзеліс жағдайында немесе денсаулық сақтауда клиенттермен жұмыс істеу сияқты эмоционалды жағдайлар туындайтын жұмыс контекстінде. Бұл қолдау шаршаудың алдын алуға әрі кәсіби тиімділіктің жоғары деңгейін сақтауға көмектеседі. Әлеуметтік қызметкерлер кәсіби күйзеліске ұшырамауы үшін мынадай нақты әрі тиімді әдістерді қолдану қажеттігін ұсынамыз: кәсіби қауымдастықпен байланыс жасау арқылы әріптестермен, кәсіби топтармен және менторлармен ортақ желі құру. Тәжірибелі мамандардан қолдау алу, кәсіби даму мүмкіндіктерін пайдалану. Жұмыс пен жеке өмір арасындағы тепе-теңдікті сақтау. Стресске қарсы пайдалы техникаларға жүгініп, денсаулықты күту. Кәсіби дамуды қолға алу, білімін арттырып, жаңа дағдылар мен әдістерді меңгеру. Өз эмоцияларын тану және басқару қабілеттерін жетілдіру. Тұрақты рефлексия тұрғысынан өз тәжірибелерін талдау және олардан үйрену. Жұмыс жүктемесін реттеуде әділ жұмыс кестесін құру, қысымды азайту. Қауіпсіз және қолдаушы жұмыс ортасын қамтамасыз ету. Әлеуметтік қызметкерлердің психологиялық күйін қорғау. Жұмысқа деген көзқарасты жаңарту, оның маңыздылығын түсіну. Жұмыс процесінде шығармашылық элементтерді қосу. Бұл ұсыныстар әлеуметтік қызметкерлерге кәсіби күйзелістен сақтануға және жұмыстағы өнімділік пен қанағаттануды жоғарылатуға көмектеседі.

Әдебиеттер:

1. Гаранкова, К.Ю., 2016. Краткая история развития супервизии. В: Психическое здоровье общества в постсовременном мире: материалы Форума специалистов помогающих профессий с международным участием (г. Новосибирск, 13–18 апреля 2016 г.). Новосибирск: Издательство НГТУ, с.171–177.
2. Залевский, Г.В., 2019. Психологическая супервизия: учебное пособие для бакалавриата и специалитета. 2-е изд. Москва: Издательство Юрайт. https://www.elibrary.ru/download/elibrary_41247717_53793923.pdf
3. Эббекке-Нолен, А., 2019. Введение в системную супервизию. Москва: First Step. <https://www.first-step-books.ru/assets/images/super/preview.pdf>
4. Карандеева, А.В., 2021. Супервизия как средство повышения качества подготовки и сопровождения. Сборник радова Учительского факультета, 16, с.98.
5. Кулаков, С.А., 2022. Супервизия в психотерапии: учебное пособие для супервизоров и супервизантов. 4-е изд. [б. м.]: Издательские решения.
6. Фокин, И.В., 2010. Использование супервизии в социальной работе в России. Журнал Инженерные технологии и системы: Науки об образовании, (2), с.107–110. <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-supervizii-v-sotsialnoy-rabote-v-rossii/viewer>

ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС КЛИЕНТТЕРІМЕН ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУ ТӘЖІРИБЕСІ

Шанбаева Г.Н., Мұхамед А., Балғабай А., Алтинбекова А.

Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан

ayanat.mukhamed@narхоз.kz

Қазіргі заманның әлеуметтік-экономикалық өзгерістері қоғамдағы түрлі топтардың әл-ауқатына, өмір сапасына және әлеуметтік тұрақтылығына тікелей әсер етеді. Осындай күрделі жағдайда әлеуметтік жұмыс мамандарының рөлі айрықша маңызға ие болып отыр. Әлеуметтік жұмыс – тек жекелеген адамдарға көмек көрсету ғана емес, сонымен бірге олардың әлеуметтік құқықтарын қорғау, қиын жағдайдан шығу жолдарын іздестіру, қоғаммен қайта байланыс орнатуға мүмкіндік жасау сияқты кең ауқымды қызметтерді қамтитын кәсіби әрекет. Бұл қызметтің өзегінде клиентпен тиімді өзара әрекеттесу, сенім артуға негізделген қарым-қатынас қалыптастыру және проблеманы бірлесе шешу мәдениеті жатыр.

Әлеуметтік жұмыс клиенттері әртүрлі әлеуметтік топтардан құралатыны белгілі: аз қамтылған отбасылар, мүмкіндігі шектеулі тұлғалар, қарттар, жастар, әлеуметтік тәуекел топтары, тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандары, мигранттар және тағы басқа азаматтар. Әр адамның өмірлік тәжірибесі, психологиялық жағдайы мен әлеуметтік мәселесі бір-біріне ұқсамайтындықтан, маманның да клиентке деген көзқарасы, қарым-қатынас моделі мен қолдау көрсету тәсілдері жеке дара қарастырылуы тиіс. Осы тұрғыдан алғанда әлеуметтік жұмыс маманы кәсіби білім-білікпен қатар, жоғары деңгейдегі эмоционалдық тұрақтылық, эмпатия, коммуникация дағдылары мен этикалық жауапкершілікке ие болуы қажет.

Клиентпен өзара әрекеттесу процесі – әлеуметтік жұмыстың негізгі құрамдас бөліктерінің бірі. Бұл процесс бірнеше кезеңнен тұрады: клиенттің мәселесін анықтау, ақпарат жинау, қажеттілікті бағалау, көмек көрсету стратегиясын әзірлеу, жоспарды жүзеге асыру, нәтижені бағалау және мониторинг жүргізу. Әр кезеңде маман тек кәсіби әдістерді ғана қолданбай, сонымен қатар клиенттің ішкі жағдайын, эмоциялық күйін, мотивация деңгейін, сенім деңгейін де ескере отырып жұмыс істейді. Егер маман клиентпен алғашқы кездесуден бастап дұрыс қарым-қатынас орната алмаса, бүкіл жұмыс үдерісі тиімсіз болуы мүмкін. Сондықтан өзара әрекеттесу мәдениеті әлеуметтік жұмыстың табыстылығын анықтайтын негізгі факторлардың бірі ретінде қарастырылады.

Соңғы жылдары әлеуметтік қызметтерді цифрландыру, әлеуметтік қолдаудың жаңа форматтары, қоғамдағы психологиялық сауаттылықтың артуы клиентпен жұмыс жүргізудің жаңа талаптарын қалыптастыруда. Қазіргі маман тек көмек көрсетуші емес, кеңесші, медиатор, мотиватор әрі қоғам мен клиент арасындағы дәнекер рөлін қатар атқарады. Осыған байланысты клиентпен өзара әрекеттесу тәжірибесін ғылыми тұрғыдан талдау, тиімді әдістерді айқындау, кәсіби құзыреттерді дамытуға бағытталған ұсыныстар әзірлеу әлеуметтік жұмыс саласының өзекті мәселелерінің біріне айналып отыр.

Бұл мақалада әлеуметтік жұмыс клиенттерімен өзара әрекеттесудің теориялық негіздері, кәсіби қарым-қатынас ерекшеліктері және практикалық тәжірибеде жиі қолданылатын әдістер қарастырылады. Сонымен қатар, клиенттің сенімін қалыптастыру, олардың қажеттілігін дәл анықтау және қиын жағдайдан шығуға бағытталған тиімді стратегияларды қолдану жолдарына талдау жасалады. Зерттеу нәтижелері әлеуметтік жұмыс мамандарының кәсіби қызметін жетілдіруге, клиентпен жұмыс сапасын арттыруға және әлеуметтік қолдау жүйесін тиімді ұйымдастыруға бағытталған.

Клиентпен өзара әрекеттесудің негізінде сенімге құрылған кәсіби қарым-қатынас жатыр. Сенім қалыптастыру маманның кәсіби этиканы сақтауынан, шынайы тыңдай білуінен, клиенттің сезімін түсініп, бағаламай қабылдауынан басталады. Әлеуметтік жұмысшының жылы жүзбен сөйлесуі, бейвербалды белгілерді орынды қолдануы,

сабырлы дауыс ырғағы клиенттің ашық болуына мүмкіндік береді. Сенімді қарым-қатынастың жоқтығы бүкіл жұмыстың нәтижесіне кері әсер етеді, өйткені клиент өз мәселесін толық жеткізе алмайды немесе көмек алудан бас тартуы мүмкін.

Әлеуметтік жұмыс тәжірибесінде клиенттің мәселесін анықтау және оны терең диагностикалау ерекше маңызға ие. Диагностиканың мақсаты – мәселенің мәнін, оның пайда болу себептерін, клиенттің жеке және сыртқы ресурстарын, әлеуметтік ортасын жан-жақты анықтау. Бұл кезеңде маман әңгімелесу әдісін, бақылауды, сауалнаманы, құжаттарды талдауды, отбасылық жағдайды зерттеуді қолдана отырып, клиенттің өмірлік жағдайына толық талдау жасайды. Диагностиканың сапасы кейінгі жұмыстың нәтижесіне тікелей әсер етеді, себебі дұрыс бағаланбаған мәселе тиімді емес көмекке әкелуі мүмкін.

Клиентпен жұмыс істеудің маңызды кезеңдерінің бірі – көмек көрсету стратегиясын әзірлеу. Бұл стратегияны маман клиентпен бірге әзірлейді, себебі клиенттің белсенділігі мен шешім қабылдау процесіне қатысуы оның жауапкершілігін арттырып, мақсатқа жетуге деген ынтасын күшейтеді. Стратегия нақты, түсінікті және қолжетімді болуы қажет. Жоспарлау барысында маман клиенттің психологиялық жай-күйіне, білім деңгейіне, әлеуметтік ортадағы орнына, өзгеруге деген мотивациясына назар аударады. Жоспарда қойылған мақсаттар нақты әрі уақытпен шектелген болса, жұмыс нәтижесі де өнімдірек болады.

Әлеуметтік көмек көрсету тәсілдері клиенттің жағдайына байланысты әртүрлі болуы мүмкін. Кеңес беру әдісі психологиялық қолдау көрсетуде ерекше орын алады, себебі әлеуметтік мәселелердің көбіне эмоционалдық күйзеліс, өз-өзіне деген сенімсіздік, мотивацияның төмендеуі сияқты ішкі факторлар әсер етеді. Ал кризистік жағдайларда, мысалы, зорлық-зомбылыққа ұшыраған немесе күйзеліс жағдайындағы адамдармен жұмыс істегенде маман жедел психологиялық әрі әлеуметтік қолдау көрсетеді. Қоғамдық жанжалдар, отбасылық түсініспеушіліктер кезінде медиативтік әдістер қолданылады. Ал қарттармен, мүмкіндігі шектеулі жандармен жұмыс барысында үйге барып қызмет көрсету формасы тиімді саналады. Топтық жұмыс та кең таралған әдістердің бірі, ол клиенттердің бір-бірінен күш алып, тәжірибе алмасуына мүмкіндік береді.

Клиенттің әлеуетін ашу, оның жеке ресурстарын белсендіру – әлеуметтік жұмыстың басты бағыттарының бірі. Кей жағдайларда клиенттің өзін әлсіз, қорғансыз сезінуі оның мәселенің шешімі бар екенін көруіне кедергі келтіреді. Осындай сәтте маман оның ішкі мүмкіндіктерін көрсетіп, өзгере алатынына сенім қалыптастыруға көмектеседі. Сондай-ақ клиенттің отбасы, достары, қоғамдық ұйымдар, мемлекеттік бағдарламалар сияқты сыртқы ресурстарын пайдалану арқылы көмек көрсету нәтижелі бола түседі.

Әлеуметтік жұмыс үдерісі аяқталғаннан кейін маман көрсетілген көмектің нәтижесін бағалайды. Бұл кезең клиенттің жағдайы жақсарған-жақсармағанын, қойылған мақсаттардың қаншалықты орындалғанын, болашақта нені жақсарту керектігін анықтауға бағытталған. Бағалау нәтижесі маманның әрі қарайғы кәсіби тәжірибесін жетілдіруге көмектеседі.

Әлеуметтік жұмыста кәсіби этиканың маңызы ерекше. Маман клиенттің жеке өміріне құрметпен қарап, оның құқығын қорғауға міндетті. Құпиялылықты сақтау, клиентті кемсітпеу, жеке шекараны бұзбау – маманның кәсіби беделін арттыратын және клиенттің сенімін нығайтатын негізгі ұстанымдар. Этикалық талаптардың бұзылуы клиенттің психологиялық жағдайына теріс әсер етіп, әлеуметтік жұмыс үдерісін тиімсіз етуі мүмкін.

Әлеуметтік жұмыс клиенттерімен өзара әрекеттесу - тек кәсіби міндеттердің жиынтығы емес, адам тағдырына тікелей ықпал ететін, жоғары жауапкершілікті қажет ететін кешенді үдеріс. Клиент пен маман арасындағы қарым-қатынас тиімді ұйымдастырылған жағдайда, әлеуметтік қолдау жүйесінің нәтижелілігі артып, клиенттің өміріндегі оң өзгерістер айқын көрінеді. Әлеуметтік жұмыстың негізгі мәні - клиенттің мәселесін өз атынан шешу емес, оған сол мәселені түсініп, шешудің тиімді жолын табуға көмектесу, яғни адамның өз әлеуетін іске асыруға мүмкіндік беру.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, клиентпен өзара әрекеттесудің барлық кезеңдері-алғашқы кездесуден бастап, нәтижені бағалауға дейін - бір-бірімен тығыз байланыста және өзара тәуелді. Сенімді қарым-қатынас орнату, клиенттің мәселесін жан-жақты диагностикалау, көмектің жеке жоспарын құру, практикалық әдістерді дұрыс таңдау және ресурстарды белсендіру - бұл үдерістің маңызды құрамдас бөліктері. Әлеуметтік жұмыс маманы кәсіби біліммен қатар, эмоционалдық тұрақтылықты, эмпатияны, адамгершілікті, этикалық нормаларды ұстануды қажет етеді.

Қазіргі қоғам жағдайында әлеуметтік проблемалар күрделеніп, клиенттердің қажеттіліктері де өзгеруде. Бұл әлеуметтік жұмыс мамандарының үздіксіз кәсіби дамуын, жаңа әдістерді меңгеруін, цифрлық технологияларды қолдануын талап етеді. Сонымен қатар, әлеуметтік қызмет жүйесінде клиенттің құқықтарын қорғау, оның таңдауы мен пікірін құрметтеу, әр адамға жеке дара қарау принциптерінің маңыздылығы артып келеді. Клиенттің өз өміріндегі белсенді позициясын қалыптастыру - әлеуметтік жұмыстың түпкі нәтижесі.

Жалпы алғанда, әлеуметтік жұмыс клиенттерімен өзара әрекеттесу тәжірибесі - бұл қоғамның әл-ауқатына, адам құқығын қорғауға және әлеуметтік әділеттілікке қол жеткізуге бағытталған маңызды кәсіби қызмет. Тиімді ұйымдастырылған әлеуметтік жұмыс клиенттің өмір сапасын жақсартуға ғана емес, оның әлеуметтік ортаға бейімделуіне, өзін-өзі бағалауын арттыруға, қиындықтарды жеңуге деген сенімін нығайтуға ықпал етеді.

4 СЕКЦИЯ «ПСИХОЛОГИЯ, ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС
ЗАМАНАУИ КЕЗЕҢДЕ: ДАМУ СТРАТЕГИЯСЫ» (БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ҒЫЛЫМИ
ЗЕРТТЕУЛЕРІ)

СЕКЦИЯ 4 «ПСИХОЛОГИЯ, ПЕДАГОГИКА И СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА В НОВОЙ
РЕАЛЬНОСТИ: СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ» (НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
ОБУЧАЮЩИХСЯ)

ӘОЖ 159.99

ПРОКРАСТИНАЦИЯ ФЕНОМЕНІ: ТҰЛҒАЛЫҚ ФАКТОРЛАР, ӨЗІН-ӨЗІ РЕТТЕУ ЖӘНЕ
УАҚЫТТЫҚ ПЕРСПЕКТИВАНЫҢ РӨЛІ

Аралбай Т.А

Ғылыми жетекшісі: Психология жоғары мектебінің сениор-лекторы,

PhD Бапаева С.Т.

Тұран университеті, Алматы қаласы, Қазақстан

togzhanaralбай@gmail.com

s.bapayeva@turán-edu.kz

Прокрастинация соңғы онжылдықтар ішінде зерттеушілердің айтарлықтай қызығушылығын тудырып келеді. Бұл құбылыс әдетте тапсырмаларды немесе шешім қабылдауды кейінге қалдыруға деген мінез-құлықтық бейімділік немесе тұлғалық қасиет ретінде анықталады [1]. Steel прокрастинацияны субъектінің жоспарланған істерді жағымсыз салдарларына қарамастан ерікті түрде кейінге қалдыруы деп түсіндіреді [2]. Lau да прокрастинацияны тұлға үшін теріс әсер тудыратын иррационалды кейінге қалдыру ретінде сипаттайды [3]. Tuckman және басқалар прокрастинацияны өзін-өзі реттеудің жеткіліксіздігі немесе болмауы, қажетті әрекеттерді кейінге қалдыруға немесе олардан қашуға бейімділік ретінде анықтайды. Жалқаулықтан айырмашылығы, прокрастинация орындалмаған әрекетке байланысты жағымсыз сезімдер мен уайымдармен қатар жүреді, ал субъектінің белсенділігі маңызсыз, шұғыл емес немесе мәнсіз істерді орындауға бағытталуы мүмкін. Милграм прокрастинацияның пайда болуы техникалық тұрғыдан дамыған елдерге тән деп болжайды [4]. Harriott және Ferrari [5] өз зерттеулерінде ересек адамдардың 20 %-ға жуығы прокрастинация мәселесімен кездесетінін көрсеткен. Balkis және Duru [9], Özer B. U., Demir A., Ferrari J. R. [6] деректері бойынша академиялық прокрастинацияның салдарынан студенттердің 23–52 %-ы зардап шегеді.

Бұл бағыт аясында Н. Н. Карловская мен Р. А. Баранова еңбектері ерекше қызығушылық тудырады. Олар прокрастинациямен тікелей байланысты тұлғалық ішкі құрылымдар мен компоненттер қатарынан келесі ерекшеліктерді атап өтеді: когнитивтік сала ерекшеліктері, локус-бақылау, уақытты қабылдау; эмоциялық саланың ерекшеліктері мазасыздық, сәтсіздіктен қорқу, кінә сезімі; мінез-құлықтық ерекшеліктер өзін-өзі реттеу дағдыларының жеткіліксіздігі, оқу дағдыларының қалыптаспауы, мінез-құлық паттерндерінің ригидтілігі, ұйымдаспаушылық; биологиялық факторлар назардың төмен концентрациясы, нейротизм

Соңғы жылдардағы ғылыми еңбектерде прокрастинацияның өзін-өзі бақылау және перфекционизммен байланысы жиі аталып өтеді. Өзін-өзі бақылаудың төмен деңгейі немесе керісінше перфекционизмнің жоғары деңгейі әрекетті кейінге қалдырудың детерминанттары болуы мүмкін деп есептеледі. Осы контексте П. Стилдің ғылыми еңбектерін ерекше атап өткен жөн. Ол прокрастинаторларға тән негізгі кемшілік ретінде шамадан тыс импульсивтілікті көрсетеді. Стилдің айтуынша, адамды қазіргі сәтте қанағат алуға бағытталған ұмтылыс басқарады, сондықтан оған пайдасыз болып көрінген әрекет

дәл сол сәтте маңыздырақ болып көрінетін әрекетпен ауыстырылады. Сондай-ақ ол қазіргі сәт пен болашақ оқиға арасындағы уақыт аралығы неғұрлым ұзақ болған сайын, адамның дәл қазір ләззат алуды таңдауының ықтималдығы соғұрлым жоғары екенін, ал перспективалық жұмысты кейінге қалдыруға бейім болатынын айтады. Яғни адам кейін нәтижесін беретін маңызды әрекетті кейінге ысырып, аса маңызды емес, бірақ өзекті қажеттіліктерді қанағаттандыруға бет бұрады. Қорытындылай келе, прокрастинация феноменін зерттеудің практикалық маңызына тоқтала отырып, бірқатар зерттеулер нәтижесі бойынша тұрақты прокрастинация әлемнің әр түкпіріндегі адамдарда байқалатынын атап өткен жөн. Соңғы жылдары прокрастинация деңгейі өсіп, әрі қарай да арту тенденциясы бар екенін ескеру қажет. Сонымен қатар кейінге қалдыру феноменінің өзі қазіргі қоғам талаптарына өнімділікке, дербестікке, жауапкершілікке қайшы келеді.

Осылайша, прокрастинация жетекші әрекетті саналы түрде кейінге қалдыруға деген үрдіс, ол ішкі дискомфортпен қатар жүреді және жағымсыз салдарға алып келеді бұл күрделі әрі кешенді психологиялық ұғым. Батыс және отандық психологияда бұл мәселені одан әрі зерттеу қажет, өйткені ол прокрастинация табиғаты, онымен байланысты психологиялық феномендер және оның құрылымы туралы бар теориялық білімді толықтыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Steel, P. The nature of procrastination *Psychological Bulletin*. – 2007. – Vol. 133, №1. – P. 65–94.
2. Lay, C. At last, my research article on procrastination *Journal of Research in Personality*. – 1986. – Vol. 20, №4. – P. 474–495.
3. Tuckman, B. W. The development and concurrent validity of the procrastination scale *Educational and Psychological Measurement*. – 1991.
4. Ferrari, J. R., Johnson, J. L., McCown, W. Procrastination and task avoidance: Theory, research, and treatment. – New York: Springer, 1995.
5. Harriott, J., Ferrari, J. R. Prevalence of procrastination among adults *Journal of Social Behavior and Personality*. – 1996.
6. Özer, B. U., Demir, A., Ferrari, J. R. Exploring academic procrastination among Turkish students *The Journal of Social Psychology*. – 2009. – Vol. 149, №2. – P. 241–257.
7. Карловская, Н. Н., Баранова, Р. А. Личностные факторы прокрастинации *Системная психология и социология*. – 2019.
8. Sirois, F. M. Procrastination, stress, and coping *Personality and Individual Differences*. – 2014. – Vol. 65. – P. 26–31.
9. Balkis, M., Duru, E. Academic procrastination, self-regulation and anxiety among university students *Educational Studies*. – 2017. – Vol. 43, №3. – P. 248–258.
10. Flett, G. L., Hewitt, P. L. Perfectionism and procrastination: A review of research findings *Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy*. – 2002.

ӘОЖ 159.9:174:658.3

ІСКЕРЛІК ЭТИКАДАҒЫ МОРАЛЬДЫҚ ТАҢДАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯСЫ

Ахметова Ж.С.

Ғылыми жетекшісі: магистр, оқытушы Алкенова Ж.Ғ.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, г.Қарағанда, Республика Қазақстан

akhmetovazhansaya@gmail.com

Қазіргі жаһандану жағдайында бизнес әлемі күрделене түсіп, ұйымдар мен жеке тұлғалар алдында бұрынғыдан да көп моральдық таңдаулар пайда болуда. Іскерлік шешімдер тек экономикалық тиімділікке немесе стратегиялық мақсаттарға ғана емес,

сонымен қатар этикалық нормалар мен моральдық қағидаларға сүйенуді талап етеді. Бизнес үдерісінде туындайтын моральдық дилеммалар қызметкерлердің кәсіби мінез-құлқына, ұйымның беделіне және корпоративтік мәдениетке тікелей әсер етеді. Сондықтан іскерлік этикадағы моральдық таңдаудың психологиясын зерттеу – қазіргі менеджмент, ұйымдық даму және кәсіби этика салалары үшін ерекше маңызды тақырып.

Моральдық таңдау – жеке адамның құндылықтары, сенімдері мен әлеуметтік ортамен өзара әрекетінің нәтижесінде қалыптасатын күрделі психологиялық процесс. Іскерлік ортада аталған процесс сыртқы қысым, бәсекелестік, ұйымдық талаптар сияқты факторлармен одан әрі күрделене түседі. Қызметкер кейде әртүрлі құндылықтарды салыстыруға, ішкі сенімдері мен кәсіби міндеттері арасында балама іздеуге мәжбүр болады. Мұндай жағдайда моральдық шешім қабылдау адамның психологиялық тұрақтылығына, этикалық сауаттылығына және ұйымның этикалық климатына тікелей байланысты.

Осы зерттеу аясында іскерлік этиканың мәні, моральдық таңдау психологиясының негізгі механизмдері, сондай-ақ іскерлік шешімдерге әсер ететін жеке тұлғалық, ұйымдық және әлеуметтік факторлар қарастырылады. Мақала іскерлік ортада туындайтын моральдық дилеммаларды түсінуге, этикалық мәдениетті дамытуға және кәсіби қарым-қатынаста жауапты шешім қабылдауға көмектесетін теориялық және практикалық негіздерді ұсынады.

Іскерлік этика қазіргі қоғамдағы бизнес пен ұйымдардың жұмысында маңызды рөл атқарады, себебі кез келген коммерциялық немесе басқарушылық шешім моральдық жауапкершілікпен тығыз байланысты. Жаһандану, нарықтағы жоғары бәсекелестік және қоғамның этикалық талаптарының күшеюі жағдайында компаниялар тек экономикалық тиімділікке ғана емес, сонымен бірге моральдық стандарттарға сәйкес қызмет етуге ұмтылады. Осы тұрғыда іскерлік этикадағы моральдық таңдаудың психологиясын зерттеу өзекті мәселе болып саналады. Моральдық таңдау – адамның ішкі құндылықтары, сенімдері, эмоциялары мен әлеуметтік ортаның қысымы нәтижесінде қалыптасатын күрделі психологиялық процесс. Бұл процесс әсіресе бизнестегі кәсіби міндеттер мен жеке моральдық ұстанымдардың қақтығысы орын алған кезде айқын байқалады.

Іскерлік ортада моральдық таңдау адамның жеке қасиеттеріне ғана емес, сонымен бірге ұйымдық мәдениетке, корпоративтік саясатқа және басшылықтың үлгісіне тәуелді. Қазіргі ұйымдарда қызметкерлер күнделікті жұмыс барысында этикалық мазмұндағы дилеммалармен бетпе-бет келеді. Мысалы, компания пайдасын арттыру мақсатында белгілі бір талаптарды орындамау немесе ақпаратты жасыру қажеттілігі туындауы мүмкін. Мұндай жағдайда адамда ішкі психологиялық конфликт пайда болады: бір жағында кәсіби міндет пен экономикалық мүдде тұрса, екінші жағында – жеке моральдық қағидалар мен қоғам алдындағы жауапкершілік. Моральдық шешім қабылдауда эмоциялар, интуиция және әлеуметтік ықпал елеулі рөл атқарады. Көптеген психологиялық зерттеулер көрсеткендей, адам кейде рационалды ойланудан бұрын эмоционалдық реакция негізінде шешім қабылдауы мүмкін.

Моральдық дамудың психологиялық теориялары адамның этикалық шешім қабылдау деңгейін түсіндіруге көмектеседі. Лоренс Кольбергтің моральдық даму теориясы бойынша адамдар моральдық ойлаудың үш деңгейінен өтеді: пайда мен жазадан қашуға негізделген бастапқы деңгей; қоғамдағы нормалар мен заңдарды сақтауға бағытталған конвенционалдық деңгей; және әмбебап моральдық қағидаларды басшылыққа алатын постконвенционалдық деңгей. Іскерлік ортада қызметкердің моральдық деңгейі оның кәсіби мінез-құлқына тікелей әсер етеді. Мысалы, постконвенционалдық деңгейдегі қызметкер этикалық нормаларды бұзуға бағытталған тапсырмаларды орындаудан бас тартуы мүмкін.

Моральдық шешімдерге әсер ететін сыртқы факторларға ұйымдық мәдениет, корпоративтік этика кодексі, басшылықтың әрекеттері, ұжымдағы нормалар және нарық талаптары жатады. Егер компанияда этикаға мән берілмесе және тек нәтижеге жету басты

құндылық саналса, қызметкерлер этикалық нормаларды сақтауды екінші орынға қоюы мүмкін. Ал этикалық климаты күшті ұйымдарда қызметкерлердің әділдікке, ашықтыққа және жауапкершілікке негізделген әрекет жасау ықтималдығы жоғары болады. Ұжымдағы қолдау, ашық коммуникация және этикалық дилеммаларды бірге талқылау моральдық таңдауды жеңілдетеді.

Моральдық таңдау адам психологиясының көптеген аспектілерін қамтиды: жауапкершілік сезімі, өзін-өзі бақылау, ішкі сенімдер жүйесі, эмоцияларды басқару және әлеуметтік бейімделу деңгейі. Сонымен бірге әрбір қызметкердің кәсіби тәжірибесі, білім деңгейі және өмірлік көзқарасы да шешім сапасына әсер етеді. Жеке тұлға мен ұйым арасындағы моральдық сәйкестік қызметкердің этикалық тұрақтылығын арттыра алады.

Іскерлік ортада моральдық таңдау сапасын жақсарту үшін бірнеше шаралар қажет. Біріншіден, ұйымдар этикалық кодекс жасап, оны барлық қызметкерлерге түсіндіріп, күнделікті жұмыс тәжірибесіне енгізуі тиіс. Екіншіден, қызметкерлерге арналған этикалық тренингтер, моральдық дилеммаларды талдау сабақтары маңызды. Мұндай оқыту моральдық ойлауды жетілдіреді және күрделі жағдайларда дұрыс шешім қабылдауға көмектеседі. Үшіншіден, басшылар өз әрекеттерімен этикалық үлгі көрсетуі керек, себебі ұжымдағы моральдық атмосфера көбіне басшының мінез-құлқына байланысты қалыптасады. Төртіншіден, моральдық қысымға ұшыраған қызметкерлерге психологиялық қолдау көрсету жүйесін енгізу этикалық шешім қабылдау үдерісін жеңілдетеді. Сондай-ақ компанияда ашықтық пен есеп берушілік жоғары деңгейде болуы моральдық бұзушылықтардың алдын алуға септігін тигізеді.

«Іскерлік этикадағы моральдық таңдау тек жеке тұлғаның құндылықтарына ғана емес, сонымен бірге ұйымдық мәдениетке, корпоративтік нормаларға және әлеуметтік ортаға тәуелді күрделі психологиялық процесс болып табылады. Қызметкер күнделікті кәсіби өмірде өз мүддесін, ұжымдық және заңдық талаптарды, қоғам алдындағы жауапкершілікті қатар ескере отырып шешім қабылдайды. Этикалық шешімдер адамның рационалды ойлау қабілетімен қатар, эмоциялық реакцияларға, әлеуметтік қысымға және тұлғалық моральдық даму деңгейіне де байланысты. Осы себептен, моральдық таңдаудың психологиясын түсіну тек жеке тұлғаның адалдығын бағалау емес, сонымен бірге ұйымдағы этикалық климатты қалыптастырудың негізгі факторы болып табылады».

Компания басшысы жаңа өнімді шығару кезінде экологиялық стандартты сақтамаудың бизнеске қысқа мерзімді пайда әкелетінін біледі. Сол уақытта ұйымның этикалық кодексі мен корпоративтік құндылықтар оны бұндай әрекеттен бас тартуға шақырады. Басшының шешімі тек жеке пайданы емес, ұжымдық құндылықтар мен қоғам алдындағы жауапкершілікті де есепке алады. Бұл жағдай моральдық дилемманың классикалық мысалы болып табылады, және қызметкерлердің моральдық таңдау психологиясын зерттеу үшін жақсы үлгі болып саналады.

Іскерлік этикадағы моральдық таңдау - күрделі психологиялық процесс болып табылады, ол жеке тұлғаның құндылықтары, эмоциялық реакциялары, ұйымдық мәдениеті және әлеуметтік орта факторларының өзара әрекеттесуіне негізделеді. Этикалық шешімдер тек заң талаптарын орындау немесе қысқа мерзімді пайда алу мақсатында ғана емес, адамның ішкі моральдық сеніміне, ұжымдық құндылықтарға және ұйымдағы этикалық климатқа тәуелді қабылданады. Осы себептен, моральдық таңдауды зерттеу және оның психологиялық механизмдерін түсіну ұйымның ұзақ мерзімді тұрақтылығы мен табысты дамуы үшін маңызды болып табылады. Іскерлік шешімдер қабылдауда этика мен психологияны біріктіру ұйымдағы сенімділік пен кәсіби жауапкершілікті нығайтуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Троянская А.И. Іскерлік этика: ТЖКБ үшін оқу құралы. Алматы, Саратов: Профобразование, 2024. - 174 б.
2. Данилкова М.П. Этика и современность: оқу құралы. Новосибирск:

Новосибирский мемлекеттік техникалық университет, 2011. - 55 б.

3. Бапаева М.К. Даму психологиясы : оқулық. Алматы, 2014. - 440 б.

4. «Жалпы психология» - дәрісбаяндар жинағы. Қазақстан.

5. Қарым-қатынас психологиясының негізі және іскерлік қатынастар этикасы : Оқулық. - Нұр-Сұлтан: Фолиант, 2019. - 128 б.

6. Алексина Т.А. Деловая этика: учебник для вузов. Москва: Юрайт, 2022. – 384 б.

7. Спивак В.А. Деловая этика учебник и практикум для вузов. - Москва: Юрайт, 2022. - 463 с.

8. Лавриненко В.Н. Деловая этика и этикет : учебник и практикум для вузов. / В.Н. Лавриненко, Л.И. Чернышова, В.В. Кафтан; под ред. В.Н. Лавриненко. - Москва: Юрайт, 2022. - 118 б.

ӘОЖ 37.013

КӘСІБИ ЭТИКАНЫҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ

Базарбаева Л., Жанатова А., Уразалиева Ж., Рахымжан Д.

Ғылыми жетекшісі: Шанбаева Г.Н.

Нархоз Университеті, Алматы Қазақстан

dana.rakhumzhan@narhoz.kz

Кәсіби этика – кез келген маманның өз қызметінде ұстануы қажет моральдық нормалар мен адамгершілік қағидаларының жүйесі. Қазіргі заманда кәсіби орта күрделене түскен сайын, жаңа технологиялар мен әлеуметтік өзгерістер кәсіби этиканың рөлін арттырып отыр. Маман тек кәсіби құзыретке ие болумен шектелмей, этикалық принциптерге сүйеніп, өзінің шешімдерінің қоғамға, әріптестерге және клиенттерге әсерін ескеруі қажет. Осы тұрғыдан қарағанда кәсіби этика – маманның мінез-құлқын реттейтін ғана емес, кәсіби орта мен қоғамдағы сенім мен тұрақтылықты қамтамасыз ететін кешенді құндылықтар жүйесі болып табылады. Кәсіби этиканың мәні ең алдымен маманның кәсіби қызметке адалдығында көрінеді. Маман өз жұмысының нәтижесі үшін ғана емес, сол әрекеттердің қоғамға тигізетін әсері үшін де жауапты. Әсіресе педагогика, медицина, психология, заң және әлеуметтік жұмыс салаларында кәсіби этика - қызмет көрсетудің маңызды шарты. Маманның кәсіби деңгейіне деген сенім көбіне оның этикалық ұстанымына байланысты қалыптасады. Егер маман адалдық, әділдік, ашықтық принциптерін ұстанбаса, оның техникалық біліктілігі қанша жоғары болса да, кәсіби беделі төмендейді, қоғам алдындағы сенімі әлсірейді. Кәсіби этиканың мазмұны бірнеше өзекті элементтен тұрады.

Біріншіден, кәсіби мораль. Бұл әр мамандыққа тән тарихи қалыптасқан мінез-құлық нормалары мен адамгершілік қағидалары. Мысалы, медицинада «зиян келтірмеу», педагогикада «тәрбиелік жауапкершілік», заң саласында «әділдік пен объективтілік», әлеуметтік жұмыста «клиент құқығын қорғау» – негізгі моральдық бағыттар болып табылады. Кәсіби мораль маманның кәсіби іс-әрекетін реттеп, оның қоғам алдындағы жауапкершілігін айқындайды.

Екіншіден, кәсіби этиканы этикалық кодекстер толықтырады. Көптеген мамандықтарда кәсіби қауымдастықтар мамандар үшін ресми ережелер мен нұсқаулықтар белгілейді. Кодекстер мамандардың әрекетінде туындауы мүмкін этикалық мәселелерге нақты бағыт береді, кәсіби бірізділікті қамтамасыз етеді және мамандық беделін сақтауға мүмкіндік туғызады. Кодекстің болуы маман мен ұйым арасындағы сенімді нығайтып, кәсіби ортадағы тәртіпті қамтамасыз етеді.

Үшіншіден, кәсіби этикалық сана – маманның өз әрекеттерін моральдық тұрғыдан бағалай алу қабілеті. Этикалық сана дамыған маман күрделі жағдайларда адамгершілік принципінен таймай, дұрыс шешім қабылдай алады. Қазіргі кезеңде мамандар түрлі

моральдық дилеммаларға тап болады: жеке пайда мен қоғамдық мүдде арасындағы қақтығыстар, құпия ақпаратты сақтау, әріптестік адалдық және бәсекелестік мәселелері. Сол себепті кәсіби этика тек формалды талап емес, маманның ішкі мәдениеті болып табылады.

Кәсіби этиканың маңызды құрамдас бөлігі – жауапкершілік. Жауапкершілік маманның өз қызметін сапалы орындауымен ғана емес, оның шешімдерінің салдарына жауап беруімен өлшенеді. Маманның кәсіби әрекеті қоғамға зиян келтірмеуі, клиенттің құқықтарын бұзбауы, әділетсіздікке жол бермеуі тиіс. Жауапкершілігі жоғары маман күрделі немесе қарама-қайшы жағдайларда да этикалық тұрғыдан дұрыс шешім қабылдай алады.

Сонымен қатар кәсіби этикаға коммуникативтік мәдениет кіреді. Қазіргі еңбек нарығында маманның тиімді қарым-қатынас жасай білуі оның кәсіби нәтижесіне тікелей әсер етеді. Әдепті сөйлеу, тыңдай білу, дәл және анық ақпарат беру, конфликтілерді шешу қабілеті – кәсіби коммуникацияның басты талаптары. Мұндай мәдениеттің болмауы кәсіби түсініспеушілікке, сенімнің жоғалуына әкелуі мүмкін. Коммуникативтік мәдениет әсіресе білім беру саласында маңызды, өйткені педагог студенттермен өзара этикалық тұрғыда дұрыс байланыс орнатуы тиіс. Ақпараттық технологиялардың дамуы кәсіби этикада құпиялылық принципін ерекше қылады. Деректерді сақтау, клиент немесе студент туралы ақпаратты қорғау, ақпараттық қауіпсіздік мәселелерін ескеру – қазіргі мамандықтар үшін ортақ талапқа айналды. Құпиялылықты бұзу тек заңға қайшы әрекет қана емес, кәсіби этиканың елеулі бұзылуы болып саналады. Жаһандану, цифрландыру және жасанды интеллекттің дамуы кәсіби этиканың жаңа аспектілерін алға шығарып отыр. Маман тек өз кәсібін меңгеріп қана қоймай, технологияларды қолдану барысында адам құқықтарын, қауіпсіздікті, әділдікті сақтау жауапкершілігін мойнына алады. Мысалы, педагогикада жаңа білім беру платформаларын қолдану студенттердің академиялық адалдығын сақтау, әділ бағалау және авторлық құқықты қорғауды талап етеді. Психологияда онлайн-консультация беру кәсіби шекараларды сақтауды міндеттейді, әлеуметтік жұмыс саласында цифрлық технологиялар клиент деректерінің құпиялығын қорғауды қажет етеді. Кәсіби этика әсіресе жас мамандар үшін маңызды. Университетте алған теориялық білімді практикада қолдану кезінде олар моральдық және кәсіби дилеммаларға тап болады. Этикалық кодекстер мен кәсіби стандарттар осындай жағдайларда шешім қабылдауға бағыт береді. Кәсіби этика маманның тұлғалық дамуына, жауапкершілік сезімін қалыптастыруға және кәсіби мәдениетті нығайтуға ықпал етеді.

Қорытындылай келе, кәсіби этика – қазіргі заман маманы үшін тек формалды талап емес, оның кәсіби әрекетін, қоғам алдындағы жауапкершілігін, кәсіби мәдениетін және тұлғалық дамуын айқындайтын негізгі құндылықтар жүйесі болып табылады. Ол маманның кәсіби деңгейін ғана емес, сол саладағы сенімділікті, ұйым мәдениетін және қоғамдағы әділеттілікті қамтамасыз етеді. Кәсіби этикасыз кәсіби қызметтің сапасы толық бағаланбайды, сенім мен тұрақтылық әлсірейді, ал мамандық беделі төмендейді. Кәсіби этика бірнеше маңызды құрамдас бөліктен тұрады: кәсіби мораль, этикалық кодекстер, кәсіби этикалық сана және жауапкершілік сезімі. Осы элементтер бір-бірін толықтырып, маманның іс-әрекетін бағыттайды және этикалық дилеммалар туындаған жағдайда дұрыс шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Кәсіби этикасы жоғары маман өз әрекеттерінің салдарын дұрыс бағалап, қоғамға пайдалы қызмет көрсетеді.

Сонымен қатар кәсіби этика коммуникациялық мәдениетті, ақпараттық қауіпсіздікті, әділдік пен адалдықты сақтауды қамтамасыз етеді. Жаһандану мен цифрландыру дәуірінде кәсіби этика жаңа мазмұнмен толықтырылып, заманауи технологиялар мен әлеуметтік өзгерістерге бейімделуі тиіс. Бұл кәсіби мәдениетті, адамгершілік стандарттарын және сапалы қызмет көрсетуді арттыруға мүмкіндік береді. Осылайша, кәсіби этика тек жеке маман үшін ғана емес, бүкіл кәсіби қауымдастық, ұйым және қоғам үшін стратегиялық маңызды. Ол кәсіби қызметтің сапасын, қоғамдағы сенім мен

әділеттілікті қамтамасыз ететін негізгі фактор болып табылады. Кәсіби этикасы жоғары маман – кәсіби ортадағы тұрақтылық пен даму процесінің басты қозғаушы күші.

Әдебиеттер:

1. Байтұрсынов, Т. Кәсіби этика негіздері. Алматы: ҚазҰУ баспасы, 2018. 256 б.
2. Жұмабаев, С. Мамандық және этика: теория мен практика. Астана: Фолиант, 2020. 312 б.
3. Нұрбекова, А., & Мұратбеков, Ж. Педагогикалық қызметте кәсіби этика және моральдық нормалар. Алматы: Атамұра, 2019. 198 б.
4. Johnson, C. Professional Ethics in Education and Work. New York: Routledge, 2021. 240 p.
5. Shapiro, J. Ethics and Responsibility in Modern Professions. London: Palgrave Macmillan, 2020. 275 p.
6. Қалиев, Р. Кәсіби мораль мен жауапкершілік теориясы. Шымкент: Оңтүстік Қазақстан баспасы, 2021.

УДК 37.017.92 + 37.016:654

ОСОБЕННОСТИ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В СФЕРЕ МЕДИАОБРАЗОВАНИЯ

Баранова Е. Ю.

Научный руководитель: Галченков А.С.

Ростовский государственный университет(филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России)

г. Таганрог Россия

lizi3062009@mail.ru

В статье рассматриваются проблемы воздействия интернета на молодёжь, с точки зрения воспитания патриотических качеств, способы борьбы с неблагоприятным контентом. Идея создания патриотических видеороликов вместо рекламы на учебных и иных сайтах, а также интерактивных игр о истории России.

В 21 веке интернет, медиа сфера и медиа платформы занимают важную роль в нашей жизни. В условиях информационного общества медиаобразование играет ключевую роль в том, как молодёжь воспринимают свою страну, её историю, культуру и ценности. Медиаобразование – это процесс развития личности с помощью и на материале средств массовой коммуникации. [1] однако не весь контент в интернете благоприятный. В открытом доступе находятся все возможные, а иногда и не достоверные высказывания о нашей родине, её традициях, культуре. Всё это может способствовать заблуждению взглядов молодёжи на свою страну. Но медиаобразование может научить различать достоверную информацию от выдуманных информационных источников, а также научит правильно работать с информацией, находящейся в интернете.

В настоящее время интернет является одним из самых популярных источников информации. Он привлекает людей тем, что в нем довольно просто и удобно найти любые необходимые данные, онлайн поиск занимает намного меньше времени, чем получение информации не только из книг, энциклопедий, газет, но даже из теле- и радиосообщений. [1]

Авторы учебно-методического пособия «медиапрактики в патриотическом воспитании (приобщение к ценностям региональной истории и культуры)» выявили основные направления работы с медиасферой и практики, в основе которых лежит совместная деятельность педагогов и обучающихся, начиная от работы с источниками информации до способов ее трансляции в современных российских реалиях [2].

Значение и роль медиаобразования увеличивается с каждым днём. Сегодня медиа - это всестороннее средство освоения человеком окружающего мира. Потенциал медиасферы в современном образовательном процессе определяется разнообразным развитием человеческой личности: интеллекта, эмоций, мировоззрения, самостоятельного творческого и критического мышления, а также патриотического самосознания.

Современное образование требует преобразования форм и методов воспитательного процесса. Общеизвестно, что кино имеет мощное воздействие на сознание подрастающего поколения и является одним из самых эффективных инструментов воспитания. Поэтому актуально развитие кинопедагогики как одной из форм воспитательного процесса, позволяющей воспитывать подрастающее поколение, формировать его устойчивые жизненные ориентиры в соответствии с нормами морали, этики и патриотизма. В современном российском кинематографе немало и позитивного, и негативного контента. Значит важно, чтобы подростки, жизненные позиции которых находятся в стадии становления, научились разбираться в информации и выбирать важное и нужное для своего духовного развития. Конечно, велика роль взрослого человека, учителя, наставника, модератора школьного киноклуба, который поможет выбрать полезный контент, научит анализировать его и разбираться в смыслах. [3]

В нашей стране указом президента Российской Федерации «О национальных целях развития Российской Федерации на период до 2030 года и на перспективу до 2036 года» в части достижения национальной цели «технологическое лидерство» среди важнейших определены задачи по обеспечению технологической независимости и развитию таких направлений как экономика данных, цифровая трансформация и искусственный интеллект. [4] Это актуальное направление в полной мере касается и всех уровней системы образования. Так, в указе президента Российской Федерации В.В. Путина «о развитии искусственного интеллекта в Российской Федерации» констатируется: «Российская Федерация обладает существенным потенциалом для того, чтобы стать одним из международных лидеров в развитии и использовании технологий искусственного интеллекта. Этому способствует высокий уровень базового физико-математического образования, сильная естественно-научная школа, наличие компетенций в области моделирования и программирования» [5]

В последние несколько лет значимость и актуальность медиаобразования вышли на новый уровень, что было связано, в первую очередь, с пандемией коронавируса. При переходе на дистанционное обучение учителя и студенты столкнулись с необходимостью организовать образовательный процесс в цифровой среде и медиапространстве. С появлением нового формата образования многие столкнулись и с разрешением новых задач, таких как: выбор веб-платформы для проведения онлайн-уроков; корректировка содержания образовательной деятельности с учетом рекомендаций санпин; формирование технических знаний, умений и навыков для работы в онлайн-среде и др. [6] так, в федеральном государственном образовательном стандарте основного общего образования одним из метапредметных результатов является «использование различных способов поиска (в справочных источниках и открытом учебном информационном пространстве сети интернет)... фиксировать (записывать) в цифровой форме измеряемые величины и анализировать изображения, звуки, готовить свое выступление и выступать с аудио-, видео- и графическим сопровождением...» [7]

Однако медиаобразование можно улучшить, такими способами как:

1. Формирование патриотической идентичности:
2. Использование медиа как инструмента:
3. Критическое восприятие информации:
4. Проектная деятельность:
5. Дискуссии и дебаты:
6. Воспитание уважения к истории:

Необходимость активизации патриотического воспитания современных россиян вышла на уровень задачи общегосударственного значения. [9]

Патриотическое воспитание в контексте медиаобразования представляет собой важный фактор формирования гражданской идентичности и социальной ответственности молодежи. В условиях информационного общества, где медиа играют ключевую роль в формировании общественного мнения и ценностей, необходимо акцентировать внимание на том, как медиа могут быть использованы для развития патриотических чувств и активного гражданского участия. [10]

Эффективное медиаобразование должно включать в себя не только навыки критического анализа информации, но и осознание значимости культурных и исторических ценностей своей страны. Это поможет молодежи не только лучше понимать окружающий мир, но и активно участвовать в его формировании, защищая интересы своей страны и способствуя ее развитию. [11]

Медиаобразование имеет огромный потенциал для формирования патриотического сознания у молодежи. Применение современных технологий и методов обучения может значительно повысить эффективность этого процесса. Системный подход к решению существующих проблем, а также активное вовлечение педагогов и студентов в этот процесс, позволит создать более гармоничную образовательную среду.

Литература:

1. Федоров А. В. Медиаобразование и медиаграмотность. - Таганрог: кучма, 2004. - 340 с.
2. Якушина Екатерина медиаобразование: как проверить достоверность информации в интернете // медиа. Информация. Коммуникация. - 2013. - № 6. - с. 6-8.
3. Мурзина И. Я., Симбирцева Н. А. Медиапрактики в патриотическом воспитании (приобщение к ценностям региональной истории и культуры): учебно-методическое пособие. Екатеринбург: институт образовательных стратегий, 2021. 200 с
4. Бондарчук А. В. Победа брендированного контента, или вечные ценности в фильмах Ивана Соснина // медиаобразование: традиции и инновации в практиках современной культуры. - Екатеринбург: уральский государственный педагогический университет, 2021. - с. 6
5. Указ президента российской федерации от 7 мая 2024 года №309 «о национальных целях развития российской федерации на период до 2030 года и на перспективу до 2036 года» электронный ресурс: www.kremlin.ru/events/president/news/73986.
6. Указ президента российской федерации от 10 октября 2019 года №490 «о развитии искусственного интеллекта в российской федерации» в редакции указа президента российской федерации от 15 февраля 2024 года №124. Электронный ресурс: www.kremlin.ru/acts/bank/44731.
7. Санпин 2.4.2.2821-10 «санитарно-эпидемиологические требования к условиям и организации обучения в общеобразовательных учреждениях» от 29.12.2010 № 19993 // российская газета. – 16.03.2011 г. [электронный ресурс]. Url: <https://rg.ru/documents/2011/03/16/sanpin-dok.html> (дата обращения: 20.10.2022).
8. Корякин С. А. Исмагилова Д. В. Медиаобразование в обучении младших школьников: риски и возможности// психология и образование. – 2022. - № 12(102). – с. 8-10.
9. Федеральный государственный образовательный стандарт начального общего образования. Url: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/400807193/> (дата обращения: 20.10.2025)
10. Килин С. В. Этапы развития понятия патриотизма в западноевропейской и русской философии: историко-философский анализ: автореф. Дис. Кандидата философских наук история философии наук: 5.7.2.. - Москва, 2023. - 30 с.

11. Коженко Я. В., Панова М. В. 51. Военно-патриотическое воспитание (теоретико-правовой аспект) // становление национальных и провинциальных основ отечественного государства и права. Сборник научных трудов по материалам V всероссийской научно-практической конференции. - Ростов-на-Дону: 2023. - с. 141.

ӘӨЖ: 372.4.1

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ КӨРКЕМ ӨНЕР БІЛІМІНІҢ РӨЛІ

Бекова Ә., Ерқобай А.

Ғылыми жетекшісі: Небесаева Ж. О. философия докторы PhD,
қауымдастырылған профессор

Педагогикалық институт, Астана Халықаралық Университеті, Астана қ., Қазақстан
Республикасы

zhanar_nebesaeva@aiu.edu.kz

Заманауи білім беру жаһандану және адами құндылықтардың дамуы жағдайында жылдам өзгеруде. Баланың жеке ерекшеліктеріне, оның нақты тәжірибесі мен қажеттіліктеріне көбірек көңіл бөлінеді. Физикалық, танымдық және әлеуметтік ерекшеліктеріне қарамастан барлық балаларды оқу-тәрбие процесіне қосуды көздейтін инклюзивті білім беру 21 ғасыр педагогикасының орталық бағытына айналды.

Бұл тұрғыда өнер тәрбиесінің маңызы ерекше. Өнер дәстүрлі түрде адамзаттың әмбебап тілі болып саналады және аударманы қажет етпей түсініледі. Бұл балаларға өз сезімдерін білдіруге, қиялын дамытуға және қоршаған әлеммен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, көркем шығармашылық сенім мен өзара қабылдаудың бірегей атмосферасын жасайды, бұл инклюзивті мектеп жағдайында ерекше маңызды.

Бұл мақаланың мақсаты - инклюзивті ортаны қалыптастырудағы көркемдік білім берудің рөлін зерттеу, оның міндеттері мен мүмкіндіктерін анықтау және педагогикалық тәжірибеде осы саланың даму мүмкіндіктерін анықтау.

Өнер туындылары әртүрлі оқу тәжірибесі бар балалар арасындағы «көпір» қызметін атқарады. Ортақ кескіндеме, мүсін, театр немесе музыка жобалары бірлескен ортаны жасайды, шиеленісті азайтады және балаларға бір-бірін шектеу объектілері емес, ортақ мүдделер мен шығармашылық идеялар ретінде көруге үйренуге көмектеседі.

Өнердің емдік күші бар. Арт-терапия балаларға өз сезімдерін білдіруге, ішкі сезімдерін жеңуге және стрессті азайтуға көмектеседі. Сөйлеу, сурет салу немесе мүсіндеу қиын бала үшін өнер қарым-қатынас жасаудың тамаша тәсілі болуы мүмкін.

Сонымен қатар, көркемдік іс-әрекеттер қимыл-қозғалыс дағдыларын, кеңістікті сезінуді және зейінді дамытады, бұл әсіресе ақыл-ойы бұзылған немесе когнитивті дамуы бұзылған балалар үшін маңызды. Шығармашылық жұмыс олардың бос уақытын байытып қана қоймай, «эмоционалды гимнастика» қызметін атқарады.

Бейнелеу өнері әрбір баланың шығармашылығын ашуға көмектеседі. Түс пен пішіндегі қарапайым туындылар да эстетикалық бағалау мен қиялды шабыттандырады. Көптеген пәндерден айырмашылығы, өнер әртүрлі шешімдерді ұсынады: бір тақырыптағы екі картина ешқашан бірдей болмайды. Балаларды икемді ойлауға және әртүрлі көзқарастарды қабылдауға үйрету.

Ерекше ортада қол жетімді өнердегі табыс әрқашан оқу жетістіктеріне байланысты емес екенін атап өткен жөн. Математикадан қиналған баланың музыкаға немесе өнерге қабілеті болуы мүмкін. Сондықтан көркемдік білім өзін-өзі тануға жол ашу арқылы толықтырушы рөл атқара алады.

Өнер стереотиптерді бұзады және мәдени диалогты дамытады. Мысалы, Қазақстанда ерекше қажеттіліктері бар балалар театр қойылымдарына қатысуды және дәстүрлі кесте және қолөнер бұйымдарын жасауды қамтитын жобаларды белсенді түрде дамытуда. Қазақ

ою-өрнектерімен жұмыс істеу ерекше маңызды: геометриялық және масштабты өрнектер балалардың өз ойын білдіру және мәдени тамырымен байланыстыру тәсіліне айналады.

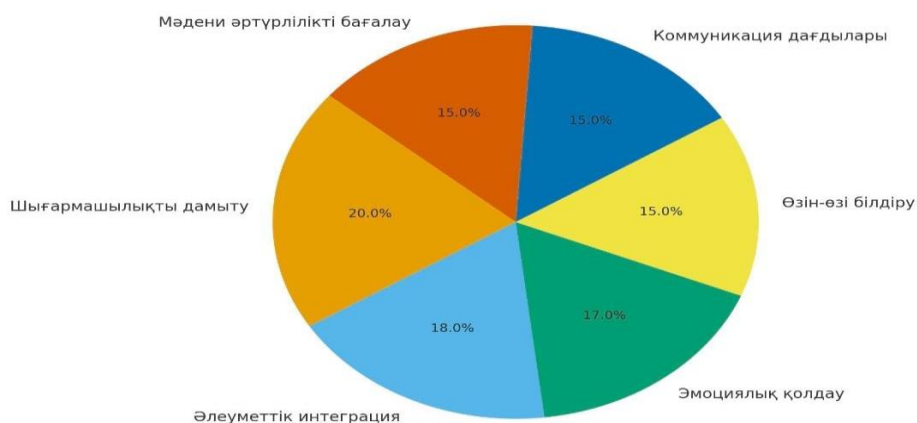
«Қазақстан Республикасының кейбір заңдарына инклюзивті білім беру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» № 56-VII Заңы (2021). Бұл заң жалпы білім беру саласындағы барлық мүмкін болатын пәндер үшін инклюзивті білім берудің мүмкіндіктерін түсіндіреді. Заңда «ерекше білім беру қажеттіліктері бар қатысушылар (балалар)» ұғымы енгізіліп, олар үшін арнайы ережелер қарастырылған.

Заңда білім беру нысандарының материалдық-техникалық базасын құру, бағдарламаларды бейімдеу, қосалқы қызметтерді көрсету, педагогикалық кадрлардың біліктілігін тұрақты түрде өзгертулер мен толықтырулар арқылы арттыру сияқты міндеттерге ерекше назар аудару қажет.

Мысалы, заңның 64-бабында білім беру ұйымының материалдық-техникалық базасын (яғни, құрал-жабдық, материалдық-техникалық база, ресурстар) дамыту көзделген. Бейнелеу өнері контекстінде мұны кескіндеме немесе арт-студияны жабдықпен қамтамасыз ету, керек-жарақтар мен материалдарды және жабдықтарды реттеу деп аударуға болады.

Белгілеп кетсек, бейнелеу өнері мұғалімінің ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларға әсері және оларды білім беру ортасына қосу тек оқу бағдарламасымен немесе сабақтан тыс жұмыстармен шектелмейді. Балалардың шығармашылығын дамыту және дамыту (көрмелер ұйымдастыру және өткізу), экскурсиялар, өнер сүйер қауыммен үйірмелер ұйымдастыру, мұражай жанындағы балалар шығармашылық студияларында жұмыс істеу сияқты сыныптан тыс жұмыстардың да маңызы зор.

Инклюзивті білім берудегі көркем өнердің рөлі

1-Диаграмма

Инклюзивті білім берудегі көркем өнердің негізгі рөлдерін келесідей көрсетуге болады: Негізгі бағыт - шығармашылықты дамыту (20%). Мұндай инклюзивті орта әрбір оқушының жеке қабілетін ашып, дамуына жол ашады. Әлеуметтік интеграция (18%) және эмоционалдық қолдау (17%) да студенттер арасындағы өзара түсіністік пен психологиялық жайлылықты қамтамасыз етеді. Сонымен қатар коммуникативті дағдылар (15%), өзін-өзі көрсету (15%) және мәдени әртүрлілікті бағалау (15%) жеке тұлғаның жан-жақты дамуына ықпал етеді.

Инклюзивті білім беру жүйесіндегі өнер білімі бір уақытта бірнеше функцияларды орындайды: ол әлеуметтенуге ықпал етеді, эмоционалды қолдау көрсетеді, шығармашылықты дамытады және мәдени сәйкестікті қалыптастырады. Өнер қабілетіне қарамастан әрбір балаға қолжетімді әмбебап тілге айналады.

Көркем білім инклюзив идеясын тиімді жүзеге асырудың негізгі құралдарының бірі болып табылады деп айтуға болады. Бұл балаларға өз мүмкіндіктерін ашуға көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар қоғамдағы жаңа құндылықтарды - қабылдау, құрметтеу және гуманизмді қалыптастырады.

Демек, өнер білімін инклюзивті жүйе аясында дамыту - стратегиялық міндет, оның шешімі қоғамның болашағының үйлесімділігі мен тұрақтылығын айқындайды.

Әдебиеттер:

1. Доценко А.Е. Арт-терапия в работе с детьми с ограниченными возможностями здоровья // Академическая публицистика. – 2017. – № 2. – С. 306-312.

2. Соколова О.Ю. Изобразительное искусство в инклюзивном и дополнительном образовании // Москва: ООО Издательство «Спутник+». – 2018. – 101 с.

3. Мерлин В. С. Психология индивидуальности: Избранные психологические труды / В. С. Мерлин; Под ред. Е. А. Климова. – М.: Изд - во Московского психолого - социального института; Воронеж: Изд - во НПО «МОДЭК», 2005. – 544 с.

4. Соколова О.Ю. Изобразительная деятельность в специальном образовании // Преподаватель XXI век. Общероссийский научный журнал о мире образования - 2013г. - № 4. - С.204-209.

5. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. – М.: Изд-во МГУ, 1965.

6. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000345> <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000343> <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026618>

ӘОЖ 159.99

СТУДЕНТТІК ПРОКРАСТИНАЦИЯНЫҢ ЭМОЦИЯЛЫҚ ДЕТЕРМИНАНТТАРЫ: МАЗАСЫЗДЫҚ ФЕНОМЕНІ

Берік А.Б.

Ғылыми жетекшісі: Психология жоғары мектебінің сениор-лекторы,

PhD Бапаева С.Т.

Тұран университеті, Алматы қаласы, Қазақстан

aiaulym002berik@gmail.com

s.bapayeva@turandeu.kz

Мазасыздық феноменін түсіну прокрастинация механизмдерін ашуда маңызды орын алады, себебі екі құбылыс та адамның әрекеттен қашуға бейімділігімен, эмоциялық шиеленістің күшеюімен және өзін-өзі реттеудің бұзылуымен байланысты. Психология ғылымында «мазасыздық» ұғымы алғаш рет З. Фрейд еңбектерінде терең сипатталып, адамның ішкі қауіп сезімінен туындайтын тұрақсыз психологиялық жай-күй ретінде түсіндірілген [1]. Кейін К. Спилбергер мазасыздықты тұлғалық (тұрақты) және жағдайлық (уақытша) түрлерге бөліп, олардың оқу іс-әрекетіндегі рөлі әртүрлі болатынын атап өтеді [2]. Жоғары тұлғалық мазасыздық студенттің ұзақ мерзімді өзін-өзі реттеу жүйесіне әсер етсе, жағдайлық мазасыздық нақты тапсырма алдында белсенді көрініс табады.

Тарихи көзқарастарда мазасыздық ақыл-ой белсенділігін әлсірететін, ерік-жігерді төмендететін фактор ретінде қарастырылған. Мысалы, антикалық ойшылдар әрекетке кедергі болатын ішкі қорқыныштың адамды шешім қабылдаудан тежейтінін атап өткен [3]. Қазіргі когнитивті теориялар бұл идеяны дамыта отырып, мазасыздықтың негізгі әсерін «когнитивті ресурстардың шамадан тыс жұмсалыуымен» түсіндіреді: адам уайымға энергия жұмсайды, сондықтан оқу тапсырмасын орындауға қажетті ресурстар азаяды [8]. Кейбір зерттеушілер мазасыздық пен прокрастинацияның арасындағы байланысты ғылыми дәлелдеді. Жеке мысал ретінде Дж. Бурка студенттік прокрастинацияны «студенттердің ауруы» деп сипаттап, жоғары мазасыздықтың бұл құбылысты күшейтетінін атап көрсетеді [9]. Варваричева Я.И. өз зерттеулерінде прокрастинация мен мазасыздық арасындағы статистикалық байланысқа назар аударған, яғни мазасыздық деңгейі жоғары студенттерде тапсырманы кейінге қалдыру жиі кездеседі деп көрсеткен [10]. Balkis және Duru (2017) зерттеулерінде жоғары мазасыздықты студенттерде

прокрастинацияның деңгейі жоғары екені дәлелденген [11]. Sirois (2014) жұмысы да осыны растап, мазасыздықтың прокрастинацияны күшейтетін негізгі фактор ретінде қарастырылатынын көрсеткен [12]. Мазасыздық пен оқу іс-әрекетінің байланысын зерттеген Кисель Ю.Я. жоғары мазасыздық деңгейі бар студенттер күрделі немесе бағалауға байланысты тапсырмаларды кейінге қалдыруға жиі бейім болатынын көрсетеді [4]. Бұл жағдай «эмоциялық қашу» деп аталады: студент тапсырманы бастамау арқылы қысымды уақытша төмендетеді, бірақ ұзақ мерзімде бұл стресс пен кінә сезімін күшейтеді. Яғни, мазасыздық прокрастинацияны күшейтетін эмоционалдық триггерлерді қалыптастырады.

Прокрастинация теориялары да мазасыздықпен тығыз байланысты. П. Стилдің мета-талдауы бойынша, прокрастинацияның негізгі механизмі – жағымсыз эмоциялардан қашу [5]. Студент тапсырманы қиын, қауіпті немесе өз қабілетіне күмән тудыратын жағдай ретінде қабылдағанда, мазасыздық тудырады. Осы мазасыздықты азайту мақсатында студент басқа «жеңіл» әрекеттерге ауысады, нәтижесінде оқу тапсырмасы кейінге қалып отырады. Смирнова М.Н. зерттеулерінде жоғары мазасыздық оқу мотивациясының құрылымын өзгертеді: студент «нәтижеге бағытталудан» гөрі «сәтсіздіктен қашуға бағытталған» модельге көшеді [6]. Бұл модель прокрастинацияның мінез-құлықтық механизмін қалыптастырады – студент әрекетті уақытында бастауға психологиялық дайын болмайды. Нәтижесінде мазасыздық қысқа мерзімді жеңілдік беру үшін тапсырманы кейінге қалдыру стратегиясын қалыптастырады.

Кейбір авторлар мазасыздықтың мазмұндық компонентіне назар аударады. Мысалы, Морсано V. студенттік мазасыздықтың үш негізгі факторы бар екенін көрсетеді:

1. бағалаудан қорқу;
2. өзіне деген сенімсіздік;
3. перфекционизмге байланысты уайым [7].

Бұл факторлар студенттің тапсырманы бастау кезінде «қателесемін», «жақсы жасай алмаймын», «басқалардан төмен болып қаламын» деген ойларын күшейтеді. Бұл ойлар іс-әрекеттің басталуын тежеп, мазасыздықты арттырып, нәтижесінде прокрастинацияға әкеледі [8]. Сонымен қатар, Морсано өз зерттеуінде студенттердің өзін-өзі реттеу қабілеті мен прокрастинация арасындағы байланыс қарастырылған. Жоғары мазасыздық пен төмен өзін-өзі реттеу дағдылары бірлесе әрекет еткенде студенттің тапсырманы кейінге қалдыру ықтималдығын арттырады. Студенттер өз мақсаттарына жету кезінде мазасыздықты басқару стратегияларын қолданса, прокрастинация деңгейі төмендейтіні көрсетілген. Осы тұжырымдар мазасыздық пен прокрастинация арасындағы байланысты эмоционалды және когнитивтік компоненттер арқылы түсіндіруге мүмкіндік береді.

Жалпы, зерттеушілердің пікірі бойынша, мазасыздық студенттік прокрастинацияның ең тұрақты предикторларының бірі. Мазасыздық жоғарылаған сайын студент тапсырманы орындауды кейінге қалдыру стратегиясын жиірек қолданады, ал бұл өз кезегінде оқу тиімділігін төмендетіп, эмоционалдық күйзелісті күшейтеді [5, 6, 7, 9, 10, 11, 12].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Фрейд З. Торможение, симптом и страх. Проект «Весь Фрейд». – 1926. <https://freudproject.ru/?p=12139>
2. Spielberger C. D. Anxiety and Behavior. New York: Academic Press, 1966.
3. Платон. ИОН ПРОТАГОР и другие диалоги. Издательство «Наука». – серия «Слово о сущем» (разработка, оформление). – 2014. https://coinmuseum.ru/upload/library-alexandria/Platon_ion_protogor_and_other_dialogues.pdf
4. Кисель Ю.Я. Психология тревожности. – М.: Наука, 1987.
5. Steel P. The nature of procrastination // Psychological Bulletin. – 2007. – Vol. 133, №1. – P. 65–94.
6. Смирнова М.Н. Тревожность и учебная деятельность. – М.: Изд-во МГУ, 2014.

7. Morsano V. Academic Anxiety and Procrastination // Journal of Educational Psychology. – 2015. – Vol. 107, №3. – P. 374–385.
8. Sirois F. Procrastination, stress, and coping // Personality and Individual Differences. – 2014. – Vol. 65. – P. 26–31.
9. Бурка Дж. Прокрастинация: болезнь студента. – М.: Эксмо, 2005.
10. Варваричева Я.И. Прокрастинация және мазасыздық арасындағы байланыс. – СПб., 2013.
11. Balkis M., Duru E. Academic procrastination, self-regulation and anxiety among university students // Educational Studies. – 2017. – Vol. 43, №3. – P. 248–258.
12. Sirois F.M. Procrastination and stress: Exploring the role of self-compassion // Self and Identity. – 2014. – Vol. 13, №2. – P. 128–145.

ӘОЖ 364.013.8

ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТ ЖҰМЫСЫНДАҒЫ КӘСІБИ ӘТИКА ЖӘНЕ КЕМСІТУШІЛІККЕ ҚАРСЫ ПРАКТИКА

Болат А., Сақтаған М., Әлікүл Ж, Биймбет А.

Ғылыми жетекшісі: Шанбаева.Г.Н.

Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан

zhamilya.alikul@narхоз.kz

Бұл мақалада әлеуметтік қызмет саласындағы кәсіби этиканың негізгі ұстанымдары мен оларды практикалық қызметте жүзеге асыру жолдары қарастырылады. Әлеуметтік қызметкердің кәсіби жауапкершілігі, клиенттің құқығын құрметтеу, құпиялықты сақтау және әділдік қағидаларының маңызы талданады. Сонымен қатар, мақалада кемсітушілікке қарсы практикалардың рөлі, әртүрлі әлеуметтік топтарға тең қолжетімділік қамтамасыз ету стратегиялары және инклюзивтік қызмет көрсетудің заманауи тәсілдері зерттеледі. Зерттеу нәтижелері әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби мәдениетін күшейтуге, адам құқықтарын қорғауға және кемсітушіліксіз орта қалыптастыруға бағытталған ұсыныстарды қамтиды.

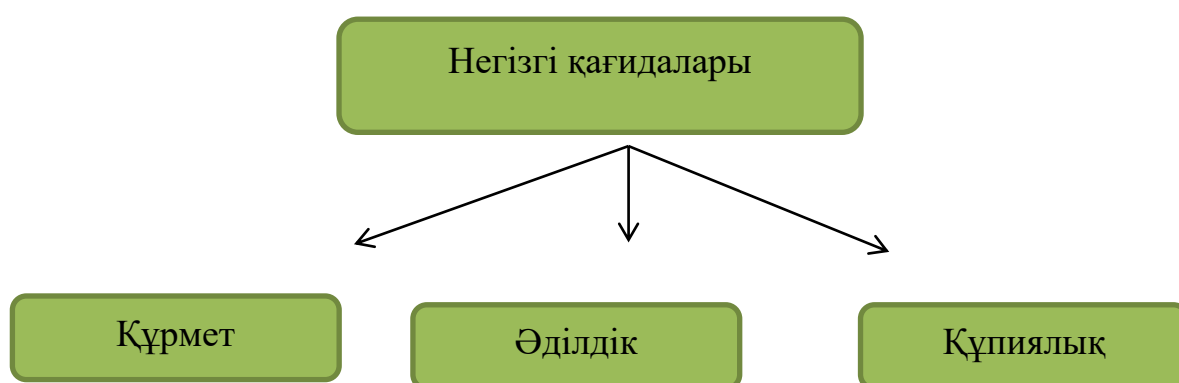
Қазіргі қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық және мәдени өзгерістер әлеуметтік қызмет саласының маңызын арттыра түсуде. Әлеуметтік жұмыс адам өмірінің ең нәзік және күрделі қырларымен тікелей байланысты болғандықтан, бұл салада кәсіби этика қағидаларын сақтау – қызметтің тиімділігі мен сапасының негізгі шарттарының бірі. Әлеуметтік қызметкердің кәсіби әрекеті тек көмек көрсету дағдыларымен шектелмей, адам құқығын сақтау, әділдікке негізделу, клиенттің қадір-қасиетін құрметтеу және құпиялықты қорғау сияқты маңызды моральдық міндеттерді қамтиды.

Әлеуметтік қызмет барысында туындайтын жағдайлар көп жағдайда адамның әлауқатына, тағдырына және өмірлік мүмкіндіктеріне әсер ететіндіктен, бұл кәсіби саланың этикалық талаптары да жоғары деңгейде қойылады. Антидискриминациялық практика әлеуметтік жұмыс этикасының ажырамас бөлігі болып табылады, себебі әрбір клиенттің жынысына, жасына, нәсіліне, әлеуметтік мәртебесіне, дініне немесе басқа да ерекшеліктеріне қарамастан, тең құқықты және әділ қызмет көрсету – кәсіби міндет.

Әлеуметтік жұмыс – моральдық қағидаларды іске асыру тұрғысынан басқа мамандықтармен салыстырғанда күрделілігімен ерекшеленетін кәсіби қызмет саласы. Бұған себеп – әлеуметтік жұмыстың негізгі нысаны саналатын адамның өзі. Кей жағдайларда клиенттің өміріне қатысты маңызды шешімдер әлеуметтік қызметтің нәтижесіне байланысты болуы мүмкін. Сондықтан әлеуметтік қызметкердің кәсіби әрекетіне қойылатын этикалық және моральдық талаптар ерекше жоғары деңгейде болады [1]

Әлеуметтік жұмыстың көпқырлы табиғатын ескере отырып, зерттеудің әдіснамалық негізі сапалық және сандық тәсілдердің үйлесімінен құрылады. Мұндай тәсіл зерттеліп отырған құбылыстарды терең түсінуге, этикалық нормалардың сақталу ерекшеліктерін анықтауға, сондай-ақ әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби әрекетіндегі қиындықтарды жан-жақты талдауға мүмкіндік береді.

Зерттеудің басты әдістерінің бірі – әңгімелесу (интервью). Бұл әдіс әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби этикаға қатысты жеке пікірлерін, тәжірибелік қиындықтарын және кемсітушілікке қарсы шараларды қолдану тәжірибесін анықтауға мүмкіндік береді. Жартылай құрылымданған интервью форматы таңдалып, ол зерттеушіге негізгі сұрақтар аясында нақты ақпарат алуға, сонымен бірге респондент пікірінің еркін баяндалуына мүмкіндік жасауға бағытталады. Әңгімелесу нәтижесінде қызметкерлердің кәсіби этиканы сақтауда қандай ішкі және сыртқы факторлар кедергі келтіретіні, сондай-ақ кемсітушілікке жол бермеу үшін қандай тәсілдерді қолданатыны туралы маңызды деректер жиналады.

1-схема Әлеуметтік қызметкердің негізгі қағидалары

Екінші маңызды әдіс – құжаттарды талдау. Әлеуметтік қызмет көрсету ұйымдарының ішкі регламенттері, этикалық кодекстер, қызметкерлердің қызметтік нұсқаулықтары және қадағалау құрылымдарының есептері жүйелі түрде қарастырылады. Құжаттарды талдау әлеуметтік қызмет саласында этикалық нормалардың нормативтік негізде қалай бекітілгенін, олардың ұйым ішінде қалай реттелетінін және кемсітушілікке қарсы талаптардың қандай деңгейде қамтылғанын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс теориялық ұстанымдар мен практикалық талаптар арасындағы өзара сәйкестікті бағалауға жағдай жасады.

Зерттеуде бақылау әдісі де қолданылады. Зерттеуші әлеуметтік қызметкерлердің клиенттермен жұмыс барысында этикалық қағидаларды қалай сақтайтынын, әртүрлі әлеуметтік топтармен қарым-қатынас ерекшеліктерін және нақты жағдайларда кемсітушілікке қарсы практика қалай жүзеге асатынын бақылады. Бұл әдіс әсіресе әлеуметтік қызметкерлердің шынайы жұмыс барысындағы мінез-құлық үлгілерін анықтауға көмектесті. Бақылау барысында табиғи ортада деректер жинау әлеуметтік құбылыстардың бұрмаланбай берілуін қамтамасыз етеді [2].

Зерттеу нәтижелерін толықтыру мақсатында сауалнама әдісі де қолданылды. Сауалнама әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби этика нормаларын қаншалықты меңгергенін, оларды қолдану жиілігін және кемсітушілікке қарсы шаралардың тиімділігі туралы жеке бағасын анықтауға бағытталды. Сауалнама деректері сандық тұрғыда өңделіп, жалпы тенденцияларды айқындауға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелеріне жүргізілген талдау әлеуметтік қызмет саласында кәсіби этиканың сақталу деңгейі мен кемсітушілікке қарсы практикалардың қолданылуы ұйымдардың құрылымдық ерекшеліктеріне, қызметкерлердің кәсіби даярлығына және

жұмыс жағдайларына тікелей байланысты екенін көрсетті. Сауалнама деректері бойынша, респонденттердің 82%-ы кәсіби этика қағидаларын өз қызметінде «жоғары деңгейде» сақтайтындарын мәлімдеді, алайда интервью барысында бұл көрсеткіштер әрдайым шынайы тәжірибені толық ашпайтыны байқалады. Себебі, әлеуметтік қызметкерлердің айтуынша, жұмыс жүктемесінің көп болуы, эмоционалдық күйзеліс және ресурстардың шектеулігі кей жағдайларда этикалық нормаларды толық сақтауға кедергі келтіреді.

Әңгімелесу нәтижелері әлеуметтік қызметкерлер көбіне кездесетін этикалық дилеммаларды үш негізгі топқа бөлуге болатынын көрсетті:

- клиенттің жеке дербестігі мен қауіпсіздігі арасындағы қайшылық,
- қызметкердің жеке сенімдері мен кәсіби міндеттері арасындағы шиеленіс,
- ұйымдық ережелер мен клиент мүддесі арасындағы айырмашылықтар [3].

Кемсітушілікке қарсы практикаларға келетін болсақ, зерттеу барысында қызметкерлердің 70%-ы өз ұйымдарында формалды антидискриминациялық саясат бар екенін, алайда оның іс жүзінде қаншалықты орындалатыны мекеменің ішкі тәртібі мен басшылықтың талаптарына тәуелді екенін атап өтті. Бақылау нәтижелері кейбір ұйымдарда қызметкерлердің әртүрлі әлеуметтік топтарға әрқалай көңіл бөлетінін, әсіресе аз қамтылған отбасылар мен мүгедектігі бар адамдарға бағытталған қызметтерде кедергілердің жиі кездесетінін көрсетті. Бұл жағдай кемсітушіліктің жасырын немесе жанама түрлерінің сақталатынын білдіреді.

Құжаттарды талдау әлеуметтік қызмет көрсету ұйымдарының көпшілігінде этикалық нормалар ресми түрде бекітілгенін, алайда оларды жүзеге асыру үшін арнайы бақылау тетіктері жеткіліксіз екенін айқындады. Мысалы, көптеген мекемелерде кәсіби этика жөніндегі ішкі оқыту бағдарламалары бар болғанымен, олардың тұрақтылығы мен тиімділігі әрдайым қамтамасыз етілмейді. Қорыта айтқанда, әлеуметтік қызмет саласындағы кәсіби этика мен кемсітушілікке қарсы практика кез келген әлеуметтік қызметкердің кәсіби құзыреттілігінің негізгі өзегін құрайды. Бұл тек белгілі бір ережелерді сақтау ғана емес, ең алдымен адамға деген құрмет, әділдік пен жауапкершілікке негізделген құндылықтар жүйесі. Өз көзқарасым бойынша, әлеуметтік қызметкердің жұмысы – қоғамдағы ең күрделі және жоғары адамгершілік талаптар қоятын мамандықтардың бірі. Себебі оның әрбір шешімі адамның тағдырына тікелей әсер етеді. Сондықтан этикалық нормаларды берік ұстану – маманның кәсіби беделін ғана емес, клиенттің сенімін қалыптастырудың да басты шарты.

Кемсітушілікке қарсы практика қазіргі қоғамда ерекше маңызды. Әр адамның әлеуметтік мәртебесіне, жынысына, жасына, ұлтына немесе денсаулық жағдайына қарамастан тең құқыққа ие болуы – әлеуметтік әділдіктің негізгі көрсеткіші. Өз тәжірибем мен байқауымша, тиімді әлеуметтік қызмет кемсітушіліксіз орта қалыптастырғанда ғана нәтижелі бола алады. Осы тұрғыдан алғанда, мамандардың кәсіби даярлығын арттыру, инклюзивті тәсілдерді күшейту және адам құқықтарын қорғау мәдениетін дамыту – әлеуметтік жұмыстың болашақтағы басты бағыты деп есептеймін.

Әдебиеттер:

1. И.С. Сарыбаева, Қ.Ә. Авсыдықова әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.
2. Әбдіжәлиев, Қ. Ж. Әлеуметтік жұмыс негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 256 б.
3. Жұмабаев, С. Т. Әлеуметтік саясат және әлеуметтік жұмыс: Оқу құралы. – Алматы: Эверо, 2019. – 312 б.
4. Сейсенова, А. Ә. Әлеуметтік жұмыс және этика: Практикалық бағдар. – Алматы: Білім баспасы, 2021. – 198 б.
5. Мұхамбетова, Г. Н. Әлеуметтік қызметкердің этикалық мәдениетін қалыптастыру жолдары. – Астана: Фолиант, 2023. – 220 б.

СТРАТЕГИИ УПРАВЛЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫМ РАЗВИТИЕМ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ ОПЫТ И ЦИФРОВЫЕ РЕШЕНИЯ

Горлова М.Ф.

Научный руководитель: Гейцман Л.Э.

Автономная некоммерческая образовательная организация высшего образования Центросоюза Российской Федерации «Сибирский университет потребительской кооперации», г. Новосибирск, Российская Федерация

gorlova.mariya@mail.ru

В современных условиях образования предъявляются высокие требования к педагогам – психологам. Происходит активная трансформация их деятельности, связанная с цифровизацией, усилением требований к качеству психолого-педагогического сопровождения и необходимостью системной поддержки педагогов и учащихся. Как отмечает Дудина О.В. (2022), «цифровизация образования требует от педагогов-психологов не только адаптации к новым технологиям, но и переосмысления подходов к сопровождению обучающихся».

При таких обстоятельствах особенно актуальным становится управление профессиональным развитием педагогов-психологов, как непосредственных участников коррекционно-профилактической работы в образовательной среде. По мнению Яцковой Е.А. (2023), «профессиональное развитие педагога в условиях цифровизации должно быть системным, включающим нормативную, методическую и технологическую поддержку».

За последние два года стратегии управления профессиональным развитием педагогов - психологов в региональной системе образования Восточно-Казахстанской области перенесли значительные изменения. Ранее наблюдался дефицит системной поддержки и были определены проблемы в организации деятельности педагогов – психологов, такие как:

1. Не были четко распределены единые регламентирующие документы, определяющие отчетную деятельность педагога-психолога в организации образования. Связи с этим наблюдается проблема в единой системе работы педагогов-психологов по ведению отчетной документации, осуществление своих функциональных обязанностей, прописанных в Типовых квалификационных характеристиках должностей педагогов (Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 13 июля 2009 года № 338).

2. Недостаток требований к обязательным и вариативным диагностическим инструментариям, направленных на выявление среди учащихся рисков (суицидального поведения, насилия, буллинга), затрудняет сформировать целостную картину. Таким образом, применение педагогами – психологами разного диагностического инструментария, мешало сформировать единую картину и определить показатели уровня риска учащихся, нуждающихся в коррекционной и профилактической работе.

3. Раннее педагогам -психологам оказывалась недостаточная управленческая поддержка и комплексного подхода к развитию профессиональных компетенций. Особенно остро данная проблема наблюдается в отдалённых районах и малокомплектных школах, где должность педагога-психолога занимают педагоги без профильного образования, имея только курсы переквалификации, что значительно снижает уровень качества психологической работы.

Данные проблемы затрудняли своевременного и качественного управления, проведения мониторинга выполняемой работы педагогов-психологов на уровне области, а также снижало эффективность профилактической и коррекционной работы на местах.

В рамках нашего исследования были выявлены проблемы на уровне области и предприняты следующие шаги:

- разработаны методические рекомендации по организации деятельности педагога-психолога в организациях среднего образования;
- ежегодно планируются и проводятся областные конкурсы профессионального мастерства («Лучший психолог года»), в офлайн и онлайн форматах;
- организуются научно-практические конференции (например, «Современные тренды в психологической практике» с акцентом по применению искусственного интеллекта в профессиональной деятельности педагога-психолога), а также проведение семинаров и курсов повышения квалификации;
- формируются экспертные сообщества и рабочие группы по разработке единых подходов к сопровождению детей группы риска.

С 2024 года педагоги-психологи из 131 школы области обучены и подключены к автоматизированным системам психолога-педагогического мониторинга «HR+» ТОО «Codo» и «E-psychologist.kz», что позволяет с помощью платформ проводить для онлайн-диагностики и опросы. Эти системы позволяют: проводить онлайн диагностики на выявление уровня тревожности, насилия и буллинга среди учащихся, использовать как анонимный, так и открытый формат, оперативно выявлять учащихся, нуждающихся в помощи, предоставлять доступ к аналитике сотрудникам управления образования для мониторинга и принятия решений.

Н.В. Топилина, И.И. Топилина считают, что цифровая компетентность педагога требует новых взаимоотношений с информационными технологиями и умения критически оценивать полученную информацию, поэтому «цифровые компетенции требуют высокого уровня владения информационно-коммуникационными технологиями».

Помимо этого, автоматизированная система психолого-педагогического мониторинга «HR+» ТОО «Codo» охватывает работу всего воспитательного блока учебных заведений: педагогов-психологов, социальных педагогов, классных руководителей, заместителей директоров по ВР. Позволяя высвободить время, затрачиваемое на ведение и обработку документации, связанной с мониторингом психологического и социального статуса учащихся; мгновенно распространить информацию об актуальном состоянии психологического и социального статуса учащихся среди всех заинтересованных участников учебного процесса; надежно сохранить эту информацию для последующего анализа динамики результатов; обеспечивает автоматизированное составление индивидуальных карт развития учащихся (психоэмоциональный и социальный портрет, непрерывный мониторинг, управление талантами, профориентация); мгновенную графическую интерпретацию результатов работы в виде сводных отчетов в учебных заведениях и в управлении образования. В Системе имеются справочно-информационная подсистема для обеспечения удобной работы, а также подсистема обработки и визуализации статистики – для оперативного принятия управленческих решений. Формируются автоматические отчеты о качестве кадров психолого-педагогического блока, что позволяет точно планировать работу по повышению и подтверждению квалификации педагогов. А также передвижение кадров между учреждениями образования, увольнения и нахождения в декретном отпуске педагогов. Предоставляет возможность отделам образования планировать мероприятия для педагогов в системе.

Таким образом, изучение причин и решения последствий проблем на уровне области демонстрирует, что системный подход к управлению профессиональным развитием педагогов-психологов, основанный на цифровизации, включающий нормативно-правовую и методическую поддержку, стандартизации и кадрового развития, позволяет не только повысить качество психолого-педагогического сопровождения, но и своевременно реагировать на вызовы современной образовательной среды.

Литература:

1. Дудина О.В. Формирование цифровой компетентности будущих педагогов-психологов // Вестник Самарского университета. История, педагогика, филология. – 2022.
2. Яцкова Е.А. Профессиональное развитие педагога в условиях цифровизации образования // Инфоурок. – 2023.
3. Толпилина Н.В., Топилова И.И. Цифровая компетентность бакалавров педагогического профиля // статья <https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovaya-kompetentnost-bakalavrov-pedagogicheskogo-profilya/viewer> - 2020.
4. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 13 июля 2009 года № 338 «Об утверждении типовых квалификационных характеристик должностей педагогических работников».

ӘОЖ 159.99

ПРОКРАСТИНАЦИЯ МЕН ЖАЛҚАУЛЫҚ: ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚҚА ӘСЕРІ

Данибек А.Т.

Ғылыми жетекшісі: Психология жоғары мектебінің сениор-лекторы,
PhD Бапаева С.Т.

Тұран университеті, Алматы қаласы, Қазақстан

danibek.aiulym00@mail.ru

s.bapayeva@turana-edu.kz

Қазіргі заманда академиялық және жеке өмірде тиімді уақытты басқару қабілеті маңызды рөл атқарады. Алайда көптеген адамдар өз міндеттерін орындауды кейінге қалдыруға бейім, бұл құбылыс психологияда прокрастинация ретінде белгілі.

Мақаланың мақсаты – прокрастинация мен жалқаулықтың психологиялық ерекшеліктерін, олардың академиялық мінез-құлыққа ықпалын және қазіргі ғылыми әдебиеттегі зерттеулерді талдау арқылы көрсету. Мақалада прокрастинацияның анықтамасы, психологиялық негіздері, теріс салдары және оның академиялық контексте жалқаулықпен байланысы қарастырылады, бұл өз кезегінде қазіргі психологиялық зерттеулер мен практикалық тәжірибе үшін маңызды.

Ең алдымен, «жалқаулық» сөзінің мәніне жүгінген жөн. Д. Сеймурдың жалпы лингвистикалық және мәдениеттанулық экскурсынан көрініп тұрғандай, ағылшын тіліндегі «lazy» – жалқау сөзі ежелгі неміс тіліндегі *lasich* немесе *losich* сөзінен шыққан, мағынасы сол кездің өзінде бірдей болған. Зерттеуші пікірінше, XVI ғасырда бұл сөз еңбекке ниетсіздік немесе жалқаулық, қозғалыссыздық, селқостықты білдіре бастады [1].

Прокрастинация, латын тілінен аударғанда «ертеңге қалдыру» дегенді білдіреді, маңызды тапсырмаларды жеңілдеріне ауыстыруды білдіреді. Және жалқаулық пен әрекетсіздік бұрыннан бар болса да, прокрастинация психологияда, әсіресе студенттер арасында, кеңірек мойындалып келеді, бұл оның қазіргі зерттеулерде өзектілігін айқындайды [2].

Прокрастинацияны түсіну маңызды, себебі ол адамның қызмет ету дағдыларына әсер етеді және психикалық денсаулық мәселелерінің бірқатарымен байланысты. Прокрастинацияның анықтамасы, патофизиологиясы және мотивациялары туралы біртұтас пікір жоқ, бұл әдебиетте ол туралы ақпараттың жеткіліксіздігін көрсетеді [3]

Прокрастинация мен жалқаулықты жиі араластырып жатады, бірақ олар әртүрлі психологиялық құбылыстар. Прокрастинация міндеттерді орындауды кейінге қалдыруды білдіреді, бұл теріс эмоциялар мен мотивацияның болмауынан туындайды, ал жалқаулық бейтарап немесе оң эмоциялық күймен және дереу қанағаттануға ұмтылумен сипатталады. Бұл айырмашылықтарды түсіну олардың әртүрлі контексттерде, әсіресе академиялық ортада салдарын жою үшін өте маңызды.

Прокрастинация жағымсыз тапсырмаларды кейінге қалдыру тенденциясы ретінде анықталады, бұл стресске және теріс өзін-өзі қабылдауға әкеледі [4].

Прокрастинация – бұл жағымсыз немесе мотивацияны тудырушы деп қабылданатын тапсырмаларды орындауды кейінге қалдыруға бейімді мінез-құлық.

Бұл құбылыс балалық шақта басталып, жасөспірімдік кезеңде жалғасады және ересек өмірде де сақталуы мүмкін.

Прокрастинация тұлғаның дамуына және мақсаттарға жетуіне әсер ететін жағымсыз қасиеттердің көп болуымен сипатталады.

Зерттеуде прокрастинация тапсырмаларды орындауды кейінге қалдыру салдарынан теріс нәтижелерге әкелуі мүмкін екені айқын көрсетілген [5].

Прокрастинацияны ғылыми тақырып ретінде зерттеу негізінен соңғы жиырма жылда, әсіресе психология саласында қызығушылық тудырған.

Жалқаулық мотивацияның болмауымен байланысты, бірақ міндетті түрде теріс эмоциялармен байланыспайды [4].

Прокрастинация көбінесе мазасыздық, сәтсіздіктен қорқу және төмен өзін-өзі реттеу қабілетімен байланысты болады, бұл созылмалы ауруларға әкелуі мүмкін [5,6].

Бірқатар зерттеушілермен [7] прокрастинация теріс салдары бар мінез-құлық ретінде қарастырылады, оны эмоциялық күйзелістен сақтану үшін міндеттерден психологиялық қашықтық сақтау қажеттілігімен қарсы қою арқылы түсіндіріледі. Прокрастинация жалқаулықтың синонимі емес, оның күрделі психологиялық негіздері бар деген болжам жасалынады.

Прокрастинация – мінез-құлықтық, эмоциялық және когнитивтік компоненттері бар күрделі құбылыс. Академиялық прокрастинация студенттердің академиялық жетістігіне және психологиялық әл-ауқатына теріс әсер етеді [8].

Кейбір зерттеушілердің пікірінше [9] прокрастинация адамның өзін төмен бағалауымен, өзін-өзі бақылаудың болмауы және депрессиямен байланысты. Академиялық контексте прокрастинация басқа аумақтағы мінез-құлықтың баяулауымен де байланысты болуы мүмкін.

Jessica Marzusch [7] өз зерттеуінде прокрастинация мен адамның хронотипі арасындағы корреляцияны анықтады, бұл таңертеңгі немесе кешкі мінез-құлыққа бейімділіктің прокрастинациялық мінез-құлыққа әсер етуі мүмкін екенін көрсетеді. Прокрастинаторлар өз мінез-құқымен байланысты субъективті қолайсыздықты сезінгендерін хабарлады. Прокрастинация мен аффективтік бұзылыстардың симптомдары арасындағы байланыстар бірнеше рет байқалды.

Зерттеу көрсеткендей [10] академиялық прокрастинацияға жалқаулық айтарлықтай әсер етеді. Зерттеу прокрастинация мен жалқаулық арасындағы психологиялық байланысты атап көрсетеді және екі фактордың студенттердің академиялық мінез-құқына және қиындықтарды еңсеру стратегияларына әсер етуі мүмкін деген тұжырым жасауға мүмкіндік береді.

Прокрастинация – бұл тек жалқаулық қана емес; ол когнитивтік, аффективтік және мінез-құлықта өзін-өзі реттеу мәселелерінің күрделі өзара әрекетіне байланысты, бұл жиі субъективті қолайсыздыққа әкеледі. Бұл міндеттерді орындаудың қажеттілігін түсінгенімен, оларды кейінге қалдыруға бейімділікпен байланысты болып, терең мотивациялық мәселелердің бар екенін көрсетеді [11].

Осы зерттеу көрсеткендей, прокрастинация мен жалқаулық – әртүрлі психологиялық құбылыстар, олардың академиялық және жеке өмірде әр түрлі салдары бар. Прокрастинация міндеттерді кейінге қалдыруға байланысты когнитивтік, эмоциялық және мінез-құлықтық компоненттері бар күрделі феномен болып, студенттердің академиялық жетістігі мен психологиялық әл-ауқатына теріс әсер етеді. Жалған жалқаулық болса, мотивацияның төмендігімен байланысты, бірақ міндетті түрде теріс эмоциялармен байланыспайды.

Прокрастинацияның хронотип, аффективтік бұзылыстар және мотивациялық факторлармен байланысы оның күрделі табиғатын көрсетеді. Студенттердің академиялық мінез-құлқы мен қиындықтарды еңсеру стратегияларына әсер етуі оны психологиялық зерттеулердің өзекті объектісіне айналдырады. Осы тұрғыдан алғанда, прокрастинацияны түсіну және оны басқару әдістерін дамыту тұлғаның тиімділігін арттыруға, психологиялық әл-ауқатын жақсартуға және академиялық нәтижелерін көтеруге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Seymour, D. (2001). An annotated bibliography of the construct “lazy” in psychological literature of the 20th century. Carleton University. <http://www.carleton.ca>
2. Бугранова, Ю. В. (2022). Прокрастинация та стрес у студентів. Актуальні Проблеми Психології в Зкладах Освіти, 5, 31–34. <https://doi.org/10.31812/psychology.v5i.7367>
3. Fydrich, T. (2009). Arbeitsstörungen und Prokrastination. Psychotherapeut, 54(5), 318–325. <https://doi.org/10.1007/S00278-009-0696-0>
4. Kochetkova, T. N. (2024). The phenomenon of procrastination. Вестник Университета, 6, 212–219. <https://doi.org/10.26425/1816-4277-2024-6-212-219>
5. De Pelekais, C. (2023). Prefacio. Revista Española de Teoría y Educación, 2(1), 3–4. <https://doi.org/10.53485/ret.v2i1.317>
6. Назарук, Н. В. (2022). Прокрастинация як психологічний феномен. Naukovij Visnik Uzhgorod's'kogo Nacional'nogo Universitetu, 3, 66–70. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.3.13>
7. Marzusch, J. (2011). Prokrastination - eine Frage der inneren Uhr? AV Akademikerverlag.
8. Saplavska, J., & Jerkunkova, A. (2018). Academic procrastination and anxiety among students. <https://doi.org/10.22616/ERDEV2018.17.N357>
9. Quant, D. M., & Sánchez, A. (2012). Procrastinación, procrastinación académica: Concepto e implicaciones. Revista de Investigación Educativa, 3(1), 45–59. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4815146>
10. Barabanshchikova, V. V., Boyarinov, D. M., Sultanova, F. R., & Ognyanikova, E. I. (2018). Academic procrastination in students at different age. Education, Psychology, Sociology, 43, 318–328. <https://doi.org/10.15405/EPSBS.2018.07.42>
11. Díaz-Morales, J. F. (2019). Procrastinación: Una revisión de su medida y sus correlatos. Revista Iberoamericana de Diagnóstico y Evaluación Psicológica, 51(51), 43–60. <https://doi.org/10.21865/RIDEP51.2.04>

УДК 159.9:316.644

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ РОЛЬ КОММУНИКАЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ ТОЛЕРАНТНОСТИ И СОЦИАЛЬНОЙ СПЛОЧЕННОСТИ

Ефимова К.С., Кожекпаева К.С.

Научный руководитель: магистр, преподаватель Алкенова Ж.Ф.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан
efimova226@mail.ru и kozekpaevakalkazhan@mail.ru

Современный мир характеризуется интенсивными процессами глобализации, цифровизации и культурной дифференциации. Люди все чаще сталкиваются с необходимостью взаимодействия с представителями иных взглядов, тенденций и ценностей. В этих условиях особую значимость приобретает два феномена - толерантность и социальная освобожденность, которые обеспечивают гармоничное существование, устойчивость и устойчивость общества.

Однако эти качества не возникают сами по себе, они формируются в процессе коммуникации основного механизма социального взаимодействия, который соединяет индивидуальные и коллективные формы человеческой психики. Именно через общение человек учится понимать других, принимать различия, сотрудничать и достигать общего.

Важно понять, каким образом коммуникации способствуют формированию толерантности и социальной сплоченности, Какие психологические механизмы лежат в ее основе, какие барьеры препятствуют этим процессам.

Основная часть

Коммуникация – это многоплановый процесс установления и развития контактов между людьми, который включает обмен информацией, восприятие и понимание партнера, выработку совместных стратегий, поведения. Она выполняет три ключевые функции: информационную, аффективную и регулятивную.

В этом смысле коммуникация является психологическим каркасом социальной жизни. Она не просто сопровождает взаимодействие, а создает его. Общество существует лишь поскольку, поскольку поддерживает сеть коммуникаций, обеспечивающих взаимопонимание, доверие и координацию.

Коммуникация также выполняет идентификационную функцию, помогая человеку осознать свою принадлежность к группе через обмен с мыслями формируются общие символы, правила и нормы, основы социальной сплоченности.

В основе толерантного поведения лежит способность человека выйти за пределы собственной перспективы – это процесс децентрации.

Децентрация - это умение видеть ситуацию глазами другого человека, понимать его мотивы и эмоциональное состояние. Она включает три взаимосвязанных компонента - когнитивный, эмоциональный и поведенческий.

Коммуникация является естественным тренажером толерантности. В процессе диалога человек вынужден учитывать мнение собеседника, прогнозировать его реакцию и корректировать собственные высказывания. Важно подчеркнуть, что именно интерактивные формы общения создают условия для этого развития. В них формируется взаимная эмпатия, способность не только понимать, но и эмоционально принимать точку зрения другого, что является психологической основой децентрации.

Но все эти процессы не являются автоматическими, они зависят от качества коммуникации. Поэтому существуют как позитивные механизмы, так и барьеры.

К позитивным механизмам может относиться активное слушание, принятие ролей, эмпатическая обратная связь. К барьерам же относятся стереотипизация, психологический шум, монологичность.

Особенно выделяют монологическую коммуникацию. Она усиливает эгоцентризм и препятствует развитию децентрации. В противоположность ей идет диалог, который стимулирует когнитивную гибкость, толерантность и доверие.

С психологической стороны, толерантность и социальная всеполноченность рассматривают как важнейшие факторы личностного развития.

Коммуникация - это не просто процесс получения информации. Это социальное пространство, в котором люди осваивают различные модели взаимодействия.

Атмосфера доверия и диалог учат уважать чужое мнение, выражать свое без агрессии, осознавать последствия своих слов, принимать ответственность за коммуникацию.

Такая практика формирует эмоциональную зрелость, рефлексивность и готовность к конструктивному взаимодействию. Толерантность в этом контексте - это не просто терпимость, а активная нравственная позиция, основанная на признании прав другого быть иным.

Социальное взаимодействие людей подчёркивает, что сплочённость группы - это состояние психологического единства, при котором участники разделяют цели, ценности и взаимное доверие.

Здесь коммуникации также играют решающую роль. Так как именно они формируют общее смысловое поле, согласованность действий и ролей, регулируют эмоциональный климат и укрепляют чувства команды. Команда - это уже не просто «я», это «мы».

Когда общение открыто, взаимно и основано на уважении, группа становится более устойчивой, а социальная структура более прочной. Таким образом, толерантность на индивидуальном уровне перерастает в социальную сплоченность на уровне сообщества.

Важно также рассмотреть интерактивное взаимодействие. Это высшая форма коммуникации, в которой каждый участник становится автором смысла. Такой вид общения усиливает взаимопонимание, снижает уровень конфликтности и развивает доверие и солидарность.

Интерактивность, как и все предыдущие инструменты, требует открытости, гибкости и эмпатии, то есть тех качеств, которые лежат в основе устойчивых социальных связей. Следовательно, развитие культуры интерактивного общения является важнейшим направлением формирования социальной зрелости и сплоченности общества.

Заключение

Подводя общий итог, можно с уверенностью сказать, что коммуникация - это психологический механизм социальной устойчивости. Она формирует толерантное восприятие, укрепляет сплоченность, снижает риск дезинтеграции.

Именно в общении человек учится видеть мир глазами другого, проявлять эмпатию, принимать различия и действовать сообща. На индивидуальном уровне он может развить децентрацию и толерантность. На групповом уровне формирует доверие и социальную сплоченность. А на уровне общества обеспечивает его устойчивость и интеграцию.

Как показывает исследование, именно качество коммуникации определяет, станет ли общество ареной конфликтов или пространством сотрудничества.

Формирование культуры открытого, уважительного и интерактивного общения – это стратегическая задача образования, социальной политики и психологии XXI века. Без неё невозможно построить толерантное, устойчивое и гуманное общество.

Литература:

1. Козлова Э.М. Социальная психология: учебное пособие / Э.М. Козлова, С.В. Нищитенко. - Ставрополь: Северо-Кавказский федеральный университет, 2017. - 170 с
2. Кавун Л.В. Децентрация как психологический механизм развития толерантности: монография / Л.В. Кавун, Л.В. Меньшикова; под редакцией И. М. Войтика. - Новосибирск: Новосибирский государственный технический университет, 2016. - 219 с.
3. Тимофейчева В.А. Толерантность как психологическое условие становления личности выпускника школы: монография / В.А. Тимофейчева. - Москва: Ай Пи Ар Медиа, 2026. - 82 с.
4. Кашин Д.О. Социальное взаимодействие индивидов: учебное пособие / Д.О. Кашин. - Томск: Томский государственный архитектурно-строительный университет, ЭБС АСВ, 2021. - 204 с.
5. Булатова Е.А. Психология социального взаимодействия: учебное пособие / Е.А. Булатова Н.А. Зими́на, С.М. Зинина. - Нижний Новгород: Нижегородский государственный архитектурно-строительный университет, ЭБС АСВ, 2017. - 215 с.

БІЛІМ АЛУШЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ИНТЕЛЕКТІН БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ
АРҚЫЛЫ ДАМУ

Жақсылық А., Дюсембаева А

Ғылыми жетекшісі: Небесаева Ж.О.

Педагогикалық институты, Астана халықаралық университеті, Астана қаласы,

Қазақстан Республикасы,

ayazhan_zhaksylyk@stu.aiu.edu.kz,

zhanar_nebesaeva@aiu.edu.kz

Қазіргі білім беру жүйесінде білім берушінің кәсіби құзіреттілігі тек пәнді білумен ғана шектелмейді. Бүгінгі таңда білім берушінің эмоционалдық интелектісі оқу-тәрбие процесінің табысты болуының маңызды факторларының бірі болып саналады. Білім жүйесінің ең маңызды міндеттерінің бірі тек білімді, ақпараттарды жақсы білетін адамдарды дамыту емес, сонымен қатар эмоционалдық тұрғыдан жетілген, ішкі мәдениеті жоғары, өз сезімдерін түсінетін, бақылайтын және басқалардың сезімдерін бағалайтын адамдарды даярлау болып табылады. ХХІ-ші ғасырда әлеуметтік орта мен ақпараттық қоғамның талабына сай академикалық біліммен қатар әлеуметтік-эмоционалдық дағдылар да талап етіледі. С.Л.Рубинштейн эмоциялардың танымдық аспектісінің маңыздылығын атап өтіп, «эмоциялардың ең жоғары көріністеріндегі танымдық аспект - адамның эмоционалдық және интеллектуалдық салалары арасындағы күрделі қатынастардағы аяқталушы буын» деп айтты. Бұл пікір эмоционалдық және когнитивтік салалардың арасындағы өзара байланысты көрсетіп, эмоцияларды түсіну және басқарудың интеллектуалдық дамудың ажырамас бөлігі екенін меңзейді.

Қазіргі таңда көптеген мектептер және денсаулық сақтау мекемелері өздерінің оқу жоспарлары мен денсаулық сақтау мекемелері өздерінің оқу жоспарларна эмоционалды интелекті дамытып жатыр. Болашақ мұғалімнің эмоционалды тұрақтылығы да оқушылармен сәтті қарым-қатынас орнатуда маңызды рөл атқарады. Оқу процесі кезінде туындауы мүмкін стресстік жағдайларда мұғалім сабырлылық сақтай білуі және оқушылардың көңіл-күйін реттеп, қолдау көрсетуі қажет.

Эмоционалдық интелектің білім алушының оқу үлерімінеде әсері бар мысалы эмоционалдық интелекті жоғары балалар оқудағы нәтижесі жақсарып, сабаққа зейіні ашылып және күрделі тапсырмаларды шешуге көмектеседі. Ал білім берушілерге әсерін айта кетсек білім алушылардың қажеттілігін жақсы түсініп, олармен жақсы қарым қатынас орнатуға және білім алушылардың эмоционалдық күйін бақылап қолдау көрсете алады, бұл білім алушылардың білім алуға деген ынтасын артырады. Эмоционалды интеллектуалды мұғалімдер сыныптанғы әртүрлі эмоцияларды басқаруға шебер болып келеді.

Білім берушінің рөлі: эмоционалдық интелекті дамыту үшін білім берушінің рөлі маңызды. Білім беруші білім алушының жеке тұлға болып қалыптасуына жол ашатын, моралдық қолдау көрсететін тәлімгер. Әсіресе бейнелеу өнері сабағында білім беруші білім алушының ішкі жан дүниесін танып дұрыс бағытта дамытуға ерекше көңіл бөлуі қажет. Білім алушы салған салған сурет оның ішкі жан дүниесін көрсетеді. Әрбір жол, әр композиция оның көңіл-күйін, ойнақтылығын, сезімін көрсетеді. Сондықтан білім беруші сызбаларға үстірт баға беруден аулақ болу керек. Ол баланың не айтқысы келетінін түсінуге тырысу керек. Бұл білім беруші мен білім алушы арасындағы сенімді нығайтып, баланың өзін еркін сезінуіне мүмкіндік береді.

Бұнымен біздің айтқымыз келгені бейнелеу өнері жай сурет салу құралы емес - педагогикалық, әрі психологиялық тұрғыдан өте әсерлі және тімді құрал. Ол білім алушының тек сурет салу ғана емес сонымен қоса өзін-өзі түсінуге жанындағы жандармен жақсы қарым қатынас орнатуға және эмоционалды дамуға әсер етеді. Және де мен сіздерге

эмоционалды интеллектті бейнелеу өнері арқылы дамыту құрылымын диаграмма арқылы көрсеткім келеді. 1-Диаграмма.

Диаграмма 1. Эмоционалды интеллектті бейнелеу өнері арқылы дамыту құрылымы

Эмоционалды парасатты ұрпақ - еліміздің мәдени, әлеуметтік және экономикалық дамуына үлес қосып жүрген азаматтар. Олар қоғамға жауапкершілікпен қарайды, басқаларды бағалайды, қоғамдық істерге белсенді қатысады. Осындай азаматтар көбейген сайын елдің тұрақтылығы, тыныштығы, берекесі нығая түседі. Сондықтан мектеп қабырғасынан бастап эмоционалды интеллектті дамыту мемлекеттің стратегиялық мақсаттарының бірі болып табылады. Бұл білім саласына ғана емес, жалпы қоғамның дамуына әсер ететін маңызды бағыт.

Қорытындылай келе, оқушының эмоционалдық интеллектінің дамуы жеке адамның ғана емес бүкіл қоғамның болашағына тікелей әсер ететін шешуші процесс деп айта аламыз. Эмоционалды интеллект – адам өміріне қажетті негізгі дағдылардың бірі. Ол адамға өз эмоциясын түсінуге оны дұрыс басқаруға басқаларды тыңдауға және түсінуге, кез келген жағдайда дұрыс шешім қабылдауға көмектеседі. Балалардың бойына осы қасиеттерді тәрбиелеудің тиімді жолдарының бірі - өнер.

Өнер - адамның ішкі жан дүниесін көрсететін ерекше сала. Мұғалім - баланың шығармашылығын қолдайтын, еркін ойлауға баулитын тұлға. Мұғалім оқушының еңбегін шын жүректен бағалап сынап отырса керісінше көңілін түсірмей жігерлендірсе баланың өзіне деген сенімі артады шығармашылыққа деген құштарлығы артады. Бұл эмоционалды тұрақты және табысты тұлғаның дамуына әкеледі. Ұстаздың жылы лебізі, назары, қолдауы баланың рухани дамуына ең күшті тірек. Эмоционалды интеллектті дамыған ұрпақ – қоғам үшін баға жетпес байлық. Мұндай адамдар жанжалдан аулақ, түсіністікпен қарауға тырысады, басқаларды сыйлайды, мейірімді және сабырлы. Олар тек өз өмірінде ғана емес отбасылық, әлеуметтік, мемлекеттік деңгейде де үйлесімді қарым-қатынастар құра алады. Басқаша айтқанда, эмоционалдық интеллект жеке дағды ғана емес; ол жалпы қоғамның тұрақтылығы мен әл-ауқатының кепілі болып табылады. Сондықтан білім беру жүйесінде эмоционалдық интеллектті дамытуға ерекше көңіл бөлу керек. Бейнелеу өнері сабағы тек кескіндемені ғана оқытып қоймай оқушылардың ішкі жан дүниесін тәрбиелейтін рухани қасиеттерін қалыптастыратын іргелі тәрбие құралына айналуы тиіс. Бұл бағыттағы әрбір қадам - болашақта елжанды, парасатты, рухани ойлы, мәдениетті ұрпақ өсірудің кепілі. Сайып келгенде эмоционалды интеллектті дамыту - заман талабы. Бұл адамдарға өзін түсінуге, басқалармен қарым-қатынасын жақсартуға және өмірде кездесетін қиындықтарды жеңуге көмектеседі. Бұл дарынды дамытудың ең табиғи және

тиімді жолдарының бірі - өнер. Өз сезімін түсінетін, өзгені құрметтейтін, соны бауырына басқан ұрпақ -ел дамуының ең сенімді тірегі.

Әдебиеттер:

1. Эмоционалды интеллект өнері | Өміріңізді өзгерту үшін эмоцияларыңызды меңгеріңіз. (2024). (n.p.): Adriano Leonel.

2. Куанжанова, К.Т., and Г.С. Смаилова. "Студенттердің эмоционалды интеллектісі: зерттеу нәтижелері." Научный журнал "Вестник Актюбинского регионального университета имени К. Жубанова" 78.4 (2024): 92-101.

3. Балнұр, Ержанқызы, Роза Баймухамет, and Дина Кайратқызы Кадирбаева. "Болашақ арнайы педагог студенттердің эмоционалды интеллект және эмпатиясын тәжірибе тұрғысында дамыту." In The World Of Science and Education 15 ноябрь ПН (2024): 82-84.

4. Ахметов, Н. А., and К. Т. Кыстаубаева. "Болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерінің кәсіби құзыреттіліктері: эмоционалды интеллект және ұйымдастырушылық дағдылардың байланысы." Yessenov science journal 50.1 (2025): 267-277.

5. Рустамханова, Тахмина Сухрабовна, and Ж. К. Аубакирова. "Болашақ психологтардың оқу іс-әрекетіндегі үлгерімі мен эмоционалды интеллект арасындағы байланыс." In The World Of Science and Education 15 апрель КН (2025): 87-90.

6. Kilybayev, Talgat, and Nurbol Khudaibergenov. "Баланың эмоциялық интеллектісі қоғамның әлеуметтік трансформациялануы факторы ретінде." Pedagogy and Psychology 55.2 (2023): 185-192.

7. Токкулиева, Назерке Ернарқызы, and Жаңылсын Нұрмұханқызы Сабилова. "Мұғалімнің эмоционалды интеллектісі және оның оқушылардың оқу мотивациясына әсері."

8. Байболова, Д. "Эмоционалды интеллект негізінде болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың теориялық аспектілері." Вестник КазНПУ имени Абая. Серия: Педагогические науки 86.2 (2025): 384-395.

9. Альгожина, А. Р. "Жоғары мектеп педагогтерінің эмоционалды интеллект пен стресске төзімділігінің байланыс ерекшеліктері." Bulletin of the Karaganda university Pedagogy series 105.1 (2022): 18-23.

10. Муратова, Мерей, and Жулдыз Тлеубердинова. "Эмоционалды Интеллект Және Оның Тұлғааралық Өзара Әрекеттесудегі Маңызы." Sempozyum bilgileri/symposium information e-ISBN 978-625-6768-08-6.

ӘОЖ 159.9

БАЛАЛАРДАҒЫ ИНТЕРНЕТ ТӘУЕЛДІЛІК: СЕБЕПТЕРІ МЕН САЛДАРЫ

Иманбаева К.М.

Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушы Ельшина М.К.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан

laura_0512932@icloud.com, m.yelshina@mail.ru

Бүгінгі таңда интернет адамдардың, соның ішінде балалардың күнделікті өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Бүгінде интернет тек компьютерлердің ғана емес, сондай-ақ мобильді телефондардың, планшеттердің, қолсағаттардың және басқа да күрделі жоғары технологиялы құрылғылардың құрамдас бөлігі болып отыр. Балалар да ересектерден қалыс қалмай, ерте жастан бастап өркениет жетістіктерін пайдалануды үйренеді. Өмірдің әртүрлі салаларына цифрлық технологиялардың енуі әлемді бұрынғыдан да қолжетімді әрі ыңғайлы еткенімен, оның балалардың денсаулығы мен психологиялық әл-ауқатына теріс әсер ету қаупі бар.

Осының бәрі интернетке тәуелділік қаупін күшейтеді. Цифрлық технологияларды ерте жастан бақылаусыз пайдалану баланың назарын нақты өмірден виртуалды ортаға аударып, онлайн-контентке психологиялық және эмоциялық тәуелділіктің қалыптасуына алып келеді. Көптеген шетелдік және отандық ғалымдар, олардың қатарында А.Г. Асмолов, А.С. Бакулина, А.Н. Бубнова, А.Е. Войкунский, А. Голдберг, Г.Г. Гурин, Д. Сиберг, К. Янг, А.Х. Казетова, И.У. Хасанова жасөспірімдер арасындағы интернетке тәуелділік белгілерінің көріну мәселесін зерттеген.

Ең алғаш рет «Интернетке тәуелділік» терминін психолог А. Голдберг ғылымға енгізген болатын. Ол интернетке деген тәуелділікті психоактивті заттарды шектен тыс қолдану деп суреттеген. А. Голдберг интернеттің әкелер зияндарын былайша жіктеген:

- интернетті қолдану адамды стрессқа түсіреді немесе дистресс;

- интернетті қолдану адамның физикалық күйіне, жүйке жүйесіне, жеке өміріне, экономикалық және әлеуметтік жағдайына кері әсерін тигізеді [1].

1994 жылы психолог К. Янг интернет тәуелділігі жөнінде тест-сауалнама жүргізген. Зерттеудің нәтижесі бойынша, 600 зерттелушілердің 78 %-ы интернетті тек жұмыс бағытымен қолданса, 22 %-ы демалу мен көңіл-көтеру үшін қолданады [2].

К. Янг «Интернетке тәуелділік» мәселесін жан-жақты қарастырып, оның келесі белгілерін бөліп көрсетеді:

- e-mail-ді тексеруге деген ұмтылыс;

- интернетке келесі шығуды үнемі күту;

- адамның тым көп уақыт өткізетіндігі туралы басқалардың шағымдары;

- адамның интернетке тым көп ақша жұмсайтындығы туралы басқалардың шағымдары [2].

Е.Г. Гайнцеvтің пікірінше, интернетке тәуелділік – бұл ғаламшардағы әрбір адамда байқалуы мүмкін ауытқу. Алайда ең көп осал топ – 6 жастан 16 жасқа дейінгі балалар. Ғалым бұл құбылыстың келесі себептерін атап көрсетеді:

1. психиканың әлі толық қалыптаспауы;

2. бақылаудың болмауы;

3. интернетті пайдалану мәдениетінің жоқтығы;

4. интернеттің жеңіл қолжетімділігі;

5. желіге кіруге жас бойынша шектеулердің болмауы;

6. интернетті шамадан тыс пайдаланудың салдары туралы түсініктің төмендігі;

7. желіде отыру уақытының реттелмеуі және басқа да көптеген факторлар [3].

М.И. Дрепа жасөспірімдерге тән интернет-тәуелділіктің ерекшеліктерін бөліп көрсетеді. Бұл белгілердің көмегімен жай әуестенуді нағыз тәуелділіктен ажыратуға болады:

- оқу үрдісіндегі қиындықтар (үлгерімнің төмендеуі, сабақтарды жүйелі түрде қалдыру, сынақтар мен емтихандарды кешіктіру және т.б.);

- көңіл-күйдің жиі және себепсіз өзгеруі – енжарлықтан көтеріңкі күйге дейін, немқұрайлылықтан эйфорияға дейін;

- сынауға, ескертулер мен кеңестерге ауыр және орынсыз реакция;

- ата-аналарға, туыстарға және бұрынғы достарға қарсы мінездің күшеюі;

- эмоциялық оқшаулану, есте сақтау мен зейіннің нашарлауы;

- депрессия, қорқыныш, мазасыздық, түрлі фобиялардың пайда болуы;

- достармен, ата-аналармен, туыстармен қарым-қатынастың шектелуі, айналадағы ортамен байланыстың айтарлықтай өзгеруі;

- бұрын қызығушылық танытқан істерге қызығушылықтың жоғалуы, хоббиден бас тарту;

- үйден құнды заттар мен ақшаның жоғалуы, бөтен заттардың пайда болуы, қарызға кіру;

- бұрын тән емес айлакерлік, өтірік айту, ұқыпсыздық және салақтықтың пайда болуы [4].

Осы зерттеулерге сүйене отырып, интернетке тәуелділік өте маңызды және күрделі құбылыс екендігін байқауға болады. Мұндай жағдайда адам нақты өмірден алыстап, өз қиялындағы, оған әлі көрсетілмеген, иллюзиялық әлемге еніп кетеді, соған толық тәуелді болады. Бұған ересек адамның өзі қарсы тұра алмайтын сәттер кездеседі, ал жасөспірімнің әлі қалыптаспаған тұлғасы үшін мұндай тәуелділік тіпті қауіпті.

Осы орайда балалардың интернетке тәуелділігінің әртүрлі себептерін қарастырайық. Гаджеттердің балаларға әсері көбіне деструктивті сипатта болады. Бұл ең алдымен шоғырлану, есте сақтау және шығармашылық ойлау сияқты когнитивті процестердің бәсеңдеуі мен деградациясынан байқалады. Сондай-ақ, әлеуметтік бейімделу мен қарым-қатынас жасау қабілеттерінің әлсіреуі де айқын көрінеді.

Физиологиялық дамуына әсері. Көру қабілетінің нашарлауы – экранға ұзақ уақыт қараудың негізгі салдары. Көз бұлшықеттерінің шаршауы, сирек жыпылықтаудан пайда болатын «құрғақ көз» синдромы, көздің ашуы мен күйдіруі, жарыққа сезімталдықтың артуы – мұның бәрі әсіресе жас балалар арасында жиі байқалады. Сонымен қатар, дене қалпының бұзылуы ұзақ уақыт еңкейіп отырудың нәтижесі болып табылады. Бұл омыртқаның қисаюуына, мойын мен арқа ауырсынуына әкеледі. Қозғалыс белсенділігінің төмендеуі артық салмақтың жиналуына, бұлшықеттердің әлсіреуіне және қан айналымының бұзылуына себеп болуы мүмкін.

Танымдық дамуына әсері. Гаджеттердегі дайын шешімдер, ойын-сауық және визуалды контент қиялды, бейнелі ойлауды, логиканы және зейінді дамытуға ықпал етпейді. Дайын ақпаратқа үйренген бала бала өздігінен ойлауға ұмтылмайды, нәтижесінде интеллектуалдық әлеуетінің дамуы тежеледі. Зейін тұрақсыздығы артып, уақытты тиімді жоспарлау қабілеті әлсірейді.

Әлеуметтік дамуына әсері. Гаджеттерге шамадан тыс әуестік қарым-қатынас дағдыларының төмендеуіне алып келеді. Виртуалды қарым-қатынас шынайы байланыстарды алмастырып, тірі эмоцияларды эмпатияларға ауыстырады. Мұндай жағдайда бала өз ойлары мен сезімдерін жеткізу, басқаларға жанашырлық таныту және эмоцияларды түсіну қабілеттерін жоғалта бастайды. Интернеттегі анонимділік пен тікелей кері байланыстың болмауы баланың өз сөздері мен әрекеттерінің салдары туралы ойлану қабілетін төмендетуі мүмкін.

Дегенмен, бүгінгі таңда гаджеттерді толығымен пайдалануды болдырмау мүмкін емес. Алайда, төменде берілген ұсыныстарды ұстану арқылы олардың балалардың жүйке жүйесіне тигізетін зиянын азайтуға болады деп есептейміз:

1. Үш жасқа дейінгі балалар үшін телефондарға, планшеттерге және ноутбуктерге қол жетімділікті толығымен алып тастау керек. Осындай нәзік жаста электронды құрылғыларға шамадан тыс құмарлық дамып келе жатқан жүйке жүйесіне теріс әсер етіп, баланың психоэмоционалды дамуын бәсеңдетуі мүмкін.

2. Мектеп жасына дейінгі және кіші мектеп жасындағы балаларға арналған гаджеттерді пайдалану уақытын тәулігіне жарты сағатқа, ал жасөспірімдерге екі сағатқа дейін шектеу.

3. Таза ауадағы ойындар мен құрдастарымен тікелей байланыс телефондағы виртуалды ойын-сауықпен толығымен алмастырылмауы керек екенін есте ұстаған жөн.

4. Ұйықтар алдында кем дегенде екі сағат бұрын кез келген гаджеттерді пайдаланудан аулақ болу керек.

5. Гаджетті тек бала сабақтарын орындап, үй шаруасына көмектескеннен кейін беру. Бала «алдымен маңызды іс, сосын көңіл көтеру» қағидасын түсінеді. Бұл әдет баланы тәртіпке, уақытты реттеуге және шектеуді сақтауға үйретеді.

6. Баланың көретін мультфильмдері мен ойнайтын ойындарын қадағалау. Оқу мен ой-өрісін дамытатын, мазмұны пайдалы материалдарды ұсыну қажет.

Қазіргі цифрлық дәуірде интернет балалардың өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Ол білім алуды жеңілдетіп, танымдық мүмкіндіктерді кеңейткенімен, шамадан тыс және бақылаусыз пайдалану интернет-тәуелділіктің қалыптасуына әкелуі мүмкін. Психикасы

әлі толық қалыптаспаған, өзін-өзі бақылау дағдылары жеткіліксіз балалар интернет-контенттің тартымдылығына тез беріліп, виртуалды әлемді шынайы өмірден жоғары қоя бастайды. Бұл олардың оқу үлгеріміне, мінез-құлқына және тұлғалық дамуына теріс әсер етеді.

Сондықтан ата-аналар, педагогтер мен психолог мамандардың басты міндеті – балаларды ақпараттық сауатты пайдалануға үйрету, уақыттық шектеулер қою, қауіпсіз интернет мәдениетін қалыптастыру және баланың эмоционалдық әл-ауқатын бақылауда ұстау. Тек саналы бақылау, қолдау және дұрыс тәрбие арқылы ғана интернет-тәуелділік қауіпінің алдын алып, баланың үйлесімді дамуын қамтамасыз етуге болады.

Әдебиеттер:

1. Goldberg I. Internet addiction disorder: Diagnostic criteria. [Электронды ресурс]. - URL: <http://users.rider.edu/~suler/psycyber/supportgp.html>
2. Янг К. Диагноз – Интернет-зависимость // Мир Интернет. – 2000. – №2. С. 24-29.
3. Гайнцев Е. Г. Социальные последствия интернет-зависимости // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2015. – Т. 7. – №. 6-1. – С. 116-118.
4. Дрепа М.И. Интернет-зависимость как объект научной рефлексии в современной психологии // Знание. Понимание. Умение. – 2009. – №. 2. – С. 189-193.

ӘОЖ 159.9:658.3

КӘСІПКЕРЛІК КОММУНИКАЦИЯНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Кайдарова А.И.

Ғылыми жетекшісі: магистр, оқытушы Алкенова Ж.Ғ.

Қарағанды Қазтұтынуодағы университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы
alinaisaknova@icloud.com

Кәсіпкерлік коммуникация – бұл бизнес ортасында адамдардың мақсатты түрде ақпарат алмасуы, келіссөздер жүргізуі, шешім қабылдауы және өзара әрекеттесуін қамтамасыз ететін күрделі психологиялық және әлеуметтік процесс. Мұндай коммуникация тек ақпарат жеткізу немесе пікір алмасумен шектелмейді, ол стратегиялық ойлауды, эмоцияны бақылауды, серіктестің тұлғалық ерекшеліктерін түсінуді, сонымен қатар психологиялық ықпал ету дағдыларын талап ететін кәсіби құзыреттілік болып табылады.

Кәсіпкердің табысты болуы көбінесе оның жеке психологиялық қасиеттеріне, қарым-қатынас орната білу қабілетіне және серіктестермен, клиенттермен, қызметкерлермен тиімді коммуникация жүргізу дағдыларына тікелей байланысты. Тәжірибелі кәсіпкерлер тиімді коммуникацияның тек тілдік элементтерге емес, сонымен бірге тұлғаның эмоционалдық интеллектіне, өзін-өзі ұстауына, тыңдай білу мәдениетіне және сенімді атмосфера қалыптастыру қабілетіне тәуелді екенін атап өтеді.

Кәсіпкерлік коммуникацияның психологиялық қыры – бұл коммуникация арқылы өзара ықпал ету, басқалардың мінез-құлқы мен шешім қабылдауына әсер ету, келіссөздер кезінде сенімді аргументтер қолдану, серіктестік байланыстарды нығайту және конфликтілерді конструктивті жолмен шешу секілді аспектілердің жиынтығы. Мұндай ықпал ету процесі әрдайым этикаға негізделуі тиіс, себебі іскерлік ортада сенім мен бедел басты рөл атқарады.

Сонымен қатар, кәсіпкердің психологиялық дайындығы оның стресс жағдайында дұрыс шешім қабылдауына, ақпаратты тез талдап, жағдайға бейімделуіне мүмкіндік береді. Бизнес саласында ақпараттың көптігі, тәуекелдің жоғары болуы, бәсекелестіктің күшеюі коммуникация дағдыларының маңызын арттыра түседі. Сондықтан кәсіпкерлік коммуникация - тек сөйлесу қабілеті емес, бұл әлеуметтік-психологиялық

құзыреттіліктердің, тұлғалық қасиеттердің және кәсіби дағдылардың үйлесімді әрекеттесуі

Бірінші маңызды ерекшелік – мақсаттылық. Бизнес саласындағы әрбір коммуникация нақты нәтижеге бағытталады: келісім жасау, серіктестік орнату, сату көлемін арттыру немесе клиентпен сенімді байланыс құру. Сондықтан кәсіпкер үшін әңгімені жоспарлау, ақпаратты жүйелі жеткізу және әңгіменің логикалық құрылымын сақтай білу қажет. Мақсатқа бағытталған коммуникация адамның когнитивтік процестерімен, яғни ойлау, талдау, шешім қабылдау қабілеттерімен тығыз байланысты.

Екінші психологиялық ерекшелік – эмоциялық тұрақтылық. Кәсіпкер жиі шиеленістерге, белгісіздікке, тәуекелге тап болады. Мұндай жағдайда эмоцияны бақылау, сабыр сақтау және сыртқы қысымға берілмеу кәсіби беделдің негізін қалыптастырады. Эмоциялық интеллекті жоғары адамдар келіссөз кезінде өз эмоциясын да, қарсы тараптың эмоциясын да дұрыс басқара алады.

Үшінші маңызды қыр – эмпатия және серіктесті түсіну қабілеті. Кәсіпкерлік салада серіктестің немесе клиенттің мотивтерін, қажеттіліктерін және уайымдарын түсіну өте құнды. Эмпатия сенім тудырады, ал сенім ұзақ мерзімді әріптестіктің негізгі факторы болып табылады. Психологияда эмпатия адамның қарым-қатынасқа ашық болуына, серіктестің ішкі жағдайын сезінуіне мүмкіндік беретін тұлғалық қасиет ретінде қарастырылады. Психологияда эмпатия когнитивтік (ой арқылы түсіну) және эмоционалдық (сезім арқылы сезіну) компоненттерге бөлінеді. Кәсіпкер екі компонентті де қатар қолдануы тиіс: бір жағынан ол серіктестің логикалық мүдделерін түсіне алады, екінші жағынан оның эмоционалдық реакцияларына бейімделе отырып, қарым-қатынасты жұмсартады. Эмпатияның жоғары деңгейі сенімді арттырады, ал сенім - тұрақты іскерлік серіктестіктің іргетасы.

Төртінші ерекшелік – вербалды және вербалды емес коммуникацияның үйлесімділігі. Бизнес саласында сөздің мазмұны ғана емес, дауыс ырғағы, тембр, сөйлеу қарқыны, көзқарас, мимика, қимыл-қозғалыс та үлкен рөл атқарады. Вербалды емес белгілер арқылы кәсіпкер сенімділік, ашықтық немесе ынтымақтастыққа дайын екенін көрсете алады. Кәсіпкерлік коммуникацияда хабардың мазмұны ғана емес, оның берілу тәсілі де үлкен рөл атқарады. Зерттеулерге сәйкес, адам арасындағы ақпараттың 60–70%-ы вербалды емес тәсілдер арқылы беріледі. Бұған мимика, көзқарас, поза, қол қимылы, дауыс ырғағы, сөйлеу қарқыны кіреді.

Мысалы, келіссөз барысында көзге тіке қарау сенімділік пен ашықтықты білдіреді, ал тым қатты немесе тым баяу сөйлеу кері әсер қалдыруы мүмкін. Дауыс ырғағының тұрақты, мәнерлі болуы тыңдаушының назарын ұстап тұруға көмектеседі. Сонымен қатар, вербалды емес белгілер қарым-қатынасқа эмоционалдық реңк беріп, әңгіменің психологиялық атмосферасын қалыптастырады. Кәсіпкер үшін сөз бен дене тілінің сәйкестігі аса маңызды, себебі сәйкес келмеген жағдайда серіктес сенімсіздік сезінуі мүмкін. Сондықтан кәсіпкер өз қимылын, сөйлеу мәнерін, физикалық кеңістікті пайдалануын кәсіби түрде басқара білуі керек.

Бесінші психологиялық фактор – икемділік және адаптация. Кәсіпкер түрлі әлеуметтік топтармен қарым-қатынаста болады, сондықтан әр тұлғаның психологиялық типіне қарай сөйлеу стилін бейімдеу қажет. Адамның жеке қасиеттерін, мәдени ерекшеліктерін ескере отырып сөйлей білу коммуникация тиімділігін арттырады. Бизнес ортасы әртүрлі тұлғалық типтегі, мәдениеті, өмірлік тәжірибесі, ойлау стилі өзгеше адамдардан тұрады. Сондықтан кәсіпкер коммуникацияда икемді болуы қажет. Икемділік – жағдайға байланысты сөйлесу стилін, аргументтерді, мінез- құлық формаларын өзгерте алу қабілеті.

Мысалы, рационалды, логикаға негізделген адаммен нақты деректер мен дәлелдер арқылы сөйлесу тиімді болса, эмоциялық типке жататын адаммен жылы атмосфера құру, қызығушылық таныту маңызды. Сонымен қатар, мәдениетаралық коммуникацияда белгілі нормалар мен дәстүрлерді ескеру қажет. Адаптация – серіктестің психологиялық ерекшеліктерін алдын ала бақылап, оның қарым-қатынас моделіне сәйкесу. Икемді

кәсіпкерлер әңгіме барысында туындайтын өзгерістерге тез бейімделіп, коммуникацияның тиімділігін арттыра алады.

Алтыншы маңызды қасиет – сендіру және ықпал ету дағдылары. Психологияда сендіру – белгілі бір адамның пікіріне, шешіміне немесе әрекетіне әсер ету процесі деп түсіндіріледі. Кәсіпкер үшін аргументтерді логикалық құру, дәлелдер келтіру, эмоционалдық әсер ету тәсілдерін меңгеру өте маңызды. Логикалық сендіру дәлелдер, мысалдар, деректер, салыстырулар арқылы жүзеге асады. Эмоциялық ықпал ету тыңдаушыға жағымды психологиялық әсер қалдыруды, мотивациясын оятуды көздейді. Этика тұрғысынан сендіру кәсіпкердің адалдығына, кәсіби беделіне, мінез-құлқына байланысты. Сендіру процесінде риторикалық әдістер де қолданылады: дұрыс сұрақ қою, маңызды ойды қайталау, әңгіме құрылымын нақтылау, диалогты басқару. Бұл дағдылар келіссөздердің нәтижесін тікелей анықтайды.

Жетінші ерекшелік – қақтығысты басқару қабілеті. Бизнес саласында келісімсіз жағдайлар жиі кездеседі. Кәсіпкердің міндеті – қақтығысты ушықтырмай, конструктивті шешім табу. Бұл әлеуметтік-психологиялық құзыреттіліктің жоғары екенін көрсетеді. Кәсіпкерлік салада мүдделер қақтығысы, келісімсіз жағдайлар, эмоциялық шиеленістер жиі кездеседі. Сондықтан кәсіпкердің қақтығысты тиімді басқаруы – маңызды психологиялық құзыреттілік.

Қақтығыс басқарудың алғашқы қадамы – мәселенің себебін дұрыс анықтау. Әдетте қақтығыстар ақпараттың жетіспеуінен, түсінбеушіліктен, әр тараптың күту деңгейінің әртүрлілігінен немесе эмоциялық шиеленістен туындайды. Кәсіпкер жағдайды объективті бағалап, эмоцияға берілмей мәселенің мәнін түсінуі керек.

Жалпы алғанда, кәсіпкерлік коммуникацияның психологиялық ерекшеліктері кәсіпкердің кәсіби табысына тікелей ықпал ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады. Заманауи бизнес ортасының қарқынды дамуы, бәсекелестіктің күшеюі және ақпараттық жүктеменің артуы кәсіпкерден тек экономикалық немесе басқарушылық қабілеттерді ғана емес, жоғары деңгейдегі коммуникациялық құзыреттілікті талап етеді. Нақты айтқанда, тиімді қарым-қатынас орнату, тыңдай білу, серіктестердің психологиялық күйін түсіну, эмоцияны бақылау және келіссөздерді стратегиялық тұрғыдан жүргізу кәсіпкердің басты артықшылықтарының біріне айналады.

Эмпатия, вербалды және вербалды емес коммуникация, күйзеліске төзімділік, икемділік, сендіру дағдылары мен қақтығыстарды конструктивті басқару қабілеттері кәсіпкерлік коммуникацияның өзегін құрайды. Бұл қасиеттердің барлығы адамның психологиялық тұрақтылығына, тұлғалық мәдениетіне және кәсіби этикасына сүйенеді. Психологиялық қасиеттері дамыған кәсіпкер серіктестермен ұзақ мерзімді ынтымақтастық орната алады, клиенттердің сенімін арттыра алады және кез келген қарым-қатынас жағдайына бейімделе алады.

Сонымен қатар, кәсіпкерлік коммуникация тиімділігі бизнестің ішкі процестерін ұйымдастыруда да ерекше рөл атқарады. Қызметкерлермен дұрыс қарым-қатынас орнату, мотивацияны арттыру, командалық рух қалыптастыру және корпоративтік мәдениетті нығайту – барлығы да психологиялық тұрғыдан сауатты коммуникация нәтижесінде жүзеге асады. Бұл ұйымның жұмыс өнімділігін арттырып, бәсекеге қабілеттілігін күшейтеді.

Қорытындылай келе, кәсіпкерлік коммуникацияның психологиялық ерекшеліктерін терең меңгеру – қазіргі кәсіпкер үшін міндетті кәсіби талап. Бүгінгі таңда бизнес әлеміндегі табыс адамдарды түсінуге, сенім қалыптастыруға, икемді диалог жүргізуге және психологиялық тұрақтылық танытуға аса байланысты. Осы қасиеттерді дамыту кез келген кәсіпкердің стратегиялық мақсаттарына қол жеткізуіне, тұрақты серіктестік байланыстар құруына және нарықта өз позициясын нығайтуына мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Адлер Р., Розенфельд Л., Проктор Р. Межличностная коммуникация. – М.: Юрайт, 2019.
2. Гайдаржи А. Психология делового общения. – Санкт-Петербург: Питер, 2020.
3. Кибанов А. Деловая коммуникация: теория и практика. – М.: Инфра-М, 2018.
4. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. – М.: АСТ, 2021.
5. Шейн Э. Организационная психология. – М.: Питер, 2017.

ӘОЖ 004:37.018.43

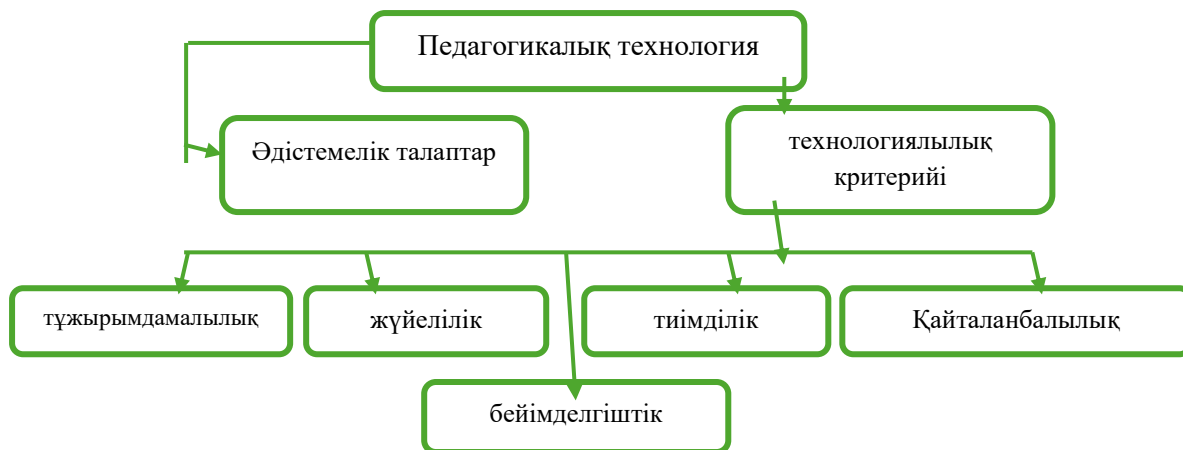
КӘСПТІК БІЛІМ БЕРУДЕ ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ТИІМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Карипов А.А.

Ғылыми жетекшісі: п.ғ.к., доцент Есекешова М. Д.

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университеті, Астана қаласы,
Қазақстан Республикасы
aschatkaripov@gmail.com

Оқыту нәтижелерін бағалау барысында дәстүрлі түрде қолданылып келген «білімді» ұғымының орнына қазіргі таңда «құзыретті» ұғымы неғұрлым өзекті болып отыр. Білім сапасы құзырет және құзыреттілік ұғымдарымен тікелей байланысты, ал олардың мәні білім беру процесін құзыреттілікке негізделген тәсіл арқылы ұйымдастырудың теориялық және әдіснамалық іргетасы болып табылады. Бұл тәсіл мектепке дейінгі, жалпы және кәсіби білім берудің жаңа, заманауи сапалық деңгейіне қол жеткізуді қамтамасыз етуге бағытталған [1]. Қазіргі педагогикада педагогикалық технологияның ұғымдарына, критерийлеріне және құрамдас бөліктеріне қатысты жаңа әдіснамалық ұстанымдар қалыптасуда.

Сурет 1. Педагогикалық технологияның критерийлері

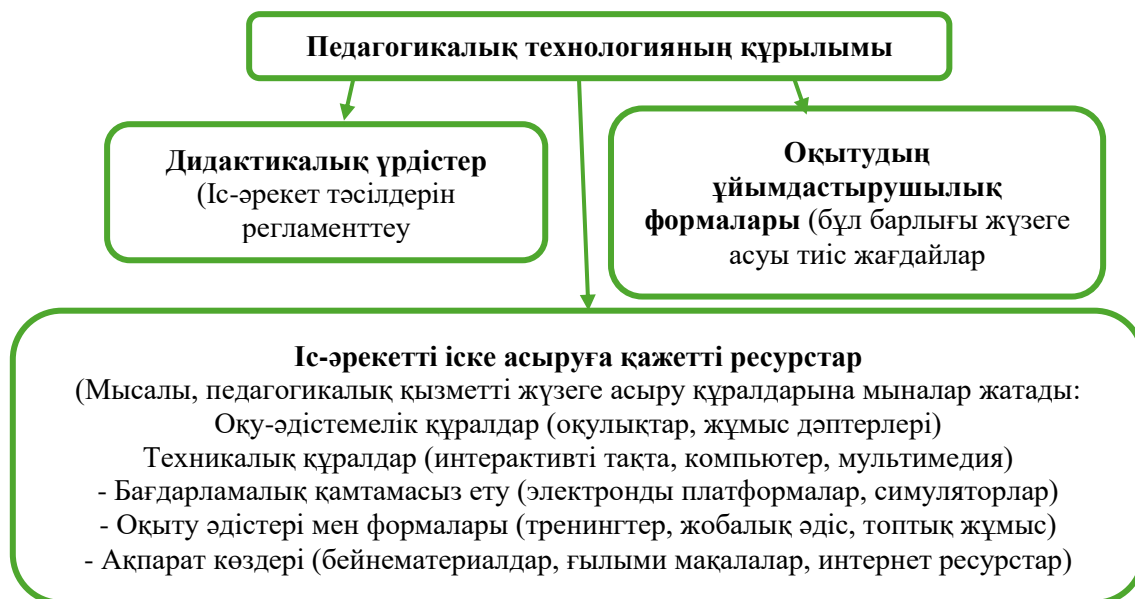
Біз көптеген ғалым-педагогтердің көзқарастарын талдай келе, олардың ұсынған қағидаттары мен үлгілері (1 сурет, 2 сурет) бүгінгі педагогикалық қызметті жүзеге асырудың заманауи тәсілдерін дәл бейнелейтінін анықтадық.

ЮНЕСКО ұсынған құжаттарда қазіргі заман мұғаліміне қойылатын талаптар ерекше атап өтіледі. Онда «педагог тек технологияны меңгеріп, оны оқушыларға үйретумен шектелмеуі қажет. Заманауи мұғалімнің басты міндеті – білім алушыларды цифрлық технологияларды саналы түрде пайдалана отырып, бірлесіп әрекет етуге, туындаған мәселелерді шешуге, үздіксіз білім алуға және заманауи қоғамның белсенді азаматы әрі білікті маманы болуға бағыттау» деп көрсетілген [2].

Педагогикалық технология – бұл білім беру үдерісін ақпарат алу және оны түрлендіру

мақсатында ұйымдастыру жүйесі. Сондықтан ол компьютерлік технологиялар мен коммуникациялық құралдармен өзара байланыста қолданылған жағдайда цифрлық технологиялар ұғымымен ұштасады.

Озық педагогикалық технологияларды меңгерген оқытушының педагогикалық шеберлігі (3-сурет) түрлі инновациялық оқыту әдістемелерін тиімді қолдануға мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде цифрлық технологияларды толық көлемде пайдаланып, білім алушыларды қазіргі заман талаптарына сай даярлауға жағдай жасайды. Мұндай маман бар білімін тәжірибеде қолдана алатын әрі жаңа білім мен инновациялық технологияларды игеруге қабілетті болуы тиіс. Жаңа білім мен технологиялардың үдемелі қарқынмен дамуы жағдайында осындай кәсіби даярлықты қамтамасыз ету - күрделі де ұзақ мерзімді үдеріс болып табылады.

Сурет 2. Педагогикалық технологияның құрылымы

Білім алушылардың цифрлық құзыреттілігін қалыптастыру – күрделі міндет. Бұл мәселені шешу үшін арнайы ғылыми-педагогикалық зерттеулер жүргізу және білім беру үдерісін ұйымдастыру-әдістемелік тұрғыдан едәуір қайта құру қажет. Колледж түлектері үшін жұмысқа орналасу – өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

ЖАЛПЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕР		
1. Дидактикалық (Оқушыларға ақпарат беруге, оларда белсенді, өздігінен ойлауға және шығармашылық ойлауға байланысты)	2. Ұйымдастырушылық-коммуникативтік (Ұйымдастырушылық функциялар мен қарым-қатынас жасаумен байланысты)	3. Жеке тұлғалық (Негізінен мұғалімнің тәрбиелік функцияларын жүзеге асырумен байланысты)
- Ақпаратты жеткізу қабілеті	- Коммуникативтік қабілет	- Перцептивтік (түсіне білу) қабілет
- Экспрессивті-сөйлеу қабілеті	- Педагогикалық такт	- Педагогикалық қиял
- Назарды бөлу қабілеті	- Ұйымдастырушылық қабілет	- Эмоциялық саланы және мінез-құлықты өзін-өзі реттеу қабілеті
	- Суггестивті (ықпал етуші) қабілет	

Кесте 1. Педагогикалық шеберліктің құрамдас бөліктері

Осы мәселені шешу мақсатында қазіргі уақытта техникалық және кәсіптік білім беру жүйесі жаңғыртылуда, жаңа басқару жүйесі енгізіліп жатыр. Бұл жүйедегі басты міндет – білім алушыларды жұмыспен қамту. «Сапалы кәсіби білім беру – бұл бүгінгі таңда

элеуметтік қорғаудың құралы, тұрақтылықтың кепілі және адамның өмірінің әртүрлі кезеңдерінде кәсіби тұрғыдан өзін-өзі жүзеге асыруына мүмкіндік беретін шарт. Техникалық және кәсіптік білім беру (ТЖКБ) саласындағы мемлекеттік саясат білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасының бір бөлігіне айналды. ТЖКБ-ны жаңғырту бойынша мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру форматы бірқатар шараларды қамтыды. Ең алдымен, бұл оқу орындарын колледж түріндегі бірыңғай білім беру ұйымына қайта құру арқылы қайта ұйымдастыру болып табылады». Сондай-ақ мамандарды екі деңгейлі даярлау қарастырылған. Сонымен қатар арнайы пәндер оқытушылары мен өндірістік оқыту шеберлерінің біліктілігін шет елдерде арттыру да көзделген. Республикада білім беру саласындағы жағдайды талдау үшін қолданылатын критерийлер мен тәсілдерді қайта қарау қажеттілігі туындады [3]. Кәсіптік-техникалық кадрларды даярлаудың тиімді формаларын іздеу тек жекелеген елдерде ғана емес, бүкіл әлемде жүргізілуде. Қазақстан Республикасының Президенті өзінің бағдарламалық мақаласында білім мен ғылымның, білім мен өндірістік кәсіпорындардың байланысының маңыздылығын ерекше атап өтті. Бұл бағыттың ерекшелігі – оқыту үдерісінің басым бөлігі оқу орнында емес, тікелей өндіріс орнында жүргізілетіндігінде [4].

Колледж студенттерінің цифрлық құзыреттілігін қалыптастыру келесі ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттардың қамтамасыз етілуімен іске асырылуы мүмкін: Цифрлық технологияларды кешенді пайдалану үшін орта кәсіптік білім беру ұйымының цифрлық білім беру ортасының болуы және дамуы қажет; Тек білім мен дағдыларды беру ғана емес, сонымен қатар білім беру процесін басқаруға қабілетті оқытушының цифрлық компетенттілігін қалыптастыру үшін оқу орнының әдістемелік жұмысын модернизациялау жағдайлары жасалған; Өмір талабына сай келетін жетіспейтін кәсіби және жалпы мәдени білімдерді өздігінен толықтыруға мүмкіндік беретін өмір бойы үздіксіз білім беру жүйесі құрылып, оның аясында педагог бағыттаушы ретінде қызмет етуі тиіс; Оқу орны жағдайында студенттердің цифрлық компетенттілігін қалыптастыру процесінің моделін әзірлеу және жүзеге асыру, соның ішінде оқу-тәрбие процесін модельдеу, конструирлеу және басқару.

Цифрлық құзыреттілік дегеніміз – белгілі бір пәндік саладағы терең кәсіби білімділік пен субъектінің жеке тәжірибесін білдіреді, ол өз қызметінде болашаққа бағытталған, заманауи ғылыми дүниетанымды қалыптастыруға ұмтылады. Бұл қабілет ақпаратты алу, бағалау және тиімді пайдалану арқылы үздіксіз өзін-өзі жетілдіруді қамтамасыз етеді, сонымен қатар жаңа ақпаратты құру қабілетін меңгеріп, кәсіби қызметінде жоғары нәтижелілік пен сапа стандарттарына жетуді көздейді.

Әдебиеттер:

1. Исаева, Т.Е. Классификация профессионально-личностных компетенций вузовского преподавателя [Текст] / Т.Е.Исаева // Преподаватель высшей школы в XXI веке: Сб тр. международной научно-практической Интернет-конференции. – Ростов н/Д., 2003. – С. 15–21.
2. Исаева, К.Р. Приоритетные направления развития образования в Казахстане [Текст] / К.Р. Исаева // Педагогика. – 2018. – №4. – С.108-110.
3. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы.
4. Бекишев, К.Б. Современное состояние образования в Республике Казахстан [Текст] / К.Б. Бекишев, Н.Б. Сагимбекова, Г.М. Акимжанова // Педагогика: научно-теоретический журнал / Ред. В.П. Борисенков, В.О. Кутьев.–2005. –№6. – С.103-107.

ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ИНСТРУМЕНТ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ

Касымова М.А.

Научный руководитель: Небесаева Ж.О.

Педагогический институт Международный университет Астана

zhanar_nebesaeva@aiu.edu.kz

Под председательством Касым-Жомарта Токаева 11-ого августа 2025 года состоялось совещание по вопросам развития искусственного интеллекта. Он отметил, что сейчас в мире происходят значительные технологические изменения, связанные со стремительным развитием искусственного интеллекта (ИИ) - «Эта технология напрямую влияет на развитие всех стран мира, без нее сейчас невозможно выдержать глобальную конкуренцию. Одним словом, передовые технологии стали залогом национальной независимости, движущей силой экономического роста.» (1)

Искусственный интеллект изменил многие области за последние десятилетия, и художественное образование не является исключением. Традиционно художественное образование основывалось на субъективной оценке, индивидуальном обучении и передаче навыков «из рук в руки». Но с появлением сложных алгоритмов машинного обучения, способных создавать, анализировать и даже оценивать произведения искусства, открываются беспрецедентные возможности для изменения образовательных подходов.

Помимо как инструмент анализа ИИ выступает как мощный катализатор творческого процесса:

Генеративные нейросети (такие как Midjourney, DALL-E, Stable Diffusion) могут создавать бесчисленное количество изображений, концепций или даже музыкальных фрагментов на основе текстовых запросов. Это позволяет студентам быстро исследовать новые идеи, экспериментировать со стилями и преодолевать "творческий блок".

Виртуальные эксперименты: Студенты могут мгновенно видеть, как различные изменения (например, цветовой гаммы, текстуры, формы) повлияют на конечное произведение, без необходимости тратить время и материалы на физическое воплощение каждой идеи.

Роботизированные инструменты дополненной реальности: существуют программы и приложения, которые позволяют учащимся создавать творческие работы, используя индивидуальные методы и стили дополненной реальности. Искусственный интеллект может помочь в создании адаптивных интерфейсов для удовлетворения потребностей учащихся с ограниченными возможностями.

Технологии распознавания и анализа: использование технологий распознавания и анализа изображений может помочь учащимся ОВЗ оценить свою успеваемость и получить обратную связь.

Интерактивное обучение: ИИ может предоставлять интерактивные инструменты обучения, которые адаптируются к уровню понимания и способностям учащихся.

Персональные платформы для обучения: Искусственный интеллект может помочь создать персонализированные учебные платформы, адаптированные к потребностям каждого учащегося, также включая студентов с ОВЗ.

Виртуальная реальность (VR) и дополненная реальность (AR): использование виртуальной и дополненной реальности может предоставить учащимся с ОВЗ новые способы взаимодействия с искусством, создавая более доступную и привлекательную среду обучения. (2)

Все эти преимущества являются лишь полезным дополнением, о замене человеческого творчества на искусственный интеллект и речи быть не может. Сейчас выясним почему же это так. Разберем самую известную картину Густава Климта «Поцелуй». Она является живым примером человеческой фантазии и творческой природы человека. Это одна из сотен тысяч картин, указывающая на беспомощность искусственного интеллекта перед людским разумом и глубинным чутьем в создании чего-то поистине прекрасного и удивительного. В такой ситуации автоматизированные различные программы не способны заменить или пересоздать работы великих художников того времени или нашего (Рис. 1).

Рисунок 1. Картина Густава Климта «Поцелуй» (1908-1909) (3)

Несомненно, данная картина - это кульминация периода, известного как Золотой век. В течение этого десятилетия художник создавал таинственную и тщательно закодированную программу, которая вращалась вокруг тайны любви, существования и самореализации посредством искусства. Даже в начале 20 века создавалось то, что самый улучшенный искусственный интеллект не смог бы воплотить. Сейчас созданные им «картины» выглядят немного изуродованно и мертво, человек же в свои работы вкладывает душу и уникальный смысл, это также наглядно можно увидеть на следующих картинах: Сандро Боттичелли «Рождение Венеры», «Влюбленные» - сюрреалистическая картина Рене Магритта (Рис.2),

Рисунок 2. Картина Рене Магритта «Влюбленные» (1928) (4)

Картина Рене Магритта «Влюбленные» имеет уникальный смысл и допускает несколько иногда противоречивых интерпретаций. Согласно одному из них, картина воплощает идею «любовь слепа» и резюмирует ее: фигуры влюбленных, головы которых, покрыты тканью, остаются загадкой для внешнего мира, но и они сами, полностью поглощенные своей страстью, ничего не видят дальше друг друга и любви. Однако существует более оптимистичная интерпретация, которая предполагает, что герои достигли такого глубокого и всеобъемлющего уровня любви, что могут испытывать

настоящую близость и единство, несмотря на все секреты, препятствия или внешние слои, которыми они могут делиться.

Подводя итог, можно сказать, что в современном мире, где компьютеры стали неотъемлемой частью бытия, искусственный интеллект неизбежно вторгается в сферу творческой деятельности. Основной целью нашего анализа было изучение этого взаимодействия. Искусственный интеллект, на разработку которого ушло более восьмидесяти лет, - это технология, способная моделировать деятельность человека путем выполнения сложных алгоритмов. Анализируя научные статьи о развитии нейронных сетей в изобразительном искусстве, мы смогли оценить текущее состояние этой технологии и предсказать ее влияние на творческий процесс. Центральной темой для многих ученых была двойственность по отношению к ИИ: он рассматривается либо как конкурент художнику, способному создавать самостоятельные работы, (но, конечно, не так уникально, как человек), либо как вспомогательное средство стимулирования и расширения творческих способностей человека. Долгий и сложный семиэтапный путь развития ИИ указывает на его растущую и важную роль в будущем.(7) Прогнозирование будущих тенденций должно учитывать как выявленные преимущества, так и существенные недостатки, особенно этическую сторону создания произведения и необходимость реформирования системы авторского права. Наконец, наше исследование приходит к выводу, что сотрудничество между естественным интеллектом и искусственным интеллектом полезно, и подтверждает идею о том, что интеллектуальное применение ИИ будет способствовать художественному развитию, но заменить творческую деятельность людей не сможет.

Литература:

1. <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-provel-soveshchanie-po-voprosam-razvitiya-iskusstvennogo-intellekta-1175749> Выступление Касым-Жомарта Токаева
2. Искусственный интеллект и авторское право в сфере культуры. (2025). Россия: ЛитРес.
3. https://artsandculture.google.com/asset/kuss/HQGxUutM_F6ZGg?hl=ru&avm=4 Картина Густава Климта «Поцелуй»
4. <https://artchive.ru/renemagritte/works/333476~Vljublennye> Картина Рене Магритта «Влюбленные»
5. <https://artsandculture.google.com/asset/the-birth-of-venus-0063/MQEeq50LABEBVg> Картина Сандро Боттичелли «Рождение Венеры»
6. <https://artsandculture.google.com/asset/the-starry-night-0205/bgEuwDxeI93-Pg> Картина Ван Гога “Звездная ночь”
7. <https://cajas.kz/journal/article/view/847> Тенденции развития искусственного интеллекта в современном изобразительном пространстве (Лаура Мусабекова, Айгерим Еспенова)

УДК 159.9

КОГНИТИВНЫЕ УСТАНОВКИ, ПРЕПЯТСТВУЮЩИЕ ПЕДАГОГАМ ОБРАЩАТЬСЯ ЗА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОМОЩЬЮ

Кельметр О.П.

Научный руководитель: к.п.н., доцент Попова О.Н.

Автономная некоммерческая образовательная организация высшего образования
Центросоюза Российской Федерации «Сибирский университет потребительской
кооперации», г. Новосибирск, Российская Федерация

Petrowna88.88@mail.ru

Педагогическая профессия относится к числу наиболее значимых для общества, однако именно она часто сопряжена с высокой эмоциональной нагрузкой. Постоянное взаимодействие с обучающимися, коллегами и родителями, необходимость соблюдать профессиональные стандарты и быть примером для подражания требуют от педагога устойчивости, самообладания и постоянной адаптации к изменениям в образовательной политике. Всё это приводит к накоплению психоэмоционального напряжения и риску снижения внутренней устойчивости (Родионова, 2018; Ложкина, 2020). Одним из действенных способов профилактики подобных состояний является своевременное получение психологической помощи. Однако на практике педагоги нередко избегают обращаться к специалистам, предпочитая решать проблемы самостоятельно.

Подобная тенденция объясняется не только организационными трудностями или отсутствием условий для получения поддержки, но и внутренними убеждениями, сформировавшимися у педагогов в процессе профессионализации. В педагогической среде распространено мнение, что настоящий учитель должен быть примером силы и выдержки, а признание эмоциональных затруднений может восприниматься как проявление слабости или недостаточной компетентности (Шингаев, 2019). Таким образом, именно внутренние когнитивные установки становятся фактором, блокирующим обращение за профессиональной помощью.

Исследования в области психологии труда и образования (Зазуля, 2020; Шляпникова, 2021; Аксенова, 2019) показывают, что когнитивные установки представляют собой устойчивые системы убеждений, определяющих восприятие человеком самого себя, других и социальной среды. В контексте педагогической деятельности данные установки играют двойственную роль: с одной стороны, они поддерживают профессиональную идентичность и чувство контроля, с другой - ограничивают способность педагога признавать собственные эмоциональные трудности.

Дисфункциональные установки, например, вера в необходимость постоянного самоконтроля и самодостаточности, формируют психологические барьеры на пути к получению помощи. Педагог может интерпретировать обращение к психологу как признак слабости, боясь потерять авторитет в глазах коллег или руководства. Кроме того, существует установка, что специалист-психолог нужен только тем, кто переживает тяжёлые личные кризисы, а не людям, сталкивающимся с профессиональными стрессорами. Эти когнитивные искажения формируют избегающее поведение и поддерживают иллюзию контроля, тем самым усиливая внутреннее напряжение.

Ряд авторов (Рахимова, 2020; Rodionova & Shingaeв, 2018) подчёркивают, что подобные установки нередко усиливаются под влиянием социокультурных стереотипов. В педагогической культуре укоренено представление о «настоящем учителе» как о человеке с высокой нравственной стойкостью и готовностью жертвовать личным благополучием ради учеников. Такая установка превращается в внутренний норматив, который не допускает проявления слабости или эмоциональной уязвимости. В результате даже при наличии признаков эмоционального истощения педагог продолжает работать на пределе возможностей, что со временем ведёт к снижению эффективности и профессиональной удовлетворённости.

В то же время обращение за психологической помощью следует рассматривать не как показатель слабости, а как проявление зрелости личности, готовой к самопознанию и личностному росту. Изменение отношения педагогов к психологической поддержке возможно только при переосмыслении установок, связанных с понятием профессионализма. Как отмечают Ложкина (2020) и Аксенова (2019), педагог, способный осознать собственные эмоциональные границы и обратиться за помощью, демонстрирует не слабость, а высокий уровень рефлексивной компетентности.

Анализ литературы позволяет выделить несколько ключевых когнитивных барьеров, препятствующих педагогам в обращении за помощью:

1. **Установки самодостаточности** - вера в то, что учитель обязан справляться с трудностями без внешней поддержки, что обращение к психологу несовместимо с профессиональной ролью.

2. **Установки контроля** - стремление не проявлять эмоциональную слабость, страх утраты авторитета, ожидание критической оценки со стороны коллег.

3. **Стереотипы восприятия психолога** - убеждение, что помощь специалистов требуется только «серьёзно больным» людям, а не тем, кто испытывает трудности профессионального характера.

4. **Установки недоверия** - сомнение в конфиденциальности консультации и эффективности психологической помощи, основанное на предыдущем опыте или чужих суждениях.

Для преодоления данных барьеров необходим системный подход, включающий развитие психологической культуры педагогов, формирование навыков саморефлексии, обучение стратегиям эмоциональной саморегуляции и создание доверительной атмосферы в профессиональном сообществе. Эффективными формами работы являются групповые тренинги, семинары личностного роста, программы развития эмоционального интеллекта и тренинги осознанности.

Таким образом, когнитивные установки оказывают существенное влияние на отношение педагогов к психологической помощи и их готовность обращаться за ней. Их трансформация является важным направлением психолого-педагогической практики, направленным на укрепление эмоционального благополучия, повышение стрессоустойчивости и профессиональной эффективности педагогов. Развитие культуры обращения за помощью должно стать элементом системы профессиональной поддержки работников образования, обеспечивая сохранение их психологического здоровья и качества педагогической деятельности.

Литература:

1. Сапольски Р. Психология стресса. 3-е изд. - СПб.: Питер, 2015. - 480 с.: ил. - (Серия «Мастера психологии»).

2. Водопьянова Н. Е., Старченкова Е. С. Синдром выгорания. 2-е изд. - СПб.: Питер, 2008.

3. Брешковская К. Ю., Бобровникова Н. С. Особенности профилактики профессионального выгорания у педагогических работников. // Мир науки. Педагогика и психология. - 2021. - Т. 9. - № 5.

4. Кочетков Н. В., Маринова Т. Ю., Орлов В. А., Расходчикова М. Н., Хаймовская Н. А. Актуальные зарубежные исследования профессионального выгорания у учителей [Электронный ресурс] // Современная зарубежная психология. - 2023. - Т. 12. - № 2. - С. 43–52.

5. Cherkasova M. A. Teoreticheskie podkhody k vyyavleniyu sushhnosti ponyatiya “professional'noe vygoranie” [Theoretical approaches to identifying the essence of the concept of “emotional burnout”]. Penitentsiarnaya nauka. - 2011. - Vol. 15. - Pp. 54–56. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/14705744> (дата обращения: 29.05.2020).

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ КОНСТРУКТИВНОГО РАЗРЕШЕНИЯ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ КОНФЛИКТОВ

Кривцов Д.Р.

Научный руководитель: магистр, преподаватель Алкенова Ж.Г.
Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан
dimakrivcov33@gmail.com

Конфликты являются естественной частью человеческих отношений и общения. Они возникают тогда, когда цели, интересы или ценности двух и более людей вступают в противоречие. Как подчёркивает В.Л. Цветков в книге «Психология конфликта. От теории к практике» (2017), сам по себе конфликт не является разрушительным явлением. Напротив, при правильном подходе он может стать источником личностного роста, развития межличностных отношений и укрепления сотрудничества. Проблема заключается в том, что большинство людей воспринимают конфликт как угрозу, сопровождающуюся негативными эмоциями, и стремятся его избежать. Такое избегание нередко приводит к внутреннему напряжению, отчуждению и нарастанию скрытых противоречий. Поэтому важно рассматривать конфликт не как угрозу, а как возможность для конструктивного взаимодействия и личностного развития.

Исследование психологических механизмов разрешения конфликтов имеет важное значение как для индивидуальной психологии, так и для социальных практик. Вопросы конструктивного поведения в конфликтных ситуациях подробно освещаются в работах В. Л. Цветкова, И. В. Белашевой и её коллег, З. М. Садвакасовой, В. М. Лейбина и К. Роджерса. Эти авторы по-разному описывают природу конфликта, но сходятся в одном: именно психологическая зрелость, способность к саморегуляции, эмпатии и диалогу позволяют перевести конфликт из деструктивной формы в конструктивную.

Теоретические основы межличностного конфликта.

Согласно В. Л. Цветкову, конфликт представляет собой особую форму взаимодействия людей, основанную на столкновении их противоположных целей, мотивов и позиций. Конфликт всегда имеет структуру, включающую участников, объект (или предмет спора), причины, динамику и возможный исход. Цветков подчёркивает, что конфликт является не случайным эпизодом, а закономерным элементом человеческих отношений. Он может выполнять как разрушительную, так и созидательную функцию.

Деструктивный конфликт приводит к ухудшению отношений, росту агрессии и недоверия, а также к эмоциональному выгоранию участников. Конструктивный же конфликт, напротив, способствует прояснению позиций, повышению взаимопонимания и нахождению новых путей взаимодействия. Таким образом, конфликт может рассматриваться как форма развития отношений, если участники осознанно управляют своим поведением и эмоциями.

Психологические механизмы конструктивного разрешения конфликта.

Одним из ключевых механизмов является осознание и признание конфликта. Часто люди стремятся игнорировать противоречия, полагая, что со временем они исчезнут. Однако вытеснение конфликта приводит к внутреннему напряжению и дальнейшему обострению ситуации. Признание конфликта позволяет перейти от эмоциональной защиты к рациональному анализу.

В.М. Лейбин в «Словаре-справочнике по психоанализу» (2020) обращает внимание на бессознательную природу многих конфликтов. По его мнению, источником разногласий часто являются не объективные обстоятельства, а внутренние переживания: неуверенность, чувство вины, обида, страх отвержения. Поэтому важнейшим условием конструктивного разрешения является осознание своих внутренних мотивов и эмоциональных реакций.

Следующий механизм эмпатия и эмоциональная регуляция. Конфликт редко развивается в атмосфере спокойствия, он всегда сопровождается сильными чувствами: раздражением, обидой, гневом, тревогой. Умение управлять этими эмоциями – необходимое условие конструктивного взаимодействия. Карл Роджерс в книге «Групповая психотерапия» (2018) подчеркивает, что способность человека к эмпатии является центральным фактором успешного разрешения межличностных конфликтов. Когда один человек способен искренне понять чувства другого, между ними возникает доверие, снижается уровень напряжённости и появляется возможность диалога.

Переформулирование позиций и поиск общих интересов ещё один важный механизм. Как отмечают И. В. Белашева, М. Л. Есаян и Э. В. Терещенко в пособии «Психология переговоров и разрешения конфликтов» (2018), переход от противостояния к сотрудничеству начинается с изменения восприятия ситуации. Вместо того чтобы искать виновного, участники конфликта должны стремиться определить точки соприкосновения и интересы, которые можно объединить. Такой подход позволяет выйти из логики конфронтации и перейти к логике совместного поиска решений.

Диалог и сотрудничество являются центральными механизмами в системе конструктивного разрешения. Цветков подчёркивает, что важно не подавлять конфликт, а управлять им. Подлинный диалог предполагает не просто обмен мнениями, а активное слушание, уважение, открытость и готовность к взаимным уступкам. Белашева и коллеги считают, что эффективный диалог строится на принципах доверия и взаимной ответственности. Он помогает перевести конфликт из эмоциональной плоскости в рациональную, где возможен поиск компромисса.

Работа с поведением и саморегуляцией подробно описана в пособии З. М. Садвакасовой «Поведенческий калькулятор в конфликте» (2023). Автор рассматривает поведение человека как систему, которую можно осознанно регулировать. Садвакасова утверждает, что конструктивное разрешение конфликта требует развитого эмоционального интеллекта и стратегического мышления. Человек должен уметь предвидеть развитие ситуации, выбирать оптимальные формы поведения и осознанно избегать разрушительных реакций.

Завершающим этапом является интеграция опыта и личностный рост. Роджерс писал, что именно через конфликты человек получает возможность осознать свои границы, ценности и потребности. Конфликт становится не концом отношений, а ступенью их развития. Если стороны способны сделать выводы и изменить своё поведение, это свидетельствует о личностном росте и эмоциональной зрелости.

Практические шаги конструктивного разрешения конфликта.

На основе анализа различных теорий можно выделить последовательность шагов, ведущих к конструктивному разрешению:

- 1) Признать наличие конфликта и отказаться от его отрицания.
- 2) Определить причины и скрытые мотивы сторон.
- 3) Стабилизировать эмоциональное состояние, не принимать решений в состоянии гнева или обиды.
- 4) Организовать открытый диалог и выслушать оппонента.
- 5) Определить общие цели и интересы, которые объединяют участников.
- 6) Совместно разработать решения, учитывающие интересы всех сторон.
- 7) Закрепить достигнутые договорённости и обсудить, как избежать подобных ситуаций в будущем.

Эти шаги отражают сочетание когнитивных, эмоциональных и поведенческих механизмов, описанных различными авторами.

Психоаналитический и гуманистический подходы.

Психоаналитическая концепция, представленная В. М. Лейбиным, объясняет конфликты через внутренние противоречия личности. Человек может проецировать на других свои подавленные чувства, что делает конфликт неизбежным. Конструктивное

разрешение в этом случае возможно через осознание бессознательных мотивов и их проработку.

Гуманистический подход К. Роджерса, напротив, делает акцент на личностном росте и самоактуализации. Роджерс считал, что каждый человек способен к пониманию себя и других, если находится в атмосфере доверия и принятия. В конфликтной ситуации это означает необходимость видеть в собеседнике не противника, а партнёра, с которым можно найти общий язык и взаимопонимание.

Заключение

Конфликт является неотъемлемой частью человеческого взаимодействия, но его исход зависит от того, как человек воспринимает и управляет им. Использование психологических механизмов осознания, эмпатии, саморегуляции, диалога и сотрудничества позволяет превратить конфликт из источника разрушения в инструмент личностного и социального роста. Как писал В. Л. Цветков, конфликт можно рассматривать как «возможность обновления взаимодействия». А К. Роджерс утверждал, что понимание и эмпатия являются подлинными инструментами разрешения любых разногласий. Таким образом, конструктивное разрешение конфликтов не только способствует улучшению отношений, но и формирует зрелую личность, способную к взаимопониманию, доверию и развитию.

Литература:

1. Цветков В.Л. Психология конфликта. От теории к практике: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / В. Л. Цветков. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2017. 183 с. ISBN 978-5-238-02360-1.

2. Белашева И.В., Есаян М.Л., Терещенко Э.В. Психология переговоров и разрешения конфликтов: учебное пособие (практикум) / составители. Ставрополь: Северо-Кавказский федеральный университет, 2018. 155 с.

3. Садвакасова З.М. Поведенческий калькулятор в конфликте: работа с «группой риска»: учебно-методическое пособие / З. М. Садвакасова. Алматы: Дарын, 2023. 138 с. ISBN 978-601-04-2838-6.

4. Лейбин В.М. Словарь-справочник по психоанализу / В. М. Лейбин. Москва: Московский институт психоанализа, Когито-Центр, 2020. 812 с.

5. Карл Р. Групповая психотерапия / Роджерс Карл. 2-е изд. Москва: Институт общегуманитарных исследований, 2018. 174 с.

ӘОЖ 364.4

ҚАШЫҚТАН ӘЛЕУМЕТТІК ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ: ТИІМДІ ӘДІСТЕР МЕН КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТЕРІ

Кудрат К.

Ғылыми жетекшісі: Абат А.К

«Түркістан» көпсалалы жоғары медицина колледжі

T_kmk@mail.ru

Қазіргі цифрлық дәуірде қоғамның барлық саласына еніп жатқан ақпараттық-коммуникациялық технологиялар әлеуметтік қызмет көрсету жүйесін де жаңа бағыттарға жетелеп отыр. Әлеуметтік солдату корсету бұрын көбінесе тікелей, бетпе-бет қарым-қатынасқа негізделсе, бүгінде онлайн кеңес беру, мессенджерлер арқылы байланыс, бейнеқоңырау арқылы психологиялық көмек және мобильді қосымшалар арқылы әлеуметтік қызметтерге қол жеткізу кең тарала бастады. Бұл өзгеріс тек технологияның дамуының нәтижесі ғана емес, сонымен бірге адамдардың өмір салтына, қарым-қатынас, ақпарат алмасу жылдамдығына байланысты туындаған табиғи қажеттілік.

Қашықтан көрсетілетін әлеуметтік қолдау әсіресе шалғай аймақтарда тұратын адамдар, қозғалыс мүмкіндігі шектеулі азаматтар, жұмысбасты отбасылар, психологиялық немесе әлеуметтік көмекке жасырын түрде жүгінгісі келетіндер үшін маңызды рөл атқарады. Пандемия жылдары бұл бағыттың маңыздылығы бұрын-соңды болмаған деңгейде артып, онлайн форматтың әлеуметтік жұмыста тиімді әрі тұрақты құралға айнала алатынын дәлелдеді. Сонымен қатар, қоғамда цифрлық мүмкіндіктерді пайдалану мәдениеті күшейіп, мемлекеттік және коммерциялық ұйымдар қашықтан қызмет көрсетудің жаңа стандарттарын қалыптастыруға көшті.

Алайда, қашықтан әлеуметтік қолдау қорсету тек техниканы игерумен шектелмейді. Бұл қызметтің өзіндік этикалық талаптары, кәсіби құзыреттері, қарым-қатынас жүргізу ерекшеліктері, жауапкершілігі және қауіпсіздік ережелері бар. Онлайн кеңістікте клиенттің жағдайын дұрыс түсіну, эмоциялық күйін дәл бағалау, сенімді қарым-қатынас орнату, ақпарат құпиялығын сақтау сияқты мәселелер әлеуметтік қызметкерлерден жаңа дағдыларды талап етеді.

Осы мақалада қашықтан әлеуметтік қолдау көрсетудің тиімді әдістері, оның артықшылықтары мен шектеулері, сондай-ақ бұл бағытта жұмыс істейтін мамандардың кәсіби құзыреттері жан-жақты талданады.

1. Қашықтан әлеуметтік қолдау көрсетудің мәні мен артықшылықтары

- Қолжетімділік артады. Клиент кез келген жерден, кез келген уақытта маманмен байланыса алады.

- Уақыт пен ресурсты үнемдеу. Жол жүру қажеттілігі болмайды, бұл әсіресе ауылдық аймақтар үшін тиімді.

- Анонимділік мүмкіндігі. Кейбір азаматтар үшін онлайн формат ашық сөйлесуге ыңғайлы жағдай жасайды.

- Жедел көмек беру. Дағдарыс жағдайларында маманға жедел хабарласып, алғашқы психологиялық немесе ақпараттық қолдау алу жеңілдейді.

2. Қашықтан әлеуметтік қолдаудың тиімді әдістері

Қашықтан әлеуметтік қолдау қазіргі заманда әлеуметтік қызметтердің маңызды бағытына айналды. Технологиялық құралдардың дамуы әлеуметтік мамандарға клиенттерге қашықтан көмек көрсетудің тиімді жолдарын ұсынады. Бұл әдістер уақытты үнемдеумен қатар, түрлі аймақтардағы адамдарға қолжетімділікті арттыруға мүмкіндік береді. Онлайн кеңес беру – қашықтан әлеуметтік жұмыстың негізгі формаларының бірі. Бейнеқоңырау, аудиоқоңырау немесе чат арқылы жүргізілетін сессиялар нақты құрылымдалған жоспар бойынша жүзеге асырылған кезде ең тиімді болады. Әдістемелік материалдар мен визуалды құралдарды пайдалану клиентпен байланыс сапасын арттырады. Сонымен қатар, мессенджерлер мен әлеуметтік желілер арқылы тұрақты байланыс орнату да маңызды. WhatsApp, Telegram немесе Instagram сияқты платформалар қысқа форматтағы кеңестер мен жылдам жауап беруге мүмкіндік береді, бұл клиенттің қажеттіліктеріне жылдам бейімделуге көмектеседі. Мобильді қосымшалар арқылы әлеуметтік қызметтерді онлайн рәсімдеу, жеке жоспар жасау және клиенттің жағдайын бақылау мүмкіндігі бар. Бұл тәсіл қашықтан қолдауды тиімді ұйымдастыруға және қызмет сапасын арттыруға септігін тигізеді. Сондай-ақ, онлайн тренингтер мен вебинарлар топтық жұмыстарды қашықтан өткізуге тиімді құрал болып табылады. Мұндай бағдарламалар оқыту, мотивация беру және әртүрлі жас топтарына, соның ішінде ата-аналарға, жастарға немесе қарттарға арналған әлеуметтік қолдауды ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Қашықтан әлеуметтік қолдау әдістерінің тиімділігі маманның кәсіби құзыреттерімен тығыз байланысты. Цифрлық сауаттылық, сенімді қарым-қатынас құру, этика мен құпиялылықты сақтау, диагностика және бағалау қабілеті, сондай-ақ стресс жағдайларын басқару дағдылары – бұл бағыттағы жұмыстың негізін құрайды. Осылайша, заманауи технологиялар мен кәсіби дағдылар біріктірілгенде, қашықтан әлеуметтік қолдау сапалы әрі қолжетімді болып табылады, бұл әртүрлі аудиторияларға қажетті көмек көрсетуге мүмкіндік береді.

3. Қашықтан әлеуметтік қолдаудағы кәсіби құзыреттер

Қашықтан әлеуметтік қолдау тиімділігі тек қолданылатын әдістермен ғана емес, сонымен бірге маманның кәсіби құзыреттерімен де байланысты. Қазіргі заманда әлеуметтік қызметкерлер тек клиенттің жағдайын түсіну мен кеңес берумен шектелмей, онлайн ортада жұмыс істеу үшін арнайы дағдыларға ие болуы тиіс.

- Цифрлық сауаттылық. Маман сандық платформаларды еркін меңгеріп, техникалық ақауларды жылдам шешуі қажет. Онлайн қауіпсіздік ережелерін білу және қолдану – клиент деректерін қорғаудың басты шарты болып табылады.

- Қарым-қатынас құзыреті. Қашықтан жұмыс істегенде эмпатияны экран арқылы көрсету, дауыс ырғағын дұрыс қолдану, эмоцияны тану және сенімді диалог орнату маңызды. Клиенттің сенімін қалыптастыру кәсіби нәтижелілікке тікелей әсер етеді.

- Этика және құпиялылық. Дербес деректерді қорғау, құпия ақпаратты сақтау және онлайн ортада кәсіби этиканы сақтау – міндетті талаптар. Бұл құзырет клиент пен маман арасындағы сенімділікті қамтамасыз етеді.

- Диагностика және бағалау қабілеті. Қашықтан да клиенттің әлеуметтік және психологиялық жағдайын дұрыс бағалай алу маңызды. Маман қажетті ақпаратты жинап, дұрыс қорытынды жасау арқылы тиімді қолдау көрсете алады.

- Стрестік жағдайларды басқару. Маман өз эмоционалдық күйін бақылап, клиенттің күйзелісін қашықтан реттеу әдістерін меңгеруі қажет. Бұл дағды әсіресе кризистік жағдайларда маңызды болып табылады.

4. Қашықтан әлеуметтік қолдаудың әлемдік тәжірибесі

Қазіргі уақытта, әсіресе COVID-19 пандемиясы кезінде, әлеуметтік қолдау қызметтері ғаламдық деңгейде қашықтан (remote) форматқа белсенді түрде көшті. Әлемнің әртүрлі елдеріндегі әлеуметтік жұмыс саласында онлайн-жолмен қолдау көрсету тәжірибесі айтарлықтай кеңейіп, жаңа тәсілдер мен қиындықтар пайда болды.

Бірінші маңызды тенденция – цифрлық технологияларды әлеуметтік жұмыстың құрамдас бөлігіне айналдыру. Ғаламдық зерттеулер көрсеткендей, әлеуметтік қызметкерлер интерактивті платформалар мен телемедицина құралдарын пайдалана отырып, клиенттерге психологиялық консультация, дағдарыстық қолдау, қауымдастық бағдарламаларын ұсынады. Мысалы, зерттеу барысында Канаданың, АҚШ-тың, БҰҰ-ның және басқа елдердің әлеуметтік мамандары ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (ICT) клиенттермен бейресми түрде қолданды.

Екіншіден, этикалық мәселелер жаһандық деңгейде ерекше назарға алынды. Халықаралық әлеуметтік жұмыс федерациясы (IFSW) пандемия кезінде әлеуметтік қызметкерлердің этикалық қиындықтарын талдаған. Осы зерттеуде мамандар телефон немесе интернет арқылы сенімді қарым-қатынас құру, құпиялылықты сақтау, ресурстар шектеулі болғанда клиенттердің қажеттілігін қанағаттандыру, әрі өздерінің де эмоционалдық жүктемесін басқару қажеттілігін атап өткен.

Үшінші жаһандық тәжірибеде әлеуметтік жұмыс саласында білім беру мен кәсіби даярлықты да цифрландыру байқалады. Мысалы, әлеуметтік жұмыс студенттерін даярлау барысында практикалық білім беру (field practicum) қашықтан форматқа көшті. Бұл супервизорлар мен студенттер үшін жаңа форматты өзара әрекеттесу мүмкіндігін берді және кейбір аспектілерде дәстүрлі тәсілдерден артықшылықтар көрсетті.

Төртіншіден, халықаралық ынтымақтастық пен зерттеу де қашықтан форматта жалғасты. Мәселен, Жапония мен Шри-Ланкадағы әлеуметтік жұмыс тәжірибесін зерттеген екіжақты жоба онлайн сұхбаттар мен ынтымақтастық арқылы жүргізілді. Бұл тәжірибе мәдени контекстке сай, әлеуметтік жұмыстың қашықтан форматын зерттеуде маңызды сабақтар ұсынады.

Сонымен қатар, “эко-әлеуметтік жұмыс” (eco-social work) парадигмасы да дамуда - кейбір аймақтарда экологиялық, әлеуметтік және климаттық факторларды ескере отырып, қашықтан қызмет көрсетудің жаңа стратегиялары қалыптаса бастады.

Жалпы алғанда, әлемдік тәжірибе көрсеткендей, қашықтан әлеуметтік қолдау әлеуметтік жұмыстың тұрақты және маңызды бағытына айналып келеді. Бұл тәсіл клиенттерге қолжетімділікті кеңейтеді, ресурстарды оңтайландыруға мүмкіндік береді, бірақ сонымен бірге этикалық, техникалық және ұйымдастырушылық қиындықтарды талап етеді.

Қорытынды: Қашықтан әлеуметтік қолдау корсету - заман талабына сай қалыптасып келе жатқан тиімді қызмет түрі. Ол қоғамға қолжетімділікті арттырып, жаңа мүмкіндіктер ұсынумен бірге, мамандардың кәсіби дағдыларын жаңаша деңгейге көтереді. Бұл бағыттың тиімді іске асуы үшін әлеуметтік қызметкерлер цифрлық сауаттылығын, коммуникациялық қабілетін, этикалық жауапкершілігін және кәсіби құзыреттерін үнемі жетілдіріп отыруы қажет. Ең бастысы - қашықтан көрсетілген қызметтің де адамға бағытталған, сапалы және кәсіби жәрдем болуына мән беру.

Әдебиеттер:

1. Әлеуметтік жұмыс: теория және тәжірибе / Құрастырушылар: Қ. Аманжолов, М. Сариев. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 312 б.
2. Бейресми және инклюзивті білім беру: халықаралық тәжірибе / Р. Жолдасбекова. – Астана: Білім, 2019. – 256 б.
3. Көшбасшылық пен әлеуметтік саясат: инклюзивті қоғам құру жолдары / Н. Сүлейменов. – Алматы: Ғылым, 2021. – 208 б.

УДК 364.042.4 + 347.61

МЕХАНИЗМЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ РОДИТЕЛЕЙ И ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ РФ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЗАЩИТЫ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ РЕБЁНКА

Куранян М. Р.

Научный руководитель: Галченков А.С.

Ростовский институт (филиал) ВГУЮ (РПА Минюста России)

г. Таганрог Россия

icloud.masha.com@icloud.com

В статье исследуется проблема взаимодействия родителей и органов государственной власти Российской Федерации в обеспечении прав и интересов ребенка. Обосновывается важность согласованного сотрудничества для реализации норм международного и национального законодательства. Рассматриваются правовые механизмы, включая функции органов опеки и попечительства, а также организационные и социальные аспекты взаимодействия. Особое внимание уделяется проблемам низкой правовой грамотности родителей и бюрократических барьеров. На основе анализа нормативных актов и научной литературы автор предлагает рекомендации по совершенствованию системы, включая образовательные программы и цифровизацию процессов, направленные на повышение эффективности защиты прав детей.

Защита прав и законных интересов ребенка является одной из приоритетных задач государственной политики Российской Федерации, поскольку дети представляют собой уязвимую категорию, требующую особой поддержки со стороны семьи и государства. Актуальность темы обусловлена необходимостью обеспечения полноценного развития личности ребенка, его физического и психического здоровья, а также реализации прав, закрепленных в Конституции Российской Федерации [1], Семейном кодексе РФ [2] и Конвенции ООН о правах ребенка [3]. Несмотря на наличие прочной нормативной базы, в практике взаимодействия родителей и органов власти сохраняются проблемы, связанные с недостаточной правовой грамотностью граждан, бюрократическими препятствиями и пробелами в межведомственной координации. Цель исследования – проанализировать

механизмы взаимодействия родителей и органов государственной власти в защите прав ребенка, выявить ключевые проблемы и предложить пути их решения на основе изучения нормативных актов и научной литературы.

Правовая основа защиты прав ребенка в России строится на сочетании международных и национальных норм. Конвенция ООН о правах ребенка, принятая в 1989 году, устанавливает приоритет интересов ребенка, включая право на семейное воспитание, образование и защиту от насилия [3]. В Российской Федерации эти принципы реализуются через Семейный кодекс РФ, который закрепляет права и обязанности родителей по воспитанию и защите интересов детей [2]. Согласно статье 54 СК РФ, ребенок имеет право на воспитание в семье, а статья 56 устанавливает обязанность родителей и органов опеки защищать его от любых форм дискриминации и жестокого обращения [2]. Федеральный закон «Об опеке и попечительстве» от 24 апреля 2008 года № 48-ФЗ регулирует деятельность органов опеки, которые контролируют соблюдение прав детей и вмешиваются в случае их нарушения [4]. Федеральный закон «Об основных гарантиях прав ребенка в Российской Федерации» от 24 июля 1998 года № 124-ФЗ подчеркивает необходимость содействия родителям в воспитании детей через предоставление социальных услуг и консультаций [5]. Как отмечает А.С. Камнева, правовая система направлена на создание условий для гармоничного взаимодействия семьи и государства, однако требует доработки в части практического применения [6, с. 376].

Механизмы взаимодействия родителей и органов государственной власти охватывают правовые, организационные и социальные аспекты. Правовые механизмы включают консультации, предоставляемые органами опеки, и возможность обращения родителей в суд для защиты интересов ребенка, что закреплено в статье 64 СК РФ, где родители выступают законными представителями детей [2]. Организационные механизмы реализуются через деятельность комиссий по делам несовершеннолетних, которые координируют усилия ведомств для профилактики нарушений прав детей. Социальные меры предполагают проведение образовательных программ для родителей, направленных на повышение их правовой грамотности. Однако, как подчеркивает В.С. Влох, низкий уровень правовой культуры родителей препятствует эффективному сотрудничеству, поскольку многие не знают о своих обязанностях или возможностях обращения за поддержкой [7, с. 423]. Бюрократические процедуры, такие как сложный порядок оформления социальных выплат, создают дополнительные барьеры, особенно для семей в трудной жизненной ситуации [8, с. 98].

Анализ нормативной базы и научной литературы выявляет ключевые проблемы взаимодействия. Во-первых, недостаточная правовая грамотность родителей приводит к позднему обращению за помощью и непониманию процедур защиты прав ребенка. Во-вторых, бюрократические препятствия, включая необходимость предоставления множества документов, усложняют доступ к государственным услугам. В-третьих, слабая координация между органами власти, такими как органы опеки, прокуратура и комиссии по делам несовершеннолетних, приводит к дублированию функций и задержкам в принятии решений. Для преодоления этих проблем предлагается внедрить образовательные программы по семейному праву через школы, детские сады и онлайн-платформы, упростить процедуры предоставления услуг через цифровизацию на портале Госуслуг, а также создать региональные координационные центры для обмена информацией между ведомствами. Как отмечается в научных исследованиях, цифровизация процессов уже показывает положительные результаты в упрощении доступа к социальным услугам [9, с. 52].

Правоприменительная практика подчеркивает необходимость совершенствования взаимодействия родителей и органов власти. Суды, рассматривая дела о защите прав детей, руководствуются принципом приоритета интересов ребенка, закрепленным в Постановлении Пленума Верховного Суда РФ от 14 ноября 2017 года № 44 [10]. Однако

недостаточная подготовка материалов со стороны органов опеки и формальный подход комиссий по делам несовершеннолетних затрудняют оперативное реагирование на нарушения [6, с. 377]. В этом контексте важную роль играет профилактическая работа, направленная на раннее выявление рисков, где взаимодействие с родителями становится ключевым элементом. Исторический анализ семейного права показывает, что эволюция законодательства в России была направлена на усиление роли государства в защите прав детей, что требует дальнейшего развития механизмов сотрудничества [11, с. 114].

Взаимодействие родителей и органов государственной власти в защите прав ребенка формирует основу социальной политики, ориентированной на благополучие несовершеннолетних. Исследование показало, что, несмотря на развитую нормативную базу, эффективность системы сдерживается низкой правовой грамотностью, бюрократическими барьерами и недостаточной координацией. Предложенные меры – образовательные программы, цифровизация услуг и улучшение межведомственного взаимодействия – направлены на устранение этих проблем и повышение доступности государственной поддержки. Практическая значимость работы заключается в возможности использования рекомендаций органами власти для оптимизации защиты прав детей. Перспективы дальнейших исследований связаны с анализом региональных практик и влияния цифровых технологий на эффективность системы.

Литература:

1. Конституция Российской Федерации (принята всенародным голосованием 12.12.1993) (с учетом поправок, внесенных Законами РФ о поправках к Конституции РФ от 30.12.2020 № 1-ФКЗ, от 14.03.2020 № 1-ФКЗ) // Российская газета. 25.12.1993. № 237.
2. Семейный кодекс Российской Федерации от 29.12.1995 № 223-ФЗ (ред. от 04.08.2023) // Собрание законодательства РФ. 01.01.1996. № 1. Ст. 16.
3. Конвенция о правах ребенка (принята Резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи ООН от 20.11.1989) // Собрание законодательства РФ. 1990. № 45. Ст. 955.
4. Федеральный закон от 24.04.2008 № 48-ФЗ «Об опеке и попечительстве» (ред. от 04.08.2023) // Российская газета. 30.04.2008. № 94.
5. Федеральный закон от 24.07.1998 № 124-ФЗ «Об основных гарантиях прав ребенка в Российской Федерации» (ред. от 04.08.2023) // Собрание законодательства РФ. 1998. № 31. Ст. 3802.
6. Камнева А.С. Механизмы защиты прав ребенка в Российской Федерации: анализ и перспективы // Актуальные проблемы права, экономики и управления: сборник материалов студенческой научной конференции, посвященной памяти заслуженного деятеля науки Российской Федерации, учёного-правоведа, доктора юридических наук, профессора М.Н. Марченко, Москва, 24 марта 2022 года. – Саратов: Издательство «Саратовский источник», 2022. – С. 374-378.
7. Влох В.С. Формы и способы защиты семейных прав по законодательству Российской Федерации // Правовое образование: Сборник научных статей / Под редакцией М.А. Никулиной, А.А. Никитиной, А.М. Кузнецова. Том 28. – Ростов-на-Дону: Ростовский институт (филиал) федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего образования «Всероссийский государственный университет юстиции (РПА Минюста России)» в г. Ростове-на-Дону, 2022. – С. 419-427.
8. Семейное право: защита прав и законных интересов несовершеннолетних детей: учебное пособие / [Т.Л. Калачева и др.; науч. ред. Н.С. Махарадзе]. – Хабаровск: Изд-во Тихоокеан. гос. ун-та, 2019. – 118 с.
9. Современные вызовы семейного права в обеспечении прав ребенка // Актуальные проблемы семейного права: сборник докладов по материалам Всероссийской научно-практической конференции, Ростов-на-Дону, 29 апреля 2022 года. – Ростов-на-Дону: Южный федеральный университет, 2022. – С. 50-54.

10. Князева А.А., Ферапонтова Е.Е. История развития семейного права в России // Актуальные проблемы семейного права в России и зарубежных странах: Материалы научно-практической конференции, посвященной 25-летию принятия Семейного кодекса Российской Федерации, Тула, 01 декабря 2020 года. – Тула: Тульский государственный университет, 2021. – С. 111-117.

ӘОЖ 364

ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫҢ БАСТАУЫ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА

Меліс Ж.А.

Ғылыми жетекші: магистр, оқытушы Рахымова И.Қ.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ.,
Қазақстан Республикасы
meliszh11@mail.ru

Бұл мақала әлеуметтік жұмыстың бастауы мен оның теориялық және практикалық аспектілерін зерттеуге арналған. Мақалада әлеуметтік жұмыстың дамуының тарихи кезеңдері қарастырылады, кәсіби қызметтің негізгі қағидалары мен мақсаттары талданады. Сонымен қатар, әлеуметтік жұмыстың теориялық негіздері мен практикалық қолданылуы арасындағы байланыс көрсетіледі. Мақалада әлеуметтік жұмыстың адамгершілік, әділеттік, әлеуметтік теңдік және қолдау көрсету қағидаларына негізделгені атап өтіледі. Жұмыс қоғамдағы осал топтарды қолдауға бағытталған кәсіби қызметтің маңыздылығын және оның қазіргі замандағы тәжірибеде қолданылуын сипаттайды.

Әлеуметтік жұмыс – қоғамдағы осал топтарды қолдауға бағытталған кәсіби қызмет. Ол жеке тұлғаның әлеуметтік жағдайын жақсартуға, психологиялық қолдау көрсетуге және қоғамдағы теңсіздіктерді азайтуға арналған. Әлеуметтік жұмыстың бастауы адамзат тарихының ерте дәуірлеріне дейін барады, өйткені адамдар әрдайым қоғамдағы әлсіз және қорғалмаған мүшелерге көмек көрсету қажеттілігін сезінген. Бұл дәстүр қазіргі әлеуметтік жұмыстың теориялық және практикалық негіздерін қалыптастырған. Әлеуметтік жұмыстың теориялық негіздері бірнеше бағыттан тұрады. Біріншіден, адамгершілік және этикалық қағидалар: әділеттілік, теңдік, көмек көрсету. Екіншіден, әлеуметтік жұмыстың теориясы психология, социология және педагогика ғылымдарының деректеріне сүйенеді[1]. Әлеуметтік жұмыстың теориясы адамның әлеуметтік рөлдерін, өмірлік қиындықтарын және қоғаммен өзара әрекеттесуін зерттейді. Әлеуметтік жұмыстың кәсіби қалыптасуы ХІХ–ХХ ғасырларда басталды. Сол кезеңде қайырымдылық ұйымдары мен қоғамдық қызметкерлер әлеуметтік мәселелерді жүйелі түрде шешуге ұмтылды. Бұл қызметтің басты мақсаты – адамдардың өмір сапасын жақсарту, олардың құқықтарын қорғау және психологиялық қолдау көрсету болды. Әлеуметтік жұмыс жүйелі түрде дамып, қазіргі заманғы кәсіби салаға айналды. Әлеуметтік жұмыстың практикалық аспектілері қоғамдағы нақты проблемаларды шешуге бағытталған[3]. Оның негізгі бағыттары: диагностикалық (адамның әлеуметтік жағдайын және қажеттіліктерін зерттеу), кеңес беру (тұлғаға немесе топқа психологиялық және әлеуметтік қолдау көрсету), дамыту (әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру, әлеуметтену процесін жетілдіру), түзетуші (әлеуметтік қиындықтарды жеңу, өмірлік қиын жағдайларда қолдау көрсету). Практикада әлеуметтік жұмыс әртүрлі әлеуметтік топтармен жүргізіледі: балалар, жастар, қарттар, мүгедектер және әлеуметтік тәуекел топтары. Әлеуметтік жұмыстың бастауы – қоғамдағы өзара көмек дәстүрі мен адамгершілік принциптерінен туындаған кәсіби сала. Оның теориялық және практикалық аспектілері қоғамдағы осал топтарды қолдауға бағытталған. Әлеуметтік жұмыс тек жеке адамдарға көмек көрсетумен шектелмей, қоғамдағы әлеуметтік теңсіздікті азайтуға және өмір сапасын жақсартуға үлес қосады. Сондықтан әлеуметтік жұмыстың теориялық және практикалық негіздерін түсіну – осы саладағы

мамандар үшін маңызды міндет болып табылады. Әлеуметтік жұмыс – бұл қоғамдағы әлеуметтік теңсіздікті азайту, осал топтарға қолдау көрсету және олардың өмір сапасын арттыруға бағытталған кәсіби қызмет[2]. Оның пайда болуы әлеуметтік мәселелердің дамуына байланысты тарихи негізге сүйенеді. Қоғамның түрлі кезеңдерінде осал топтарға көмек көрсету әртүрлі институттар арқылы жүргізілді: отбасылық қауымдастық, дін институттары және еріктілер ұйымдары. XIX ғасырда әлеуметтік жұмыс кәсіби сала ретінде қалыптаса бастады. Индустриялық революция, урбанизация, кедейлік және жұмыссыздық сияқты әлеуметтік проблемалар қоғамдағы әлсіз топтарға көмекті жүйелі түрде ұйымдастыру қажеттілігін тудырды. Сол кезде әлеуметтік қызметкерлер тек жеке адамдарға ғана емес, қоғамдағы құрылымдық проблемаларды шешуге бағытталған іс-шараларды жүзеге асыра бастады. Теориялық тұрғыда әлеуметтік жұмыс бірнеше бағыттан тұрады. Біріншіден, психологиялық аспект: тұлғаның психологиялық және эмоционалды қажеттіліктерін анықтау және оларға қолдау көрсету. Екіншіден, әлеуметтік аспект: қоғамдағы теңсіздік пен маргинализацияны зерттеу, әлеуметтік саясатты әзірлеу. Үшіншіден, педагогикалық аспект: әлеуметтену үдерісін қолдау, әлеуметтік дағдыларды дамыту. Практикалық тұрғыда әлеуметтік жұмыс әртүрлі әдістерді қолданады[4]. Бұл жеке консультациялар, әлеуметтік бағдарламаларды ұйымдастыру, қауымдастық жобалары және топтық тренингтер. Әлеуметтік жұмыстың тиімділігі мамандардың кәсіби білімінде, этикалық қағидаларды сақтауда және әлеуметтік зерттеулерге сүйенуде көрінеді. Қазіргі заманда әлеуметтік жұмыс тек осал топтарға ғана бағытталмай, қоғамдағы әлеуметтік саясатты жетілдіруге, халықтың әл-ауқатын арттыруға және әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз етуге ықпал етеді. Әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби рөлі – қоғамдағы әлеуметтік теңсіздікті сақтау, адам құқықтарын қорғау және әлеуметтік әділдікті насихаттау. Әлеуметтік жұмыстың бастауы – қоғамдағы өзара көмек пен адамгершілік дәстүрінен туындаған кәсіби сала болып табылады. Оның теориялық және практикалық аспектілері қоғамдағы әлеуметтік проблемаларды шешуге, адамдарға сапалы көмек көрсетуге бағытталған. Заманауи әлеуметтік жұмыс теория мен практиканы біріктіре отырып, әлеуметтік әдістемелер мен стратегияларды дамытады және тиімді қолданысқа енгізеді. Әлеуметтік жұмыс теориясы – бұл әлеуметтік жұмыскерлердің іс-әрекетін бағыттауын, қоғамдағы әлеуметтік проблемаларды түсіндіруге көмектесетін ғылыми тұжырымдамалар жиынтығы[1].

Жүйелік теория бойынша адамды тек жеке тұлға ретінде емес, әлеуметтік, мәдени және экономикалық жүйелердің бөлігі ретінде қарастыру қажет. Бұл тәсіл әлеуметтік жұмыста клиенттің өмірлік жағдайын жан-жақты бағалап, кешенді көмек көрсетуге мүмкіндік береді. Психоәлеуметтік теория Эрик Эриксонның даму сатыларына негізделіп, адамның әр жас кезеңінде кездесетін психоәлеуметтік дағдарыстарын түсінуге көмектеседі. Әлеуметтік жұмыс практикасында бұл теория жасөспірімдер, егде жастағы адамдар немесе дағдарыстық жағдайдағы отбасылармен жұмыс істеу үшін қолданылады. Күшті жақтарға бағытталған тәсіл клиенттің проблемасына емес, оның ресурстары мен қабілеттеріне назар аударады, осылайша әлеуметтік жұмысшы клиенттің өз күшін пайдаланып, қиындықтарды жеңуіне көмектеседі. Мәде-ниетаралық теория клиенттің мәдени, тілдік, діндік ерекшеліктерін ескеру қажеттігін атап көрсетеді, бұл мультикультурализмді қабылдап, сапалы және әділ көмек көрсетуге мүмкіндік береді. Әлеуметтік жұмыс практикасы теорияны нақты өмірде қолдану болып табылады. Жеке жұмыс әдісі арқылы әлеуметтік жұмысшы клиентке психологиялық қолдау көрсетіп, дағдарыстық жағдайларда кеңес береді, мысалы, отбасы дағдарысын немесе жастар арасындағы құқық бұзушылықты шешуге бағытталған қызмет көрсетеді. Топтық жұмыс әдісі психологиялық тренингтер, әлеуметтік дағдыларды дамыту топтары арқылы жүзеге асырылады, мысалы, жастарға арналған әлеуметтік жобалар мен топтық сабақтар. Қауымдастықпен жұмыс қоғамдағы осал топтарға қолдау көрсетуді қамтамасыз етеді, мысалы, қарттар мен мүгедектерге көмек немесе аз қамтылған отбасыларға қолдау көрсету. Әлеуметтік саясатқа ықпал ету арқылы әлеуметтік жұмысшы заңдар мен

бағдарламаларды жақсарту арқылы қоғамдағы әділеттілікті арттыруға ат салысады, мысалы, балалар құқығын қорғау немесе гендерлік теңдік бағдарламаларын енгізу. Бағалау және мониторинг әдісі әлеуметтік бағдарламалардың тиімділігін өлшеу және қажеттіліктерді анықтау үшін қолданылады, бұл теориялық білімді практикалық тұрғыда қолдануға мүмкіндік береді[3]. Қорыта айтқанда, әлеуметтік жұмыс теориясы мен практикасы бір-бірімен тығыз байланысты. Теория әлеуметтік проблемаларды түсінуге және шешім жолдарын ұсынуға бағытталса, практика оны нақты өмірде жүзеге асырады. Әлеуметтік жұмысшының негізгі рөлі – адамдарға көмек көрсету, олардың әлеуетін дамыту және қоғамдағы әділеттілікті нығайту. Теория мен практиканы тиімді қолдану арқылы әлеуметтік жұмыс қоғамдағы осал топтарды қолдауда нәтижелі болып, олардың өмір сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Әлеуметтік жұмыс – қоғамдағы әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ету, маргиналды және осал топтарды қолдау мақсатында жүргізілетін кешенді қызмет. Теория мен практика өзара тығыз байланысты: теория әлеуметтік проблемаларды түсінуге және шешім жолдарын анықтауға бағыттайды, ал практика осы білімді нақты өмірде қолдануға мүмкіндік береді. Әлеуметтік жұмыс барысында жүйелік, психоәлеуметтік, мәдениетаралық және күшті жақтарға бағытталған теориялар клиенттің жан-жақты қажеттіліктерін ескеріп, тиімді көмек көрсетуге негіз болады. Практикалық әдістер – жеке, топтық және қауымдастықпен жұмыс, әлеуметтік саясатқа ықпал ету, бағалау және мониторинг – қоғамдағы проблемаларды шешуге және адамдардың өмір сапасын арттыруға қызмет етеді. Қорыта айтқанда, әлеуметтік жұмыс тек теориялық білімді меңгеріп қана қоймай, оны нақты өмірде дұрыс қолдана білу арқылы ғана тиімді болады. Әлеуметтік жұмысшының рөлі – адамдарға көмек көрсету, олардың әлеуетін ашу және қоғамдағы әділеттілікті нығайту.

Әдебиеттер:

1. Воронцова, Н. А. Әлеуметтік жұмыс: теория және практика. – М., 2020.
2. Nealy, K. Әлеуметтік жұмыс теориялары контекстінде: тәжірибеге арналған құрылымдар құру. – 2014.
3. Saleebey, D. Әлеуметтік жұмыста күшті жақтарды пайдалану тәсілі. – 2020.
4. Thompson, N. Әлеуметтік жұмысты түсіну: тәжірибеге дайындық. – 2019.

УДК 159.922.7:159.9.07

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ВНУТРИЛИЧНОСТНЫХ КОНФЛИКТОВ В ПОДРОСТКОВОМ ПЕРИОДЕ

Петрошевич В.К.

Научный руководитель: магистр, преподаватель Алкенова Ж.Ф.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан

verinika77n@gmail.com

Период подросткового возраста является одним из наиболее сложных и противоречивых этапов психического развития личности. В это время происходит перестройка системы отношений человека к самому себе, к окружающему миру, а также формируется целостное самосознание. Эти процессы нередко сопровождаются внутренними противоречиями, которые проявляются в форме внутриличностных конфликтов.

Внутриличностный конфликт - это острое негативное переживание, вызванное борьбой структур внутреннего мира личности, отражающее противоречивые связи с социальной средой и задерживающее принятие решений [1, с. 39].

Наиболее распространенные причины внутриличностных конфликтов:

- 1) физические преграды, препятствующие удовлетворению наших основных потребностей;
- 2) отсутствие объекта, необходимого для удовлетворения испытываемой потребности;
- 3) биологические ограничения;
- 4) социальные условия.

В подростковом возрасте внутриличностные конфликты особенно ярко проявляются в связи с интенсивными изменениями личности, системы ценностей и социального положения подростка. На этом этапе формируется чувство собственного «Я», и юноша или девушка сталкиваются с противоречиями между внутренними стремлениями и внешними ограничениями. Подросток нередко испытывает внутреннее напряжение между желанием быть самостоятельным и страхом потерять поддержку взрослых, между стремлением к признанию в группе сверстников и сохранением индивидуальности. Эти конфликты могут принимать деструктивный характер, выражаясь в тревожности, вспышках агрессии, снижении самооценки и внутренней неуверенности [2, 147].

Особое значение в динамике внутриличностных конфликтов подросткового возраста имеет становление самосознания. Подросток начинает активно осмысливать свои возможности, сравнивать себя с другими, оценивать, насколько он соответствует собственным и социальным ожиданиям. Возникает феномен «Я-идеального», который часто не совпадает с «Я-реальным», что и становится источником внутреннего напряжения. Противоречие между образом «кем я хочу быть» и «кем я являюсь» становится базовым внутренним конфликтом, определяющим многие формы поведения и эмоциональных реакций [3, с. 306].

Существенную роль играют и социальные факторы. Современные подростки живут в условиях ускоренных социальных изменений, нестабильных норм и неоднозначных образцов поведения. Это усиливает неопределенность и внутреннюю тревогу, поскольку ожидания общества и семьи нередко противоречат личным установкам подростка. Особенно остро такие противоречия проявляются в ситуациях выбора - профессионального, жизненного, морального.

Однако при наличии понимания и поддержки со стороны семьи и педагогов внутриличностные противоречия способны выполнять конструктивную функцию. Они стимулируют развитие саморефлексии, осознание личных границ, формирование ответственности и зрелой Я-концепции.

Подросток хочет и, может быть, авторитетными, уважаемым, самостоятельным. Кризисное поведение в отрочестве проявляется в некоторых специфических особенностях. Например, когда требование подростка выполняется без сопротивления, подросток начинает увеличивать требования или требовать прямо противоположное. Как бы провоцируя взрослого. Объективно это и является провокацией, но не с целью вызвать конфликт или проявить свое упрямство, а с целью (чаще всего неосознаваемой) понять собственное требование, раскрыть его смысл.

А смысл не формальный и поверхностный - подольше остаться у друзей или купить конкретную вещь; глубинный смысл требования - выделение намерения, принятие индивидуального, автономного решения. Если такое решение не сталкивается с сопротивлением, то и автономия его не становится очевидной. Важнейший парадокс подросткового возраста состоит в том, что в стремлении к максимальной независимости подросток вынужден быть все время зависимым и действовать под давлением взрослых, принимая решения «методом от противного» - вопреки требованиям, просьбам, советам взрослых. Тем самым подросток лишает себя возможности принять истинно самостоятельное решение и каждый раз сомневается, не реализует ли он волю родителей, когда не встречает сопротивления своим требованиям. Негативизм и своеволие,

характеризующие поведение подростка, являются своеобразным призывом ребенка придать значение, смысл тому, что он сам делает [4, с. 62].

Таким образом, внутриличностные конфликты в подростковом возрасте выступают важным индикатором личностного развития. Они отражают внутреннюю борьбу между зависимостью и стремлением к автономии, между социальными нормами и индивидуальными ценностями, между образом «ребёнка» и образом «взрослого». По мнению К. Хорни, именно способность осознать и конструктивно разрешать внутренние противоречия служит фундаментом психологической зрелости личности [5, с 12].

Литература:

1. Метлякова Л.А. Конфликтология: учеб.-метод. пособие: направления подготовки 44.03.02 – «Психолого-педагогическое образование» и 39.03.03 – «Организация работы с молодёжью». / Л.А. Метлякова. - Пермь: Перм. гос. гуманитар.- пед. ун-т, 2016. - 208с.
2. Руденко А.М., Самыгин С.И. Конфликтология: Учебное пособие для бакалавров. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2013. - 316с.
3. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: Учебник для вузов. - 8-е изд. - СПб.: Питер, 2023. - 560с.
4. Авдулова Т.П. Психология подросткового возраста: Учебное пособие. - М.: Издательский центр «Академия», 2012. - 240 с.
5. Хорни К. Наши внутренние конфликты. Конструктивная теория невроза: монография / К. Хорни. - 2-е изд. - Саратов: Ай Пи Эр Медиа, 2019. - 218 с.

ӘОЖ 364.013:174

ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТ ЖҰМЫСЫНДАҒЫ КӘСІБИ ЭТИКА ЖӘНЕ КЕМСІТУШІЛІККЕ ҚАРСЫ ПРАКТИКА.

Рахатова А., Қадырбек А., Бейсенбек Г., Исат Г.

Ғылыми жетекшісі: Шанбаева Г.Н

Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан

aziza.rakhatova@narhoz.kz

Бұл мақалада әлеуметтік қызмет саласындағы кәсіби этика мен кемсітушілікке қарсы практиканың теориялық негіздері мен қолданылу тетіктері жан-жақты талданады. Әлеуметтік қызметкердің кәсіби міндеттерін орындау барысында этикалық нормаларды ұстануы-vulnerable топтардың құқықтары мен мүдделерін қорғаудың басты шарты екені атап көрсетіледі. Сонымен қатар, мақалада кемсітушіліктің психологиялық, әлеуметтік және институционалдық деңгейлері, оның азаматтардың әлеуметтік ресурстарға қол жеткізуіне тигізетін әсері қарастырылады.

Зерттеу барысында халықарал және ұлттық этикалық кодекстер салыстырмалы түрде талданып, олардың әлеуметтік жұмыс тәжірибесіндегі рөлі айқындалады. Автор әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби этика қағидалары: адамға құрмет көрсету, әділдік, құпиялылық, клиенттің еркіндігін мойындау, кәсіби жауапкершілік және құндылықтар қақтығысын басқару мәселелеріне ерекше көңіл бөледі.

Жұмыстың ғылыми және практикалық маңызы-қазіргі қоғамдағы әлеуметтік қорғау жүйесінің тиімділігін арттыруға, әлеуметтік қызметкерлердің клиенттермен жұмыс мәдениетін жетілдіруге, сондай-ақ кемсітушіліксіз, әділ, адамға бағдарланған қызмет моделін қалыптастыруға бағытталған ұсыныстардың берілуінде.

Қазіргі жаһандану дәуірінде қоғамдағы әлеуметтік өзгерістердің қарқыны күшейіп, адамдардың өмір сүру жағдайлары үнемі күрделеніп келеді. Экономикалық дағдарыстар, миграциялық процестер, урбанизация, демографиялық ауытқулар, ақпараттық технологиялардың дамуы, әлеуметтік теңсіздік пен кедейшілік деңгейінің жоғарылауы-

осының барлығы әлеуметтік жұмыс саласының өзектілігін арттыра түсуде. Әлеуметтік қызметкер тек көмек көрсетуші маман ғана емес, сонымен қатар қоғамдағы әлеуметтік әділеттілікті, теңдік пен адам құқығын қорғаудың алдыңғы шебінде тұрған кәсіби тұлғаға айналды. Мұндай жағдайда әлеуметтік қызметкерлердің әрбір қадамы этикалық нормалармен реттеліп, кәсіби жауапкершілікпен ұштасуы тиіс [1].

I. Әлеуметтік қызметтегі кәсіби этиканың теориялық негіздері

Әлеуметтік қызмет саласындағы кәсіби этика-мамандықтың ішкі мазмұнын айқындайтын, әлеуметтік жұмыс теориясының іргелі құрамдас бөлігі. Кәсіби этика адам құқығының жалпыға ортақ қағидаларына сүйенеді және әрбір қызметкердің клиентпен қарым-қатынасында қандай нормаларға сүйенуі тиіс екендігін белгілейді. Этиканың мәнін түсіну үшін, ең алдымен, әлеуметтік жұмыстың негізгі құндылықтары-адамның қадір-қасиеті, еркіндігі, теңдігі, әлеуметтік әділеттілікке деген құқықтары-терең талданады. Әлеуметтік қызметкердің әрекеті тек техникалық дағдыларға ғана емес, адамгершілік өлшемдерге де тәуелді. Маман клиенттің өмірінде үлкен рөл атқарады, сол себепті оның шешімдері кейде жеке тұлғаның ғана емес, бүтін бір отбасының немесе қауымдастықтың тағдырына әсер етуі мүмкін. Осындай жағдайда кәсіби этиканың рөлі ерекше күшейеді [2].

Әлеуметтік қызмет этикасының маңызды бөлігін құпиялылық қағидасы құрайды. Клиенттің жеке өмірі, денсаулық жағдайы, отбасылық мәселелері немесе әлеуметтік мәртебесі туралы ақпарат оның рұқсатынсыз жарияланбауы тиіс. Бұл қағида халықаралық құжаттармен де бекітілген. Этикалық нормалардың тағы бір маңызды элементі-кәсіби адалдық, яғни маман өз білімі шегінде қызмет көрсетуі, жалған ақпарат бермеуі және клиентке шынайы, дәлелді кеңес ұсынуы қажет. Әлеуметтік қызметкердің кәсібилігі оның өзін-өзі үнемі дамытуымен, біліктілігін арттыруымен, тәжірибесін жаңартып отыруымен тікелей байланысты. Осы талаптар орындалмаған жағдайда маманның кәсіби беделі ғана емес, клиенттің құқықтары да бұзылуы мүмкін [3].

II. Кемсітушіліктің әлеуметтік табиғаты және оның әлеуметтік жұмысқа әсері

Кемсітушілік-бір әлеуметтік топты немесе жеке адамды белгілі бір белгісі бойынша (жынысы, ұлты, жасы, дене мүмкіндігі, әлеуметтік статусы, діни сенімі, өмір салты) тең емес жағдайда қалдыруды білдіретін әлеуметтік құбылыс. Бұл құбылыс қоғамдағы терең әлеуметтік теңсіздікпен тікелей байланысты. Кемсітушілік көбінесе айқын емес түрде көрінеді, мысалы, стереотиптер, бейсаналық алдын ала пікірлер немесе институционалдық тосқауылдар арқылы жүзеге асады. Әлеуметтік қызметкердің міндеті-осындай құбылыстарды байқап, олардың клиенттің құқықтары мен әл-ауқатына қандай әсер тигізетінін бағалау.

Кемсітушілік жеке деңгейде адамның психологиялық жай-күйіне зиян келтіреді. Ол өзін бағалаудың төмендеуіне, қорқыныш, күйзеліс, әлеуметтік оқшаулану сияқты құбылыстарға әкелуі мүмкін. Әлеуметтік деңгейде кемсітушілік белгілі бір топтардың қоғам өмірінен шеттетілуіне, жұмысқа орналасуда немесе білім алуда қиындықтар көруіне себеп болады. Институционалдық деңгейде бұл құбылыс белгілі бір топтарға арналған мемлекеттік бағдарламалардың шектеулі болуына, мемлекеттік мекемелерде тең емес көзқарастың қалыптасуына, құқықтық қорғаудың жеткіліксіздігіне алып келеді. Мұндай жағдайларда әлеуметтік қызметкер клиент пен қоғам арасындағы көпір рөлін атқара отырып, кемсітушілік фактілерін анықтауға, оларды жоюға және алдын алуға бағытталған әрекеттер жасауы тиіс.

Әлеуметтік жұмыс тұрғысынан кемсітушілікке қарсы әрекет ету-тек моральдық міндет қана емес, заңмен бекітілген кәсіби талап. Қазақстан Республикасының Конституциясында және кемсітушілікке қарсы заңнамасында барлық азаматтардың тең құқығы, қызмет көрсетуде әділеттілік принципі бекітілген. Әлеуметтік қызметкер осы құқықтық нормаларды іс жүзінде жүзеге асырушы тұлға болғандықтан, ол әрбір клиенттің жағдайын жеке қарастырып, олардың өміріндегі кемсітушілік тәжірибелерін анықтауға және оларды жеңуге көмектесуі тиіс.

III. Әлеуметтік қызметтегі кемсітушілікке қарсы практиканың мазмұны және қолданылу механизмдері

Кемсітушілікке қарсы практика әлеуметтік жұмыс саласында клиентке тең мүмкіндіктер ұсыну, оның қадір-қасиетін құрметтеу және әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ету мақсатында жүзеге асырылатын кешенді кәсіби іс-әрекеттер жүйесін білдіреді. Мұндай практика ең алдымен маманның кәсіби ойлауынан басталады. Әлеуметтік қызметкер клиенттің ерекшеліктерін өзгеше деп қабылдап, оны қоғамның толыққанды мүшесі ретінде қабылдауы тиіс. Мәдени сезімталдық бұл бағытта маңызды рөл атқарады. Клиенттің этникалық, тілдік, мәдени ортасын ескеріп, соған сәйкес қызмет көрсет- қоғамның көптүрлілігін құрметтеу белгісі.

Антидискриминациялық практиканың негізі-инклюзивті тәсіл. Әлеуметтік қызметкер әрбір клиенттің қоғамға толыққанды қатысуына жағдай жасауға тырысады. Бұл мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін қолжетімді инфрақұрылымды қамтамасыз ету, жалғызбасты аналар үшін әлеуметтік қолдау тетіктерін жетілдіру, әлеуметтік аз қамтылған топтарға арналған бағдарламаларды бейімдеу сияқты бағыттарды қамтуы мүмкін. Инклюзивті тәсіл қызмет көрсетудің барлық кезеңінде-бастапқы қабылдаудан бастап, жоспар құру, іске асыру және нәтижені бағалауға дейін-қолданылуы тиіс.

Қорытынды

Әлеуметтік қызмет жұмысындағы кәсіби этика мен кемсітушілікке қарсы практика қазіргі әлеуметтік саясаттың басты бағыттарының бірі болып табылады. Әлеуметтік жұмыс-тек көмек көрсету тетігі емес, ол қоғамдағы әділеттілік, теңдік және адам құқықтарын қорғау идеясын жүзеге асырушы маңызды кәсіби сала. Сондықтан әлеуметтік қызметкердің әрбір әрекеті жоғары кәсіби этикалық стандарттарға сәйкес болуы тиіс [4].

Зерттеу барысында анықталғандай, кәсіби этика-әлеуметтік қызметкердің мінез-құлқын реттейтін моралдық қағидалар жиынтығы ғана емес, оның кәсіби тұлғасын қалыптастыратын негізгі құндылықтық бағдар. Құпиялылықты сақтау, клиенттің еркіндігін мойындау, әділеттілік принципін ұстану, кәсіби адалдық пен жауапкершілік-бұл қағидалар әлеуметтік қызметкер жұмысының сапасын айқындайды. Этикалық нормалар сақталмаған жағдайда әлеуметтік жұмыс жүйесінің тиімділігі төмендеп, клиенттің құқықтары бұзылуы мүмкін.

Кемсітушілікке қарсы практика да әлеуметтік жұмыстың ажырамас бөлігі болып табылады. Қазіргі қоғамда әлеуметтік теңсіздік, стереотиптер, алдын ала қабылданған пікірлер, мәдени айырмашылықтарға байланысты түсінбеушілік сияқты факторлар адамның әлеуметтік қызметтерге тең дәрежеде қол жеткізуіне кедергі келтіреді. Осыған байланысты әлеуметтік қызметкер тек клиентке көмек көрсетуші ғана емес, сонымен бірге оның құқықтарын қорғаушы, әлеуметтік әділеттілікті қолдаушы, қоғамда инклюзивті ой қалыптастырушы тұлға ролін атқарады.

Антидискриминациялық практика әлеуметтік қызметкерден мәдени сезімталдықты, кәсіби құзыреттілікті, объективтілік пен бейтараптықты талап етеді. Әрбір клиенттің жеке ерекшелігіне құрметпен қарау, оның әлеуметтік мәртебесіне немесе өмір салтына байланысты алдын ала пікір қалыптастырмау-заманауи әлеуметтік қызметтің негізгі талабы. Тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету, құқықтық сауаттылықты арттыру, стигматизацияны жою және инклюзивті қызмет моделін дамыту – бұл бағыттар әлеуметтік әділеттілігі жоғары қоғам қалыптастыруға ықпал етеді [5].

Жалпы алғанда, кәсіби этика мен кемсітушілікке қарсы практика өзара бір-бірін толықтыратын екі ұғым ретінде әлеуметтік жұмыстың сапасын арттырады. Бұл қағидаларды іске асыру әлеуметтік қызмет көрсету жүйесін жетілдіруге, азаматтардың құқықтарын қорғауға және қоғамдағы әлеуметтік үйлесімділікті нығайтуға жол ашады. Зерттеу нәтижелері әлеуметтік қызметкерлердің тәжірибесінде этикалық және антидискриминациялық қағидаларды жүйелі түрде қолданудың маңыздылығын дәлелдейді және болашақта әлеуметтік саясаттың дамуына бағыт-бағдар береді.

Әдебиеттер:

1. Жаназарова, З. Ж., Умирзақова, З. Қ. Әлеуметтік жұмыс негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
2. Баймұратова, Ә. Б. Әлеуметтік жұмыстың теориясы мен әдістемесі. – Астана: Фолиант, 2020.
3. Қ. Р. Конституциясы. – Астана, 1995 (өзгертулер мен толықтырулармен).
4. «Халықты әлеуметтік қорғау туралы» ҚР Заңы. – Астана, 2015–2023.
5. Қожахметова, Н. Ж. Әлеуметтік саладағы инклюзивті саясат. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.

УДК 159.9.07:378.147

ПРИЧИНЫ И МЕХАНИЗМЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ВНУТРИЛИЧНОСТНЫХ КОНФЛИКТОВ У СТУДЕНТОВ

Рейбандт Д.Д.

Научный руководитель: магистр, преподаватель Алкенова Ж.Ғ.
Карагандинский университет Казпотребсоюза г.Караганда, Республика Казахстан
danilreibandt1@mail.ru

Студенческий возраст является критическим этапом личностного и профессионального становления, сопровождающимся значительными изменениями в системе ценностей, социальных ролях и личностных приоритетах. В это время учащиеся сталкиваются с необходимостью самостоятельного принятия решений, высокой учебной нагрузкой и адаптацией к новым условиям социальной и образовательной среды, что создает почву для возникновения внутриличностных конфликтов. Согласно Н. В. Гришиной (2008, с. 118), внутриличностный конфликт представляет собой столкновение различных мотивов, установок и потребностей внутри одного человека, что сопровождается эмоциональным напряжением и снижением способности к эффективной адаптации. Эти конфликты могут быть как деструктивными, вызывая тревогу, фрустрацию и потерю мотивации, так и конструктивными, способствуя самопознанию и развитию личности (Красильников, 2002, с. 14). В современных исследованиях (Шакирова, 2016, с. 43–46; РМЭБ, 2018, с. 144–146) также подчеркивается, что внутриличностный конфликт является своеобразным индикатором зрелости личности: чем более человек осознает свои внутренние противоречия, тем выше вероятность конструктивного разрешения конфликта и личностного роста.

Основными внутренними причинами формирования внутриличностного конфликта у студентов являются противоречия между личными притязаниями и объективными возможностями, несоответствие «Я-реального» и «Я-идеального», а также противоречия между личными желаниями и социальными требованиями. Так, завышенные ожидания к себе и высокие стандарты успеха часто приводят к чувству неудовлетворенности собственными достижениями, что, по данным АнГТУ (Панчук, Леб, 2022), выявляется у значительной части студентов и проявляется в хроническом напряжении и тревожности. Несоответствие между внутренним образом себя и идеалом, описанное Красильниковым (2002, с. 32), является одной из ключевых причин эмоциональной нестабильности, вызывая чувство вины, разочарование и внутренний дискомфорт. Кроме того, в условиях высокой конкуренции за учебные и социальные достижения у студентов возникает постоянное давление внутреннего «самокритика», что усугубляет конфликтные состояния. Также значительную роль играет конфликт между внутренними мотивами и внешними требованиями, когда студент стремится к личной свободе и реализации собственных интересов, но сталкивается с ожиданиями семьи, преподавателей или социальной среды (Шейнов, 2014, с. 144). Важным аспектом здесь является влияние

социально-культурных факторов: различия в ценностях и ожиданиях между поколениями могут усиливать напряжение и способствовать формированию чувства неадекватности и сомнения в своих способностях.

Важным фактором возникновения внутриличностного конфликта являются внешние обстоятельства, включая социальное давление, сложность адаптации и выбор профессионального пути. Социальное давление, оказываемое преподавателями, родителями и сверстниками, формирует ожидания, которые не всегда совпадают с внутренними интересами и ценностями студента (Анцупов, Шипилов, 2019, с. 83). Адаптация к новой образовательной среде, особенно в первые годы обучения, сопровождается высоким уровнем тревожности и стрессовых реакций, что усиливает внутренние противоречия (Красильников, 2002, с. 46). Это особенно актуально для студентов, переехавших в другой город или страну, где дополнительно проявляются стрессовые факторы культурной адаптации. Кроме того, несоответствие выбранной специальности или профессионального направления личным интересам приводит к хроническим внутриличностным конфликтам, снижению мотивации и негативному влиянию на профессиональное самоопределение (Сагитова, 2022, с. 5–12). Согласно исследованиям, студенты, испытывающие постоянное внутреннее напряжение, чаще демонстрируют снижение учебной успеваемости, повышенную раздражительность и соматические проявления стресса, что подтверждается материалами РМЭБ (2018, с. 144–146).

Механизмы возникновения и протекания внутриличностного конфликта включают несколько стадий. По Гришиной (2008, с. 121–122), первая стадия - это возникновение внутреннего противоречия, которое сопровождается психоэмоциональным напряжением и дискомфортом. Вторая стадия - осознание конфликта, проявляющееся через эмоциональные переживания, когнитивный диссонанс и сомнения в собственной компетентности. Третья стадия - попытка разрешения конфликта, которая может включать рационализацию, вытеснение, изменение целей или переоценку ценностей. Четвертая стадия - непосредственное разрешение конфликта, которое может быть конструктивным, способствующим личностному росту, или деструктивным, приводящим к снижению стрессоустойчивости и формированию психосоматических расстройств (РМЭБ, 2018, с. 144–146). Исследования К. А. Шавалевой и М. В. Башкина (2019) показывают, что высокий уровень внутриличностной конфликтности у студентов тесно связан с выбором неадаптивных стратегий поведения, таких как избегание или уступка, что снижает эффективность личной саморегуляции и адаптации в учебной среде. Важным дополнением является то, что использование конструктивных стратегий разрешения конфликта - например, планирование действий, поиск компромиссов и развитие эмоциональной компетентности - позволяет значительно снизить негативные последствия и повысить уверенность студентов в своих силах.

Эмпирические исследования подтверждают распространенность внутриличностных конфликтов среди студентов. По данным Панчук и Леб (2022), около 60 % студентов испытывают внутренние противоречия различной степени выраженности, при этом наиболее часто встречаются мотивационные и оценочные конфликты, связанные с несоответствием ожиданий и реальных возможностей. Студенты гуманитарных направлений более подвержены эмоциональной нестабильности, тогда как студенты технических специальностей чаще сталкиваются с проблемами профессионального самоопределения (Баляев, 2022). Анализ исследований Сагитовой (2022) показывает, что затяжные внутриличностные конфликты могут негативно влиять на выбор профессии, мотивацию и успеваемость, что подчеркивает необходимость целенаправленной работы по их выявлению и разрешению. Дополнительно отмечается, что на уровень внутреннего конфликта могут влиять такие факторы, как стиль воспитания родителей, качество социальных связей и наличие эмоциональной поддержки со стороны окружения. Это означает, что психологическая поддержка, наставничество и тренинги по развитию

эмоциональной компетентности играют ключевую роль в профилактике негативных последствий.

Пути преодоления внутриличностных конфликтов у студентов включают как психологическую, так и педагогическую поддержку. Психологическое консультирование, тренинги саморефлексии и развитие навыков саморегуляции снижают уровень внутреннего напряжения, способствуют адекватной самооценке и помогают студенту объективно оценивать свои возможности (Брюхова, 2022, с. 54–60). Создание благоприятной образовательной среды, основанной на поддержке, диалоге и развитии эмоционального интеллекта, способствует предотвращению разрушительных конфликтов (Калмыкова, 2019, с. 112–135). Кроме того, педагогическая профилактика, включающая формирование у студентов навыков конструктивного взаимодействия, эмоциональной компетентности и культуры общения, позволяет уменьшить частоту и интенсивность внутриличностных конфликтов (Клименских, 2015, с. 76). Дополнительно исследователи отмечают, что интеграция методов групповой работы и проектной деятельности способствует снижению внутреннего напряжения и развитию навыков разрешения конфликтов в социальном взаимодействии.

Таким образом, внутриличностные конфликты у студентов являются закономерным результатом процесса личностного становления и социальной адаптации в вузе. Они возникают на стыке личностных притязаний, внешних требований и профессиональных ожиданий и могут оказывать как деструктивное, так и конструктивное влияние на личность. Конструктивное разрешение конфликтов способствует развитию зрелой, психологически устойчивой личности, формированию профессиональной идентичности и устойчивых жизненных ценностей. Задача современного образовательного процесса заключается не в устранении конфликтов, а в обучении студентов методам их осознания и конструктивного разрешения, что обеспечивает гармоничное развитие личности, успешное профессиональное становление и повышение качества жизни студентов.

Литература:

1. Гришина Н.В. Психология конфликта. - СПб.: Питер, 2008. - С. 118–126.
2. Красильников И.А. Внутриличностный конфликт и психологическая адаптация личности. - М.: Академия, 2002. - С. 14–69.
3. Шейнов В.П. Управление конфликтами. - Минск: Питер, 2014. - С. 144–152.
4. Анцупов И.В., Шипилов Г. Г. Конфликтология: учебник. - М.: Юрайт, 2019. - С. 78–92.
5. Шакирова А.Д. Психологические особенности и виды внутриличностного конфликта. - Вестник КазНПУ им. Абая, сер. «Психология», № 4(49), 2016. - С. 43–46.
6. Профилактика психосоматических расстройств посредством разрешения внутриличностных конфликтов. - Журнал Павлодарского государственного университета, 2018. - С. 144–146.
7. Калмыкова О.Ю. и др. Формирование конфликтологической компетентности менеджера по управлению персоналом. - IPR SMART, 2019. - С. 112–135.
8. Брюхова Н.Г. и др. Управление конфликтами в образовательной среде: теория и практика. - IPR SMART, 2022. - С. 54–60.
9. Клименских М. В., Ершова И. А. Педагогические конфликты в школе: учебное пособие. - IPR SMART, 2015. - 76 с.
10. Сагитова В.Р. Влияние внутриличностного конфликта на профессиональное самоопределение студентов негосударственных вузов. - В сборнике: Психология и педагогика XXI века, 2022. - С. 5–12.

ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫҢ КӘСІБИ ӘТИКАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ

Сағынбай К., Аманязова Ф., Кенжебайқызы А.

Ғылыми жетекшісі: Шанбаева Г.Н.

Нархоз Университеті, Алматы қ. Қазақстан Республикасы

farida.amaniyazova@narхоз.kz

Қазіргі таңда әлеуметтік жұмыс өте маңызды. Ақша жетіспеушілігі, әлеуметтік қиындықтар және психикалық денсаулық мәселелері көбейіп жатқандықтан, әлеуметтік қызметкерлер бұрынғыдан да қажет. Бұл жай ғана көмек беру емес; бұл - адамдардың қадір-қасиетін сақтау, олардың құқықтарын қорғау және өмірін жақсартуға бағытталған кәсіби сала. Сондықтан осы мамандықты жақсы атқару үшін адамгершілігі мол, дұрыс әрекет ететін адам болу өте маңызды. Бұл әлеуметтік қызметкердің адамдармен қалай қарым-қатынас жасайтынын, жұмысын қалай орындайтынын, шешімдерді қалай қабылдайтынын және қаншалықты жауапты екенін анықтайды. Әлеуметтік қызметкер күн сайын әртүрлі адамдармен жұмыс істейді - қиындыққа тап болғандармен, қарттармен, мүмкіндігі шектеулі адамдармен, балалармен, отбасылармен, тұрмыстық зорлық-зомбылық көргендермен және табысы аз адамдармен. Әр адамның өз тарихы, өмірден алған тәжірибесі, психологиялық жағдайы және ойы бар. Сол себепті әлеуметтік қызметкер үшін этикалық болу, әр адамға әділ қарау және шекараны сақтай білу өте маңызды. Егер әлеуметтік қызметкер не дұрыс, не бұрыс екенін елемесе, ол адамның көңіліне немесе психикасына зиян келтіруі мүмкін, оның сенімі жоғалады және көрсетілген қызмет те жақсы болмайды. Жақсы, этикалық маман болу тек дұрыс пен бұрысты білу емес, ең маңызды сәтте дұрыс нәрсені істей білу. Білгенінді іс жүзінде қолдана алу қажет. Әлеуметтік қызметкердің дұрыс пен бұрысты ажырату қабілеті оның сенімдеріне, адамдарға деген көзқарасына, өзін-өзі ұстай алуына, эмоцияларын басқаруына және адамдармен сөйлесе білуіне байланысты. Жақсы әлеуметтік қызметкер жағдайды үстірт қарамайды, бәрін жан-жақты түсінуге тырысады, адамның қалай сезініп тұрғанын ескеріп, оған қолдау көрсетеді. Әлеуметтік жұмыстың өзегі - адамдардың құқықтарын қорғау. Әр адам құнды. Әлеуметтік қызметкердің міндеті - осыны қорғау. Кім болса да, барлығына бірдей қарап, ешкімді бағаламауы керек. Егер жеке ойың жұмысқа араласса, онда сен өз жұмысыңды дұрыс атқармайсың.

Құпияны сақтау да өте маңызды. Адамдар әлеуметтік қызметкерлерге ең терең, көбіне ешкімге айтпайтын сырларын айтады. Егер ол ақпарат сыртқа тарап кетсе, бұл адамға зиян келтіріп, қауіпке әкелуі мүмкін. Сондықтан әлеуметтік қызметкерлер мұндай ақпаратты сақтап, оны тек клиенттің пайдасына ғана қолдануы қажет. Әрине, кей жағдайларда, егер біреу өзін немесе басқа адамды жарақаттайтын болса, ақпаратты айтуға тура келеді. Бұл өте күрделі жағдай және көмек пен кеңесті қажет етеді. Шекараны білу де этикалық болудың бір бөлігі. Клиентпен кездесіп жүре алмайсың, жақын дос бола алмайсың - бұл дұрыс емес. Өте жақындаспау үшін кәсіби деңгейде қалу керек. Бұл екі жақты да қорғайды.

Қиындық тудыратын тағы бір нәрсе- ресурстардың жетіспеуі. Әлеуметтік қызметкерге бір уақытта көп адам көмекке жүгінуі мүмкін, ал ең бірінші кімге көмектесу керектігін таңдау оңай емес. Бұл да қиын шешім. Әділ болу керек, жағдайдың қаншалықты ауыр екенін, қауіп деңгейін және кімге шұғыл көмек керегін ескеру қажет. Жақсы, этикалық әлеуметтік қызметкер болуды сабақтар арқылы үйренесің. Оқу орындары тек ережелерді ғана емес, қиын жағдайларда қалай шешім қабылдауды да үйретуі керек. Нағыз өмірден алынған оқиғаларды талдау, қателерді табу және шешімдер ойлап көру - адамды этикалық етеді. Жаңа әлеуметтік қызметкерлерге тәжірибелі мамандардың жол көрсетуі маңызды. Өзіңнің жұмысыңды бағалау да этикалық болудың маңызды бөлігі. Әлеуметтік қызметкерлер күннің соңында не дұрыс істедім, не дұрыс

болмады, келесіде қалай жақсырақ істей аламын деп ойлануы керек. Бұл сенің кәсіби деңгейінді арттырады және күйіп кетуден сақтайды. Әлеуметтік жұмыстың қаншалықты тиімді болатыны осы саладағы этиканың деңгейіне байланысты. Этикалық қызметкер адамдардың сенімін иелене алады, қиын сәтте дұрыс шешім қабылдайды және жақсы таңдау жасайды. Олар адамдарды қорғауға, өмірін жақсартуға көп үлес қосады. Сол себепті қоғам да әлеуметтік жүйеге көбірек сенеді. Ал этиканы сақтамайтын қызметкерлер зиян келтіруі мүмкін; ал этиканы сақтайтындар әділеттілікке жол ашады. Сондықтан әлеуметтік жұмыста этикалық болу - құқық, құрмет, әділдік және дұрыс нәрсені жасау дегенді білдіреді. Әлеуметтік қызметкер қаншалықты этикалық болса, жұмысы да соншалықты жақсы болады. Оқу орындары әлеуметтік қызметкерлерді этикалық болуға үйретуі керек және барлық маман осы ережелерді сақтауы қажет. Сондай-ақ, әлеуметтік қызметкердің кәсіби этикасына сәйкес, ол өз қызметінде клиенттердің құқықтарын қорғауға және олардың жеке таңдауларына құрметпен қарауға міндетті. Әлеуметтік қызметкер кейде клиенттің өміріндегі маңызды шешімдердің куәгері болады, бірақ ол шешімдерді өз орнына қабылдай алмайды. Клиент қандай шешім қабылдаса да, әлеуметтік қызметкер оны қолдап, оның пікіріне құрметпен қарап, шешімнің мүмкін салдарын түсіндіруге көмектесуі тиіс. Бұл адамның дербестігін мойындау және оның өміріне құрметпен қарау дегенді білдіреді. Сонымен қатар, әлеуметтік жұмыс үнемі өзгеріп отыратын сала болғандықтан, маман әрдайым өз білімін жаңартып, кәсіби дағдыларын жетілдіріп отыруы қажет. Заңдар, ережелер, әлеуметтік бағдарламалар және қоғамдағы көзқарастар уақыт өте келе өзгеріп отырады. Этикалық тұрғыдан қарағанда, әлеуметтік қызметкер осы өзгерістерге ілесіп, жаңа білімді меңгеріп, кәсіби қабілеттерін үнемі дамытуы тиіс. Себебі ескі ақпаратты немесе қазіргі заман талабына сай келмейтін әдістерді қолдану клиентке зиян тигізуі мүмкін. Қазіргі технологияларды қолдану кеңейген жағдайда, әлеуметтік қызметкерлердің кибер-этикаға да көңіл бөлуі қажет. Клиенттердің электрондық құжаттарын сақтау, онлайн кеңес беру барысында мұқият болу және жеке ақпаратты қорғау - барлығы этикалық міндеттердің құрамына кіреді.

Әлеуметтік жұмыстағы кәсіби этика тек теориялық идея немесе ресми заң ретінде емес, әлеуметтік қызметкердің күнделікті тәжірибесінің негізі ретінде анықталады. Ол клиенттердің құқықтарын қорғау, олардың тәуелсіз таңдауын мойындау, шешімдерінде әділдік сақтау және қауымдастықтар мен қоғам алдындағы жауапкершілік сезімінде көрінеді. Этикалық принциптерге сәйкес әрекет ететін әлеуметтік қызметкер клиенттердің сеніміне ие болып, адамның өмір сүру сапасын жақсартады және қоғамда әділдік пен сенімділікті қалыптастырады. Сонымен қатар, кәсіби этика құрылымы маманға өз тәжірибесін тұрақты түрде жетілдіруге көмектеседі және эмоционалдық және психологиялық күйін бағалап, өзін-өзі тануға мүмкіндік береді. Қазіргі әлеуметтік жұмыс тәжірибесінде этика тек жеке клиенттермен жұмыс жасау кезінде ғана емес, сонымен қатар қауымдастық деңгейінде де маңызды, әсіресе әлеуметтік жұмыс тәжірибесіне ақпараттық технологияларды және онлайн кеңес беруді енгізгенде.

Қорытындылай келе, әлеуметтік жұмыс маманы үшін этика- бұл кәсіби дамудың, сенімнің, жауапкершіліктің, әділдіктің және құрметтің моральдық спектрі. Этикалық және кәсіби тұрғыдан дамыған маман адамның өмір сүру сапасын жақсартуға оң ықпал жасап, әлеуметтік жүйеге оң үлес қосады және әлеуметтік жұмыс саласының беделін арттыруға көмектеседі. Ал этикалық тұрғыдан әрекет етпейтін маман клиенттерге зиян келтіруі мүмкін және әлеуметтік қызмет саласына теріс әсер етеді. Сондықтан кәсіби этика әлеуметтік қызметкердің барлық әрекеттерінің ажырамас бөлігі болып табылады, себебі әрбір шешім мен әрекеттің басталуы үшін ең маңызды негіз болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Banks, S. - Ethics and Values in Social Work. Springer / Palgrave.
2. Reamer, F. G. - Social Work Values and Ethics. Columbia University Press. <https://cup.columbia.edu/book/social-work-values-and-ethics/9780231214438/>

3. NASW - Code of Ethics (2021).
4. NASW - Ethical Standards in Social Work, Revised 3rd Edition. <https://naswpress.org/product/ethical-standards-in-social-work-revised-3rd-edition/>
5. NASW - 2021 Revisions to the Code of Ethics PDF. https://csbs.uni.edu/sites/default/files/june_2021_highlighted_revisions_to_the_code_of_ethics.pdf?utm_source=chatgpt.com
6. NASW - Code of Ethics (English & Spanish) PDF. https://socialwork.uark.edu/graduate/nasw-code-of-ethics.pdf?utm_source=chatgpt.com

ӘОЖ 364

ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ИНТЕРНЕТКЕ ТӘУЕЛДІЛІК ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОЛДАУ ШАРАЛАРЫ

Сандыбек А., Қуандық А.

Ғылыми жетекшісі: магистр оқытушы Рахымова И. Қ.
Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ,
Қазақстан Республикасы

aysamalk@mail.ru
sandibekovaarai@gmail.com

Бұл мақалада жастар арасындағы интернетке тәуелділік мәселесі мен оның әлеуметтік салдары қарастырылады. Интернеттің жастар өміріндегі рөлі мен оның психологиялық және мінез-құлықтық әсерлері талданған. Зерттеудің мақсаты - интернетке тәуелділіктің себептерін анықтау және оны азайтуға бағытталған әлеуметтік қолдау шараларын ұсыну. Мақалада білім беру мекемелерінің, ата-аналардың және мемлекет тарапынан көрсетілетін қолдаудың маңызы айқындалған. Қорытынды бөлімде жастарды саналы интернет пайдалану мәдениетіне тәрбиелеудің тиімді жолдары көрсетіледі.

Қазіргі таңда цифрлық қоғамның қалыптасуы әлемдегі барлық әлеуметтік топтарға, әсіресе жастарға үлкен ықпал етіп отыр. Ақпараттық технологиялардың жедел дамуы, смартфондар мен интернеттің қолжетімділігі жастардың өмір сүру дағдысын түбегейлі өзгертті. Интернет – білім алу, ақпарат іздеу, шығармашылықпен айналысу сияқты пайдалы бағыттарда кең мүмкіндіктер беретін құрал. Дегенмен, оның бақылаусыз әрі ұзақ қолданылуы жастар арасында тәуелділік түрлерінің пайда болуына әкелуде.

Жасөспірімдер мен жастардың психологиялық даму кезеңі - тұлғалық қалыптасудың ең маңызды уақыты. Осы уақытта олар сыртқы әсерлерге, әсіресе виртуалды ортаға тез берілгіш келеді. Интернеттегі әлеуметтік желілер, ойын платформалары және бейне контент эмоциялық күйге тікелей әсер етіп, ми жүйесінде тәуелділік механизмін қалыптастырады. Бұл құбылыстың белең алуы жастардың оқу үлгеріміне, шынайы қарым-қатынасына, өзін-өзі бағалауына және мінез-құлықтық тұрақтылығына кері ықпал тигізеді.

Интернетке тәуелділік мәселесінің өзектілігі оның тек жеке адамның проблемасы емес, әлеуметтік сипатқа ие болуымен тығыз байланысты. Бүгінгі таңда Қазақстанда да, әлем бойынша да жастардың көп уақыты виртуалды ортада өтіп, шынайы өмірдегі әрекеттер екінші орынға ысырылады. Бұл жағдай олардың әлеуметтік бейімделуіне, отбасындағы өзара түсіністікке, қоғам өміріне белсенді қатысуына әсер етеді. Сонымен бірге интернет кеңістігіндегі кибербуллинг, алаяқтық, зорлық-зомбылық контенті, жалған ақпараттар да тәуелді жастар үшін қауіпсіздік тұрғысынан үлкен қауіп төндіреді.

Зерттеулер көрсеткендей, интернетке тәуелділік психологиялық мәселелерді - күйзеліс, жалғыздық, ұйқының бұзылуы, мазасыздықты күшейтсе, әлеуметтік салдары - достармен байланыс әлсіреуі, оқу міндеттерін орындаудың қиындауы, отбасындағы

түсініспеушіліктердің көбеюіне әкеледі. Физиологиялық тұрғыда да ұзақ қолдану - көру қабілетінің нашарлауы, омыртқа аурулары, жүйке жүйесінің әлсіреуіне әсер етеді.

Осы аталған факторлар интернетке тәуелділік мәселесінің нақты әлеуметтік қолдау шараларын қажет ететінін көрсетеді. Білім беру мекемелері, ата-аналар, әлеуметтік қызметкерлер және мемлекеттік ұйымдар бұл құбылыстың алдын алуда маңызды рөл атқарады. Жастарға саналы интернет қолдану дағдыларын қалыптастыру, бос уақытты тиімді ұйымдастыру, психологиялық қолдау көрсету - интернет тәуелділігін азайтудың негізгі жолдары.

Сондықтан жастар арасындағы интернетке тәуелділік мәселесін жан-жақты зерттеу, оның себеп-салдарын ғылыми тұрғыдан талдау және тиімді әлеуметтік қолдау тетіктерін ұсыну - қазіргі қоғам үшін айрықша маңызды және өзекті мәселе болып табылады.

Қазақстанның ауыл және қала жастары арасында жүргізілген салыстырмалы зерттеулерге сәйкес, қалалық жерлерде интернетке тәуелділік деңгейі 14,4% болса, ауылдық аймақтарда 10,2%-ды құраған. Бұл айырмашылық интернетке қолжетімділік пен цифрлық инфрақұрылыммен тығыз байланысты. Жастардың басым бөлігі интернетті әлеуметтік желілерге кіру, ойын ойнау және бейнежазбалар көру үшін пайдаланады. Алайда, бұл әрекеттер ұзақ мерзімде олардың зейінін, оқуға деген ынтасын және әлеуметтік белсенділігін төмендетеді.[1]

Жастар арасында интернетке тәуелділіктің негізгі себептері:

1. бос уақыттың көптігі және өзін-өзі дамытуға мотивацияның төмендігі;
2. виртуалды әлем арқылы шынайы өмірдегі қиындықтардан қашу;
3. әлеуметтік желілердегі лайктар мен пікірлерге психологиялық тәуелділік;
4. онлайн ойындар мен бейне контентке қызығушылықтың жоғары болуы;
5. отбасы мен қоғам тарапынан бақылаудың аз болуы. [2]

Кейбір жастар интернеттегі жалған ақпараттың, фейк жаңалықтардың, зорлық-зомбылық пен құмар ойындардың ықпалында қалып, құқықбұзушылық әрекеттерге баруы да мүмкін. Қауіпсіздік тұрғысынан, кибербуллинг пен интернет-алаяқтық жағдайлары да жиілеп барады. Жастардың медиамәдениеті мен саналы пайдалануы қалыптаспайынша, бұл мәселе күрделене береді.

1. Психологиялық салдар: жалғыздық, депрессия, ашушандық, өзін-өзі төмен бағалау.

2. Әлеуметтік салдар: отбасы және достармен қарым-қатынастың әлсіреуі, оқудағы нәтижелердің төмендеуі.

3. Физиологиялық салдар: ұйқының бұзылуы, көру қабілетінің төмендеуі, омыртқа және жүйке жүйесінің аурулары.

Бұл мәселелердің барлығы жастардың өмір сапасына, кәсіби және тұлғалық дамуына кері әсерін тигізеді.[3]

Жастар арасындағы интернетке тәуелділікті төмендету үшін әлеуметтік қолдау шараларының жүйелі түрде іске асуы қажет. Ол үшін төмендегідей бағыттар ұсынылады:

1. *Білім беру жүйесінде профилактика:*

Мектеп пен жоғары оқу орындарында ақпараттық мәдениет, киберқауіпсіздік және уақытты тиімді пайдалану жөніндегі сабақтар мен тренингтер ұйымдастыру.

2. *Отбасылық бақылау мен қолдау:*

Ата-аналардың балалармен ашық қарым-қатынас орнатуы, олардың онлайн белсенділігін бақылап, сенімді байланыс қалыптастыруы маңызды.

3. *Психологиялық көмек көрсету:*

Интернетке тәуелді жастар үшін психологиялық кеңес беру орталықтарын ашу, онлайн және офлайн терапия түрлерін дамыту.

4. *Мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың қатысуы:*

Әлеуметтік қызметкерлер мен ҮЕҰ тарапынан ақпараттық акциялар, семинарлар, жастар форумы сияқты алдын алу шараларын өткізу.

5. *Бос уақытты тиімді өткізуге жағдай жасау:*

Спорт, өнер, еріктілік сияқты пайдалы қызмет түрлеріне жастарды тарту арқылы интернетке тәуелділікті азайтуға болады.[4]

Қорыта айтқанда, қазіргі цифрлық дәуірде интернет жастардың өмірінің ажырамас бөлігіне айналып, олардың оқуына, қарым-қатынасына, күнделікті әрекеттеріне және психологиялық күйіне тікелей әсер етіп отыр. Интернеттің тиімділігі мен мүмкіндіктері қаншалықты көп болса, оның шамадан тыс және бақылаусыз қолданылуы соншалықты күрделі әлеуметтік-психологиялық мәселелер тудыратыны байқалады. Жастар арасындағы интернетке тәуелділік – бүгінгі қоғамда жылдам таралып келе жатқан жаңа түрдегі тәуелділік, оның алдын алу уақытты ұттырмай шешуді қажет етеді.[5]

Интернетке тәуелділіктің салдары тек жеке адамның өмірімен шектелмей, оның отбасы, достары, білім беру ортасы және жалпы қоғаммен байланысына әсер ететіні анықталды. Ұйқының бұзылуы, агрессивті мінез, жалғыздық сезімі, әлеуметтік оқшаулану, эмоционалдық тұрақсыздық – жастар арасында жиі кездесетін көріністер. Сонымен қатар, кибербуллинг, интернет-алаяқтық, зорлық-зомбылық контентіне қолжетімділік тәуелділікке бейім жасөспірімдер үшін қауіптің күшеюіне алып келеді.

Осыған орай, интернетке тәуелділік мәселесін тек психологиялық құбылыс ретінде ғана емес, көпжақты әлеуметтік мәселе ретінде қарастыру қажет. Жастарды қорғау үшін білім беру мекемелері, ата-аналар, психологтар, әлеуметтік қызметкерлер және мемлекеттік органдар бірігіп жұмыс атқаруы керек. Әсіресе мектептерде цифрлық мәдениет, киберқауіпсіздік және уақытты тиімді басқару бойынша тренингтер өткізу, ата-аналардың балалармен ашық қарым-қатынас орнатуы, жастар үшін спорттық, мәдени және шығармашылық іс-шараларды көбейту маңызды.

Сонымен қатар, жастарға арналған психологиялық көмек орталықтарын дамыту, онлайн және офлайн кеңес беру қызметтерін жолға қою, тәуелділік белгілерін ерте анықтайтын бағдарламалар енгізу – қазіргі қоғам үшін өте өзекті шаралар болып табылады.[6]

Жалпы алғанда, интернетке тәуелділікпен күрес – тек бір адамның ғана емес, бүкіл қоғамның ортақ міндеті. Жастардың саналы интернет тұтыну дағдыларын қалыптастыру, олардың бос уақытын пайдалы әрі мазмұнды ұйымдастыру, эмоционалдық денсаулығын қолдау – болашақ ұрпақтың психологиялық қауіпсіздігі мен әлеуметтік тұрақтылығын қамтамасыз етудің басты жолдарының бірі.

Әдебиеттер:

1. Тленчиева Ш.Ж., Жаманбалаева Ш.Е., Молдағалиева А.А. (2023). Қазақстандық жасөспірімдердің интернетке тәуелділігі. С.Ж. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ Журналы, №6.
2. Адайева А.А., Слажнёва Т.И., Абдрахманова Ш.З., Қаусова Г.К., Калмакова Ж.А. (2023). Қала және ауыл жасөспірімдерінің әлеуметтік желіні шамадан тыс қолдануы мен психологиялық денсаулығы. ҚР Денсаулық сақтау министрлігінің ғылыми журналы.
3. ҚР Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі (2023). Жастар арасындағы интернет қауіпсіздігі және онлайн мінез-құлық туралы ұлттық баяндама.
4. Балтабек А. (2022). Жасөспірімдер мен интернет: тәуелділік пен алдын алу шаралары. «Ұстаздар дауысы» газеті.
5. Ермахан Б., Шәкенова Ж. (2022). Қазақ жастарының цифрлық әлемдегі мінез-құлқы және интернет тәуелділігі. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Хабаршысы. Психология сериясы.
6. Сейтқазы А.Н. (2022). Киберәлеуметтік кеңістік және жастардың цифрлық мәдениеті. «Қоғам және дәуір» журналы, №3.

ЭКОНОМИКАЛЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ

Серік Г.

Ғылыми жетекшісі: магистр оқытушы Алкенова Ж.Ғ.

Карагандинский университет Казпотребсоюза ,г.Караганда ,Республика Қазақстана
guldanaserik65@gmail.com

Экономикалық мінез-құлық – адамның қаржыны қалай жұмсайтынын, қалай жинайтынын, қандай тауар не қызмет сатып алатынын, инвестиция жасайтынын және тәуекелге қалай қарайтынын анықтайтын әрекеттер жиынтығы. Бұл әрекеттер тек табыс деңгейіне немесе нарықтық жағдайға ғана емес, адамның психологиялық ерекшеліктеріне, эмоцияларына, қажеттіліктеріне, отбасы тәрбиесіне және әлеуметтік ортасына тікелей байланысты. Экономикалық шешім қабылдау барысында адам әрқашан рационалды бола бермейді. Оның ойлау жүйесі ақпаратты өз түсінігіне қарай бұрмалап, жеңілдетіп немесе белгілі тәжірибесіне сүйеніп қабылдайды. Сол себепті адам қымбат тауарды автоматты түрде сапалы деп ойлауы, жеңілдік деген сөзді көріп нақты есепсіз сатып алуы, немесе брендке сенуі мүмкін. Ақпаратты осылай бұрмалау когнитивтік қателерге әкеледі. Олардың қатарына анкерлеу эффектісі (алғаш көрген бағаға байланып қалу), растау ықыласы (өз пікірін қуаттайтын ақпаратты ғана іздеу), шамадан тыс сенімділік (өз білімін асыра бағалау) және қол жетімділік эффектісі (жақында естіген ақпаратты маңызды деп есептеу) жатады. Бұл қателер адамның нақты пайдасын есептеуге кедергі келтіріп, көбіне эмоционалды шешімдерге әкеледі.

Экономикалық мінез-құлыққа эмоциялардың әсері өте күшті. Жақсы көңіл-күй адамды импульсивті сатып алуға итермелесе, стресс пен қорқыныш көбіне асығыс, ойланбай қабылданған әрекеттерге себеп болады. Қаржы нарықтарында «қорқыныш – ашкөздік» циклі кең таралған. Бағалар өссе, адамдар ашкөздікпен ойланбай сатып алады, ал бағалар түссе, қорқыныштан бәрін сатып жібере бастайды. Бұл психологиялық құбылыс экономикалық дағдарыстар кезінде өте айқын көрінеді. Сонымен қатар көптеген адамдар эмоционалды компенсация үшін артық шығын жасайды: яғни көңіл-күйі түскенде қымбат зат сатып алып, өз эмоциясын көтеруге тырысады. Бұл да психологиялық факторлардың бірі. Экономикалық мінез-құлықты анықтайтын маңызды факторлардың бірі – мотивация. Адам әрқашан белгілі мақсатпен әрекет етеді. Бұл мақсаттар ішкі және сыртқы болып бөлінеді. Ішкі мотивацияға қауіпсіздік, өзін-өзі дамыту, отбасына қамқорлық, жайлы өмірге ұмтылу жатады. Сыртқы мотивацияға статус, қоғамдағы бедел, басқаларға ұқсау, соңғылардан қалмау секілді факторлар кіреді. Экономикалық әрекеттер адамның қажеттіліктеріне де байланысты. Маслоу иерархиясы бойынша физиологиялық, қауіпсіздік, әлеуметтік, құрмет және өзін-өзі дамыту қажеттіліктері әртүрлі қаржылық мінез-құлыққа әкеледі. Мысалы, базалық қажеттіліктер тамақ, киім, баспананы қамтамасыз етуді талап етсе, өзін-өзі дамытуға ұмтылған адам білімге, хоббиге немесе кәсіпке қаржы құяды. Ал құрмет қажеттілігі брендті, сәнді заттарды сатып алуға итермелейді.

Әлеуметтік-психологиялық факторлар да экономикалық мінез-құлыққа үлкен әсер етеді. Әр қоғамда белгілі бір тұтыну мәдениеті қалыптасады. Кей елдерде үнемдеу басты құндылық болса, басқа елдерде кредитке алу қалыпты жағдай ретінде қабылданады. Әлеуметтік ортадағы қысым да адамға әсер етеді: достары жаңа телефон алса, ол да алғысы келеді, әріптестері шетелге шықса, ол да солай істеуге тырысады. Бұл әлеуметтік салыстыру экономикалық шешімдерге ықпал етеді. Сондай-ақ топтық ойлау (herd behavior) құбылысы бар – адамдар көпшілік не істесе, соны қайталайды. Мысалы, бәрі акция сатып алып жатса, жеке адам да соған еріп, ойланбай инвестиция жасайды. Жеке тұлғалық қасиеттер де маңызды рөл атқарады. Импульсивті адамдар көбіне эмоциямен әрекет етеді, ал рационалды адамдар ойланбай ештеңе сатып алмайды. Тәуекелге бейім

адамдар кәсіпкерлікке жақын келеді, ал сақ адамдар жинақтауға, депозитке артықшылық береді. Өзін-өзі бақылауы жоғары адам бюджетін жоспарлап, шығынды қадағалай алады. Ал жауапкершілігі төмен адам кредитке жиі түсіп, жоспарсыз әрекет етеді. Экономикалық білім мен өмірлік тәжірибе мінез-құлықты түзетеді. Қаржылық сауатты адамдар алдануға, эмоцияға беріліп қателіктер жіберуге аз бейім. Олар тәуекелді дұрыс бағалай алады. Ал тәжірибесі жоқ адам эмоциялармен әрекет етіп, қаржылық қателіктерге жиі ұрынады. Отбасы тәрбиесі экономикалық мінез-құлықтың ең алғашқы қалыптасатын ортасы. Бала ақшаны ата-анасының қаржылық әрекеті арқылы үйренеді. Егер отбасында ақшаға құрметпен қараса, бюджет жүргізсе, жоспар құру дағдысы болса, бала да сол модельді қайталайды. Ал егер үйде импульсивті сатып алу, жоспарсыз шығын, кредитке бейімділік болса, бұл да балаға сіңеді. Балалық шақта қалыптасқан ақша туралы сенімдер өмір бойы адамның қаржылық шешімдеріне әсер етеді.

Даниэл Канеман мен Амос Тверскидің «Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk» (1979) еңбегі – мінез-құлық экономикасының дамуындағы ең маңызды ғылыми төңкерістердің бірі болып саналады. Бұл теория экономикалық шешім қабылдау процесінің шынайы психологиялық ерекшеліктерін сипаттай отырып, классикалық рационалды таңдау моделіне балама ұсынды. Канеман мен Тверскидің басты жаңалығы – адамдар тәуекел жағдайында пайда мен шығынды объективті түрде емес, субъективті бағалау арқылы шешім қабылдайтынын дәлелдеуі. Теорияға сәйкес, адамдар үшін пайда мен шығынның психологиялық салмағы әртүрлі: шығынның психологиялық ауыртпалығы пайданы сезінуден күштірек болады. Бұл құбылыс «loss aversion» - шығыннан қашу феномені деп аталады.

Зерттеушілердің тәжірибелік жұмыстары көрсеткендей, адамдар ұқсас математикалық мәнге ие екі нұсқаның ішінен әрқашан рационалдысын таңдамайды. Пайдаға қатысты адамдар көбіне қауіптеніп, тәуекелден қашады, ал шығынға қатысты керісінше – тәуекелге жиі барады. Бұл үдеріс «framing effect» деп аталатын құбылыспен түсіндіріледі: ақпарат қалай ұсынылғаны шешімге тікелей әсер етеді. Мысалы, «90% өмір сүру мүмкіндігі» және «10% өлім ықтималдығы» бірдей болса да, адамдар бірінші нұсқаны қауіпсіз санайды.

Prospect Theory экономикалық мінез-құлықтың когнитивтік қателерге тәуелді екенін көрсетті. Адамдар шешім қабылдауда эвристикаларға - ойлаудың қысқа жолдарына сүйенеді. Бұл анкерлеу, қолжетімділік эффектісі, растау ықыласы және артық сенімділік секілді қателерге әкеледі. Канеман мен Тверски сандық үлгілер арқылы тәуекел астындағы шешімдердің қалай бұрмаланатынын дәлелдеп, психология мен экономиканы жаңа деңгейде біріктірді.

Олардың теориясы қаржы нарықтарындағы көпіршіктерді, тұтынушылардың иррационалды әрекеттерін, инвесторлардың қателіктерін түсіндіруде негізгі құралға айналды. Бұл жұмыс Канеманға 2002 жылы Нобель сыйлығын әкелді және мінез-құлық экономикасының толыққанды ғылыми бағыт ретінде қалыптасуына жол ашты.

Альберт Бандураның әлеуметтік оқыту теориясы (Social Learning Theory) адамның мінез-құлық тек ішкі психологиялық процестермен емес, қоршаған ортаның әсерімен қалыптасатынын дәлелдейтін маңызды психологиялық тұжырымдама болып табылады. Бандураның айтуынша, адамдар экономикалық, әлеуметтік және тұрмыстық әрекеттерді көбіне тікелей тәжірибе арқылы емес, бақылау, еліктеу және модельдеу арқылы үйренеді. Бұл теория экономикалық мінез-құлықтың қалыптасуына ерекше түсінік береді, өйткені ақшаға деген көзқарас, шығын жасау стилі, жинақтау немесе тәуекелге бару әдеттері көбіне отбасы, достар, қоғам және медиа әсерінен қалыптасады.

Бандураның ең маңызды тұжырымдарының бірі – баланың қаржылық мінез-құлық ата-ананың іс-әрекетін бақылау арқылы айқын қалыптасады. Мысалы, үнемді отбасында өскен бала көбіне ақшаны жоспарлауға бейім келеді, ал импульсивті шығын жасайтын, жиі кредит алатын ата-аналардың балалары да осындай үлгіні қайталауы мүмкін. Бұл процесс Бандура сипаттаған «бақылау арқылы үйрену» (observational learning)

механизміне негізделеді. Яғни, бала нақты нұсқаулықсыз-ақ қаржыға қатысты мінез-құлық үлгілерін меңгере береді.

Сонымен қатар Бандура мінез-құлықтың қалыптасуында тікелей тәжірибенің де маңызды рөл атқаратынын атап өтеді. Адам өз жасаған әрекетінің нәтижесін көрген сайын, сол мінез-құлықтың жалғасу немесе тоқтау ықтималдығы артады. Мысалы, жасөспірім алғаш рет ақша жинап, оның пайдалы екенін сезінсе - бұл әдет тұрақты мінез-құлыққа айналу мүмкіндігі жоғары. Ал керісінше, тиімсіз қаржылық шешімдер негативті нәтижеге әкелсе, адам болашақта мұндай әрекеттерден аулақ болады. Бандураның әлеуметтік оқыту теориясы экономикалық мінез-құлықтың әлеуметтік ортаға тәуелді екендігін дәлелдей отырып, қаржылық сауаттылықты арттыру бағдарламаларының, отбасы тәрбиесінің және қоғамдағы қаржы мәдениетінің маңызын көрсетеді.

Қорытындылай келе экономикалық мінез-құлықтың психологиялық факторлары адамның қаржыға қатысты барлық әрекеттерінің негізінде жатқан күрделі ішкі және сыртқы механизмдерді анықтайды. Экономикалық шешім қабылдау тек рационалды есептеуге сүйенеді деген классикалық көзқарас қазіргі ғылымда өзектілігін жоғалтты. Керісінше, мінез-құлық экономикасы, когнитивтік психология және әлеуметтік психология зерттеулері адамдардың қаржылық әрекеттерінің басым бөлігі эмоционалды, интуитивті және тәжірибеге негізделгенін дәлелдейді. Когнитивтік қателер – анкерлеу, растау ықыласы, қолжетімділік эвристикасы, артық сенімділік – адамның ақпаратты өңдеуде жүйелі бұрмалауға ұшырайтынын көрсетеді. Бұл қателер тұтыну, жинақтау, инвестициялау сияқты шешімдерге тікелей әсер етеді.

Эмоциялар да экономикалық мінез-құлықтың маңызды қозғаушы күші. Қорқыныш, стресс, қуаныш, ашкөздік сияқты сезімдер адамның ойлау қабілетін өзгертіп, жоспарсыз сатып алуларға, тәуекелді дұрыс бағаламауға немесе нарықтағы дүрбелеңге еріп кетуге әкеледі. Психологиялық күйдің тұрақсыздығы қаржылық тұрақтылыққа қауіп төндіреді. Сондықтан эмоционалды өзін-өзі реттеу қаржылық сауаттылықтың ажырамас бөлігі болып табылады.

Экономикалық мінез-құлық – тек материалдық жағдайдың емес, адамның психологиялық құрылымы, эмоциялары, әлеуметтік байланыстары мен тәрбиесінің күрделі синтезі. Сондықтан тиімді қаржылық шешімдер қабылдау үшін психологиялық факторларды түсіну және оларды басқару аса маңызды.

Әдебиеттер:

1. Молдашев А.Б., Ынтықбаева С.А. Экономикалық психология негіздері. - Алматы: Қазақ университеті, 2020.

2. Литвак Р.А. Психология потребительского поведения. - М.: Юрайт, 2021.

4. Әбдіғашпарова Ұ.Б. Экономикалық социология және мінез-құлық. - Алматы: Эверо, 2019.

4. Байжұмаева Г.Ж. Тұтынушы мінез-құлқының психологиясы. - Алматы: Жеті Жарғы, 2021.

ӘОЖ 364

ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТАҒЫ КӘСІБИ ЭТИКАЛЫҚ ТАЛАПТАР

Смаил.А., Әбдіберген Ж., Асқар.А.

Ғылыми жетекшісі: Шанбаева Г.Н

Нархоз Университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

zhanay.abdibergen@narhoz.kz

Қазіргі қоғамда әлеуметтік жұмыс институты ерекше маңызға ие болып отыр. Экономикалық, әлеуметтік және психологиялық тұрғыдан түрлі қиындықтарға тап болған

азаматтарды қолдау – кәсіби дайындықты ғана емес, жоғары адамгершілік пен жауапкершілікті талап ететін күрделі процесс. Осы себепті әлеуметтік жұмыстағы кәсіби этикалық нормалар маманның кәсіби қызметінің ажырамас бөлігіне айналды. Этика – әлеуметтік қызметкердің іс-әрекетін басқаратын, клиентпен өзара қарым-қатынасына бағыт беретін және оның кәсіби тұлғасын қалыптастыратын негізгі тірек. Сондықтан әлеуметтік жұмыстағы этикалық талаптардың мазмұнын терең түсіну маманның кәсіби құзіреттілігін арттырып, қызмет сапасының жоғары болуына ықпал етеді.

Әлеуметтік жұмыс этикасының ғылыми негізі. Әлеуметтік жұмыс этикасы гуманизм қағидаларына сүйенеді. Адам – ең жоғарғы құндылық деген түсінік осы саланың басты философиялық тұжырымы болып табылады. Этика әлеуметтік қызметкердің қандай жағдайларда қандай шешім қабылдайтынын реттейді және маманның жеке құндылықтары кәсіби іс-әрекетке әсер етпеуі үшін қажет.

Әлеуметтік жұмыстың халықаралық федерациясы (IFSW) этиканы мамандықтың іргелі элементі ретінде қарастырып, барлық қызметкерлер клиенттің еркіндігін, құқығын, оның қадір-қасиетін қорғауды басты қағида ретінде ұстануы тиіс деп көрсетеді. Бұл нормалар тек теориялық сипатта емес, әлеуметтік қызмет көрсету мекемелерінде күнделікті практикалық деңгейде қолданылады.

Негізгі кәсіби этикалық талаптар. Әлеуметтік жұмыста кәсіби талаптары бірнеше бағыт бойынша айқындалады:

2.1. Құпиялылықты сақтау

Әлеуметтік қызметкер клиентке қатысты мәліметтерді үшінші тұлғаларға жарияламауы керек. Құпия ақпараттың сақталмауы клиенттің қоғамдағы беделіне, психологиялық жай-күйіне және қауіпсіздігіне зиян келтіруі мүмкін. Сондықтан ақпаратпен жұмыс істеу жоғары жауапкершілік пен сенімді қажет етеді.

2.2. Әділдік және бейтараптық

Маман клиенттердің әлеуметтік мәртебесіне, ұлтына және жынысына, сеніміне немесе экономикалық жағдайына байланысты кемсітпеуі керек. Бейтараптық – әлеуметтік жұмыстың кәсіби объективтілігін қамтамасыз етеді. Әділ шешім қабылдау үшін қызметкер факті эмоциядан бөліп қарауы тиіс.

2.3. Клиенттің құқығы мен еркіндігін құрметтеу

Әлеуметтік қызметкердің басты міндеті – клиенттің мүддесін қорғау. Маман клиенттің таңдауы мен көзқарасын сыйлай отырып, оны өз өміріне қатысты шешімдерге қатыстыруы қажет. Бұл принцип адамның автономиясын сақтау үшін маңызды.

2.4. Кәсіби құзіреттілік және өзін-өзі дамыту

Әлеуметтік жұмыс тез өзгертін сала болғандықтан, маман үнемі білімін жаңартып отыруы тиіс. Жаңа әдістемелер, зерттеулер, саясаттар мен кәсіби стандарттар қызметкердің құзіреттілігін арттырып, оның жұмысының сапасын жақсартады.

2.5. Эмпатия және әлеуметтік сезімталдық

Клиенттің мәселесін түсіну – жай ғана жанашырлық емес, нақты кәсіби дағды. Эмпатия маманға клиенттің сенімін қалыптастыруға, оның эмоциялық күйін түсінуге және дұрыс көмек көрсетуге мүмкіндік береді.

Әлеуметтік қызметкердің кәсіби жауапкершілігі. Әлеуметтік қызметкер тек клиентке ғана емес, жұмыс орнына, әріптестеріне, қоғамға және кәсіби қауымдастыққа да жауап береді. Жауапкершіліктің бірнеше түрін атап өтуге болады:

- Құқықтық жауапкершілік. Маман заң талаптарын сақтап, барлық әрекетін құқықтық нормаларға сәйкес жүргізуі тиіс.
- Әлеуметтік жауапкершілік. Қызметкер қоғамдағы осал топтардың жағдайын жақсартуға, әлеуметтік әділдікті нығайтуға үлес қосады.
- Кәсіби жауапкершілік. Маман этикалық кодексті сақтай отырып, өз іс-әрекетінің нәтижесіне жауапты болады.

Жауапкершіліктің бұзылуы көптеген жағдайларда клиенттің тағдырына теріс әсер етуі мүмкін, сондықтан этикалық қағидаларды сақтау әлеуметтік қызметкердің кәсіби қауіпсіздігінің де кепілі.

Этика стандарттарының әлеуметтік жұмыс сапасына әсері. Этикалық талаптар қызмет сапасын арттырудың маңызды факторы болып саналады. Этика сақталған жағдайда:

- Клиент пен маман арасында сенім қалыптасады;
- Әлеуметтік қызмет көрсету процесі ашық әрі тиімді болады;
- Клиенттің өмір сапасы жақсарады;
- Әлеуметтік жүйеге деген қоғам сенімі жоғарылайды;
- Кәсіби ортада этикалық мәдениет орнығады;

Этика нормалары бұзылған жағдайда клиенттің қызметке деген сенімі төмендеп, әлеуметтік қолдау тиімділігі әлсірейді. Сондықтан этиканы сақтау – кәсіби табыстың және әлеуметтік жұмыстың тұрақты дамуының басты кепілі

Әлеуметтік жұмыстағы кәсіби этикалық талаптар – маманның әрекеттерін реттейтін, қызмет сапасын қамтамасыз ететін және клиент құқықтарын қорғауға бағытталған маңызды нормалар жүйесі. Бұл талаптарды терең меңгерген әлеуметтік қызметкер клиенттің мәселесін тиімді шешуге, оның өмірлік жағдайын жақсартуға және қоғамдағы әлеуметтік әділдікті нығайтуға елеулі үлес қоса алады. Этикалық принциптерді сақтау – тек кәсіби міндет емес, сонымен бірге әлеуметтік жауапкершілік пен адамгершілік ұстанымның көрінісі.

Әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының Әлеуметтік қорғау туралы заңдары.
2. International Federation of Social Workers. Global Social Work Statement of Ethical Principles, 2021.
3. Banks S. Ethics and Values in Social Work. – London, 2021.
4. Payne M. Modern Social Work Theory. – Oxford, 2019.
5. Әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби этикалық кодексі. – Астана, 2023.

УДК 159.9:341.6

МЕДИАЦИЯ КАК СОВРЕМЕННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ РАЗРЕШЕНИЯ КОНФЛИКТОВ

Смаилов К.К.

Научный руководитель: магистр преподаватель Алкенова Ж.Ғ.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан
laguinta228@gmail.com

Социальный конфликт проявляется в разных формах - экономических, политических, культурных, духовных - и сопровождает любое взаимодействие людей. Поскольку человек живёт в обществе и постоянно вступает в коммуникацию, противоречия интересов неизбежны. Одной из открытых форм проявления конфликта является спор. Поэтому важнейшей задачей социума становится поиск способов его урегулирования. Одним из наиболее эффективных инструментов выступает медиация - процесс посредничества, направленный на достижение взаимоприемлемого решения.

Медиация - сложное социальное явление, которое можно рассматривать с разных сторон: этимологической, деятельностной и юридической.

С точки зрения этимологии, слово «медиация» происходит от латинского *mediare* и английского *mediation*, что означает «посредничество». Исследователи, обозначая новый способ разрешения конфликтов, выбрали уже существующий латинский термин, сохранив его основной смысл - быть посредником, занимать «середину» между сторонами.

Первоначально медиация означала нахождение среднего пути, нейтральную позицию между двумя точками зрения. В современном русском языке корень *media* встречается и в других словах: медиатор (пластинка для игры на гитаре - посредник между рукой и струной), массмедиа (средства массовой информации - посредник между событиями и обществом), химический медиатор (вещество, передающее сигнал между нейронами).

Во всех этих случаях *media* указывает на функцию посредничества и связи между элементами. Следовательно, в этимологическом смысле медиация - это процесс посредничества между взаимодействующими субъектами, необходимый там, где прямая коммуникация затруднена или невозможна.

С позиции деятельностного подхода медиация рассматривается как особый вид социальной деятельности, наряду с экономической, юридической или политической. В этом смысле она представляет собой динамический процесс взаимодействия, направленный на урегулирование конфликта при участии нейтрального посредника.

Как отмечал Г. Хесль, медиация - это «содействие посредничающего внешнего третьего лица в выработке совместного решения, которое участники конфликта готовы принять на себя». Такое определение подчеркивает активную, процессуальную природу медиации: она не просто состояние, а деятельность, имеющая определённые этапы и процедуры.

Ценность деятельностного подхода в том, что он позволяет определить место медиации в системе всей социальной активности. Если разделить социальные действия на две группы - создающие конфликт (например, война, конкуренция, брак, бизнес) и устраняющие конфликт, - то медиация относится ко второй группе.

Таким образом, в деятельностном смысле медиация - это процесс урегулирования противоречий между людьми через специально организованное взаимодействие, целью которого является достижение взаимоприемлемого решения без применения силы и давления.

С точки зрения юридического подхода, медиация рассматривается как часть системы альтернативных процедур урегулирования споров (ADR), то есть способов разрешения конфликтов вне суда. В отличие от судебного разбирательства, где решение выносится судьей, медиация предполагает участие нейтрального посредника, который помогает сторонам самостоятельно прийти к соглашению.

Однако такой подход имеет ограничения. Определяя медиацию лишь как «альтернативу суду», юристы сводят её смысл к противопоставлению официальным судебным процедурам. При этом теряется её содержательная суть - добровольность, равноправие сторон, ориентация на сотрудничество и сохранение отношений.

Поэтому, с юридической точки зрения, медиация - это не просто альтернативный способ разрешения споров, а особая правовая форма диалога между сторонами конфликта, направленная на поиск взаимоприемлемого решения без применения властных механизмов.

С точки зрения закона, медиация - это процедура урегулирования споров при содействии медиатора на основе добровольного согласия сторон, направленная на достижение взаимоприемлемого решения. Однако юридический подход к определению медиации вызывает споры.

Если рассматривать медиацию в контексте юриспруденции, она утрачивает свою суть, ведь право опирается на принуждение, тогда как медиация - процесс добровольный и ненасильственный. Закон «Об альтернативной процедуре урегулирования споров с участием посредника» вводит ряд ограничений: медиация допустима не во всех сферах (исключаются, например, уголовные и государственные споры), устанавливается разделение медиаторов на профессиональных и непрофессиональных, а медиативное соглашение получает обязательную юридическую силу. Всё это делает процесс формализованным и зависимым от правовых рамок, что противоречит его первоначальной природе.

Поэтому многие исследователи считают, что в рамках строгого юридического подхода невозможно дать полноценное определение медиации, поскольку она выходит за пределы права и принадлежит скорее к сфере социального взаимодействия и коммуникации.

Основные признаки медиации:

- Коммуникация - взаимодействие сторон ради поиска решения.
- Добровольность - участие возможно только по обоюдному согласию.
- Активность сторон - обе стороны самостоятельно вырабатывают решение.
- Посредничество - участие нейтрального третьего лица.
- Нейтральность медиатора - отсутствие личной заинтересованности.
- Отсутствие властных полномочий - медиатор не навязывает решения.
- Самостоятельный поиск решения - стороны сами формируют соглашение.
- Компромисс - стремление к взаимному удовлетворению интересов.
- Процедурность - наличие определённых этапов взаимодействия.
- Постмодерность - гибкость, выход за рамки стереотипов и правовых ограничений.

Таким образом, юридический подход фиксирует формальные рамки медиации, но не отражает её сущностное содержание - поиск согласия через диалог, а не через силу закона.

Таким образом, уже само происхождение слова отражает суть медиации - помощь людям в достижении взаимопонимания и разрешении споров без применения силы.

В науке выделяют три основные теории её генезиса: архаичную, государственную и постмодернистскую.

Архаичная теория утверждает, что элементы медиации существовали уже в первобытных обществах, когда стороны конфликта впервые обращались к третьему, нейтральному лицу. Тогда сложились две формы посредничества - силовая и медиационная. Первая опиралась на власть и принуждение, вторая - на поиск согласия через диалог. Роль протомедиаторов выполняли уважаемые члены общины - старейшины, жрецы, вожди, обладавшие авторитетом и способностью к объективности.

Государственная теория связывает развитие медиации с формированием государства, которое стало силовым посредником в общественных конфликтах. Используя право и монополию на применение силы, государство стремилось регулировать противоречия и поддерживать порядок. В то же время в России долго сохранялись альтернативные формы разрешения споров - от сельских сходов до института дуэли. Некоторые из них даже получили правовое признание, например, «совестные суды», где посредники пытались достичь примирения сторон.

Постмодернистская теория отражает этап, когда традиционные государственные методы перестали удовлетворять общество. После Второй мировой войны стало ясно, что силовые механизмы порождают новые конфликты и несправедливость. Постмодернизм как культурное направление предложил иной взгляд - переосмысление старых форм и поиск гибких, диалоговых способов урегулирования противоречий. Наиболее активно этот процесс развивался в США во второй половине XX века, когда конфликты между работодателями и профсоюзами требовали мирных решений. Именно тогда медиация оформилась как самостоятельный социальный и правовой институт, основанный на принципах добровольности, нейтральности и равенства сторон.

Таким образом, медиация прошла путь от интуитивных форм посредничества в архаичных обществах до современной профессиональной практики. Её развитие отражает общую логику исторического процесса: от власти силы - к силе разума и сотрудничества.

Литература:

1. Мельниченко Р.Г. Медиация. Учебное пособие для бакалавров. - М.: Дашков и К; Ай Пи Эр Медиа, 2018. - 256 с.
2. Максуров А.А., Таланова М.В. Медиация в праве. Юридическая технология медиативных процедур. - М.: ЭкОонис, 2014. - 312 с.

3. Бударина А.О., Симаева И.Н., Чуприс А.С. Медиация: психология, педагогика, право. Монография. - Калининград: Балтийский федеральный университет им. И. Канта, 2022. - 280 с.

4. Сморгунова В.Ю., Мухудадаев М.О., Калинина Е.Ю., Садакова Д.А. Медиация в правовой культуре: диалог государства и общества. Коллективная монография. - СПб.: Издательство РГПУ им. А. И. Герцена, 2021. - 340 с.

5. Гагай В.В., Майстренко В.И., Петрова Д.Б., Плюснина М.А., Тарасенко М.Л. Медиация как условие формирования психологической безопасности личности в образовательной среде. Учебное пособие. - Сургут: Сургутский государственный педагогический университет, 2020. - 210 с.

ӘОЖ159.9:658.3:316.77

КӘСПКЕРЛІК ОРТАДАҒЫ СЕНІМ ПСИХОЛОГИЯСЫ

Таймасова А.М

Ғылыми жетекшісі: магистр оқытушы Алкенова Ж.Ғ.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, қ.Қарағанды, Қазақстан Республикасы
taimasovaaruzhan@gmail.com

Ұйымның мақсаты айқын болып, оның жолы ашық болуы – ең алдымен ішкі ауаның тазалығына, адамдар арасындағы сенімге байланысты. Қоғам күн сайын құбылып, әлем бір сәтте өзгеріп жатқан заманда ұйым да талай бұлтты аспаннан өтеді. Осындай алмағайып кезеңде оған демеу болатын, теңіздегі маяк секілді жол нұсқайтын тұрақтандырушы күш қажет. Бүгінгі таңда ондай күш – сенім. Себебі сенім көзге көрінбесе де, жүректі жылытып, ұжымды үндестіретін үнсіз күзетші іспетті. Ол адамдардың өзара міндетін орындауын қадағалап, тәртіпті сақтап тұрады. Сенім ұжымды ұстататын алтын арқау деген сөз осындайдан туса керек. Сол себепті сенім құбылысының табиғатын терең зерттеу – тек ғылым үшін ғана емес, тәжірибенің өзі үшін де аса құнды мәселе. Алайда басқару саласында сенімнің орны мен маңызына әлі толыққанды көңіл бөлінген жоқ деуге болады. Адам өміріндегі бұл нәзік элеуметтік- психологиялық құбылысты көбіне психологтар мен элеуметтанушылар зерттеп келді. Оның да өзіндік себептері бар еді. Сенімнің мөлшерін өлшейтін өлшемнің болмауы, бағалау тетіктерінің айқындалмауы, оны болжайтын немесе басқаруға мүмкіндік беретін ғылыми әдістемелердің жетіспеуі. Өлшегені өшпейді, өлшемі жоқтың өрісі тар дегендей, сенімнің де нақты бағасы жоқ жерде оны басқару қиынға соқты. Сенім – адам мен әлемді байланыстыратын көзге көрінбейтін көпір, жанды тірейтін, қоғамды үйлестіретін іргетас. Ғалымдардың көбі сенімсіз әрекет желкенсіз әрекет деп бекер айтпайды: ол адамның дүниемен тіл табысуының басты шарты.

Жүйелік көзқарас тұрғысынан сенім екі арнаға бөлінеді.

Бірі – тұлғалық сенім, яғни адамның өзгенің адалдығына, сөзінде тұратынына үміт артуы. Екіншісі – жүйелік сенім, яғни әлем бізге қалай көрінсе солай жұмыс істейді деген ішкі түсінік. Бұл екі өзеннің бастауы бір бұлақтан шығады – адамның әрекеттің белгілі бір мәдени өрісте жүзеге асатынына деген ішкі тұрақтылығы. Сенім дегеніміз жағдайға сай қадам жасалатынына сенімділік, адамдардың ісі сөзбен үндесетініне деген үміт. Ол болашақты болжауға мүмкіндік беретін, жөнсізді жөнге келтіретін үнсіз бағдаршам іспетті. Мәдениеттің ортақ мәндерімен байланысқан сенім – адамның әр қадамын алдағы мүмкіндікпен ұштастырып, түрлі әрекеттердің бір ырғаққа келуін қамтамасыз етеді. Сенім бар жерде береке бар деген халық даналығы осыны білдіреді: сенім – қоғамды да, ұйымды да, адамды да алға жетелейтін көрінбейтін қуат.

Ғылымда сенімге берілген анықтамалар көп, бірақ олардың бәрі бір түйінге келіп тоғысады: сенім – адамның өзгеден ізгі ниет, әділдік және тұрақты мінез қутетін үміті.

Сенімді белгілі бір қауымдастықтың жазылмаған заңдарына сүйенген, оның мүшелерінің адал және болжамды әрекетіне деген сенім ретінде сипаттайды. Демек, сенім қоғамның тынысын реттейтін көрінбейтін тетік, ұжымды ұстап тұрған ішкі желім. Сенім туралы түрлі ғылыми бағыттың пікірлерін саралау арқылы біз сенімнің мәнін тереңірек түсіне аламыз. Бұл ретте сенім адамның өзге тараптың әрекеті күтумен үйлеседі деп сенетін, жүрек пен ақылдың одағынан туған ерекше құбылыс. Алайда сенім білдірген субъект әрқашан тәуекел аймағында жүреді. Сенім ақталса жеңіс, ақталмаса өкінішке алып келуі мүмкін. Сондықтан сенім тәуекелдің қанатында қонған үміт деуге толық негіз бар. Сенімнің мәні басқаға арқа сүйей білу қабілетінде. Бұл бір тараптың сенімді мақсатқа жетудің құралы етіп пайдалана алуы ғана емес, сонымен қатар өзара жауаптылықты, қайтарымды сезім қалыптастыру қасиеті. Мұндай үйлесімді мінез-құлық көбіне лидерлік табиғатымен үндеседі. Себебі нағыз көшбасшы айтқанын іске айналдыратын адам, ал оның ісі ұжымды шабыттандыратын қуатты күшке айналады. Сондықтан сенім ұйым мәдениетінің көрінбейтін қазығы. Сөз бен іс қабысып, басшының әрекеті оның айтқанымен үндескен кезде, қызметкерлер де бой түзеп, өзара сыйластық пен сенімге толы орта қалыптасады. Сөзіне ісі сай адамға жұрт сенім артады және дәл осындай үйлесім ұйымды биікке жетелейтін рухани қозғалтқыш болады.

Кәсіпкер үшін ең басты құндылық – өз Менін, ішкі сенімділігін сақтау. Қазақ «Өзіне сенген – жеңіске жетеді» дейді, және бұл тек сөз емес, кәсіпкерлік тәжірибенің алтын заңы. Өз-өзіне деген сенім кәсіпкердің алғашқы және ең маңызды инвестициясы. Ол болмаса, адам рухани апатқа ұшырап, іс-қимылдан безеді, қоғаммен байланысы әлсірейді. Шынайы сенімсіз, жеке бастамасы жоқ кәсіпкер қанатсыз қырандай, биікке шарықтай алмайды. Отбасы, жақындар мен достар сенімнің алғашқы тіреуіші. Отбасы – тірегің, жолдасың – серігің дегендей, жеке тұлғаға қолдау көрсету сенімділік базасын нығайтады. Бұл көмек алыстап кеткен сайын маңыздылығын жоғалтады. Ал базалық сенім жоғалған жағдайда кәсіпкердің апатияға ұшырап, әрекетсіз қалуы ықтимал. Егер бұл құбылыс ел бойынша жиі байқалса, нарықтағы кәсіпкерліктің әлсіреуі, экономикалық белсенділіктің төмендеуі қауіп төндіреді. Келесі деңгей – мемлекеттің және оның институттарына сенім. Мұнда сенім тек заңға бағынудан емес, кәсіпкердің экономикалық мінез-құлқына деген тұрақтылықтан көрінеді. Сенім азайған сайын, кәсіпкерлер заңды жолдан тыс әрекеттерге көше бастайды, экономикалық және саяси оппортунизмге ерік береді, кейде тіпті қылмыстық схемаға бейім болады. Бірақ бұл жағдайда да бизнесті жүргізу мүмкіндігі бар – егер өз ресурсы мен жақын ортасына сүйенсе. Ең жоғарғы деңгей – сыртқы әлемге, халықаралық қауымдастықтарға сенім.

Кәсіпкерлік институтын біртекті жүйе деп санауға болмайды. Бұл әр түрлі ағаштардан тұрған орман сияқты: кейбір кәсіпкерлер ірі бизнесмендер, кейбірі шағын дүкен иелері.

Арасында алшақтық үлкен болса да, бәрін біріктіретін қасиет бар: пайдаға ұмтылыс пен тәуекелге батылдық. Қазақ «Бірлік бар жерде тірлік бар» дейді яғни бұл кәсіпкерлік ортаға да тура келеді. Сенімнің қалыптасуы әр кәсіпкерде әртүрлі, оның табиғаты, масштабы және іс-әрекет сипатына байланысты өзгереді. Кәсіпкерлік – тек экономикалық процесс емес, бұл әлеуметтік құбылыс, онда сенім нәзік алтын жіп сияқты. Ол бір-бірімен байланысқан көп қабатты деңгейлерде көрінеді.

Институционализацияның, яғни кәсіпкерліктің қоғамда жүйеленуінің, дұрыс дамуы үшін адамдардың өзара түсіністігі қажет. Түсіністік татулықтың тұтқасы сияқты, жеке тұлғалар мен топтар арасындағы өзара сенім тұрақты әлеуметтік өмірдің кепілі болады. Кез келген әлеуметтік өзара әрекет «басқаны түсіну» және іс-қимыл үлгісін қабылдау арқылы жүреді, бұл кәсіпкерліктің әлеуметтік жүйеде орнығуына жол ашады. Қоғам жүйесі ретінде қарастырғанда, оның интеграциялық қасиеттері мүшелердің әлеуметтік белгілерді, символдарды, нормалар мен ережелерді бірдей түсінуіне байланысты. Сенім мен түсіністік қалыптасқан жерде кәсіпкерлік институты қоғамда әлеуметтік және экономикалық әрекеттердің нормалары мен ережелерін бекітуге мүмкіндік береді. Бұл ережелердің негізінде тек қоғамға пайдалы іс-әрекеттер заңдылық ретінде қабылданады.

Дұрыс істелген іс ол жарқын жолға бастайды, кәсіпкерлік әрекет институционализацияланған тәртіпке сәйкес болғанда ғана дұрыс саналады. Сөйтіп, кәсіпкерлік сенім бұл жеке бастан қоғам мен мемлекетке дейін созылған көпқабатты құрылым. Өз-өзіне сенімсіз кәсіпкер қанатсыз қыран, қоғамға сенбегені жалғыз ағаштай, желге құлайтын болады. Ал сенім орнаған жерде кәсіпкер биікке ұшады, жаңа нарықтарға ашылады, серіктестерімен бірге гүлденеді.

Кәсіпкерлік сенім – бұл көзге көрінбейтін, бірақ ұйымның жүрегін қыздыратын өмірлік қуат. Ол ұжымды бір арнаға тоғыстыратын, әр әрекетті үйлестіретін нәзік алтын жіп.

Сенімсіз орта бұл тасқа айналған өзен, ешбір кемеге бағыт бермейді, ал сенім бар жерде – жарық сәулелі өзен, әр кемеңі қауіпсіз портқа жеткізетін ағын. «Ерді көрсен, сөзінен танба» дегендей, кәсіпкердің сөзі мен ісі үйлескенде ғана ұжым биіктерге ұмтылады, ал әр қызметкер өз ісінде сенім мен жауапкершілікті сезеді. Өз-өзіне сенім кәсіпкердің алғашқы капиталы, рухани тірегі. Сенімсіз адам желге ұшқан қауырсындай, бағытын жоғалтып, биікке шыға алмайды. Ал сенімді кәсіпкер толқынмен биіктерді бағындыратын батыр теңізші, жаңа нарықтарға батыл қадам басады, қиындыққа төтеп береді. Ұжымдағы сенім әрбір адамның жүрегін оятатын үнсіз дирижер. Отбасы мен әріптестердің қолдауы сенімнің алғашқы тірегі, ал ұйымның ашықтық пен әділдікке негізделген мәдениеті ұжымның рухани қанаты. Сенім тек жеке қасиет емес, ол қоғамның тынысын, мемлекеттің тұрақтылығын, халықаралық байланыстар мен экономикалық өрлеуді қамтамасыз ететін көрінбейтін көпір. Сенім тәуекелдің қанатында тұрған үміт, ал адалдық пен жауапкершілік оның іргетасы. Көшбасшының сөзі мен ісі үндескенде ғана ұжым шабыттанып, әрбір қызметкер өз мүмкіндігін толық аша алады. «Табысты адам төзімді, сенімді, әділ болады» деген халық даналығы кәсіпкерлік әлемге дәл келеді. Сенім бар жерде жаңа мүмкіндіктер ашылады, қиындықтар жеңілдейді, ұжым рухани күшке толы болады. Қорыта айтқанда, кәсіпкерлік сенім бұл жеке тұлғаның ішкі тұрақтылығы мен батылдығы, ұжымның үйлесімділігі, қоғам мен мемлекеттің сенімділігі. Ол көрінбейтін, бірақ барлығын біріктіретін күш: әр қадамға бағыт беріп, ұйымды биікке көтеретін, ұжым мен қоғамды өркендететін, өмірге үміт сыйлайтын шынайы қуат. Сенім бұл тек сөз емес, ол іс пен жүректің үйлесімінен туған, кәсіпкерліктің алтын арқауы, ұжым мен ұйымның көрінбейтін рухани қазығы.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Ручин А.В., Дюндина М.А. Особенности формирования доверия в предпринимательской среде // Вестник Саратовского государственного технического университета. – Саратов: СГТУ, 2012.
2. Солнцев И.В. Доверие в предпринимательской среде как фактор экономического роста // Экономическая наука и практика. – М.: Экономика, 2021.
3. Гайдук А.Б. Доверие в бизнесе: восприятие общественностью // Экономика и управление в XXI веке. – СПб.: СПбГУ, 2017.
4. Штроо В.А., Балакшин М.Е. Роль доверия в становлении и развитии успешных деловых партнёрских отношений // Известия Иркутского государственного университета. Серия «Психология». – Иркутск: ИГУ, 2015. – С. 70–93.
5. Петровчук А.Ю., Левадняя М.О. Феномен доверия к организации // Современная экономика и управление. – М.: РАНХиГС, 2020.
6. Сафина Д.М. Доверие в организации // Ученые записки Казанского государственного университета. – Казань: КГУ, 2005. – Т. 147. – Кн. 3.

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ШЕШІМДЕРДЕГІ ИНТУИЦИЯНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ РӨЛІ

Танжарова А.Г.

Ғылыми жетекшісі: магистр, оқытушы Алкенова Ж.Ғ.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы
tanzharova@icloud.com

Интуиция – адамның ойлау әрекетінде логикалық талдаусыз, тез және автоматты түрде пайда болатын, тәжірибе мен қабылдаудың жасырын құрылымдарына негізделген тікелей түсіну немесе шешім қабылдау қабілеті. Психологияда интуиция санадан тыс жүретін ақпарат өңдеу процестерінің нәтижесі ретінде қарастырылады; ол ұзақ мерзімді тәжірибенің, үлгілерді танудың және эмоциялық-танымдық реакциялардың үйлесуі арқылы қалыптасады. Интуитивтік пайым көбіне жылдам, бірақ әрдайым дәл бола бермейтін ойлау формасы ретінде бағаланады [1].

Қазіргі заман экономикасының қарқынды дамуы, нарықтардың тұрақсыздығы және ақпарат ағынының күрт өсуі экономикалық шешім қабылдау процесін бұрынғыдан да күрделі етеді. Мұндай жағдайда дәстүрлі рационалды модельдер экономикалық мінез-құлықтың нақты сипатын толық түсіндіре алмайды. Себебі адамдар нақты өмірде әрдайым толық ақпаратқа ие емес, уақыттық және когнитивтік шектеулерге тап болады, ал белгісіздік пен тәуекел деңгейі үнемі жоғары. Осы факторлар экономикалық шешімдерде интуитивтік пайымдардың рөлін арттыра түседі.

Интуицияны зерттеу әсіресе мінез-құлықтық экономика, нейроэкономика және когнитивтік психология салаларының қиылысында ерекше маңызға ие. Бұл ғылымдар экономикалық әрекетті тек рационалды есептеу арқылы емес, адамның психологиялық ерекшеліктері арқылы түсіндіруге мүмкіндік береді. Қазіргі қаржы нарықтарындағы құбылмалылық, тұтынушылық мінез-құлықтағы күтпеген ауытқулар, кәсіпкерлердің стратегиялық таңдауларындағы тәуекелге бейімділік сияқты құбылыстар интуицияның шешім қабылдауға ықпалын айқын көрсетеді [2].

Интуицияның экономикадағы рөлі қазіргі күрделі және динамикалық экономикалық ортада ерекше маңызды болып табылады, өйткені ақпарат көлемінің шектен тыс ұлғаюы, белгісіздік пен тәуекелдің жоғарылауы шешім қабылдаушының рационалды есептеуге толық сүйенуін қиындатады. Мұндай жағдайда интуитивтік механизмдер бейсаналы деңгейде ақпаратты жылдам өңдеп, маңызды сигналдарды ажыратуға көмектеседі, бұл қаржы нарықтары, стратегиялық басқару және кәсіпкерлік сияқты жылдам әрекет етуді талап ететін салаларда шешім сапасын арттыра түседі. Нақты экономикалық жағдайлар көбіне анық болмайтындықтан, адамның жинақталған тәжірибесіне негізделген ішкі сезімі белгісіздікті жеңілдетуге мүмкіндік береді, сондықтан интуиция кәсіпкерлердің, инвесторлардың және менеджерлердің шешімдерінде тиімді бағыттаушы құралға айналады [3].

Интуитивті ойлаудың ерекшеліктерін түсіндіруде Даниел Канеманның «Жүйе 1» туралы теориясы маңызды орын алады. Бұл жүйе автоматты, жылдам, күш жұмсауды талап етпейтін және көп жағдайда бейсаналы түрде жүретін ойлау процестерін сипаттайды. «Жүйе 1» адамның қоршаған ортадағы үлгілерді лезде тануына, жағдайды сезім арқылы бағалауына, алдын ала дайындалған когнитивтік схемаларды қолдануына мүмкіндік береді. Канеманның пайымдауынша, дәл осы жүйе күнделікті шешімдердің басым бөлігін қалыптастырады және оның тиімділігі адамның тәжірибесі мен ортадағы тұрақты үлгілерге байланысты. Дегенмен «Жүйе 1» когнитивтік бұрмалауларға бейім, сондықтан оның қорытындылары кейде қате интуитивтік пайымға әкелуі мүмкін.

Интуицияның психологиялық мазмұнын түсіндірудегі тағы бір маңызды теория - Герберт Саймонның «шектеулі рационалдылық» тұжырымдамасы. Саймонның көзқарасы бойынша, адамдар рационалды шешім қабылдауға ұмтылғанымен, ақпараттың шектеулі

болуы, уақыт тапшылығы және когнитивтік ресурстардың жеткіліксіздігі олардың әрекетін толық рационалды етпейді. Осы жағдайларда тұлға барлық мүмкін баламаларды есептеп, оптималды шешімді таңдай алмайды; оның орнына «қанағаттанарлық» (satisficing) шешімдерге жүгінеді. Бұл процесте интуиция маңызды рөл атқарады, себебі шектеулі жағдайларда адам бейсаналы деңгейде жинақталған тәжірибеге сүйене отырып, жылдам бағалау жүргізеді. Саймон интуицияны кәсіби шеберлікпен тығыз байланыстырып, оны ұзақ уақыт ішінде қалыптасатын үлгілерді тану қабілеті ретінде түсіндіреді [4].

Бизнес және менеджмент контекстінде интуиция стратегиялық шешімдер қабылдауда, лидерлік әрекеттерде және кадрлық процестерде шешуші рөл атқарады. Компания басшыларының стратегиялық таңдаулары көбінесе толық ақпаратқа сүйенбейді, бірақ тәжірибесі мен ішкі сезіміне негізделген интуитивтік пайым арқылы нарықтық мүмкіндіктерді тиімді бағалай алады. Интуитивті лидерлік, яғни шешімдерді жылдам қабылдау, қызметкерлерді басқаруда икемді әрекет ету және нарықтық өзгерістерге жедел жауап беру қабілеті, ұйымның бәсекеге қабілеттілігін арттыруда маңызды болып табылады. Кадрлық шешімдерде, мысалы, қызметкерлерді жалдау немесе бағалау кезінде, менеджерлер көбіне логикалық талдау мен деректерге сүйенсе де, интуицияның әсері айқын сезіледі, себебі адамның әлеуетін, қабілетін және ұйымға сәйкестігін бағалау кейде саналы критерийлермен толық түсіндірілмейді [5].

Интуиция экономикалық және әлеуметтік шешімдер қабылдауда маңызды рөл атқарғанымен, оның тиімділігі мен шектеулерін түсіну қажет. Артықшылықтарының бірі – жылдам шешім қабылдауға мүмкіндік беруі. Күрделі немесе уақыт шектеулі жағдайларда саналы талдау жасауға мүмкіндік болмағанда, интуиция адамның ішкі сезіміне сүйеніп жылдам әрі нақты шешім қабылдауына жол ашады. Бұл әсіресе қаржы нарығы, шұғыл сатып алу немесе стратегиялық басқару сияқты динамикалық ортада шешім қабылдауда өзекті [6].

Интуиция жылдам шешім қабылдауға, тәжірибеге негізделген ішкі сезімге және белгісіздік жағдайында тиімді әрекетке мүмкіндік береді. Дегенмен, оның шектеулері де бар: когнитивтік қателіктер (мысалы, бастапқы ақпаратқа артық сену, өз қабілетіне артық сену, ақпаратты өз пікірін растайтындай таңдау), эмоциялардың әсері және рационалды талдаудың жетіспеуі интуициялық шешімнің сенімділігін төмендетуі мүмкін. Сондықтан интуицияны логикалық талдау мен саналы пайыммен үйлестіру шешім қабылдаудың тиімділігін арттырады.

Экономикалық шешім қабылдауда интуиция мен рационалдылық бір-бірін толықтыра отырып, тиімді нәтижеге қол жеткізуге мүмкіндік береді; аралас модельдерде шешімдер жылдам интуитивтік пайымға сүйене отырып жасалады, ал аналитикалық талдау оларды нақты деректермен тексеріп, қателіктерді азайтады, бұл әсіресе күрделі, белгісіздік жоғары немесе ақпарат көлемі шектеулі жағдайларда тиімді болып табылады. Интуиция тиімділігі жоғары болатын жағдайлар – тәжірибе жинақталған салалар, қайталанатын үлгілер бар контексттер және уақыт қысымында жылдам шешім қажет болған жағдайда көрініс табады, ал тек аналитикалық талдауға сүйену қажет болған жағдайлар – деректер толық, шешім ұзақ мерзімді және қателікке жол бермеу маңызды болған стратегиялық жоспарлау, инвестициялық жобаларды бағалау немесе ғылыми зерттеу нәтижелерін қолдану сияқты жағдайлар болып табылады. Осылайша, интуиция мен рационалдылық арасындағы үйлесімділік шешім қабылдаудың тиімділігін арттырады және әрбір тәсілдің артықшылықтары мен шектеулерін ескеруге мүмкіндік береді.

Экономикалық дағдарыс кезеңінде интуиция әсіресе тиімді болады. Қаржы нарығы мен макроэкономикалық өзгерістер тез өзгереді, ал толық ақпаратты жинау мүмкін емес болғанда тәжірибелі инвесторлар мен кәсіпкерлер ішкі сезімге сүйеніп, шығындарды азайту және стратегияны өзгерту жөнінде шешім қабылдайды. Мұндай жағдайлар 2008 жылғы жаһандық қаржы дағдарысы немесе COVID-19 пандемиясы кезіндегі нарықтық әрекеттерде көрініс тапқан.

Ғылыми зерттеулер де интуицияның рөлін растайды. Мінез-құлықтық экономика саласындағы тәжірибелер көрсеткендей, тәжірибелі мамандардың интуициясы белгісіздік жағдайында рационалды талдауға қарағанда тиімдірек болуы мүмкін, әсіресе қайталанатын үлгілер мен тұрақты нарықтық сигналдар бар контексттерде. Сонымен қатар, зерттеулер когнитивтік қателіктердің, эмоциялардың және тәжірибенің шешім сапасына қалай әсер ететінін көрсетеді, бұл интуицияны қолданудың артықшылықтары мен шектеулерін нақтылайды [7].

Экономикалық шешімдер қабылдауда интуицияның рөлі айтарлықтай маңызды болып табылады; ол тәжірибе мен бейсаналы танымға негізделіп, жылдам және тиімді шешім қабылдауға мүмкіндік береді, әсіресе белгісіздік жоғары және ақпарат көлемі шектеулі жағдайларда. Рационалдылық пен аналитикалық талдауды үйлестіре қолдану шешім сапасын арттырады, ал аралас модельдер интуиция мен логиканың артықшылықтарын біріктіре отырып, қателіктерді азайтуға көмектеседі. Интуицияның экономикадағы маңызы тек жеке тұтынушының немесе кәсіпкердің әрекеттерінде ғана емес, ірі компаниялар мен қаржы нарығындағы стратегиялық шешімдерде де көрініс табады; тәжірибелі менеджерлер мен инвесторлар ішкі сезімге сүйеніп, нарықтық өзгерістерге жылдам жауап береді, ал практикалық кейстер мен ғылыми зерттеулер интуицияның тиімділігін, сондай-ақ оның когнитивтік шектеулері мен эмоциялық әсерін нақтылайды. Болашақ зерттеулерде интуиция мен рационалдылықтың өзара әрекеттесуін тереңірек талдау, когнитивтік қателіктерді азайту әдістерін әзірлеу және әртүрлі экономикалық контексттерде интуицияның тиімділігін бағалау маңызды болып табылады, бұл экономикалық шешім қабылдауды жетілдіруге, нарықтық мінез-құлықты нақты түсінуге және басқарушылық тәжірибелерді жақсартуға ықпал етеді.

Әдебиеттер:

1. Канеман Д. *Thinking, Fast and Slow*. - New York: Farrar, Straus and Giroux, 2012.
2. Саймон Г. *Models of Bounded Rationality: Empirically Grounded Economic Reason*. - Cambridge, MA: MIT Press, 1997.
3. Тверски А., Канеман Д. *Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases // Science*. - 1974. - Vol. 185, No. 4157. - P. 1124–1131.
4. Шлейфер А. *Inefficient Markets: An Introduction to Behavioral Finance*. - Oxford: Oxford University Press, 2000.
5. Хепст Р., Олсон М. *Behavioral Economics and Finance: Insights into Decision Making*. - London: Routledge, 2015.
6. Раши А. *Behavioral Finance: Psychology, Decision-Making, and Markets*. - Cham: Springer, 2019.
7. Талеб Н. *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*. - New York: Random House, 2007.

ӘОЖ 37.064

ОТБАСЫНДАҒЫ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕ АТА-АНА МЕН ПСИХОЛОГТЫҢ РӨЛІ.

Уақасова.Д.М.

Ғылыми жетекшісі: магистр, оқытушы Уалибекова.А.Д.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан Республикасы, Қарағанды.к
dianauakasova87@gmail.com

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өз жолдауларында бала тәрбиесіне ерекше назар аударады. «Бала тәрбиесі - ұлт болашағының негізі. Еліміздің ертеңі - бүгінгі жас ұрпақтың қолында, ал олардың тәрбиесі біздің ортақ парызымыз» [1].

Отбасы - бұл қоғамның негізгі тірегі, яғни баланың тұлға ретінде қалыптасуына үлкен септігін тигізеді. Бала дүниеге келеді, алғашқы сөздерді қалыптастырады, өседі, адамгершілік қасиеттерін бойына сіңіреді сол себепті отбасының тәрбиесі өте маңызды. Қазақ халқында «Отан отбасынан басталады» деген сөзді бекер айтпаған. Себебі баланың елге, жерге деген сүйіспеншілігі ең алдымен өз отбасының тәрбиесінен және қарым-қатынасынан бастау алады.

Келесі өзекті мәселеге келетін болсақ бұл, отбасындағы құндылықтарының әлсіреуі. Яғни, заманауи қоғамда материалдық құндылықтар алдыңғы орынға келіп, рухани тәрбие, сыйластық пен мейірім сияқты маңызды ұстанымдар күннен күнге әлсіреп барады. Менің ойымша, қазіргі кезде көп отбасында үлкенге құрмет, кішіге ізет қағидалары бұрынғыдай берік сақталмайды. Бұл әрине ұлттық болмыс пен мәдениеттің өзгеруіне әкелетін жағымсыз үдеріс.

Ақпараттық технологияның кері әсерін алдын алу жолдарын қарастырсақ:

1) Ұялы телефонды үйдің ішінде азырақ қолдану қажет, соның нәтижесінде, ата - ана мен бала көбірек уақыт өткізіп, сөйлесе бастайды сондай-ақ эмоциялық байланысы артады. Осының әсерінен бала ұялы телефонға емес ата-анасына жақындай бастайды.

2) Балаға технологияны дұрыс қолдануды үйрету керек яғни, интернетке қауіпсіздік ережелерін түсіндіру, қай сайтқа кірмеу керектігін, жалған ақпаратты тануды үйрету және әлеуметтік желідегі уақытты шектеу (күніне 1-2 сағат). Бұның нәтижесінде бала саналы түрде қауіпсіз пайдаланушыға айналады.

3) Ата-ананың өзі үлгі болуы яғни, балаға ұрысып отырып өзі телефонға үнілмеу, телефонды жиі қарамай оның орнына кітап оқу немесе әңгімелесу арқылы үлгі бола білу қажет. Нәтижесінде бала телефоннан бұрын адаммен қарым - қатынасты бағалауды үйренеді.

4) Балаға пайдалы хобби қалыптастыру қажет. Мысалы, спорт секциялары, шығармашылық үйірмелер, интеллектуалдық қызығушылық осындай қызықты хоббиларды қалыптастыру қажет [2].

Қазіргі білім беру жүйесіндегі психологтың бала тәрбиесіндегі ерекше рөлі бұрынғыдан да маңызды бола түсті. Мектеп психологы - баланың оқу ортасындағы психологиялық климатты қалыптастырып қана қоймай, әлеуметтік және эмоционалды дамуын бақылайтын маман. Және психолог баланың есте сақтау қабілетін, ойлау деңгейін, зейінін, өз - өзіне деген сенімділігін, сыныпқа бейімделуі сияқты көрсеткіштерді бақылап қана қоймай, сол бойынша жұмыс істейді. Уақытында анықталған қиындықтар болашақта күрделі мәселелердің алдын алуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, психолог тек балаларға ғана емес, ата-ана мен мұғалімдерге де бағыт - бағдар беретін кеңесші. Мектептегі балалардың арасындағы әртүрлі жанжалдар, мазасыздық, буллинг жағдайлары психологтың тікелей араласуын қажет етеді. Ол балалардың қарым - қатынас мәдениетін, эмоционалды тұрақтылығын дамытуға арналған тренингтер жүргізіп қана қоймай, өздерінің сезімдерін дұрыс басқаруына көмектеседі. Мұндай қолдау баланың мектептегі жетістігіне ғана емес, оның тұлға ретінде қалыптасуына да тікелей әсер етеді [3].

Психологтың бала тәрбиесі мен отбасы мәселесіндегі үлесін қарастыратын болсақ, қазіргі кезде бала тәрбиесі мен отбасы ішіндегі үйлесімділікті сақтау бұрынғыдан да маңызды болып отыр. Себебі, ақпараттық дәуірдің тез өзгеруі, әлеуметтік қысымның артуы, ата - аналардың жұмыстан қолы босамай балаға көңіл бөлмеуінен балалардың эмоциялық әлеміне әсер етпей қоймайды. Осы кезде психологтың рөлі - отбасындағы тәрбие процесін қолдап, бала дамуына үлкен үлесін қосу. Және психолог ата - ана мен бала арасындағы қарым - қатынасты нығайтып қана қоймай, тәрбиедегі қателіктерді алдын алуға ықпал ететін маңызды маманға айналады [4].

Психологтың бала тәрбиесіндегі ең маңызды рөлдеріне келетін болсақ:

1. Психологтың бала тәрбиесіндегі бірінші маңызды үлесі - баланың жеке тұлғалық ерекшеліктерін анықтау. Менің ойымша, әр бала өзінше жеке қабілеттерге, мінездік қырларға ие деп санаймын. Психолог тарапынан әртүрлі тренингтер өткізіп, бақылаулар,

түрлі диагностикалар және сұхбаттасу яғни, әңгімелесу арқылы баланың танымдық, эмоционалдық және мінез - құлықтық даму деңгейін бағалайды. Бұл мәліметтер ата - анаға баланың қажеттіліктерін жақсырақ түсінуге көмектеседі.

2. Екінші үлесі - ата - аналарға психологиялық кеңес беру. Кейбір жағдайда ата-аналар балаға келгенде тәрбие жағынан қиындықтарға дайын болмайды яғни, баланың психикасында бірнеше өзгерістер байқала бастайды, өз өзіне сенімсіздік, агрессия немесе тұйықтық дами бастайды. Психолог осы сәтте ата - аналарға дұрыс бағыт - бағдар береді, отбасындағы тәрбие кезінде кеткен қателіктерді анықтауға көмектеседі және тиімді қарым-қатынас жолдарын ұсынады. Бұл әрине отбасы мәдениетінің нығаюына, ата-ана мен бала арасындағы сенімді байланысты қалыптастыруға ықпал етеді.

3. Үшінші маңызды үлесі - отбасылық қиындықтарды шешуге көмектесу. Қазіргі таңда көптеген отбасыларда стресс, материалдық немесе әлеуметтік қиындықтар секілді факторлар жиі кездеседі. Осы кезде психологтың отбасы мүшелерінің эмоционалдық күйін реттеуге, конфликтілерді азайтуға, өзара түсіністік орнатуға көмектеседі. Бұл балаға жағымды психологиялық орта қалыптастырудағы шешуші рөл атқарады.

4. Сонымен қатар, психологтың соңғы үлесі - бұл балаға өзін - өзі тануға және дамытуға жағдай жасау. Көбіне тұлғалық даму тренингтері, өзіндік қабілетті ашу жұмыстары, эмоцияны басқару жаттығулары арқылы бала өз күшіне сенімді бола бастайды. Және психолог даярлаған бағдарламалар мектеп пен отбасы арасындағы байланысты күшейтіп, балаға үйлесімді дамуға мүмкіндік береді [5].

ҚР бала тәрбиесі мен шетелдегі бала тәрбиесіне тоқтала кетсек, ең алдымен Қазақстандағы бала тәрбиесіне келетін болсақ:

1. Ұлттық дәстүрлердің әлсіреуі бұл, қала мен ауылдағы балалар арасындағы ұлттық салт - дәстүрлердің сақталуы біркелкі емес. Бұл жағдайда ата - ана баланың тәрбиесінде ұлттық құндылықтарды жеткілікті дәрежеде енгізу маңызды.

2. Тәрбиелік дағдылар бұл, қазіргі кезде көптеген ата - аналар баламен тиімді қарым - қатынас жасау немесе эмоционалды қолдау көрсету жолдарын білмейді. Сондықтан олар баланы түсіну, эмоциясын бағалау және де дұрыс бағыт беру қабілетін одан әрі дамытуға тиісті.

3. Әлеуметтік және экономикалық қысым бұл, жұмыссыздық, табыс көзінің төмендігі, тұрмыстық қиындықтар отбасы мүшелерінің қарым - қатынасына әсер етеді және бала тәрбиесіне кедергі болады. Ата - ана бұл жағдайда балаға уақыт бөлуге, оның эмоционалды күйін қолдауға ерекше көңіл бөледі.

4. Психологиялық қауіптер бұл, балалардың психологиялық әл - ауқаты кейде жеткілікті қамқорлық пен қолдаудың жоқтығынан зардап шегеді. Мұнда ата - ананың рөлі баланың эмоционалды тұрақтылығын қамтамасыз ету және сенімді орта қалыптастыру қажет.

Келесі шетелдегі ата - ана рөлі яғни, Батыс елдерінде бала тәрбиесі көбіне индивидуализмге, баланың өз бетінше дамуына бағытталған. Алайда бұл да қиындықтарсыз емес соны қарастырсақ:

1. Ата - аналардың күйзелісі бұл, ұзақ уақыттық эмоционалды және физикалық шаршау ата - анаға баламен тиімді қарым - қатынас орнатуға кедергі келтіреді.

2. Артық қамқорлық бұл, баланы шектен тыс қорғау оның жауапкершілік сезімін төмендетуі мүмкін. Мұнда ата - ана баланы қадағалау мен бостандықты үйлестіре білуі маңызды.

3. Цифрлық тәуекелдер, бұл баланың интернет және әлеуметтік желілерде қауіпсіздігін қамтамасыз ету де ата - ананың басты міндеттерінің бірі.

4. Гендерлік теңсіздік бұл, әкелер мен аналардың рөлін тең бөлу балалардың әлеуметтік тәжірибесіне әсер етеді, бұл отбасындағы тәрбие сапасын арттырады.

Ал салыстырмалы түрде қарастыратын болсақ:

- ҚР-да бала тәрбиесі көбіне дәстүрлі құндылықтармен тығыз байланысты, көбіне ата-ананың рөлі, ұрпақ сабақтастығымен байланысты. Бірақ технология мен әлеуметтік желілердің дамуы осы дәстүрлі модельге жаңа сынақтар алып келуде.

- Батыста тәрбиелік модельдер көбіне индивидуализмге, баланың өзіндік қажеттілігіне, өз бетінше дамуына бағытталған. Дегенмен, бұл «артық қамқорлық», күйзеліс, әлеуметтік қысым сияқты жаңа қиындықтарға апарып соғуда [6].

Қорытындылай келе, отбасындағы бала тәрбиесінде ата - ана мен психологтың рөлі бір - бірін толықтырады және бала дамуының негізін құрайды. Ата - ана баланың алғашқы ұстазы, оның эмоционалдық, әлеуметтік және моральдық қалыптасуына жауапты тұлға. Ата - ана арқылы бала сүйіспеншілікті, сенімді болуды, жауапкершілікті және өмірлік дағдыларды үйренеді. Ал психологтың рөлі кәсіби қолдау көрсету, баланың жеке ерекшеліктерін анықтау, эмоционалдық және психологиялық дамуын қадағалау. Психолог отбасы мүшелерінің арасындағы қарым - қатынасты нығайтып қана емес, конфликтілерді шешуге және өзін - өзі тануға жағдай жасауға көмектеседі. Менің ойымша ата - ана мен психолог бірігіп жұмыс істесе ғана бала толыққанды өзіне сенімді тұлға болып өседі. Бала тәрбиесінде бұл екі рөлдің үйлесімі оның тұлғалық, әлеуметтік және психологиялық дамуының кепілі болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Тоқаев Қ.К. Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі. – Астана, 2019.
2. Айтмамбетова Б. Отбасы тәрбиесі. - Алматы: Мектеп 2020.
3. Выготский Л.С. «Психология развития ребенка». - Москва: Педагогика 1984.
4. Намазбаева Ж.И. «Жалпы психология». - Алматы: ҚазҰПУ баспасы, 2017.
5. Оразбекова К.А. Қазақ отбасы психологиясы. - Алматы: Ұлағат, 2017.
6. Ауталипова Ұ.Ұ., Сақтағанова Т.С., Құрбанова И. Отбасы психологиясы. - Алматы: Отан, 2016.

ӘОЖ 159.922

ЖАСӨСПІРІМДЕГІ СТРЕССТІҢ АЛДЫН АЛУ ЖОЛДАРЫ

Уақасова Д.М., Тұрғашбай А.П.

Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушы Ельшина М.К.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан
dianauakasova@gmail.com, m.yelshina@mail.ru

Жасөспірімдік кезең – бұл тұлғаның белсенді қалыптасуы, дербес ойлау мен өзіндік сана-сезімінің даму үдерістері жүретін күрделі әрі жауапты кезең. Көп жағдайда осы кезеңде балалар стресске бейім болып келеді, өйткені бұл кезде адам өз алдына әртүрлі мақсаттар қояды, жаңа ортада өз-өзін табуға тырысады және ата-ананың көмегінсіз өз бетінше шешім қабылдай бастайды. Қазіргі кезде жасөспірімдердің стресске деген төзімділігі өте төмен. Сондай-ақ, жасөспірімдердің ішкі тепе-теңдігі бұзылуын сезінсе, яғни жиі мазасыздану, толқу, өзін жайсыз сезіну секілді күйлерді бастан өткерсе, онда стресске шалдығу жиі қайталана береді. Егер бұл жағдай өзгермей бірқалыпты қайталана берсе, онда бұл ұзақ уақытқа созылған стресс туралы айтылады.

«Стресс» терминін алғаш рет 1936 жылы канадалық физиолог Г. Селье тарапынан жалпы бейімделу синдромы ретінде сипатталған. Ол түрлі аурулармен ауыратын барлық науқастарда бірқатар ортақ белгілердің болатынына назар аударған. Бұл белгілерге тәбеттің жоғалуы, жүдеу, бұлшықет әлсіздігі мен ауырсынуы, шаршаңқылық, ұйқышылдық жатады. Оның пікірінше, стресс – бұл адамның эмоционалдық тыныштығы мен тепе-теңдігін бұзатын төтенше жағдайларға ағзаның жауаптық реакциясы [1].

Ал, И.П. Павлов эксперименттік түрде стресс – бұл ағзаның жүйке қызметіндегі өзгеріс екенін дәлелдеді. Ол бұл құбылыстың тежелу немесе шамадан тыс белсенділік түрінде көрінетінін анықтады. Тежелу кезінде адамның жалпы белсенділігі төмендеп, рефлекстік әрекеттер бұзылады. Ал шамадан тыс қозу жағдайында керісінше – қозғыштық артып, мазасыздық, ұйқының бұзылуы және адреналиннің шамадан тыс бөлінуі байқалады. Яғни, адам бойындағы эмоционалды тепе-теңдік бұзылады.

Жасөспірімдердегі стресс, оның себептері, салдары және алдын алу мәселелері Г. Селье, Р. Лазарус, С. Фолкман, Р. Саполски, Д. Элкинд, Л.И. Божович, И.В. Дубровина, И.А. Комарова секілді шетелдік және Қ.Ж. Қожахметова, Г.А. Қасен, М.Ж. Кабиева және т.б. отандық психологтардың ғылыми еңбектерінде қарастырылған. Ғалымдардың пікірінше, адам күшті эмоционалдық толқумен жауап беретін кез келген жағдай стресс тудырушы фактор бола алады. Оқу орындарында, отбасы арасындағы жанжалдар және қоршаған ортасындағы қарым-қатынастағы жаңа өзгерістер стресстің туындауына әкеледі. Оған себеп құрдастарымен немесе оқытушылармен тіл табыса алмау, оқу үлгерімі, емтихандар, және т.с.с.

Р. Сапольски стресс туралы үш категорияны анықтаған: созылмалы физикалық, жедел физикалық және психоәлеуметтік.

1. Созылмалы физикалық бұл стресс кезінде қоректік заттар мен су тапшылығы және санитарлық жағдай кезінде ұзаққа созылатын қолайсыз жағдайларға байланысты болуы мүмкін.

2. Жедел физикалық бұл стресс кезінде көздің жарақаттануы, физикалық тұрғыда қатты күш салу және адам өміріне қауіп төндіретін жағдайлардың жиі пайда болуы.

3. Психоәлеуметтік стресс бұл кезде эмоцияға байланысты және әлеуметтік өмірі; стресс оқиғалары жалпы нақты әлемде емес, адамның жеке қиялында болады.

Р. Сапольски психологиялық күйзеліске қарағанда адамның ағзасы физикалықта күйзеліске шыдамдылықпен төтеп беруге бейімделгенін атап өткен болатын [2].

Оқу кезіндегі жасөспірімдердің стресске деген төзімділігін зерттеу барысында Т.С. Тихомирова оқушылардың стресс кезінде пайда болатын төрт тобын қарастырған:

1. Оқу кезіндегі іс-әрекетпен жалпы ұйымдастыруында анықталатын фактор.

2. Оқу кезіндегі іс-әрекетпен ұйымдастырылуымен анықталатын ерекше фактор.

3. Және нақты, тек мұғалімге тән жеке ерекшеліктері мен педагогика саласындағы іс-әрекетінен байқалады.

4. Оқушылардың өзіне тән жеке ерекшеліктері.

И.А. Комарова жасөспірімдердегі стресстің көріністерін келесіде сипаттайды:

- өзіне жақын адамдардан алыстауы, әлеуметтік оқшалануға бейімділік;

- өз-өзін бағалауының төмендеуі, өзіне сенбеуі;

- түсінбеушілік және бас тарту сезімі;

- зейіннің басқа жақта болуы, ұмытшақтық;

- жиі тұрақты шаршау;

- көңіл-күйдің жиі өзгеруі;

И.А. Комарова жасөспірімнің кеш кезеңі «психиканың толықтай қандай да бір өзгеріске ұшырауы кезеңі, кішкентай баланың бірте-бірте саналы адамға айнала бастауы» деп сипаттаған. Жасөспірімдердегі тән ашуланшақтық, агрессия, көптеген жанжалдар, көңіл-күйдің тұрақсыздығы. Эмоционалды тұрақсыздықтың күрт нашарлауы және әртүрлі жолдардан көрінуі мүмкін, мазасыздық пен депрессияның дамуынан ашуланшақтыққа дейін болуы [3].

Т.С. Тихомирова қазіргі оқушылардағы стресстің ықпал етуіне яғни, дамуына келесі себептерді жатқызады:

- оқушылардың көзқарасынан толықтай бас тарту (қорқыту, кемсіту, сыртқы сыни көзқарас, ұлтты бөлудегі төзімсіздік және қақтығыстар);

- баланың сабақта өз ойын айта алмай төмен баға алуынан қорқуы (өзін-өзі жоғары емес төмен бағалауы, алаңдауы, сабақ оқуға деген құлшыныстың жалқаулыққа айналуы, сенімсіздік және әділетсіздіктің болуы);

- мұғалімдермен дұрыс қарым-қатынас жасай алмауы (мұғалімнің оқушының мінез-құлқына теріс оймен қарауы, мұғалімнің оқушыға үнемі көңілі толмауы, мұғалімнің оқушының сабаққа деген дайындығына көңілі толмауы немесе оқушының мұғалімге деген әділетсіздігі, жағымсыздығы, мұғалімнің тарапынан тек төмен баға күтуінің, мұғалімге деген көзқарасының салдарынан);

- алдағы сынақтар (ата-анадан қорқуы, өз-өзіне деген сенімсіздік, тест нәтижесінен өте алмай сүрініп қалуынан қиындық күтуі) [4].

Осы орайда, жасөспірімдердегі стресстің туындауына әкелетін факторларды талдайық:

1. Психологиялық факторлар - жасөспірімнің ішкі жан дүниесіне, өзін-өзі толықтай қабылдай алуына, ойлауына және қандайда бір жағдай орын алған сәтте эмоциялық күйіне байланысты орын алады. Бұл кезде адамның жеке тұлға ретінде қалыптасу уақыты, осы себепті психологиялық тұрақсыздық көбіне жиі байқалады. Осының салдарынан көбіне ұйқының бұзылуы, қызығушылықтың бірте-бірте төмендеуі, өзін өмірде жалғыз сезінуі, мотивацияның төмендеуі ғана емес тіпті депрессияның белгілерінің пайда болуы.

2. Әлеуметтік факторлар – жасөспірімнің қоршаған ортасы, қоғаммен және адамдардың бір-біріне деген қарым-қатынасынан туындайтын стресстің себептері. Бұл кезде жасөспірім қоғамда өз орнын іздеуге бейімделеді, адамдармен жақсы қарым-қатынас орнатуға барынша тырысады. Және көбіне әлеуметтік қысымдар мен сынақтар кезінде сезімталдық жоғары болады. Нәтижесінде жасөспірімдер өзін қоғамнан оқшаулы сезінеді, өздерін жалғыз сезініп жалғыздыққа бейімделе бастайды немесе керісінше агрессивті мінезін көрсете бастайды.

3. Биологиялық факторлар – адам ағзасындағы физиологиялық және гормоналды өзгерістерді ескере отырып стресс себептері пайда бола бастайды. Бұл кезде – ағза тез қалыптасып, дамиды кезең. Көбіне ағзада болып жатқан табиғи өзгерістермен, даму ерекшеліктері және тұқым қуалаушылыққа байланысты. Осының салдарынан эмоциялық тұрақсыздық, оқу кезінде қабілеттің төмендеуі, физикалық тұрғыда шаршау, жиі бас ауруы және ұйқысыздық.

Жасөспірімдердегі стресс – көпқырлы жан-жақты құбылыстың бірі. Бұл психологиялық, әлеуметтік және биологиялық факторлардың арасында өзара байланыс туындайды. Сондықтан жасөспірімдерде стрессті жеңу үшін тек адамның ішкі әлеміне ғана емес, оның өмір салтына, отбасылық жағдайына және әлеуметтік ортасына назар аудару қажет.

Л.А. Китаев-Смык өзінің «Стресс психологиясы» атты еңбегінде күйзелістің пайда болуын түсіну үшін экстремалды жағдайлар психологиясын білу қажет екенін атап өтеді. Ол психологиялық стресстің физиологиялық көріністерге қарағанда әлдеқайда аз зерттелгенін де көрсетеді. Сонымен қатар, Л.А. Китаев-Смыктың пікірінше, талдауда стресстің жағымды әсерлерін елемей, тек жағымсыз жақтарына ғана назар аудару стрессорды дұрыс түсінуге кедергі келтіреді [5].

Стресті терең түсіну оның алдын алу шараларын дұрыс ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Жасөспірімдердің эмоциялық тұрақсыздығы мен әлеуметтік қысымға сезімталдығы стресс деңгейінің жоғарылауына ықпал етеді.

Қорытындылай келе, жасөспірімдік кезең – тұлғаның қалыптасуы мен психикалық дамуы ең қарқынды жүретін, сонымен бірге эмоционалдық тұрақсыздық жиі байқалатын күрделі өмірлік кезең. Қазіргі қоғамда ақпараттық жүктеменің артуы, әлеуметтік талаптардың күрделенуі және қарым-қатынастағы өзгерістер жасөспірімдердің стресс деңгейінің жоғарылауына ықпал етеді. Осыған байланысты бұл жаста стресстің алдын алу мәселесі ерекше маңызға ие.

Жасөспірім өз эмоциясын дұрыс танып, басқара алуды үйренген жағдайда, өмірде кездесетін қиындықтарға бейімделу қабілеті артып, тұлғалық тұрғыдан да мықты бола алады. Сондықтан қазіргі жасөспірімдердің психикалық денсаулығына немқұрайлы қарамай, олардың эмоционалдық дамуын қолдау – болашақта саналы, төзімді әрі дені сау ұрпақ қалыптастырудың маңызды алғышарты.

Әдебиеттер:

1. Селье Г. Стресс без дистресса. – М.: Прогресс, 1982. – 127 с.
2. Сапольски Р. Психология стресса. 3-е издание. – Питер, 2022. – 480 с.
3. Комарова И. А. Нестабильность эмоциональной сферы личности подростка-условие возникновения стресса. – Витебск, 2011. – С. 118 – 120.
4. Тихомирова Т.С. Формирование стрессоустойчивости подростков. Методическое пособие. – М.: СИП РИА, 2003. – 88 с.
5. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса: психологическая антропология стресса. – Москва: Академический проект, 2009. – 943 с.

ӘОЖ 159.922.8

ОТБАСЫ ІШЛІК ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СЕБЕПТЕРІ МЕН АЛДЫН АЛУ.

Халиакпарова А.А.

Ғылыми жетекшісі: магистр, оқытушы Уалибекова.А.Д.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан

almira.khaliakparova@mail.ru

Отбасы – адамның тұлғалық және әлеуметтік дамуының негізі, педагогикалық әсері өте зор орта. Отбасы ішінде пайда болатын қақтығыстар – тек жеке жанжал ғана емес, ол ұрпақ тәрбиесінде, жалпы қоғамда әлеуметтік тепе-теңдікке әсер ететін күрделі құбылыс. Жалпы және әлеуметтік педагогика тұрғысынан, отбасы ішіндегі психологиялық қақтығыстарды талдау арқылы біз конфликттің себептерін, оның салдарын және алдын алу жолдарын түсіне аламыз.

Біріншіден, отбасы ішіндегі қақтығыстардың психологиялық себептері көп қырлы. Педагогикалық теориялар бойынша, ата-ананың эмоционалдық тепе-теңсіздігі, стресс немесе қаржылық қиындықтары тікелей балалармен қатынасына әсер етеді. Мысалы, ата-ананың жоғары уайымы, психологиялық шамадан тыс жүктемесі баламен қарым-қатынастың суық болуына, түсініспеушілікке алып келуі мүмкін. Сонымен бірге, отбасы мүшелерінің бір-біріне деген қарым-қатынастан, коммуникативтік дағдылардың әлсіздігінен қақтығыс жаралуы ықтимал. Кейде ата-ана мен бала арасында құндылықтық айырмашылықтар пайда болады: біреуі дәстүрлі көзқарастарды ұстанса, екіншісі – заманауи әлеуметтік нормаларға сенуі мүмкін. Бұл да жанжал тудырады. Ұрпақ дамуы теорияларына сәйкес, баланың даму деңгейі мен жеке мінезі, оның эмоционалдық реттелуі, өзін-өзі бағалауы да қақтығыстың себептері болуы мүмкін.

Екіншіден, әлеуметтік педагогика тұрғысында отбасы ішіндегі қақтығыстардың салдарлары өте маңызды болып табылады. Қақтығыстар ұзақ мерзімде баланың психологиялық әл-бірлігін бұзуы, өзін-өзі бағалаудың төмендеуі, оқу мотивациясының төмендеуі, әлеуметтік қатынастарда қиындықтар тууы мүмкін. Сонымен қатар, отбасындағы тұрақсыздық, қарым-қатынастың үнемі шиеленісуі баланың сенімге, қауіпсіз сезінуге деген қажеттілігін қанағаттандырмауы ықтимал. Бұл болашақта әлеуметтік дағдылардың, ынтымақтастық қабілеттерінің нашар дамуына әкелуі мүмкін.

Үшіншіден, конфликтіні алдын алу және басқару педагогикалық және әлеуметтік қолдауды талап етеді. Алдын алу шаралары ретінде отбасылық тәрбиеде эмоционалдық

интеллектіні дамыту, тиімді қарым-қатынас дағдыларын үйрету, отбасы мүшелері арасындағы сенім мен ашықтықты арттыру маңызды. Әлеуметтік педагогтар мен психологтар отбасыларға конфликтті шешу стратегияларын, делдалдық әдістерді, жанұя ішінде диалог құру әдістерін үйретуі тиіс. Мектеп пен қоғам да осы үдерісте үлкен рөл атқарады – мысалы, мектептерде «Адал азамат» тәрбие бағдарламаларын енгізу, ата-аналарға арналған тренингтер өткізу арқылы отбасы құндылықтарын нығайтуға болады.

Қазақстанда да мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев отбасы институтына ерекше мән береді. Ол былай деді:

«Отбасы – мектеп – мемлекет үштігі үйлесімді болса, жақсы нәтижеге жетуге болады. ... Хакім Абай да «Адамның адамшылығы ақыл, ғылым, жақсы ата, жақсы ана, жақсы құрбы, жақсы ұстаздан болады» деп айтқан.»

Бұл тұжырымдамасы отбасылық тәрбиенің маңыздылығын, ата-ана мен мектептің және мемлекеттің бірлескен жауапкершілігін көрсетеді.

Сөйтіп, жалпы және әлеуметтік педагогика тұрғысынан, отбасы ішіндегі қақтығыстарды түсіну – ол жеке тұлғаның дамуына ғана емес, жалпы қоғамның тұрақтылығына да әсер ететін маңызды мәселелердің бірі. Психологиялық себептер мен салдарын талдау арқылы, сондай-ақ тиімді алдын алу шараларын қолдану арқылы ортадағы үйлесімділікті сақтау мүмкін. Мемлекет басшысының да атап өткендей, отбасы – қоғамның негізі, ал отбасы мүшелерінің өзара түсіністігі мен бірлігі – ұлттың келешегінің кепілі. [1].

Мысалы, бір зерттеу (А. Ү. Коджаспиров т.б.) көрсеткен: «ата-аналардың жеке қасиеттері мен тәрбие стилі» отбасылық қатынастардың сипатына, бала-ата-ана арасындағы қақтығыстарға тікелей әсер етеді.[2].

- Отбасы мүшелерінің психологиялық бейімделу, жаңа жағдайларға адаптация мәселелері

Сонымен қатар, конфликт кезінде «тиісті коммуникация», «тыныш, ашық сөйлесу», «өз сезімдерін сөзбен білдіру», «өзара түсіністікке ұмтылу» - конфликтті шешу мен алдын алуда негізгі.[3]

Отбасы ішілік қақтығыстарды шешу жолдарын қарастырсақ;

1. Эмоционалдық интеллектіні дамыту.

Ата-ана өз эмоциясын тану, бақылау және дұрыс жеткізу дағдыларын меңгерсе, жанжалдардың алдын алуға болады. Эмоционалдық сана-сезім жанұялық қарым-қатынасты жақсартады.

2. Тиімді коммуникация орнату.

Қақтығыстардың 70%-ы дұрыс сөйлесе алмаудан туындайды. Сол себепті ашық әңгіме, тыңдай білу, сын айтудың жұмсақ әдістерін қолдану маңызды.

3. Отбасылық кеңес өткізу.

Әр аптада бір рет отбасы мүшелері өз сезімдері мен ұсыныстарын ортаға салып, мәселелерді бірге талқыласа, түсініспеушіліктер азаяды.

4. Тәрбиелік міндеттерді қайта бөлу.

Әр ата-ана өз міндетін анық түсінсе, жауапкершілік теңдей бөлінсе, конфликт азаяды. Бұл – әлеуметтік педагогикадағы «функционалдық үйлесімділік» принципі.

5. Психологиялық және әлеуметтік көмек алу.

Мектеп психологы, әлеуметтік педагог, отбасы кеңесшісі жанжалдарды дер кезінде анықтап, дұрыс бағыт бере алады.

6. Құндылықтық тәрбие жүргізу.

Отбасында сыйластық, мейірім, адалдық, ынтымақтастық секілді құндылықтарды күшейту – жанжалдың табиғи алдын алушысы.

7. Балаларға конфликтті шешу стратегияларын үйрету.

Мысалы: келісімге келу, компромисс, эмоцияны дұрыс білдіру, «Мен-хабарламасы» тәсілі.

Отбасы ішілік қақтығыстар – кез келген қоғамда кездесетін табиғи құбылыс. Алайда оның жиі және өткір болуы отбасы мүшелерінің психологиялық сауылығы мен балалардың тұлғалық дамуына кері әсер етеді. Сондықтан әлеуметтік және жалпы педагогика осы мәселеге кешенді қарауды ұсынады: қақтығыстың психологиялық себептерін анықтау, алдын алу стратегияларын қолдану, эмоционалдық мәдениетті дамыту, отбасы институтының құндылықтарын нығайту. Президент Қасым-Жомарт Тоқаев атап өткендей, ел дамуы үшін отбасы, мектеп және мемлекеттің өзара байланысы үйлесімді болуы қажет. Демек, отбасындағы татулық – ұлттық дамудың, қоғамның рухани тұрақтылығының негізгі кепілі.

Әрбір отбасы – қоғамның кішкентай моделі. Егер осы шағын модельдің ішінде тұрақтылық, сыйластық, түсіністік орнай алса, онда қоғамда да сол құндылықтар нығаяды.

Психологиялық себептерді терең түсіну – қақтығыстарды шешудің алғашқы қадамы. Эмоционалдық интеллектінің төмендігі, құндылықтардың әртүрлілігі, тәрбие стилдерінің қайшылығы, әлеуметтік қысым – мұның барлығы жанжалдың тууына ықпал етеді. Сол себепті алдын алу шаралары жүйелі, мақсатты және ғылыми негізделген болуы тиіс. Педагогикалық зерттеулер көрсеткендей, отбасындағы ашық диалог, тиімді коммуникация, бір-бірін тыңдай білу, бала тәрбиесіндегі бірізділік пен жауапкершіліктің әділ бөлінуі – қақтығыстарды азайтудың ең тиімді жолдары.

Бұған қоса, отбасының тәрбиелік әлеуетін күшейту – тек ата-ананың ғана емес, бүкіл қоғамның ортақ міндеті. Бұл ойды Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев та ерекше атап өтеді: отбасы, мектеп және мемлекет бірігіп жұмыс істегенде ғана сапалы, мәдениетті, жауапкершілігі жоғары ұрпақ қалыптасады. Демек, қақтығыстарды шешу – жеке проблема емес, ұлттық деңгейдегі әлеуметтік-мәдени міндет.

Отбасындағы үйлесім – бала дамуының қауіпсіздігін, эмоционалдық тұрақтылығын, адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуын қамтамасыз ететін негізгі фактор. Сол себепті әр отбасы мүшесі өзара сыйластыққа, түсіністікке, мейірімге негізделген қарым-қатынас құруға ұмтылуы қажет. Педагогикалық тұрғыдан алғанда, жанжалды болдырмау тек белгілі бір әдіс емес, ол – үздіксіз жалғасатын мәдениет, тәрбиелік дәстүр және психологиялық сауаттылық.

Қорытындысында айтарымыз: отбасы ішілік қақтығыстарды дұрыс басқару және алдын алу – қоғамның тұрақтылығына, ұлттың рухани дамуына, жас ұрпақтың кемел болашағына ықпал ететін маңызды әлеуметтік-педагогикалық міндет. Отбасы – мемлекеттің іргетасы, ал отбасындағы татулық пен түсіністік – жарқын болашақтың кепілі.

Әдебиттер:

1. <https://www.gov.kz/memleket/entities/mangystau-edu/press/news/details/1051707>
2. PsyJournals, А. Ү. Коджаспиров
3. https://ust.kz/word/maqalaothbasyndagy_ata_analar_arysyndagy_konflikt_jane_sesily_joldary-396407.html

УДК 159.9:316.64

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРИРОДА МЕЖЛИЧНОСТНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Хамазин Д.Д., Ятченя В.Е.

Научный руководитель: магистр, преподаватель Алкенова Ж.Ғ.

Карагандинский университет Казпторесбоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

beforeafter.7887@gmail.com

Межличностная коммуникация (МК) представляет собой фундаментальную основу социального бытия. В отечественной социально-психологической традиции, заложенной Г. М. Андреевой, коммуникация рассматривается как сложный процесс, обладающий триединой структурой: коммуникативный аспект (обмен информацией), интерактивный аспект (организация взаимодействия) и перцептивный аспект (процесс взаимного восприятия и познания). Эта структура, однако, подвергается сегодня фундаментальным испытаниям в условиях «современного общества» - общества, характеризующегося высокой скоростью, «текучестью» социальных связей (З. Бауман) и тотальной медиатизацией.

Актуальность теоретического осмысления МК обусловлена не просто технологической сменой средств коммуникации, но качественной трансформацией самой среды социального обитания. Коммуникация из дискретного, целенаправленного акта все более превращается в перманентный, «всегда включенный» (always-on) фон жизнедеятельности. Это приводит к эрозии традиционных дихотомий: «публичное - частное», «рабочее - личное», «реальное (Face-to-Face) - виртуальное (Computer-Mediated)».

Теоретический анализ МК невозможен без признания ее двойственной природы. Редукция коммуникации к набору индивидуальных психологических актов (кодирование, декодирование) так же неверна, как и ее сведение к чистым социальным структурам (нормам, ритуалам). МК - это всегда социально-психологический гибрид, где социальное детерминирует психологическое, а психологическое опосредует социальное.

Психологические основания межличностного взаимодействия.

Психологический компонент МК включает в себя когнитивные, аффективные и регулятивные процессы, которые обеспечивают возможность «встречи» сознаний.

Когнитивные компоненты. Ядром МК является социальная перцепция. Мы взаимодействуем не с «объективным» человеком, а с «образом Другого», который активно конструируется в нашем сознании. В современной информационной среде этот процесс сталкивается с рядом трудностей. Во-первых, нарушается работа механизмов каузальной атрибуции - приписывания причин поведения другого человека. В условиях медиатизированной, асинхронной коммуникации, бедной на невербальные сигналы, многократно возрастает риск «фундаментальной ошибки атрибуции» (переоценки личностных факторов и недооценки ситуативных). Короткое, лишённое интонации сообщение или задержка с ответом интерпретируются как проявление личного отношения (игнорирование, гнев), а не как результат внешних обстоятельств. Во-вторых, в условиях информационной перегрузки стереотипизация и категоризация из вспомогательных инструментов перцепции превращаются в основные. Мозг, стремясь к «экономии ресурсов», предпочитает быстрые, шаблонные суждения, что ведет к примитивизации образа партнера по коммуникации.

Аффективные компоненты. Коммуникация не сводится к обмену информацией, она пронизана аффективными процессами. Эмпатия - способность к сопереживанию и пониманию эмоционального состояния другого - требует считывания сложного комплекса невербальных сигналов. Возникающее понятие «цифровой эмпатии» (digitalempathy) часто оказывается ограниченным. В социальных сетях мы наблюдаем скорее феномен «эмоционального заражения» (emotional contagion) - быстрой, но поверхностной вирусной передачи аффекта (например, волны коллективного гнева или ликования), - которое не следует путать с глубокой эмпатической связью.

Регулятивные компоненты. Коммуникация, как и любая деятельность, регулируется «Образом-Я». Мы строим свое поведение, опираясь на то, как, по нашему мнению, нас воспринимают другие (феномен «зеркального Я» Ч. Кули). В современной среде этот рефлексивный процесс интенсифицируется до гипер-рефлексии. Постоянный мониторинг «лайков», комментариев и числа подписчиков становится ключевым механизмом

получения социальной обратной связи. «Образ-Я» теряет стабильность, оказываясь в зависимости от немедленной и постоянной цифровой валидации.

Индивидуальные психологические процессы не возникают спонтанно; они запускаются, регулируются и ограничиваются социальными структурами.

Коммуникация как ритуал. Драматургический подход И. Гофмана, рассматривающий МК как театр, где индивиды управляют впечатлениями, в современном обществе получает буквальное воплощение. Социальные медиа предоставляют технологическую платформу для реализации этой метафоры. Однако происходит важное смещение: классическое гофмановское различие между «frontstage» (публичная сцена) и «backstage» (закулисы, где можно расслабиться) практически исчезает. «Backstage» (приватная жизнь) активно выставляется на «frontstage» (например, в формате «Stories»), но делает это в тщательно отредактированном, эстетизированном и ритуализированном виде.

Коммуникация как символический обмен. Вслед за Дж. Мидом, коммуникацию следует понимать как обмен значениями (символами), а не просто информацией. Успешная МК требует наличия «разделяемых значений» (shared meanings). Однако современное общество, как отмечает Ф. И. Шарков, характеризуется высокой степенью фрагментации социального опыта. Социальные структуры, такие как «пузыри фильтров» (filterbubbles) и «эхо-камеры» (echochambers), алгоритмически создают информационные коконы. Эти структуры целенаправленно препятствуют выработке общих значений и ведут к усилению коммуникативных барьеров и социальной поляризации.

Современный социокультурный ландшафт порождает ряд парадоксов, определяющих социально-психологическую природу МК.

«Ликвидная современность» (З. Бауман) в межличностных связях. В «текущем» обществе социальные связи теряют прочность, становятся хрупкими и временными. Психологическим следствием этого является переход от «связей» (bonds), требующих усилий, времени и принятия обязательств, к «подключениям» (connections). «Подключения» инструментальны, их можно легко создать и так же легко разорвать (unfriend, block, ghosting). Эта социальная практика снижает психологическую устойчивость к конфликтам и фрустрации, поощряя избегание вместо проработки проблем.

Ранние теории разделяли «онлайн» и «офлайн» как две отдельные реальности. Сегодня очевидно, что они слились в единую «гибридную реальность». «Онлайн» - это больше не место, куда мы «заходим»; это измерение, в котором мы перманентно живем. Социально-психологическим следствием этого является Паноптический эффект (М. Фуко). Осознание того, что любая коммуникация оставляет «цифровой след» (социальная структура), создает постоянное психологическое давление само-мониторинга. Индивид вынужден применять драматургические техники Гофмана («frontstage») 24/7, поскольку безопасного «backstage» более не существует. Это приводит к хронической психологической усталости (burnout) как новой социальной норме.

Теоретический анализ, проведенный в статье, показывает, что социально-психологическая природа межличностной коммуникации в современном обществе носит глубоко амбивалентный и конфликтный характер.

Современный индивид оказывается в ситуации разрыва: психологически он ищет глубины, подлинности и эмпатического понимания, но социально он вознаграждается за перформанс, интенсивность контактов и поверхностную привлекательность. Этот конфликт между психологической потребностью и социальной структурой и есть определяющая характеристика социально-психологической природы современной межличностной коммуникации.

Литература:

1. Андреева, Г. М. Социальная психология: учебник / Г. М. Андреева. - 5-е изд., испр. и доп. - Москва: Аспект Пресс, 2017. - 363 с. - ISBN 978-5-7567-0831-2. - Текст :

электронный // IPR SMART : [сайт]. - URL: <https://www.iprbookshop.ru/71067.html> (дата обращения: 20.05.2024).

2. Леонтьев, А. А. Психология общения : учебное пособие / А. А. Леонтьев. - 4-е изд., стер. - Москва : Смысл ; Академия, 2007. - 368 с. - ISBN 978-5-89357-235-9 (Смысл). - Текст : электронный // Российская межвузовская электронная библиотека (РМЭБ) : [сайт]. - URL: <https://www.rmeb.ru/book/1531> (дата обращения: 20.05.2024).

3. Белинская, Е. П. Психология интернет-коммуникации : учебное пособие / Е. П. Белинская. - Москва : МПСУ ; Воронеж : МОДЭК, 2013. - 192 с. - ISBN 978-5-9770-0711-2. - Текст : электронный // IPR SMART : [сайт]. - URL: <https://www.iprbookshop.ru/16281.html> (дата обращения: 20.05.2024).

4. Кашкин, В. Б. Основы теории коммуникации : учебное пособие / В. Б. Кашкин. - 3-е изд., перераб. и доп. - Москва : АСТ ; Восток-Запад, 2007. - 256 с. - ISBN 978-5-17-045336-3 (АСТ). - Текст : электронный // Российская межвузовская электронная библиотека (РМЭБ) : [сайт]. - URL: <https://www.rmeb.ru/book/734> (дата обращения: 20.05.2024).

5. Шарков, Ф. И. Коммуникология: основы теории коммуникации : учебник / Ф. И. Шарков. - 4-е изд. - Москва : Дашков и К°, 2016. - 488 с. - ISBN 978-5-394-02542-6. - Текст : электронный // IPR SMART : [сайт]. - URL: <https://www.iprbookshop.ru/63782.html> (дата обращения: 20.05.2024).

ӘОЖ 159.922:364.64

ЖЕТІМ БАЛАЛАРДЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚИЫНДЫҚТАР

Хасенова М.Е.

Ғылыми жетекшісі: магистр, оқытушы Уалибекова.А.Д.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан Республикасы, Қарағанды.к
khasenovamoldir4@gmail.com

Ата-анасының қарамағынсыз қалған, жетім балалардың тұлғалық қалыптасуы – психология ғылымының аса маңызды әрі күрделі зерттеу нысандарының бірі. Әлеуметтік ортадан, ата-ана мейірімінен және отбасылық қолдаудан ерте айырылған балалардың эмоционалдық, танымдық және мінез-құлықтық дамуы ерекше жағдайларда жүзеге асады. Мұндай балалардың өмір жолында кездесетін психологиялық қиындықтар олардың тұлға ретінде қалыптасу үдерісіне тікелей әсер етеді. Бұл құбылыс Дж. Боулбидің байланыс теориясында дәлелденген: ата-анамен ерте жастағы эмоционалдық байланыстың бұзылуы балада сенімсіздік пен тұрақсыз эмоциялық күй қалыптастырады [1].

Халықаралық балаларды қорғау күнінде елбасы былай деді: «Балалар – еліміздің ертеңі. Мемлекет балалардың жан-жақты дамуы үшін барлық жағдай жасайды.» Ол «балалардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету, құқықтарын қорғау, олардың жан-жақты дамуы үшін қолайлы жағдай жасау – мемлекеттік саясаттың ең басты басымдығы» екенін атап көрсеткен.

Жетім балалар отбасыда тәрбиеленбегендіктен, олардың әлеуметтік тәжірибе алу мүмкіндігі шектеледі. А. Бандураның әлеуметтік үйрену теориясы бойынша, бала мінез-құлқының көп бөлігі бақылау және ересек адамның үлгісі арқылы қалыптасады [2]. Сондықтан отбасысыз өскен балаларда әлеуметтік мінез-құлықтық дағдылардың толық қалыптаспауы заңды құбылыс. Бұл олардың өзін-өзі дамытуда, өз құндылықтарын қоюда, жеке тұлға ретінде қалыптасуда қиындықтарға әкелуі мүмкін.

Педагогикалық тұрғыдан әлеуметтену үдерісіне қажетті жағдайлардың жеткіліксіздігі: бейімделген орта, тәрбиеші-педагогтардың жеке ерекшеліктерін ескеруі, тұрақты эмоционалды қолдау болуы маңызды. Бұл балаларда «мінез-құқық дағдылары»

қалыптасуында проблемалар көп байқалады: ашушандық, сенімсіздік, өз сезімдерін басқарудың әлсіздігі, тұрақсыз көңіл-күй. Мұндай ерекшеліктер Э. Эриксонның психосоциалдық даму теориясымен түсіндіріледі: «сенім vs сенімсіздік» кезеңі дұрыс өтпеген балаларда эмоция тұрақсыздығы жиі кездеседі [3].

Құрдастарымен қарым-қатынаста қиындықтар туындайды: қалта қатынастары шектеулі болуы, достық байланыстардың терең болмауы немесе тұрақсыз болуы. Қоғамға бейімделу (әлеуметтену) үдерісінде олар «өздерін қоғамнан бөлек» сезінуі мүмкін, бұл жалғыздық пен оқшаулану сезімін күшейте алады.

2024 жылғы мәлімет бойынша Қазақстанда 18 жасқа дейінгі балалар саны шамамен 6 841 527 баланы құрайды. Соның ішінде «жетім және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған» балалар саны 2023 жылы – 21 387 бала болған.

Бұл балалар бірнеше түрлі тәрбие және қамқорлық жүйелерінде тәрбиеленуде:

– Қамқоршылық (опека/попечительство) жүйесінде – 15 668 бала.

– Асырап алу, патронат, отбасылық-түрдегі тәрбиеде – 1 660 бала.

– Балалар үйлері, мектеп-интернаттар, әлеуметтік мекемелер сияқты ұйымдарда – шамамен 3 727 бала тәрбиеленеді.

Соңғы жылдары Қазақстанда жетім және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың саны азайып келеді. 2018 жылы олардың саны 25 753 болса, 2023 жылы бұл көрсеткіш 21 387 балаға дейін төмендеген. Бұл - шамамен 4 мыңға азайғанын көрсетеді.

Бұл азаю «отбасылық тәрбие моделін» дамыту, балаларды мекемелерге емес, отбасылық тәрбиелеу жүйесіне орналастыру, асырап алу және патронатты қолдау саясатымен байланысты.

Сонымен қатар, ресми статистика тек тіркелген жағдайларды қамтиды. «Әлеуметтік жетімдік» (ата-анасы тірі, бірақ әртүрлі себептермен қамқорлықсыз қалған балалар) кейде есепке толық кірмей қалуы мүмкін, сондықтан нақты жағдай ресми көрсеткіштен көбірек болуы ықтимал.

Психологиялық қиындықтар мен тәуекелдер

Психологиялық девианттық мінез-құлық: зерттеулер көрсеткендей, жетім балаларда ауытқушылық мінез-құлық (мысалы, девианттық мінез) басқа балаларға қарағанда жоғары болуы мүмкін. К. Роджерс «шартсыз қабылдау» теориясы бойынша, баланың өзін-өзі бағалауы тұрақты болу үшін оған шынайы мейірім мен қолдау қажет. Бұл жетім балаларға жиі жетіспейді [4]. Сонымен қатар А. Маслоудың қажеттіліктер иерархиясы бойынша, қауіпсіздік пен эмоционалдық қолдау қажеттілігі қанағаттанбайынша тұлғалық даму толық жүзеге аспайды [5].

Жетім жеткіншектерді диагностикалау қиындықтары: оларды психологиялық диагностикалау кезінде ата-ана қатысы болмағандықтан, кейбір ішкі психологиялық мәселелер жасырын қалуы мүмкін.

Эмоционалды қажеттіліктердің қанағаттандырылмауы: эмоционалдық қолдау жетіспеген жағдайда бала сенімсіздікке, төмен өзін-өзі бағалауға, ызакорлыққа немесе депрессияға алып келетін ішкі күйге иеленуі мүмкін.

Психикалық әлеуметтенуді қамтамасыз ететін әдістемелік технологиялардың жетіспеушілігі: әлеуметтік-педагогикалық қолдау, өмірге бейімдеу тәсілдері барлық балалар үйінде бірдей жетік ұйымдастырылмаған.

Өмірге бейімделу мәселелері: балалар үйінде тәрбиелену оларға өмірдің «нақты» қиындықтарын сезінуге мүмкіндік бермеуі мүмкін, сондықтан сыртқы ортаға шыққанда (білім алу, жұмыс, қарым-қатынас) қиындықтар туындауы ықтимал.

Құқықтық-әлеуметтік тәуекелдер: кейбір жетім балалар сыртқа асырап алу, отбасы табу мәселелеріне тап болуы мүмкін. Мемлекет тарапынан дұрыс қолдау болмаса, құқықтары, болашағы қауіпке ұшырайды.

Мемлекеттік және әлеуметтік ұйымдар жетім балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету үшін арнайы бағдарламалар ұйымдастырады.

Тьюторлық, тәлімгерлік жүйелерін енгізу: тәрбиешілер, психологтар балалармен жеке жұмыс істеп, олардың эмоционалды, әлеуметтік дағдыларын дамытуға көмектесуі керек.

Интернат немесе балалар үйлеріндегі тәрбие-ортада «отбасы атмосферасын» жасау маңызды: бала өзін қауіпсіз сезінуі, тұрақты қарым-қатынас, мейірім алуы қажет.

Психологиялық диагностика жүйесін жетілдіру: жетім балалардың жеке ерекшеліктерін ертерек анықтау үшін тиімді диагностикалық құралдар қолдану.

Әлеуметтену бағдарламалары: мектеп, жұмыс, қоғамдық өмірге бейімдеу үшін әлеуметтік дағдыларды дамыту, өзін-өзі басқару, қарым-қатынас жасау қабілеттерін көтеру.

Заңнамалық қолдау: мемлекет жетім балалардың құқықтарын қорғауды күшейту арқылы (мысалы, бала асырап алу, әлеуметтік қолдау) олардың әлеуметтік қауіпсіздігін қамтамасыз етуі тиіс.

Жетім балалардың тұлғалық қалыптасуы – күрделі әрі көпқырлы психологиялық, әлеуметтік және тәрбиелік процестердің жиынтығы. Отбасының қолдауы мен ата-аналық мейірімнің жетіспеуі олардың эмоционалды дамуына, өзін-өзі бағалауына, мінездік тұрақтылығына және жеке тұлғалық сапаларының қалыптасуына айтарлықтай әсер етеді. Зерттеулер көрсеткендей (Болби, Эриксон, Бронфенбреннер), баланың ерте жастағы қауіпсіз байланыс ортасының болмауы тұрақсыз эмоциялық реакциялар, сенімсіздік, әлеуметтік бейімделу қиындықтары мен мінез-құлықтағы ауытқуларға алып келуі мүмкін.

Институционалды ортада тәрбиеленетін балалардың көпшілігі өзіне деген сенімнің төмендігі, қорғаныштық мінез-құлық, жалғыздық сезімі, агрессия немесе енжарлық сияқты эмоционалды-психологиялық кедергілерді бастан кешіреді. Сонымен қатар, әлеуметтік дағдылардың жеткіліксіз дамуы, ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынас орнатудағы қиындықтар олардың қоғамға толыққанды бейімделуін баяулатады. Бұл жағдай бала тұлғасының қалыптасуындағы негізгі тәуекел факторларының бірі болып саналады.

Дегенмен, ғылыми әдебиеттер мен тәжірибелер көрсеткендей, жетім балалардың психологиялық және тұлғалық дамуын қолдау мүмкін әрі нәтижелі. Эмоционалды қолдау, тұрақты қарым-қатынастың қалыптасуы, жеке бағытталған психологиялық көмек, тәлімгерлік жүйелер және өмірлік дағдыларды дамыту бағдарламалары олардың тұлғалық дамуын айтарлықтай жақсарта алады. Мемлекеттік деңгейдегі қамқорлық, әлеуметтік бағдарламалардың күшеюі, педагогтар мен психологтардың кәсіби қолдауы – жетім балалардың әлеуметтенуін жеңілдететін маңызды факторлар.

Қорыта айтқанда, жетім балалардың тұлғалық қалыптасуындағы психологиялық қиындықтар – табиғи салдар емес, түзетуге және қолдауға болатын даму ерекшеліктері. Тиімді психологиялық-педагогикалық жұмыс, мейірімді орта құру және тұрақты әлеуметтік қолдау көрсетілген жағдайда, бұл балалардың да толыққанды, әлеуеті жоғары, қоғамға бейім, табысты тұлға болып қалыптасуына барлық мүмкіндік бар.

Әдебиеттер тізімі

1. Боулби Дж. Привязанность. - Москва: Академический проект, 2003.
2. Бандура А. Теория социального научения. - Москва: Прогресс, 1999.
3. Эриксон Э. Детство и общество. - Санкт-Петербург: Лань, 2006.
4. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. - Москва: Прогресс, 1994.
5. Маслоу А. Мотивация и личность. - Санкт-Петербург: Питер, 2008.

КӘСІПКЕРЛІК МОТИВАЦИЯНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ

Хусаинова Ш.Г.

Ғылыми жетекшісі: магистр оқытушы Алкенова Ж.Ғ.

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы
shaktajh@gmail.com

Кәсіпкерлік қызметтің мотивациясы қазіргі экономиканың дамуын айқындайтын маңызды факторлардың бірі болып саналады. Нарықтық жағдайлардың тез өзгеруі, бәсекенің күшеюі және бизнес ортадағы тұрақсыздық кәсіп бастауға итермелейтін себептерді терең түсінуді өзекті етеді. Кәсіпкер - тек экономикалық субъект қана емес, сонымен қатар белгілі қажеттіліктері, ұстанымдары, эмоциялық және еріктік қасиеттері бар тұлға. Олар оның тәуекелге баруға, жаңа мүмкіндіктерді іздеуге және белгісіздік жағдайында әрекет етуге дайын болуын анықтайды.

Жалпы мотивация - адамның іс-әрекетін бағыттайтын және қолдайтын ішкі және сыртқы факторлардың жиынтығы. Ал кәсіпкерлік мотивация - жеке тұлғаның өзіндік экономикалық әрекетке, жаңашылдыққа, жаңа идеяларды жүзеге асыруға итермелейтін құндылықтары, қажеттіліктері мен ұмтылыстарының жүйесі. Кәсіпкердің мотивациясын талдау оның мінез-құлқын түсінуге және табысқа жету мүмкіндіктерін бағалауға мүмкіндік береді. Мотивацияны зерттеу әртүрлі теориялық бағыттарға сүйенеді және олардың әрқайсысы адамның белсенділігін әр қырынан түсіндіреді. Гуманистік бағыт тұлғаның өзін-өзі дамытуға, өзінің мүмкіндігін ашуға деген табиғи ұмтылысын алдыңғы орынға қояды. Бұл тұрғыда А. Маслоудың қажеттіліктер пирамидасы маңызды рөл атқарады: кәсіпкерлік - жоғары деңгейдегі қажеттіліктерді, атап айтқанда құрметке ие болу және өзін-өзі жүзеге асыру қажеттілігін қанағаттандырудың бір жолы.

Бихевиористік көзқарас мотивацияны ынталандырулар мен жазалаулар жүйесі арқылы түсіндіреді: нәтижелі әрекет қолдау тапқан кезде күшейеді. Кәсіпкерлік салада бұл алғашқы табыстар, қолайлы нарық жағдайлары немесе материалдық ынталандырулар арқылы көрінеді.

Когнитивтік теориялар адамның қабылдауы, күтуі мен өз мүмкіндігін бағалауы шешім қабылдау процесіне тікелей әсер ететінін көрсетеді. Кәсіпкерлер тәуекелді болжайды, жағдайды сараптайды және өз ісінің сәтті болатынына субъективті сенім артады. Жалпы теорияларда мотивацияның ішкі және сыртқы түрлері ажыратылады. Ішкі мотивация - адамның қызығушылығы, шығармашылыққа, дамуға, өзіндік мағынасы бар іске ұмтылысы. Сыртқы мотивация - материалдық пайда, мәртебе, әлеуметтік қолдау сияқты факторлар. Кәсіпкерлерге тән мотивациялық ерекшеліктер қатарында тәуекелге дайындық, жауапкершіліктің жоғары деңгейі, дербестікке және нәтижеге бағытталу, белгісіздікке төзімділік сияқты қасиеттер бар. Бұл - теориялық көзқарастардың нақты тұлғалық сипаттармен үйлесуі. Кәсіпкерлік мотивацияның психологиялық құрылымы жеке тұлғаның қандай ішкі тетіктер арқылы кәсіпкерлік қызметті таңдап, оны ұзақ уақыт бойы қолдай алатынын түсіндіреді. Бұл құрылым мотивацияның жалпы теорияларынан кейінгі логикалық деңгей - мотивацияның нақты қалай жұмыс істейтінін сипаттайтын ішкі механизмдер. Құрылым бірнеше негізгі компоненттен тұрады: қажеттіліктер, мақсаттар, ұстанымдар, эмоциялар және өзін-өзі бағалау. Қажеттіліктер әрекеттің жалпы бағытын айқындайды, мақсаттар оған нақтылық береді, ұстанымдар тәуекелге, еркіндікке, жауапкершілікке деген тұрақты көзқарасты қалыптастырады. Эмоциялық процестер қиын жағдайда белсенділікті сақтауға көмектеседі, ал өзін-өзі бағалау кәсіпкердің өз мүмкіндігіне деген сенімін анықтайды. Ішкі мотивтер кәсіпкерлік мотивацияның өзегін құрайды. Өзін-өзі жүзеге асыруға, маңызды нәтижеге қол жеткізуге және дербестікке деген ұмтылыс кәсіпкерлікке тән тұрақты белсенділіктің негізгі көзі. Бұл мотивтер Маслоудың жоғары деңгейдегі қажеттіліктерімен тікелей байланысты, сондықтан олар сыртқы

жағдайлар өзгергенімен ұзақ мерзімді әсер етеді. Сыртқы мотивтер - материалдық пайда, қаржылық тәуелсіздік, әлеуметтік мәртебе - кәсіпкерлікке кірісуге ықпал етуі мүмкін, бірақ олардың тұрақтылығы ішкі мотивтерге қарағанда әлдеқайда төмен. Зерттеулер көрсеткендей, кәсіпкерліктің ұзақ мерзімді табыстылығы ішкі және сыртқы мотивтердің үйлесіміне негізделеді, бірақ жетекші рөл әрқашан ішкі мотивтерге тиесілі. Тұлғалық ерекшеліктер мотивациялық құрылымды айқындайтын негізгі факторлардың бірі. Кәсіпкерлерге бастамашылдық, жоғары жетістікке ұмтылу, белгісіздікке төзімділік, бақылауға деген қажеттілік тән. Когнитивтік қабілеттер - ойлау икемділігі, жағдайды тез талдау, стратегиялық ойлау - мотивацияны күшейтеді. Эмоциялық-еріктік қасиеттер - табандылық, стресс жағдайында тұрақтылық, өзін-өзі реттеу - кәсіпкердің ұзақ мерзімді табысқа жетуіне мүмкіндік береді. Осылайша, кәсіпкерлік мотивацияның психологиялық құрылымы - қажеттіліктер, мақсаттар, тұлғалық, когнитивтік және эмоциялық-еріктік компоненттердің өзара байланысқан күрделі жүйесі. Ол кәсіпкердің мақсаттылығын, бастамашылдығын және белгісіздік жағдайында әрекет ету қабілетін қамтамасыз етеді. Кәсіпкерлік мотивацияны талдау оның тек сыртқы экономикалық факторларға емес, терең психологиялық механизмдерге сүйенетінін көрсетеді. Мотивация теориялары кәсіпкерлік белсенділіктің пайда болу себептерін түсіндіретін негіз берсе, мотивацияның психологиялық құрылымы осы себептердің тұлға ішінде қалай жүзеге асатынын нақтылайды. Қорытындылай келе, кәсіпкерлік мотивация қажеттіліктер, мақсаттар, ішкі және сыртқы факторлар, сондай-ақ тұлғалық қасиеттер бірлігінен тұратын күрделі жүйе болып табылады. Бұл жүйені түсіну кәсіпкерлік әлеуетті дамытуға және қолайлы бизнес ортасын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Земляк С.В., Гусарова О.М., Ганичева Е.В. и др. Разработка механизмов мотивации и стимулирования предпринимательской деятельности в современных условиях : коллективная монография - М.: Дашков и К, 2023. - 202 с.
2. Громова О.Е., Латынов В.В., Алмаев Н.А. и др. Психология высших когнитивных процессов - М.: ПЕР СЭ, 2004. - 304 с.
3. Шарок В.В. Концепции личности в зарубежной психологии : учебное пособие для студентов, обучающихся по техническим направлениям подготовки - М.: Вузовское образование, 2017. - 183 с.
4. Крушельницкая О.И., Третьякова А.Н. Мотивация, эмоции, воля учебник - М.: Прометей, 2023. - 220 с.
5. Шамис В.А., Левкин Г.Г. Мотивация трудовой деятельности: учебное пособие для бакалавров - М.: Ай Пи Ар Медиа, 2022. - 103 с.
6. Маслоу А. Мотивация и личность. - СПб.: Питер, 2019. - 400 с.

УДК 159.96

ПСИХИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ

Шагирова Д.В., Бекмурзина А.К.

Научный руководитель: к.п.н., доцент Кенжебаева С.К.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан
dasha.shagirova@bk.ru, alina.bekmurzina.1996@gmail.com

Стремительное развитие цифровых технологий оказывает все более глубокое воздействие на психику человека. Цифровая среда влияет на эмоциональное состояние, когнитивные функции, межличностные отношения и формирование идентичности. В последние годы появляется все больше эмпирических данных, позволяющих оценить масштабы этих изменений и предложить психологические стратегии адаптации.

Исследования казахстанских и российских психологов подтверждают глобальные тенденции. Так, Г.У. Солдатова, Г.Л. Бабанин [1,2] отмечают, что у подростков цифровая зависимость часто связана с особенностями цифровой социализации, формированием привычки постоянного онлайн-присутствия и снижением саморегуляции, а интернет-зависимость все чаще встречается среди студентов и сопровождается нарушением учебной мотивации.

Исследования А.Б. Каиржанова также показывают, что у пользователей в Казахстане наблюдаются схожие паттерны поведения: частое использование социальных сетей, трудности с контролем времени онлайн и выраженная эмоциональная зависимость от цифрового контента [3]. Это подчеркивает культурную универсальность механизма формирования цифровой зависимости.

Одним из наиболее исследуемых явлений является цифровая зависимость. По данным К. Янг (Young, 1998), интернет-зависимость характеризуется нарушением контроля над использованием сети и приводит к ухудшению социальной и профессиональной деятельности. Позднейшие исследования подтверждают, что чрезмерное взаимодействие с цифровыми устройствами может повышать уровень тревожности, нарушать сон и усиливать прокрастинацию (Kuss & Griffiths, 2017).

Нейропсихологические данные показывают, что цифровые платформы используют механизмы поощрения, основанные на системе дофаминергического вознаграждения [4]. Это приводит к формированию устойчивых привычек, которые со временем могут перерасти в зависимое поведение.

А.Г. Асмолов подчеркивает, что тревожность, вызванная цифровыми коммуникациями, особенно характерна для школьников и молодых людей, что цифровая среда усиливает давление социального сравнения и может провоцировать стресс из-за постоянной необходимости быть доступным [5].

С.Ж. Тулегенова отмечает, что высокий уровень тревожности связан с нестабильностью информационного поля и постоянным потреблением новостного контента, особенно у молодых пользователей мегаполисов. Это усиливает эмоциональное напряжение и формирует потребность в «цифровых перерывах» [6].

Рост тревожности, связанной с онлайн-коммуникацией, отмечался в многочисленных зарубежных исследованиях [7,8,9,10,11]. Ученые указывают, что постоянная доступность повышает уровень социального стресса, поскольку люди ощущают необходимость немедленного отклика. Социальные сети также способствуют развитию феномена FOMO - страха упустить что-то важное (Przybylski et al., 2013), который тесно связан с эмоциональной нестабильностью.

Эксперименты, проведенные Tandoc et al. (2015), показывают, что сравнение себя с другими в соцсетях может повышать уровень депрессии и снижать самооценку. Особенно сильно это касается подростков и молодых взрослых.

Цифровая среда формирует новые когнитивные паттерны. Н. Карр (Carr, 2010) утверждает, что постоянное переключение между задачами снижает способность к глубокой концентрации. Исследования Розена (Rosen et al., 2013) подтверждают, что мультизадачность ухудшает память и снижает продуктивность.

Феномен «цифровой перегрузки» описан М. Эпплгейтом (Applegate, 2010), который отмечает, что избыток информации снижает качество принятия решений и увеличивает когнитивную усталость.

В исследованиях С.Ж. Тулегенова [6] отмечает, что социальные сети в Казахстане становятся значимым фактором формирования самооценки подростков: чрезмерная ориентация на лайки и реакции усиливает эмоциональную нестабильность. А.Б. Каиржанов [3] подчеркивает, что цифровые коммуникации влияют на ценностные ориентации молодежи и расширяют возможности социальной идентичности.

Анализируя работы российских и казахстанских психологов по данной проблематике нами составлена сравнительная таблица исследований психического здоровья в РФ и Казахстане.

Таблица 1. Сравнение российских и казахстанских исследований цифровой среды

Аспект исследования	Россия	Казахстан
Цифровая зависимость	Рост среди подростков и студентов (Солдатова, Бабанин)	Схожие тенденции, высокая эмоциональная вовлеченность (Каиржанов)
Тревожность	Усиление социального давления и страха оценки (Асмолов)	Тревожность, связанная с новостным перегрузом (Тулегенова)
Формирование идентичности	Активная роль соцсетей, риск токсичных норм	Укрепление самоидентичности через онлайн-коммуникацию
Социальная поддержка	Высокая вовлеченность в онлайн-сообщества	Активное использование соцсетей для взаимодействия и поддержки

Цифровая среда создает новые формы групповой динамики: виртуальные сообщества помогают подросткам получать социальную поддержку, но одновременно могут приводить к усилению конформизма и формированию токсичных норм поведения. Кроме того, цифровые платформы радикально трансформируют социальные отношения. Можно утверждать, что онлайн-коммуникация влияет на формирование идентичности подростков, создавая новые нормы социального поведения.

Несмотря на риски, цифровая среда обладает значительным позитивным потенциалом: облегчает доступ к психологической помощи, поддерживает социальные связи и способствует самовыражению.

На наш взгляд, для снижения негативных последствий необходимо:

- осознанное использование цифровых устройств;
- цифровую гигиену: ограничение экранного времени, отказ от уведомлений;
- развитие навыков критического мышления и медиа-грамотности;
- регулярные офлайн-практики.

Психическое здоровье в цифровую эпоху является актуальной и сложной темой, требующей междисциплинарного подхода. Цифровая среда несет как риски, так и возможности. Задача современной психологии - разработать научно обоснованные рекомендации, которые помогут человеку сохранять благополучие в мире технологий.

Литература:

1. Солдатова Г. У. Цифровая социализация детей и подростков. - М.: Институт психологии РАН, 2020.
2. Бабанин Л. Н. Интернет-зависимость: современные подходы // Вестник психологии. 2018.
3. Каиржанов А. Б. Психологическое влияние цифровой среды на молодежь Казахстана. - Алматы, 2021.
4. Монтэгью Р. Your Brain Is (Almost) Perfect. London: Pelican, 2007.
5. Асмолов А. Г. Психология цифровизации: вызовы и перспективы.- М.: МГУ, 2019.
6. Тулегенова С. Ж. Социальные сети и самооценка подростков // Журнал прикладной психологии Казахстана. -№2. -2020. - С.29-38
7. Апплгейт М. The impact of information overload // Journal of Information Science. 2010.

8. Бойд Д. It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens. New Haven: Yale University Press, 2014.
9. Kapp Н. The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains. New York: W. W. Norton, 2010.
10. Кабат-Зинн Дж. Mindfulness-Based Interventions // Clinical Psychology. 2003.
11. Кусс Д., Гриффитс М. Social Networking Sites and Addiction // International Journal of Mental Health. 2017.

ӘОЖ 159.955.1:330.131.7

ҚАРЖЫЛЫҚ ТӘУЕКЕЛДІ ҚАБЫЛДАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯСЫ

Шынарбек А.Е.

Ғылыми жетекшісі: магистр оқытушы Алкенова Ж.Ғ.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

shynarbek.aruzhan06@gmail.com

Қаржылық тәуекелді қабылдаудың психологиясы – бұл адамның ақшаға байланысты белгісіздік жағдайында шешім қабылдауына әсер ететін ішкі және сыртқы факторларды зерттейтін психология саласы. Қаржылық шешімдер көбінесе тек логикаға емес, адамның эмоциясына, мінез ерекшелігіне, тәжірибесіне, ойлау қателіктеріне және әлеуметтік ортаға тәуелді болады. Әр адам тәуекелді әртүрлі қабылдайды: біреулер батыл қадамдар жасап, жоғары табысқа ұмтылса, басқалары шығыннан қорқып, сақ қаржы стратегияларын таңдайды. Тәуекелді қабылдау адамның жасына, жынысына, білім деңгейіне, оптимизм не пессимизм дәрежесіне, тіпті сол сәттегі эмоционалдық күйіне байланысты өзгеріп отырады. Сонымен қатар, қаржы нарығындағы ақпарат көптігі, медиа әсері, топтық мінез-құлық және қоғамдағы пікірлер де адамның шешіміне ықпал етеді. Адам миы көбіне «шығыннан қашу», «дүрбелең», «асырасенімділік», «топқа еру» сияқты когнитивтік қателіктерге жол береді, бұл қаржылық тәуекелді дұрыс бағалауды қиындатады. Сондықтан қаржылық тәуекелді қабылдаудың психологиясын түсіну - жеке қаржы басқаруында да, инвестиция жасауда да, ірі экономикалық шешімдерді жоспарлауда да маңызды. Бұл бағыт адамның неге тәуекелге баратынын немесе неге қорқатынын түсіндіреді және саналы, теңгерімді қаржылық шешім қабылдауға көмектеседі.

Қаржылық тәуекел қазіргі экономикалық өмірдің ажырамас бөлігіне айналды. Инвестиция салу, несие алу, кәсіпкерлік бастау, жаңа нарыққа шығу сияқты барлық негізгі экономикалық әрекеттер тәуекелмен тығыз байланысты. Алайда тәуекел әр адам үшін әртүрлі қабылданады: біреулер оны даму мүмкіндігі ретінде көрсе, енді біреулер үшін ол қауіп пен белгісіздік тудыратын фактор. Осы құбылыстың түп негізін түсіну үшін қаржылық тәуекелді қабылдаудың психологиясын жан-жақты зерттеу қажет. Психологиялық тұрғыдан тәуекел - бұл объективті емес, субъективті бағалау үдерісі. Яғни, адамдар бірдей жағдайды әртүрлі қабылдап, әртүрлі шешім қабылдайды.

Қаржылық тәуекел ұғымы экономикалық тұрғыда шығынға ұшырау мүмкіндігін білдіреді. Бірақ психологиялық тұрғыдан тәуекел - бұл адамның белгісіздік жағдайындағы эмоционалдық және когнитивтік реакциясы. Адамдар тәуекелді тану кезінде қорқыныш, сенімсіздік, қызығушылық, үміт, күмән сияқты сезімдерді бастан кешіреді. Сондықтан қаржылық шешім қабылдау - бұл тек математикалық есеп емес, адамның ішкі психологиялық күйіне тікелей тәуелді процес. Зерттеулер көрсеткендей, адамдар тәуекел деңгейін объективті деректерге емес, өз тәжірибесіне, интуициясына және эмоцияларына сүйеніп анықтайды.

Мәселен, бұрын қаржылық жеңіліс көрген адам тәуекелден қашуға бейім келеді, ал бұрын табысқа жеткен адам керісінше, тәуекел деңгейін көтеріп жібереді. Тұлғалық факторлардың тәуекелге ықпалы. Қаржылық тәуекелге бару қабілеті адамның мінез-құлық

стиліне және темпераментіне тығыз байланысты. Темпераменттің әр түрінің тәуекелді қабылдау ерекшеліктері бар. Холериктер батыл шешім қабылдауға бейім, эмоцияның әсерімен әрекет етуі мүмкін. Сангвиниктер тәуекелді есептей алатын, жағдайды тез бағалайтын тұлғалар. Флегматиктер сақ, асықпайтын адамдар, олар үлкен тәуекелден қашады. Меланхоликтер үшін қаржылық тәуекел қатты психологиялық қысым тудырады. Жеке қасиеттер ішінде импульсивтілік, өзіне деген сенімділік, оптимизм мен жауапкершілік деңгейі ерекше роль атқарады.

Импульсивті адамдар тәуекелге жеңіл барады, бірақ нәтижесін ойламайтын кездері көп. Ал жоғары жауапкершілігі бар тұлғалар тәуекелді жан-жақты есептеп барып, саралап шешім қабылдайды. Қаржылық шешім қабылдаудағы когнитивтік қателіктер. Қаржылық тәуекелді бағалау барысында адамдар жиі когнитивтік қателіктерге ұрынады. Ең кең тарағандарының бірі - жоғалтудан қашу феномені. Адамдар пайдадан гөрі, шығынды ауыр қабылдайды. Мысалы, 100 000 теңге табу қуанышы дәл сондай соманы жоғалтудан болған күйзелістен әлдеқайда әлсіз. Шамадан тыс сенімділік те үлкен рөл атқарады. Бұл қателік инвестордың өз білімін асыра бағалап, тәуекел деңгейін төмендетіп көрсетуіне әкеледі.

Нәтижесінде асығыс, негізсіз шешімдер қабылданады. Рамкалау әсері де тәуекел қабылдау процесіне қатты ықпал етеді. Ақпараттың қалай ұсынылатыны шешімге әсер етеді. Егер инвестиция «жоғалту мүмкіндігі 30%» деп емес, «табыстың 70% ықтималдығы» деп ұсынылса, адамдар оны қауіпсіз деп қабылдауы мүмкін.

Әлеуметтік және мәдени факторлар, қаржылық тәуекелді қабылдау жеке тұлғалық факторлармен ғана емес, әлеуметтік және мәдени орта ықпалымен де қалыптасады. Отбасы, жақын адамдар, қоғамдағы экономикалық пікір, тіпті әлеуметтік желідегі ақпарат тәуекелге деген көзқарасқа әсер етеді. Ұжымдық мәдениетке жататын елдерде (Қазақстан, Жапония) адамдар тәуекелді аз қабылдап, отбасы кеңесін жиі ескереді. Ал АҚШ, Канада сияқты даралық мәдениетте тәуекелге бару қалыпты құбылыс саналады. Сонымен бірге экономикалық тұрақтылық деңгейі де маңызды. Дағдарыс кезеңінде адамдар тәуекелден қашуға бейім, ал тұрақты кезеңдерде инвестициялық белсенділік артады. Эмоциялардың қаржы шешімдеріне ықпалы. Эмоция адам шешімдерінің көпшілігін анықтайды. Қаржылық шешім де эмоциялардан тыс қабылданбайды. Қорқыныш адамды сақтыққа итермесе, ашкөздік керісінше тәуекелді тым көтеруге мәжбүр етеді.

Қаржы нарығындағы «қорқыныш пен ашкөздік циклдары» эмоцияның шешімдерге ықпалының айқын дәлелі болып табылады.

Қаржылық тәуекелді қабылдау - адамның когнитивтік, эмоционалдық және тұлғалық ерекшеліктерімен анықталатын күрделі психологиялық процесс.

Рационалды шешім қабылдау үшін адам өз психологиясын түсінуі, эмоциясын басқара білуі, когнитивтік қателіктерін азайтуы қажет. Психологиялық тұрғыда дайын адам қаржылық тәуекелді дұрыс бағалап, тиімді шешім қабылдай алады. Сондықтан қаржылық сауаттылықпен қатар психологиялық сауаттылық та заманауи қоғамда өте маңызды.

Әдебиеттер:

1. Қожахметова А.Ә. Қаржы психологиясының негіздері. – Алматы: Экономика, 2021.
2. Әбдірайымов Т.Ж. Қаржы менеджменті және тәуекелді басқару. – Алматы: Университет баспасы, 2020.
3. Мейірбеков А.Қ., Әлімбекова Г.Н. Экономикалық теория негіздері. – Алматы: Экономика, 2019.
4. Shefrin H. Behavioral Finance: Biases, Emotions, and Decision-Making. McGraw-Hill, 2007.
5. Тұрысбек Р. Инвестициялық шешімдер психологиясы. – Астана: Фолиант, 2022.
6. Кәрімова Б. Психология: жалпы және қолданбалы бағыттар. – Алматы: Қазақ университеті, 2017.
7. Нұрғалиева А. Экономикалық мінез-құлық психологиясы. – Алматы: Дәуір, 2020.

8. Тәшенов Ә. Қаржылық тәуекелдер теориясы және оны бағалау. – Астана: Ұлттық экономика институты, 2021.

ӘОЖ 364.4

ИНКЛЮЗИВТІ ҚОҒАМ ҚҰРУДАҒЫ ЗАМАНАУИ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ТӘСІЛДЕРІ.

Эламан Н.

Ғылыми жетекшісі: Абат А.К.

«Түркістан» көпсалалы жоғары медицина колледжі

t_kmk@mail.ru

Қазіргі қоғамда әлеуметтік теңдік, адам құқықтарын қорғау және әрбір азаматтың қоғамдық өмірге толыққанды қатысуын қамтамасыз ету мәселесі ерекше маңызға ие. Әсіресе әлеуметтік жағынан осал топтарды қолдау, кемсітушілікті азайту және баршаға бірдей жағдай жасау - мемлекеттердің стратегиялық даму бағыттарының біріне айналып отыр.

Инклюзивті қоғам құрудың өзектілігі бірнеше факторлармен түсіндіріледі. Біріншіден, әлемде мүмкіндігі шектеулі, созылмалы ауруы бар, әлеуметтік жағдайы төмен немесе қоғамнан шеттетілген адамдар саны жылдан-жылға артып келеді, бұл өз кезегінде олардың өмір сапасын жақсартуды талап етеді. Екіншіден, инклюзивті саясаттың жүзеге асуы елдің экономикалық дамуына, адами капиталдың сапасына және әлеуметтік тұрақтылыққа тікелей әсер етеді. Үшіншіден, қазіргі халықаралық стандарттар мен адам құқықтары жөніндегі құжаттар барлық азаматқа тең мүмкіндік беру қажеттігін ерекше атап өтеді.

Сондықтан инклюзивті қоғам қалыптастыруда заманауи әлеуметтік жұмыс тәсілдерін тиімді қолдану - тек әлеуметтік сала мамандары үшін ғана емес, бүкіл қоғам үшін маңызды міндет. Әлеуметтік жұмыс жүйесінің жаңашыл әдістері адамдардың қоғамға бейімделуін жеңілдетіп қана қоймай, олардың әлеуетін толық іске асыруына жол ашады.

Осы зерттеудің негізгі мақсаты - инклюзивті қоғам құруда қолданылатын заманауи әлеуметтік жұмыс тәсілдерін жан-жақты талдау, олардың тиімділігін бағалау және инклюзивті ортаны дамытуға ықпал ететін негізгі бағыттарды айқындау.

Бұл мақсатқа жету үшін:

- инклюзия ұғымының мәнін ашу,
- әлеуметтік жұмыс саласындағы жаңа әдістерді қарастыру,
- білім беру, денсаулық сақтау және қоғамдық ортадағы инклюзивті тәжірибелерді талдау,

- қоғамдағы стигманы азайту жолдарын көрсету,
- әлеуметтік қызметкерлердің рөлін бағалау сияқты міндеттер қарастырылады.

Зерттеу нәтижесінде инклюзивті қоғам қалыптастыруда әлеуметтік жұмыс тәсілдерінің маңыздылығы айқындалып, инклюзивті саясатты тиімді жүзеге асыруға бағытталған ұсыныстар беріледі.

1. Инклюзивті қоғам ұғымы және оның маңызы

Инклюзивті қоғам - әрбір адамға оның физикалық, психологиялық немесе әлеуметтік ерекшелігіне қарамастан қоғам өміріне толыққанды қатысуға мүмкіндік беретін орта. Бұл ұғым тек ерекше қажеттіліктері бар адамдарды қолдаумен шектелмейді. Ол барлық азаматтардың тең құқықтарын қамтамасыз ету, дискриминацияны жою және қоғамда әркімнің қадір-қасиетін мойындау қағидатына негізделген.

Инклюзивті қоғамның маңызы - адамдардың әлеуетін толық ашуға, әлеуметтік әділеттілікті нығайтуға және қоғамның тұрақты дамуына ықпал етуде көрінеді. Мысалы, қолжетімді білім беру жүйесі немесе инклюзивті жұмыс орындары арқылы адамдар өз қабілеттерін толық іске асыра алады. Сонымен қатар, инклюзия әлеуметтік әділеттілікті

күшейтеді, себебі қоғамда тең мүмкіндіктер бар кезде әркім өзіне лайықты рөл атқара алады.

2. Инклюзияның қоғам өміріндегі рөлі

Инклюзия қоғамдағы әрбір адамның белсенділігін арттырады. Әлеуметтік теңдік пен қолжетімді орта адамдардың білім алуына, жұмысқа орналасуына, мәдени және қоғамдық өмірге қатысуына жағдай жасайды.

Мұндай қоғамда адамдар өздерін қоғам мүшесі ретінде толық сезінеді, дискриминация азаяды және стереотиптер жойылады. Мысалы, мүмкіндігі шектеулі адамдарға арналған мәдени шаралар мен спорттық бағдарламалар олардың әлеуметтік белсенділігін арттырады. Инклюзия әлеуметтік қатысудың тең мүмкіндіктерін қалыптастырады, бұл экономикалық, мәдени және әлеуметтік даму үшін маңызды фактор болып табылады. Сонымен қатар, қоғамдағы әртүрлі топтар арасындағы өзара түсіністік пен сыйластық деңгейі жоғарылайды.

3. Заманауи әлеуметтік жұмыс тәсілдерінің негізгі бағыттары

Заманауи әлеуметтік жұмыс тәсілдері бірнеше негізгі бағытты қамтиды:

1. Клиентке бағытталған жеке қолдау - адамның нақты қажеттілігіне сәйкес жекеленген көмек көрсету.

2. Қоғамға бағытталған кешенді әдістер - әлеуметтік проблемаларды тек жеке деңгейде емес, қоғам деңгейінде шешуге бағытталған шаралар.

3. Мультидисциплинарлы командалық жұмыс - әлеуметтік қызметкер, педагог, психолог, дәрігер және дефектологтар бірлесе отырып клиентке кешенді қолдау көрсетеді.

4. Цифрлық технологияларды пайдалану - онлайн консультациялар, мобильді қосымшалар және электрондық қызметтер арқылы әлеуметтік қолдауды қолжетімді ету.

Бұл тәсілдер адамның әлеуетін дамытуға, оның қоғамға бейімделуіне және тәуелсіз өмір сүруіне мүмкіндік береді. Мысалы, онлайн платформалар арқылы ерекше қажеттіліктері бар адамдарға білім, консультация және әлеуметтік көмек қолжетімді болып отыр.

4. Білім беру саласындағы инклюзивті әдістер

Инклюзивті білім беру ерекше қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беру кеңістігіне қосуға бағытталған. Бұл тәсілге жатады:

- жеке оқу бағдарламаларын әзірлеу,
- психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету,
- ассистент-мұғалім қызметін ұйымдастыру,
- әлеуметтік дағдыларды дамыту және оқушының әлеуметтенуін қамтамасыз ету.

Мысалы, мектептерде арнайы жабдықталған кабинеттер, адаптивті оқу материалдары және психологиялық қолдау көрсететін қызметтер балалардың білім алу процесін жеңілдетеді. Инклюзивті білім жүйесі балалардың қоғамға бейімделуін және жеке қабілеттерін дамытуға жағдай жасайды, бұл олардың ертеңгі өмірде белсенді азамат болуына ықпал етеді.

5. Қоғамдық ортада қолжетімділік пен тең мүмкіндіктерді кеңейту

Қоғамдық ортадағы қолжетімділік - инклюзивті қоғамның басты шарттарының бірі. Бұл шараларға мыналар жатады:

- пандустар, кең есіктер, арнайы лифтілер, тактильді жолдар,
- дыбыстық бағдаршамдар, ақпараттық материалдардың Брайль қарпі немесе ым тілінде берілуі,
- қоғамдық көлік пен мемлекеттік қызметтердің қолжетімділігі.

Қолжетімді инфрақұрылым қоғамдағы әр адамның еркін қозғалуы мен қызметтерге қатысуын жеңілдетеді. Мысалы, мүмкіндігі шектеулі адамдарға арналған арнайы автобустар немесе цифрлық сервис арқылы мемлекеттік қызметтерге қол жеткізу олардың тәуелсіз өмір сүруіне мүмкіндік береді. Мұндай қолжетімділік әлеуметтік теңдікті нығайтады және қоғамдағы әр азаматтың белсенділігін арттырады.

6. Инклюзивті қоғам құрудағы әлеуметтік қызметкердің рөлі

Әлеуметтік қызметкер инклюзивті қоғамның негізгі тірегі болып табылады. Ол тек көмек көрсетіп қана қоймай, клиенттің құқықтарын қорғаушы, кеңесші және қоғам мен адам арасындағы дәнекер қызметін атқарады.

Мысалы, әлеуметтік қызметкерлер мүмкіндігі шектеулі балаларды мектепке қабылдауда, отбасыларға әлеуметтік кеңес беру, жұмысқа орналасуға көмек көрсету немесе психологиялық қолдау көрсету сияқты жұмыстарды атқарады. Олар қоғамдағы әр адамға тең мүмкіндік жасауға және инклюзивті орта қалыптастыруға тікелей үлес қосады.

Қорытынды

Инклюзивті қоғам құру - әлеуметтік теңдікті, қолжетімділікті және әрбір азаматтың қоғам өміріне белсенді қатысуын қамтамасыз етудің негізгі шарты. Мақалада қарастырылғандай, инклюзивті қоғам тек мүмкіндігі шектеулі адамдарды қолдаумен шектелмейді, ол барлық азаматтардың құқықтарын тең дәрежеде қамтамасыз етуге бағытталған. Инклюзия қоғамдағы стереотиптер мен дискриминацияны азайтуға, адамдардың әлеуетін толық ашуға, білім алу және еңбекке қатысу мүмкіндіктерін кеңейтуге мүмкіндік береді. Заманауи әлеуметтік жұмыс тәсілдері, білім беру мен қоғамдық ортаны қолжетімді ету шаралары, сондай-ақ әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби жұмысы инклюзивті қоғамның негізгі тірегін құрайды.

Осылайша, инклюзивті қоғам тек әлеуметтік саясаттың бөлігі ғана емес, қоғамдағы әрбір азаматтың құқықтары мен мүмкіндіктерін теңестіру арқылы тұрақты даму мен әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз ететін кешенді жүйе болып табылады. Оның құрылымы білім, әлеуметтік қызмет, денсаулық сақтау және инфрақұрылым салаларындағы үйлесімді жұмысқа сүйенеді, ал әрбір азаматтың белсенді қатысуы мен әлеуметтік қолдауы қоғамды инклюзивті етуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер:

1. Әлеуметтік жұмыс: теория және тәжірибе / Құрастырушылар: Қ. Аманжолов, М. Сариев. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 312 б.
2. Бейресми және инклюзивті білім беру: халықаралық тәжірибе / Р. Жолдасбекова. – Астана: Білім, 2019. – 256 б.
3. Көшбасшылық пен әлеуметтік саясат: инклюзивті қоғам құру жолдары / Н. Сүлейменов. – Алматы: Ғылым, 2021. – 208 б.

УДК 159.9.07:159.922

КОНФЛИКТ КАК ФАКТОР ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ И САМОПОЗНАНИЯ

Ямгуров С.Д.

Научный руководитель: магистр, преподаватель Алкенова Ж.Ғ.

Карагандинский университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Республика Казахстан

sultanyamgurov05@gmail.com

Конфликт - это часть жизни каждого человека. Он возникает тогда, когда сталкиваются разные взгляды, интересы или чувства. Многие привыкли считать, что конфликт - это что-то плохое, чего нужно избегать. Однако на самом деле именно через конфликты человек часто узнаёт себя лучше, учится понимать других и развивает важные личные качества. Без противоречий и споров жизнь была бы слишком однообразной, а развитие - невозможным.

Конфликты бывают разными: внутренние, когда человек не может определиться со своими желаниями и целями, и внешние - с другими людьми. В обоих случаях они заставляют нас задуматься, почему мы поступаем именно так, какие ценности для нас важны, что мы готовы отстаивать, а от чего можем отказаться. Поэтому конфликт можно

рассматривать не только как источник стресса, но и как возможность для роста, самопознания и изменения себя к лучшему.

Такой подход помогает увидеть, что конфликт - это не просто отрицательное столкновение, а часть структуры жизни: противоречие, движение, изменение.

В учебнике Управление конфликтами (Юсупова С.М.) описано, что конфликты имеют причины и динамику, и что важно понимать и классифицировать их, чтобы ими управлять [1].

С этой точки зрения, когда человек сталкивается с конфликтом (внутренним или внешним), он получает шанс: переосмыслить свои ценности, взглянуть на себя с другой стороны, освоить умение реагировать, а не просто быть реагирующим. Благодаря этому конфликт становится фактором личностного развития - через него мы учимся видеть свои мотивы, свои границы, учимся действовать, а не просто быть пассивными.

Когда мы говорим о внутреннем конфликте, мы имеем в виду ситуацию, когда внутри человека сталкиваются разные желания, ценности, установки: например, «хочу - должен», или «важно мне - важно другим». У Крайнского отмечается, что конфликтология как наука изучает и внутренние конфликты, и внешние, и что внутренние порой являются исходной формой внешних [2].

В книге Конструктивный конфликт (Палагина А.В.) описано, что любой конфликт может быть либо разрушительным, либо конструктивным: важно не избежать конфликта, а научиться вести его в нужном направлении.

Применяя это к внутреннему уровню: если мы способны распознать свой внутренний конфликт, задавать себе вопросы типа «Почему я так поступаю?», «Какая тут моя ценность?», «Чего я боюсь потерять?» - то мы движемся к самопознанию. В этом процессе мы учимся понимать себя, свою мотивацию, свои слабости и сильные стороны. Мы видим не только внешнюю борьбу, но и внутреннюю работу.

Таким образом, внутренний конфликт - это своего рода зеркало: оно показывает, кто мы есть, и подталкивает нас изменить себя к лучшему, если мы готовы посмотреть честно.

Межличностные конфликты - это, пожалуй, самая привычная для нас форма столкновений. Они возникают в общении с другими людьми: в семье, среди друзей, в учебе или на работе. Как отмечается в книге «Конфликтология» (Анисимов), такие конфликты - неотъемлемая часть человеческих отношений, ведь каждый человек уникален и имеет свои взгляды, интересы и привычки. Когда эти различия пересекаются, возникает напряжение, но именно в таких ситуациях человек учится понимать других, уважать чужое мнение и защищать своё [3].

Исследователи подчеркивают, что межличностный конфликт может быть не только источником проблем, но и мощным стимулом для развития личности. В книге «Психология конфликта» (Куликов) говорится, что конструктивное взаимодействие в конфликтной ситуации способствует формированию коммуникативной компетентности и эмоциональной зрелости. Иными словами, когда человек умеет не просто спорить, а слушать и находить компромиссы, он становится более осознанным, терпимым и уверенным в себе.

Конфликты с другими людьми также помогают лучше понять самого себя. В спорах и несогласиях проявляются наши принципы, ценности, слабости и границы. Например, когда мы учимся говорить «нет» или спокойно отстаивать своё мнение - это тоже часть личностного роста. Как пишет Палагина в работе «Конструктивный конфликт», важно не избегать противоречий, а осознанно использовать их как инструмент развития.

Таким образом, межличностные конфликты могут стать своеобразной «школой жизни». Они учат нас взаимодействовать, договариваться, принимать решения, выражать эмоции и понимать, что каждый человек имеет право быть собой. Конфликт не обязательно разрушает отношения - если подойти к нему осознанно, он помогает сделать их глубже и честнее, а самого человека - сильнее и мудрее.

Конфликт - это не только столкновение интересов, но и начало изменений. Как отмечается в учебнике «Управление конфликтами» (Юсупова С.М.) любая конфликтная ситуация может стать толчком к развитию, если человек не замыкается в негативе, а ищет пути выхода. Когда мы решаем конфликт, мы не просто «закрываем проблему» - мы учимся новому способу поведения, пересматриваем привычные взгляды, учимся быть гибкими и осознанными [4].

Конфликт часто становится моментом переоценки ценностей. Например, после спора с близким человеком мы можем понять, что для нас действительно важно - гордость или отношения. В книге «Конструктивный конфликт» (Палагина А.В.) говорится, что противоречия помогают человеку осознать свои глубинные мотивы и научиться управлять эмоциями. Это процесс, через который формируется зрелая личность, способная брать ответственность за свои решения и чувства.

Кроме того, конфликт способствует развитию эмоционального интеллекта - способности понимать и контролировать свои эмоции и эмоции других. Как подчеркивает Анисимов в «Конфликтологии» умение осознанно вести себя в конфликтной ситуации - показатель внутренней культуры и уровня самопознания. Человек, который не боится конфликтов, а умеет извлекать из них уроки, становится увереннее, спокойнее и зрелее.

В реальной жизни конфликты окружают нас повсюду - дома, в учебе, на работе, в обществе. Но важно не то, что конфликты происходят, а то, как мы с ними справляемся. Как отмечается в книге «Психология конфликта» (Куликов), конфликт может стать своеобразным инструментом саморегуляции и развития личности, если человек умеет анализировать ситуацию и управлять своими эмоциями.

Конструктивное разрешение конфликтов требует определенных навыков: умения слушать собеседника, выражать свои чувства без обвинений, искать компромисс. Эти качества развиваются только через личный опыт - через участие в реальных жизненных ситуациях. В учебнике «Управление конфликтами» (Юсупова С.М.) подчеркивается, что осознанное поведение в конфликте позволяет не только избежать разрушительных последствий, но и укрепить отношения [5].

Особенно важны конфликты в профессиональной среде. Они помогают выявить разные подходы к решению задач, определить лидерские качества и научиться работать в команде. В книге «Конфликтология» (Анисимов) указывается, что конфликты, правильно управляемые, становятся источником инноваций и прогресса.

В личной сфере конфликты способствуют укреплению доверия, если обе стороны стремятся понять друг друга, а не доказать свою правоту. Они помогают избавиться от накопленного напряжения и открыто обсудить то, что мешает взаимопониманию. Таким образом, конфликт выполняет важную функцию - очищает отношения и делает их более честными и зрелыми.

В целом, умение воспринимать конфликт не как угрозу, а как возможность - одно из ключевых качеств зрелой личности. Человек, который умеет использовать конфликты в свою пользу, легче адаптируется в обществе, быстрее развивается и увереннее чувствует себя в разных жизненных ситуациях.

Конфликт - это неотъемлемая часть человеческой жизни, и полностью избежать его невозможно. Но в этом и нет необходимости, ведь именно через конфликты человек учится понимать себя и других. Они помогают раскрыть внутренние противоречия, осознать свои ценности, научиться принимать решения и брать ответственность за свои поступки.

Как показывают исследования, конфликт может быть не только разрушительным, но и конструктивным. Всё зависит от того, как человек к нему относится. Если рассматривать конфликт как возможность для саморазвития, то даже трудные ситуации превращаются в важный жизненный опыт. Преодолевая противоречия, мы учимся анализировать свои эмоции, развиваем терпение, уверенность, способность к диалогу и пониманию.

Таким образом, конфликт - это не враг, а учитель. Он заставляет нас меняться, расти и двигаться вперёд. Умение осознанно проживать конфликты и извлекать из них уроки - признак зрелой, гармоничной личности. Поэтому важно не избегать противоречий, а использовать их как шанс стать лучше, мудрее и ближе к самому себе.

Литература:

1. Юсупова С.М. Управление конфликтами. Учебник. Ай Пи Ар Медиа. 2026. <https://www.iprbookshop.ru/epd-reader?publicationId=155136>
2. Крайнский А.Ю. Философия конфликта. Учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по гуманитарно-социальным специальностям. ЮНИТИ-ДАНА. 2017. <https://www.iprbookshop.ru/epd-reader?publicationId=81583>
3. Анцупов, А.Я., Шипилов, А.И. Конфликтология: Учебник для вузов. 2023. <https://rmebrk.kz/book/1189637>
4. В.С. Батурин. Социальная конфликтология: Учебно-методический комплекс. 2011. <https://rmebrk.kz/book/1143701>
5. Палагина А.В. Конструктивный конфликт. Ай Пи Эр Медиа. 2010. <https://www.iprbookshop.ru/epd-reader?publicationId=834>

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ

1 СЕКЦИЯ «ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕЛЕРІ МЕН ОҚУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЕНГІЗУДІҢ ӨЗЕКТІ ТРЕНДТЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ»

СЕКЦИЯ 1 «АКТУАЛЬНЫЕ ТРЕНДЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ МЕТОДИК ПРЕПОДАВАНИЯ И ТЕХНОЛОГИЙ ОБУЧЕНИЯ»

Yelshina M.K. AI AS A MENTOR: TOOLS FOR SELF-LEARNING	3
Абилкасымова Г., Абдақимова М.К., Тауекелова М.К. БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДАҒЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІ ҚОЛДАНУДЫҢ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ	5
Алқенова Ж.Ф. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНІҢ САПАСЫН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	8
Беркинбаева Г.А. ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	11
Варлашина Н.Г. СЕНСОРНЫЕ МАРШРУТЫ ДЛЯ ДОШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЕМ ЗРЕНИЯ «ОЩУТИ МИР НОГАМИ И РУКАМИ»	14
Крупченко Е.Г. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНЖЕНЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В КОРРЕКЦИОННОЙ РАБОТЕ С ДЕТЬМИ С НАРУШЕНИЕМ ЗРЕНИЯ	16
Минжанов Н.А., Минжанова Г.Н., Вылчев Г. ПРОБЛЕМА ПРОФИЛАКТИКИ АГРЕССИВНОСТИ УЧАЩИХСЯ В ШКОЛАХ КАЗАХСТАНА	19
Смагулова Ж.М. «БИО-СЕНСОРНЫЙ ИНТЕРФЕЙС – КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ВОЛЕВОЙ СФЕРЫ ДЕТЕЙ С ООП»	22
Сулейменова И.А. ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫ ТЕЖЕЛГЕН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ОЙЫН ӘДІСТЕРІ АРҚЫЛЫ ТҮЗЕТУ БОЙЫНША ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	24
Тен Т.Л., Абдрахманова С.В. РАЗРАБОТКА МОБИЛЬНЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ НА ОСНОВЕ ЗЕРОКОДИНГА КАК ИННОВАЦИОННАЯ ФОРМА SMART-ОБУЧЕНИЯ	27
Юхмина Е.А., Хачатрян Э.А. СИМУЛЯЦИЯ КАК СПОСОБ ФОРМИРОВАНИЯ СПОСОБНОСТИ К УСТНОМУ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ ВЗАИМОДЕЙСТВИЮ НА ИНОСТРАННОМ ЯЗЫКЕ	29
Юхмина Е.А., Шитлина С.А. РАЗВИТИЕ НАВЫКОВ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ У ОБУЧАЮЩИХСЯ ИСПАНСКОМУ ЯЗЫКУ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ	32
Юхмина Е.А., Кучерявченко Н.В. ЭДЬЮТЕЙНМЕНТ КАК АКТУАЛЬНЫЙ ТРЕНД В МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	35

2 СЕКЦИЯ «ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ДАМУЫ ЖАҒДАЙЫНДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҒЫЛЫМ МЕН ПРАКТИКАНЫҢ ЗАМАНУИ БАҒДАРЛАРЫ»

СЕКЦИЯ 2 «СОВРЕМЕННЫЕ ОРИЕНТИРЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКИ И ПРАКТИКИ В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА»

Azizova D., Mukasheva B.M. PSYCHOLOGICAL WELL-BEING AS A SET OF ASPECTS OF POSITIVE PERSONAL FUNCTIONING	40
Sugirova S.E., Yeleuova L.B. SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR EFFECTIVE USE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES	

IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	42
Абдрахманова.А.М., Уалибекова А.Д. ЖАСТАРДЫҢ ӨМІРЛІК ЖОЛЫН ЖОСПАРЛАУ ПСИХОЛОГИЯСЫ	45
Азизова Д., Королева М., Тыникеева А., Мукашева Б.М. КРИЗИС ИДЕНТИЧНОСТИ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ В ПОДРОСТКОВОМ ВОЗРАСТЕ	48
Алкенова Ж.Ф., Гажарига М.И. РОЛЬ СТИЛЕЙ ПОВЕДЕНИЯ В КОНФЛИКТЕ В ФОРМИРОВАНИИ ИСХОДА КОНФЛИКТНОЙ СИТУАЦИИ	51
Алкенова Ж.Ф., Кожакина В.В. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ УПРАВЛЕНИЯ МЕЖЛИЧНОСТНЫМИ КОНФЛИКТАМИ	54
Ахметолла А.И. ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ СТУДЕНТОВ-ПЕРВОКУРСНИКОВ К ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ АГРАРНОГО УНИВЕРСИТЕТА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ	57
Давлатова Л. Ш. МАТЕРИНСТВО В ТЕНИ ДЦП: ФАКТОРЫ РИСКА И ОСОБЕННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ ЖЕНЩИН, ВОСПИТЫВАЮЩИХ ДЕТЕЙ С ДЦП	59
Ельшина М.К., Жанан Ж.Б., Хасенова М. ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДА ОРТАНЫҢ РӨЛІ	61
Жанан.Ж.Б., Уалибекова.А.Д. ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛДЕГІ АГРЕССИЯ ЖӘНЕ КИБЕРБУЛЛИНГ	64
Ибрагимова Р.Р. Салимова Р.М. ОСОБЕННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО СОСТОЯНИЯ СТУДЕНТОВ В ПЕРИОД АДАПТАЦИИ К ОБУЧЕНИЮ В ВУЗЕ	67
Кенжебаева С.К. ДИАГНОСТИКА СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ СТУДЕНТОВ	70
Кокенова В.Б., Степаненко О.О. ЦИФРОВАЯ СРЕДА И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ФАКТОР ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ СТУДЕНТОВ	73
Кутян К.В., Газизова Р.Р. РАЗВИТИЕ ВНИМАНИЯ И МЕЛКОЙ МОТОРИКИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ	77
Малютина О. П. ПОВЫШЕННАЯ И ВЫСОКАЯ ТРЕВОЖНОСТЬ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С РАЗНОЙ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИЕЙ	80
Мукашева Б.М. ПРОБЛЕМА ОДИНОЧЕСТВА В КОНТЕКСТЕ ВНУТРЕННЕЙ КОНФЛИКТНОСТИ ЦЕННОСТЕЙ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ: ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	82
Петрова Т.В. МУЛЬТТЕРАПИЯ – КАК СРЕДСТВО КОРРЕКЦИОННО-РАЗВИВАЮЩЕЙ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ С НАРУШЕНИЕМ ЗРЕНИЯ	85
Романова А.В., Белоголова В.С., Мукашева Б.М. РАЗВИТИЕ АГРЕССИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ: ВОЗРАСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ И МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАСИЛИЯ	87
Салимова Р.М., Смаилова Г.Б. ВЛИЯНИЕ МЕТОДА ИНТЕЛЛЕКТ-КАРТ НА ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ	90
Салимова Р.М., Фахриева Э.Р. ИССЛЕДОВАНИЕ СТРАХОВ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	93
Седина Т.Л. РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	95
Тулегенов А.М. ОСОБЕННОСТИ ВОСПРИЯТИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО СЮЖЕТА МОЛОДЕЖЬЮ В КАЗАХСТАНСКОМ КИНОМАТОГРАФЕ	97
Уалибекова А.Д. ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ СТРЕСС ФАКТОРЛАРЫ ЖӘНЕ ЭМОЦИОНАЛДЫ ТҰРАҚТЫЛЫҚТЫ ДАМУҒА ӘДІСТЕРІ	100

3 СЕКЦИЯ ЦИФРЛЫҚ ҚОҒАМ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС: ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ЖАҢА ТӘСІЛДЕРІ, ТӘУЕКЕЛДЕРІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ
 СЕКЦИЯ 3 ЦИФРОВОЕ ОБЩЕСТВО И СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА: НОВЫЕ ПОДХОДЫ, РИСКИ И ВОЗМОЖНОСТИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА.

Абдакимова М.К. КОПИНГ- СТРАТЕГИИ КАК ФАКТОР ПРОФИЛАКТИКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО И ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ СПЕЦИАЛИСТОВ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ	104
Абдакимова М.К., Кимачук С.А. ПРЕДОТВРАЩЕНИЕ КИБЕРБУЛЛИНГА: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ	107
Абдакимова М.К., Талапова С.М., Гридина К. В. ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ВЫГОРАНИЕ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ, СОПРОВОЖДАЮЩИХ ЛИЦ ПОЖИЛОГО ВОЗРАСТА: ПРИЧИНЫ, ПРОЯВЛЕНИЯ И ПУТИ ПРОФИЛАКТИКИ	110
Галуцкая Л.А. ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ В ПРАКТИКЕ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ С ЛИЦАМИ ПОЖИЛОГО ВОЗРАСТА (НА БАЗЕ КАРАГАНДИНСКОГО ОБЛАСТНОГО ОБЩЕСТВА «НЕМЕЦКИЙ ЦЕНТР «ВИДЕРГЕБУРТ»)	113
Казбекова Ж.И., Рахымова И.Қ. ГЕНДЕРЛІК СТЕРЕОТИПТЕР МЕН ӘЛЕУМЕТТІК ӘДІЛЕТТІЛІК: ӘЛЕУМЕТТІКЖҰМЫСТЫҢ КӨЗҚАРАСЫ	116
Латышев О.Ю., Латышева П.А., Павлович С. СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ ШКОЛЬНИКОВ В ЭПОХУ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ СОЦИУМА	118
Муханова А., Рахымова И.Қ. ОТБАСЫМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС	121
Мухаммедиева Б. А. ЦИФРОВОЕ ОБЩЕСТВО И СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА: НОВЫЕ ПОДХОДЫ, РИСКИ И ВОЗМОЖНОСТИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА	123
Нуртанова Г.Б., Кожаева С.К. ОҚУ ПРОЦЕСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ТИІМДІЛІГІ	125
Рахымова И.Қ., Сатыбалды А.Е., Абдибаева А.А. БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ	128
Серикова Ж., Шанбаева Г.Н ЦИФРЛЫҚ ҚОҒАМ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС:ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ЖАҢА ТӘСІЛДЕРІ,ТӘУЕКЕЛДЕРІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ	131
Шанбаева Г.Н. СУПЕРВИЗИЯНЫ ТАЛДАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРГЕ ТӘН КӘСІБИ КҮЙЗЕЛІС	135
Шанбаева Г.Н., Мұхамед А., Балғабай А., Алтинбекова А. ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС КЛИЕНТТЕРІМЕН ӨЗАРА ӘРЕКЕТТЕСУ ТӘЖІРИБЕСІ	142

4 СЕКЦИЯ «ПСИХОЛОГИЯ, ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ЗАМАНАУИ КЕЗЕНДЕ: ДАМУ СТРАТЕГИЯСЫ» (БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУЛЕРІ)

СЕКЦИЯ 4 «ПСИХОЛОГИЯ, ПЕДАГОГИКА И СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА В НОВОЙ РЕАЛЬНОСТИ: СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ» (НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ОБУЧАЮЩИХСЯ)

Аралбай Т.А. С.Т. ПРОКРАСТИНАЦИЯ ФЕНОМЕНІ: ТҮЛҒАЛЫҚ ФАКТОРЛАР, ӨЗІН-ӨЗІ РЕТТЕУ ЖӘНЕ УАҚЫТТЫҚ ПЕРСПЕКТИВАНЫҢ РӨЛІ	146
Ахметова Ж.С. ІСКЕРЛІК ЭТИКАДАҒЫ МОРАЛЬДЫҚ ТАҢДАУДЫҢ	

ПСИХОЛОГИЯСЫ	147
Базарбаева Л., Жанатова А., Уразалиева Ж., Рахымжан Д. КӘСІБИ ЭТИКАНЫҢ МӘНІ МЕН МАЗМҰНЫ	150
Баранова Е. Ю. ОСОБЕННОСТИ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В СФЕРЕ МЕДИАОБРАЗОВАНИЯ	152
Бекова Ә., Еркобай А. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ КӨРКЕМ ӨНЕР БІЛІМІНІҢ РӨЛІ	155
Берік А.Б., СТУДЕНТТІК ПРОКРАСТИНАЦИЯНЫҢ ЭМОЦИЯЛЫҚ ДЕТЕРМИНАНТТАРЫ: МАЗАСЫЗДЫҚ ФЕНОМЕНІ	157
Болат А., Сақтаған М., Әлікүл Ж, Биймбет А. ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТ ЖҰМЫСЫНДАҒЫ КӘСІБИ ЭТИКА ЖӘНЕ КЕМСІТУШЛІККЕ ҚАРСЫ ПРАКТИКА	159
Горлова М.Ф. СТРАТЕГИИ УПРАВЛЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫМ РАЗВИТИЕМ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ ОПЫТ И ЦИФРОВЫЕ РЕШЕНИЯ	162
Данибек А.Т. ПРОКРАСТИНАЦИЯ МЕН ЖАЛҚАУЛЫҚ: ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ АКАДЕМИЯЛЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚҚА ӘСЕРІ	164
Ефимова К.С., Кожекпаева К.С. ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ РОЛЬ КОММУНИКАЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ ТОЛЕРАНТНОСТИ И СОЦИАЛЬНОЙ СПЛОЧЕННОСТИ	166
Жақсылық А., Дюсембаева А. БІЛІМ АЛУШЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ИНТЕЛЕКТІН БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ АРҚЫЛЫ ДАМУЫ	169
Иманбаева К.М. БАЛАЛАРДАҒЫ ИНТЕРНЕТ ТӘУЕЛДІЛІК: СЕБЕПТЕРІ МЕН САЛДАРЫ	171
Кайдарова А.И. КӘСІПКЕРЛІК КОММУНИКАЦИЯНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	174
Карипов А.А. КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУДЕ ЦИФРЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ТИІМДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ	177
Касымова М.А. ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ИНСТРУМЕНТ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ	180
Кельметр О.П. КОГНИТИВНЫЕ УСТАНОВКИ, ПРЕПЯТСТВУЮЩИЕ ПЕДАГОГАМ ОБРАЩАТЬСЯ ЗА ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОМОЩЬЮ	182
Кривцов Д.Р. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ КОНСТРУКТИВНОГО РАЗРЕШЕНИЯ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ КОНФЛИКТОВ	185
Кудрат К. ҚАШЫҚТАН ӘЛЕУМЕТТІК ҚОЛДАУ КӨРСЕТУ: ТИІМДІ ӘДІСТЕР МЕН КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТЕРІ	187
Куранян М. Р. МЕХАНИЗМЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ РОДИТЕЛЕЙ И ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ РФ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЗАЩИТЫ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ РЕБЁНКА	190
Меліс Ж.А. ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫҢ БАСТАУЫ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА	193
Петрошевич В.К. ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ ВНУТРИЛИЧНОСТНЫХ КОНФЛИКТОВ В ПОДРОСТКОВОМ ПЕРИОДЕ	195
Рахатова А., Қадырбек А., Бейсенбек Г., Исат Г. ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТ ЖҰМЫСЫНДАҒЫ КӘСІБИ ЭТИКА ЖӘНЕ КЕМСІТУШЛІККЕ ҚАРСЫ ПРАКТИКА.	197
Рейбандт Д.Д. ПРИЧИНЫ И МЕХАНИЗМЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ	200

ВНУТРИЛИЧНОСТНЫХ КОНФЛИКТОВ У СТУДЕНТОВ	
Сағынбай К., Аманиязова Ф., Кенжебайқызы А. ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫҢ КӘСІБИ ЭТИКАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ	203
Сандыбек А., Қуандық А. ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ИНТЕРНЕТКЕ ТӘУЕЛДІЛІК ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОЛДАУ ШАРАЛАРЫ	205
Серік Г. ЭКОНОМИКАЛЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ	208
Смаил.А., Әбдіберген Ж., Асқар.А. ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТАҒЫ КӘСІБИ ЭТИКАЛЫҚ ТАЛАПТАР	210
Смаилов К.К. МЕДИАЦИЯ КАК СОВРЕМЕННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ РАЗРЕШЕНИЯ КОНФЛИКТОВ	212
Таймасова А.М. КӘСІПКЕРЛІК ОРТАДАҒЫ СЕНІМ ПСИХОЛОГИЯСЫ	215
Танжарова А.Г. ЭКОНОМИКАЛЫҚ ШЕШІМДЕРДЕГІ ИНТУИЦИЯНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ РӨЛІ	218
Уақасова.Д.М. ОТБАСЫНДАҒЫ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕ АТА-АНА МЕН ПСИХОЛОГТЫҢ РӨЛІ.	220
Уақасова Д.М., Тұрғашбай А.П. ЖАСӨСПІРІМДЕГІ СТРЕССТІҢ АЛДЫН АЛУ ЖОЛДАРЫ	223
Халиакпарова А.А. ОТБАСЫ ІШЛІК ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СЕБЕПТЕРІ МЕН АЛДЫН АЛУ.	226
Хамазин Д.Д., Ятченя В.Е. СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРИРОДА МЕЖЛИЧНОСТНОЙ КОММУНИКАЦИИ	228
Хасенова М.Е. ЖЕТІМ БАЛАЛАРДЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚИЫНДЫҚТАР	231
Хусаинова Ш.Г. КӘСІПКЕРЛІК МОТИВАЦИЯНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫ	234
Шагирова Д.В., Бекмурзина А.К. ПСИХИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ	235
Шынарбек А.Е. ҚАРЖЫЛЫҚ ТӘУЕКЕЛДІ ҚАБЫЛДАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯСЫ	238
Эламан Н. ИНКЛЮЗИВТІ ҚОҒАМ ҚҰРУДАҒЫ ЗАМАНАУИ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ТӘСІЛДЕРІ.	240
Ямгуров С.Д. КОНФЛИКТ КАК ФАКТОР ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ И САМОПОЗНАНИЯ	242

“ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІК КІТАП ПАЛАТАСЫ”
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТЫҚ КІТАП НОМЕРІ
ISBN
ӨМБЕБАП ОҢДЫҚ ЖІКТЕУ,
КІТАПХАНАЛЫҚ-БИБЛИОГРАФИЯЛЫҚ ЖІКТЕУ,
ШТРИХ - КОД
БЕРІЛДІ (ТІРКЕЛДІ)
“НАЦИОНАЛЬНАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ КНИЖНАЯ ПАЛАТА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН”
ПРИСВОЕНЫ (ЗАРЕГИСТРИРОВАНЫ)
МЕЖДУНАРОДНЫЙ СТАНДАРТНЫЙ КНИЖНЫЙ НОМЕР
ISBN
УНИФИЦИРОВАННЫЙ ДЕСЯТИЧНЫЙ КЛАССИФИКАТОР,
БИБЛИОТЕЧНО-БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ КЛАССИФИКАТОР,
ШТРИХ-КОД.

ISBN 978-601-233-655-9

